СТАРОБЪЛГАРСКА ГРАМАТИКА

съ

УПРАЖНЕНИЯ, ОБРАЗЦИ ИЗЪ СТАРОБЪЛГАРСКИТѢ ПАМЕТНИЦИ И РѢЧНИКЪ

съчинилъ

Д-ръ Л. Милетичъ

ЗА СРѢДНИТѢ УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ

ШЕСТО ИЗДАНИЕ

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1906.

Съдържание.

Прѣдговоръ къмъ петото издание.

Въ това издание направихъ нѣкои съкращения въ всичкитѣ отдѣли на учебника, а най-много въ синтаксиса. При все това се прѣдоставя и на учителя да съкращава, както намѣри за добрѣ, особно ония теоретични обяснения, които сж напечатани съ по-дребни букви. Въ граматичната терминология този пжть повече се съобразихъ съ досегашния навикъ.

София 1902. VI.

Съчинителятъ.

Уводъ.

§ 1. Старобългарската граматика учи, какъвъ е билъ езикътъ, на който въ половината на IX столѣтие светитѣ братя Кирилъ († 869) и Методий († 885) прѣведоха свещеното писание и други богослужебни книги. Този езикъ, запазенъ и до днесъ въ най-старитѣ ни писмени паметници, наричаме старобългарски, защото е билъ езикъ на тогавашнитѣ български словѣни въ Македония, отечеството на Кирила и Методий.

Забѣлѣжка. Въ старитѣ паметници старобългарскиятъ езикъ се нарича ѩзыкъ словѣньскъ.

§ 2. Старобългарскиятъ езикъ не е останалъ дълго врѣме въ народния говоръ все такъвъ, какъвто е билъ въ IX столѣтие: още прѣзъ X столѣтие нѣкои отъ звуковетѣ му почнали да се измѣняватъ и нѣкои по-стари форми да отстѫпятъ на по-нови. Подъ влиянието на живия езикъ неосѣтно се измѣнявалъ и книжовниятъ, ако и писателитѣ да се стараели точно да запазватъ езика на първитѣ кирило-методиевски книги.

Отъ послѣднитѣ ни една не е достигнала до насъ; сега имаме само прѣписи, отъ които най-старитѣ сѫ писани 100 до 200 години слѣдъ дѣйностьта на Кирила и Методия. Ала и въ тѣзи най-стари прѣписи се забѣлѣзватъ казанитѣ промѣни, станали въ народния езикъ. При все това отъ сѫщитѣ прѣписи точно узнаваме, какъвъ е билъ кирило-методиевскиятъ езикъ, защото отстѫпленията отъ него въ тѣхъ не сѫ правилно и послѣдовно прокарани.

§ 3. Прѣзъ XII столѣтие народниятъ старобългарски езикъ почналъ още повече да се отдалечава отъ езика на IX столѣтие, а така се е измѣнявалъ и прѣзъ слѣднитѣ вѣкове, докато въ началото на XVI столѣтие той се явява вече твърдѣ прѣобразуванъ, въ видъ не много различенъ отъ днешния ни езикъ — новобългарския. Всичко това се вижда отъ писменитѣ паметници, които

сѫ писани въ България между XII и XVI столѣтие. И тогава писателитѣ се стараели да пишатъ на старобългарски, ала народниятъ езикъ, който е билъ, както се каза, доста различенъ отъ него, е влиялъ толкова, че си пробивалъ пѫть и въ книжовностьта. Има паметници отъ тая епоха, въ които народниятъ езикъ е прѣобладалъ, ала повече отъ тѣхъ съдържатъ стария книжовенъ езикъ, само донѣкѫдѣ прѣправенъ споредъ съврѣменния му живъ езикъ. Паметницитѣ отъ тая епоха се казватъ срѣднобългарски, а така се нарича и езикътъ имъ.

Понеже българскиятъ езикъ така постепенно се е измѣнявалъ отъ IX столѣтие насамъ, затова той има своя история. Главната задача на историята на българския езикъ е да опрѣдѣли колкото е възможно по-точно, кога какви промѣни сѫ ставали въ него, като излиза отъ стария му периодъ — старобългарския (IX—XI стол.) и слѣди развитието му прѣзъ срѣдния (XII—XV стол.) и новия му периодъ (отъ XVI стол. насамъ).

Забѣлѣжка. Нѣма съмнѣние, че и прѣзъ казанитѣ периоди цѣлокупниятъ български езикъ е билъ раздѣленъ на нарѣчия и поднарѣчия. Затова дори въ езика на старобългарскитѣ и още повече на срѣднобългарскитѣ паметници не намираме все еднакви отличия: въ тѣхъ често пѫти се отразяватъ покрай общитѣ свойства на съврѣменния имъ български езикъ още и особности на извѣстно нарѣчие.

§ 4. Едни отъ старобългарскитѣ паметници сѫ писани съ кирилско, а други съ глаголическо писмо. И двѣтѣ азбуки, кирилицата и глаголицата, се употрѣбяли въ стария периодъ на българската писменость. Приема се, че глаголицата е по-стара и че кирилицата е почнала наскоро слѣдъ дѣйностьта на светитѣ братя да се разпространява въ България и да замѣстя глаголицата. Името „кирилица“ показва, че сѫ считали св. Кирила за неинъ изобрѣтатель.

Докато кирилицата на първъ погледъ се познава, че не е нищо друго освѣнъ малко прѣправено грътцкото уставно (унциялно) писмо отъ VIII—X стол., глаголицата напротивъ поради особния чертежъ на буквитѣ си доскоро даваше поводъ на прѣразлични тълкувания, като се мислѣше, че тя е самостойно съставена по образецъ на разни познати и непознати намъ азбуки, а нѣкои даже помисляха, че въ основата ѝ се криятъ онѣзи прѣдисторични словенски „чръты и рѣзы“, за които споменува Чръноризецъ Храбръ, съврѣменикъ на Симеоновския вѣкъ, въ статията си „о письменехъ“.[1])

[1]) Храбръ пише: Прѣжде оубо словѣне не имѣхѫ кънигъ, нъ чрътами и рѣзами чьтѣхѫ и гатаахѫ, погани сѫще.

Ала сега почти общо се приема, че за основа на глаголицата е взето гръцкото скорописно (курсивно) писмо, каквото се е употрѣбяло прѣзъ VIII—X стол., като е било прѣправено най-много по този начинъ, че правитѣ чертици на буквитѣ по краищата се украсили съ кукички, пръстенчета или трижгълничета: срав. нпр. кирилското щ съ глагол. ⰞⰜ, кир. ч — глаг. Ⱍ, ц — Ⱌ, д — Ⰴ, л — Ⰾ, гръц. υ — глаг. Ⱛ, кирил. і, ї глаг. Ⰹ, н — Ⱀ, м — Ⰿ, о — Ⱁ, гърц. ς съ глаг. Ⱄ, т съ глаг. Ⱅ, є съ глаг. Ⰵ и пр. (вж. § 9).

§ 5. Глаголицата прѣзъ XII—XIII стол. вече окончателно е отстжпила прѣдъ по-обичната кирилица и се подържала само още нѣкое врѣме тукъ-тамѣ като рѣдка старина. Ала затова пъкъ въ хърватското крайморие и по хърватскитѣ острови глаголицата е намѣрила ново отечество, гдѣто е била приета за народна азбука та се употрѣбяла въ народночерковната хърватска писменость почти до наши дни. Въ Хърватско глаголицата е изгубила нѣколко букви, които били излишни на хърватския езикъ, а именно: вм. Ⱔ, Ⱘ (сир. ѧ, ѫ) послужили знаковетѣ за *е*, *у*; вм. двата ера послужилъ само единъ, — знакътъ на *ъ*, а вм. ⰟⰉ (сир. ы) послужилъ знакътъ на *и*. Тя и въ начертанието си тукъ се е измѣнила като е приела по-жглести форми, поради което сега правимъ разлика между българска или кржгла — и хърватска или жглеста глаголица (вж. § 9).

Чрѣзъ влиянието на глаголическата върху кирилската писменость се обяснява, защо кирилицата има нѣколко букви, които сж еднакви съ съотвѣтнитѣ тѣмъ глаголически; тѣ сж все букви, които означаватъ досущъ старобългарски звукове, несвойствени на гръцкия езикъ: ж — Ⰶ; ш — Ⱎ; щ — Ⱋ; ч — Ⱍ; ц — Ⱌ (обърнато ц); ъ — Ⱏ; ы, ъи — ⰟⰉ, ⰟⰊ, ⰟⰋ; ю — Ⱓ, сетнѣ ѧ, ѫ срѣщу глаг, Ⱔ, Ⱘ. Тѣзи букви откъмъ произходъ не сж ясни, та не се знае положително, кои гръцки букви или съчетания отъ букви се криятъ въ тѣхъ, ала нѣма съмнѣние, че и тѣ ще да сж отъ сжщия източникъ, отъ който е взета цѣлата глаголица.

Вѣроятно е, че глаголицата се е разпространила въ Хърватско заедно съ първитѣ старобългарски черковни книги още тогава, когато св. Кирилъ и Методий дѣйствували въ Панония, кждѣто сж отишли по желанието на моравския князъ Ростиславъ да основатъ славянско богослужение и писменость. Знае се, че светитѣ братя сж минали и прѣзъ Хърватско, когато сж пжтували въ Римъ, гдѣто св. Кирилъ е починалъ.

Намѣриха се и паметници, които показватъ, че тогава глаголицата е била употрѣбявана и въ Моравия.

§ 6. Най-важнитѣ старобългарски паметници сѫ:

I. *Глаголически:* 1. Клоцовъ паметникъ, откѫслекъ (фрагментъ): спазени сѫ само 14 листа, отъ които 12 се намиратъ сега въ Триентъ, а 2 въ Инсбрукъ. Паметникътъ е принадлежалъ въ XV стол. на графа Франкопанъ, владѣтель на хърватския островъ Кръкъ, а на 1830. г. се намѣрилъ у графа Клоцъ въ Триентъ. Изданенъ е печатно въ кирилски прѣписъ (транскрипция) на 1836. год. въ Виена отъ Б. Копитаръ подъ заглавие „Glagolita Clozinus“ (12-тѣхъ листа). Сетнѣ намѣренитѣ 2 листа допълнително бидоха издадени отъ Фр. Миклошичъ на 1860. год. Изцѣло биде издаденъ паметникътъ отъ В. Вондракъ на 1893. год. въ Прага. Паметникътъ съдържа едно цѣло и два откѫслека отъ Златоустовитѣ слова и откѫслекъ отъ едно слово на Епифана Кипърски.

2. Зографско четверо-евангелие, намѣрено въ светогорския български манастиръ Зографъ. На 1860. год. манастирскитѣ братя го подарили на царь Александра II, и сега се намира въ петербургската царска библиотека. Издадено е въ кирилски прѣписъ на 1879. год. въ Берлинъ отъ В. Ягичъ. Паметникътъ не е пъленъ, спазени сѫ 340 листа безъ начало, а има изгубени листове и отъ срѣдата. Една по-нова рѫка, види се отъ XII или отъ началото на XIII стол., е допълнила пакъ съ глаголическо писмо изгубения текстъ, именно отъ 21 до 27 листъ (Маѳ. XVI 20. — XXIV 20).

3. Марийнско четверо-евангелие, така наречено споредъ светогорския скитъ св. Мария, гдѣто В. И. Григоровичъ на 1844. год. го намѣрилъ и отъ тукъ го занесълъ въ Русия. Сега се намиратъ отъ него въ московския публиченъ Румянцовски музей 171 листъ, а 2 листа въ Виена, собственость на покойния Фр. Миклошичъ. Паметникътъ не е цѣлъ, изгубени сѫ листове отъ началото и края. Издаденъ е въ кирилски прѣписъ на 1883. год. въ Петербургъ отъ В. Ягичъ.

4. Асеманово или ватиканско изборно (недѣлно) евангелие, намѣрено на 1736. год. отъ Асемани въ Iерусалимъ и отъ тамъ занесено въ римската ватиканска библиотека, гдѣто и сега се пази. Има 159 листа, безъ край. Досега е печатано два пѫти: на 1865. год. съ глаголица, както е оригиналътъ, отъ Фр. Рачки въ Загребъ, а втори пѫть, прѣписано съ латинска азбука, на 1878. г. отъ И. Чърнчичъ въ Римъ.

5. Синайски трѣбникъ и 6. Синайски псалтирь, намиратъ се въ манастира св. Екатерина на гората Синай (въ Египетъ). Трѣбникътъ има 106 листа, безъ начало и край, а псалтирятъ има 177 листа безъ край. Отъ трѣбника 3 листа донесълъ въ Русия епископъ Порфирий, и сега се пазятъ въ петербургската царска библиотека. И двата паметника прѣписа съ кирилица и издаде Л. Гайтлеръ на 1882—83. год. въ Загребъ.

7. Има още нѣколко по-малки глаголически откѫслека отъ най-старата епоха, като нпр. Охридско евангелие (2 листа), сега въ московския публиченъ музей.

II. *Кирилски*. 1. Супрасълски паметникъ, намѣренъ въ Супрасълския манастиръ до Бѣлостокъ въ Полша. Съдържа 24 жития и 20 Златоустови слова, едно отъ Еп. Кипърски и едно отъ патриарха Фотия. Паметникътъ въ сѫщность е откѫслекъ отъ единъ миней за мѣсецъ мартъ, безъ начало и край. Отъ намѣренитѣ 258 листа сега половината се съхранява въ гр. Любляна (въ юж. Австрия) въ гимназиялната библиотека, а останалото въ библиотеката на графа Замойски въ Варшава и 16 листа у руския академикъ Бичковъ. Цѣлиятъ паметникъ е напечатанъ отъ Миклошича на 1851. год. въ Виена, а повторно на 1904 год. отъ С. Северяновъ въ Петербургъ.

2. Савино изборно евангелие или Савина книга, намѣрено въ московската типографска библиотека, гдѣто и сега се пази, а наречено е Савино, защото има въ него забѣлѣжки, писани отъ нѣкой си попъ Сава (на 25. л.: **поп Сава ѱал**; на 23. л.: **помози ги рабоу твоемоу Сави**). То е безъ начало и край (129 листа). Напечатано е отъ И. И. Срезневски на 1860. год. въ Петербургъ и повторно отъ В. Щепкинъ на 1899 г. въ Москва.

3. Остромирово изборно евангелие, прѣписано отъ старобългарски оригиналъ на 1056—57. година отъ нѣкой си дяконъ Григорий за новгородския „посадникъ“ Остромиръ. Сега се намира въ царската петербургска библиотека. При прѣписването му се вмъкнали доста много русизми, та този паметникъ не съдържа дотамъ чистъ старобългарски езикъ. Ала при все това той е за насъ твърдѣ важенъ, защото русизмитѣ можаха въ науката да се разпознаятъ и да се отдѣлятъ отъ езика на оригинала. Паметникътъ се отличава между всички горѣказани и съ това, че е запазенъ цѣлъ (294 листа) и че е забѣлѣжена годината, кога е писанъ, докато на другитѣ старостьта имъ се опрѣдѣли по езика и по външнитѣ бѣлѣзи — писмото и материяла. Остромировото евангелие е изда-

дено въ Русия най-напрѣдъ отъ Востокова на 1843. год. и сетнѣ два пѫти (фото-литографически) отъ Савинкова на 1883. и 1889. год. въ Петербургъ.

4. Има още нѣколко по-малки стари кирилски паметника, нпр. 2 листа отъ едно изборно евангелие, нѣкогашна собственость на Ундолски (Ундолско евангелие), хилендарски листове (2 листа) и пр.

Всичкитѣ старобългарски паметници сѫ писани на кожена книга (пергаментъ) прѣзъ X—XI стол.

§ 7. Старобългарскиятъ езикъ е миналъ заедно съ черковнитѣ книги въ Сърбия и въ Русия, когато се въвело въ тия страни християнството. Тукъ той е станалъ черковенъ и книжовенъ езикъ и е ималъ голѣмо влияние, особно въ Русия, върху развитието на сетнѣшната писменость въ тия страни. Отъ друга страна и самъ той, подъ влиянието на народния езикъ въ двѣтѣ страни — сръбския и руския — почналъ веднага да се измѣнява, та се образувалъ въ Русия старобългарски езикъ, прѣправенъ на руски, а въ Сърбия — на сръбски; първиятъ е познатъ подъ име „руска редакция" (прѣправка) на старобългарския езикъ, инакъ още наричанъ и „руско-славянски" езикъ, а вториятъ „сръбска редакция" или „сръбско-славянски" езикъ.

§ 8. Слѣдъ падането на България подъ турцитѣ настанали съвсѣмъ несгодни врѣмена за прѣуспѣването на книжовностьта, така че отслабнало и прѣписването на старитѣ български книги, даже и на най-потрѣбнитѣ — богослужебнитѣ. Наскоро почнали да се разпространяватъ по България въ голѣмо множество книги отъ сръбска редакция и то особно прѣзъ XV стол., когато послѣднитѣ останки отъ срѣднобългарската книжовна дѣйность били прѣнесени въ Ромъния и въ Сърбия, която подъ управлението на деспотитѣ още е запазвала нѣщо отъ прѣдишната си самостойность. Въ XVI стол. се явили въ България и печатани сръбско-славянски книги, които се печатали въ Сърбия и въ Венеция, докато въ България не е имало ни една печатница, а нуждата отъ черковни книги е била голѣма. Яковъ Крайковъ отъ София напечаталъ въ Венеция на срѣднобългарски езикъ псалтирь (1569) и молитвеникъ (1570), а нѣщо е било печатано и въ Ромъния. Прѣзъ XVII стол. въ Русия се печатали съ голѣма грижливость и въ голѣмо количество потрѣбнитѣ черковни книги, които наскоро си пробили пѫть и на славянския югъ, та сѫ замѣнили домашнитѣ черковни книги както въ България така и въ Сърбия, гдѣто слѣдъ това печатането

на черковни книги станало излишно. Така се разпространилъ руско-славянскиятъ езикъ по цѣлото православно славянство, а старобългарскиятъ и срѣднобългарскиятъ езикъ дори и въ България се забравили. Руско-славянскиятъ езикъ е билъ вече толкова разпространенъ и толкова домашенъ между православнитѣ славяни, щото и ученитѣ въ началото на миналото столѣтие вѣрвали, че той е езикътъ на Кирила и Методия. Рускиятъ ученъ А. Востоковъ първъ показа на 1820. год., слѣдъ като е изучвалъ езика на Остромировото евангелие, кои сѫ най-сѫщественитѣ отлики на старобългарския езикъ спрѣмо езика на казанитѣ редакции. Още по-ясно биде обясненъ тоя въпросъ, когато Копитаръ на 1837. г. издаде Клоцовия паметникъ. Сѫщиятъ Копитаръ тогава изказа мнѣние, че Кирилъ и Методий си послужили съ езика не на българскитѣ македонски словѣни, а на панонскитѣ словѣни, които сѫ живѣли около Блатното (Балатонското) езеро, гдѣто тогава владѣлъ князъ Коцелъ и гдѣто св. Кирилъ и Методий тъй сѫщо дѣйствували. Най-близки на тѣзи панонски словѣни сѫ днешнитѣ словенци (въ Краина, Каринтия и южна Щирия), Копитарови сънотечественици, та той и неговитѣ послѣдователи нарекоха кирило-методиевския езикъ „старо-словенски“ или „панонско-словенски.“ Така стана, че старобългарскиятъ езикъ и сега още въ науката минува подъ тия двѣ названия — „старобългарски“ и „старословенски“ — ако и почти всички учени вече да не одобряватъ Копитаровото мнѣние.

I. Звукове.

§ 9. Двѣтѣ старо-български азбуки иматъ слѣднитѣ звукови бѣлѣзи (букви):

Кирилица	Числена стойность	Глаголица българска	Глаголица хърватска	Числена стойность	Название на буквитѣ	Кирилица	Числена стойность	Глаголица българска	Глаголица хърватска	Числена стойность	Название на буквитѣ
а	1	Ⰰ	Ⰰ	1	азъ	ф	500	Ⱇ	Ⱇ	500	фрътъ
б	—	Ⰱ	Ⰱ	2	букы	х	600	Ⱈ	Ⱈ	600	хѣръ
в	2	Ⰲ	Ⰲ	3	вѣдѣ	ѡ	800	Ⱉ	Ⱉ	700	отъ
г	3	Ⰳ	Ⰳ	4	глаголи	щ	—	Ⱋ	Ⱋ	800	ща
д	4	Ⰴ	Ⰴ	5	добро	ц	900	Ⱌ	Ⱌ	900	ци
є	5	Ⰵ	Ⰵ	6	ѥстъ	ч	90	Ⱍ	Ⱍ	1000	чрьвь
ж	—	Ⰶ	Ⰶ	7	живѣте	ш	—	Ⱎ	Ⱎ	—	ша
ѕ	6	Ⰷ	Ⰷ	8	ѕѣло	ъ	—	Ⱏ	—	—	ѥръ
з, ꙁ	7	Ⰸ	Ⰸ	9	землꙗ	ь	—	Ⱐ	Ⱐ, ı	—	ѥрь
и	8	Ⰹ, Ⰹ	Ⰹ	10	иже	ы	—	ⰟⰊ	—	—	ѥры
і, ї	10	Ⰺ	Ⰺ	20	иже	ѣ	—	Ⱑ	Ⱑ	—	ꙗть
—	—	Ⰼ	Ⰼ	30	г'	ю	—	Ⱓ	Ⱓ	—	юсъ
к	20	Ⰽ	Ⰽ	40	како	ꙗ	—	Ⱑ	Ⱑ	—	—
л	30	Ⰾ	Ⰾ	50	людие	ѥ	—	—	—	—	—
м	40	Ⰿ	Ⰿ	60	мыслите	ѧ	900	Ⱔ	—	—	—
н	50	Ⱀ	Ⱀ	70	нашь	ѫ	—	Ⱘ	—	—	—
о	70	Ⱁ	Ⱁ	80	онъ	ѩ	—	Ⱗ	—	—	—
п	80	Ⱂ	Ⱂ	90	покои	ѭ	—	Ⱙ	—	—	—
р	100	Ⱃ	Ⱃ	100	рьци	ѯ	60	—	—	—	кси
с	200	Ⱄ	Ⱄ	200	слово	ѱ	700	—	—	—	пси
т	300	Ⱅ	Ⱅ	300	тврьдо	ѳ	9	Ⱚ	Ⱚ	—	ѳита
оу, ѹ	400	Ⱆ	Ⱆ	400	укъ	ѵ	—	Ⱛ	Ⱛ	—	ижица

Забѣлѣжка. Както глаголическитѣ така и кирилскитѣ букви сѫ служили и като числени знакове. Числената стойность на първитѣ се опрѣдѣля правилно отъ реда имъ въ азбуката; послѣднитѣ напротивъ и тукъ се водятъ строго по грѫцката азбука, та затова онѣзи букви, които ги нѣма въ грѫцката азбука, нѣматъ числена стойность (б, ж, щ, ш и пр.), ала: ѳ=9; ѯ=60; ч, което замѣнява грѫцкото коппа (κόππα), =90; ѡ=800, ѱ=700; в=2, защото β въ византийско врѣме се е изговаряло както в; и замѣнява грѫцкото ита (ἦτα)=8; (ѧ по-сетнѣ ц) замѣнява грѫцкото сампи (σαμπῖ) = 900; ѕ вм. грѫц ϛ (стигма) = 6. Хилядитѣ се почватъ, както и грѫцки, пакъ съ а, означено съ стрѣлка: ҂а = 1000, ҂в = 2000 и пр. Надъ буквитѣ, които значатъ числа, обикновено има знакъ ҃ или другъ подобенъ. При числата отъ 11—19 единицитѣ се поставятъ на първо мѣсто: а҃і = 11, в҃і = 12 и пр.

Въ старитѣ паметници годинитѣ се броятъ отъ сътворението на свѣта, като се вематъ 5508 години до Рожд. Христово; така напр. ҂ѕтоз значи год. 869 (= 6377—5508).

§ 10. И въ двѣтѣ азбуки има по нѣколко букви, които означаватъ единъ и сѫщи звукъ, а се употрѣбятъ ту една ту друга по правописни правила, които въ паметницитѣ не сѫ еднакви, а нито въ единъ паметникъ не сѫ подпълно послѣдовни. Такива сѫ: кир. и, і, ї, глаг. ⰻ, ⰹ, ⰺ, поради което различно се пише и буквата ы: ъи, ъі — ⱏⰹ, ⱏⰻ, ⱏⰺ; кирил. о, ѡ — глаг. ⱁ, ⱉ; вмѣсто ѧ въ нѣкои кирил. паметници (Супрас., Сав. ев.) се употрѣбя знакъ ѧ.

Забѣлѣжка. За да се прѣдаде точно чрѣзъ кирилица всѣка отъ тритѣ глаголически букви, които означаватъ *и*, както е въ ръкописнитѣ паметници, сега въ печатанитѣ съ кирилица глаголически паметници се употрѣбя и вм. ⰺ, і вм. ⰹ, а вмѣсто ⰻ биде измисленъ новъ знакъ ꙇ. Споредъ това се прѣдава и глаг. ы въ три вида: ъи, ы, ъꙇ.

Напротивъ и въ двѣтѣ азбуки нѣма самостоенъ знакъ за тъй нареченото йота (*j*, *й*). За „йотовани" а, є, оу, ѧ, ѫ кирилицата има особни знакове: ꙗ, ѥ, ю, ѩ, ѭ; за йотовани и, ь нѣма подобни знакове, а и въ двата случая се пише просто и, ї, глаг. ⰺ, ⰻ, ⰹ (вж. § 21. 5, 22. в.). Глаголицата има йотовани знакове само за ю, ѭ и ѩ; ꙗ се означава чрѣзъ сѫщия знакъ ⱑ, който означава и ѣ; ѥ и є въ глаголицата иматъ единъ знакъ ⰵ. Твърдѣ често вмѣсто ⱑ = ꙗ, а по нѣкогашъ и вм. ⱑ = ѣ въ глаголическитѣ книги се срѣща ⰰ (а). И въ кирилицата често се срѣща є вм. ѥ, а въ нѣкои кирилски паметници почти съвсѣмъ не се употрѣбя ѥ. За значението на ⱑ = ѣ вж. § 12. И въ кирилскитѣ паметници често се срѣща ѣ вм. ꙗ, особно слѣдъ мекитѣ л҄, р҄, н҄ (вж. § 12. заб. 2.), което показва близость въ гласежа на ѣ и ꙗ.

Нѣкои отъ съгласнитѣ звукове, когато се произнасятъ меко, се означаватъ чрѣзъ единъ диякритиченъ знакъ ҄ надъ буквата. Така

се различаватъ твърдитѣ **л, р, н** отъ мекитѣ **л҄, р҄, н҄**; сжщо така, ала много по-рѣдко, се пишатъ меки **б҄, п҄, в҄, м҄**, срв. **конь, кони, земл҄и, зем҄и, корабл҄ь, кораб҄ь, приструп҄ь, избав҄енъ**. Мекостьта на съгласната не се означава чрѣзъ ҄, а чрѣзъ йота, когато стои прѣдъ гласнитѣ **а, є, оу, ѧ, ѫ**. И тъй: **землꙗ, землѥ, землю, землѩ, землѭ**, ала: **земл҄и, земл҄ь**. Рѣдко се срѣща и **земл҄а, земл҄е, земл҄оу, земл҄ѧ, земл҄ѫ**. Така е и при другитѣ съгласни. Въ чуждитѣ думи **к҄, г҄, х҄** означаватъ меко произношение на **к, г, х**: **к҄есарь, аг҄гелъ**; въ глаголицата има за **г҄** особна буква **ⰼ**. — **ꙃ** означава сложенъ звукъ *дз* (§ 19.); **ф, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ** се употрѣбятъ въ чужди думи.

§ 11. Старобългарскиятъ езикъ е ималъ 11 гласни: **а, є, и (і, ї) о (ѡ), оу (ѹ), ѣ, ъ, ь, ꙑ, ѧ, ѫ**.

Отъ тѣзи гласни първитѣ петь се произнасяли приблизително тъй, както се произнасятъ въ сегашния български книжовенъ езикъ. За произношението на останалитѣ нагаждаме слѣдното:

§ 12. **ѣ** се произнасяло като *е*, разтегнато къмъ *а*, така че се чувалъ единъ срѣденъ звукъ между *е* и *а*, сир. *ѣ* е гласѣло като *ꙗ* или *ä*. Поради близостьта между гласежа на **ѣ** и на йотовано **а**, въ глаголицата една и сжща буква (**ⱑ**) служи вм. **ѣ** и **ꙗ**.

Забѣлѣжка. Като сравняваме съ сроднитѣ езици, виждаме, че **ѣ** по произходъ е отъ два вида: въ едни случаи срѣщу **ѣ**, да го наречемъ $ѣ_1$, намираме въ сроднитѣ езици дълго *ē*, въ други случаи срѣщу ѣ ($ѣ_2$) намираме *oj*. За това прѣдполагаме, че и въ славянскитѣ езици нѣкога трѣбва да се е произнасяло онова **ѣ**, което застжпя *ē*, различно отъ онова **ѣ**, което застжпя *oj* (вж. § 26). Съ врѣме въ славянскитѣ езици се изравнили казанитѣ два ятови звука. Само въ такива случаи, гдѣто слѣдъ **ѣ** слѣдвалъ самогласенъ звукъ, старото произношение *oj* останало неизмѣнено и то не само въ старобългарския езикъ, но и въ другитѣ славянски езици, напр. стб. **ꙁа-вои** (вм. завојь) и **вѣ-ньць; пои-ѫ** и **пѣ-ти** (§ 17. II.).

Въ началото на думитѣ както и слѣдъ меки съгласни **ѣ** не се пише, защото се произнася, когато застжпя по-старо *ē*, като **ꙗ**, а когато застжпа *oj*, като **и**.

§ 13. **ъ** и **ь** сж най-забѣлѣжителни между старобългарскитѣ гласни. Тѣ гласѣли тъмно, поради което се наричатъ и **тъмни гласни**.

ъ се произнасяло като тъмно *о* (приготви си устата за *и*, а изговори *о*).

ь се произнасяло като тъмно *е* (приготви си устата за *и*, а изговари *е*).

Забѣлѣжка. Поради тази особность на гласежа си **ъ** и **ь** се наричатъ още и съ не дотамъ сгодно име „полугласни“.

Въ IX. столѣтие и двата ера се произнасяли навредъ, гдѣто се пишатъ въ старитѣ паметници, а именно било въ срѣдата било въ края на думитѣ: нпр. **вънъ, сънъ, тъ, дьнь, львъ, льнъ, тьмьнъ, тьнькъ, сь, вьсь.**

ъ и **ь** добрѣ се различавали единъ отъ други по гласежъ, поради което първитѣ писатели не сж ги смѣсвали. Ала не е било вече тъй къмъ края на X и прѣзъ XI стол., когато сж писани достигналитѣ до насъ наши най-стари паметници, защото тогава почнали еровете̑:

1) да не се произнасятъ въ края на думитѣ и тамъ въ срѣдата, гдѣто е било възможно произношението и безъ тѣхъ, а то е било възможно въ тъй нареченитѣ отворени срички [сричката е отворена, когато окончава на гласна, нпр. **ть-мь-нъ**; затворена сричка е **тьм(на)**];

2) да се замѣняватъ въ затворенитѣ срички съ най-близкитѣ чисти гласни, а именно **ъ** съ **о**, а **ь** съ **є** и

3) да се смѣсватъ помежду си въ кореннитѣ срички, слѣдъ като произношението на **ь** се приближило къмъ **ъ**, поради което обикновено се срѣща писано **ъ** вм. **ь**, а рѣдко наопаки.

Понеже писателитѣ на нашитѣ стари паметници се старасли да пишатъ тъй, както се е писало въ IX стол., затова ни една отъ казанитѣ три промѣни, станали съ еровете̑ въ тогавашния народенъ езикъ, не е отбѣлѣзана отъ тѣхъ послѣдовно, а само толкова, до колкото писательтъ неволно се е сбърквалъ, като се е влиялъ отъ своето некнижовно произношение. Затова често пжти намираме: ерътъ въ края и въ срѣдата ненаписанъ, нпр. **живот, народ** вм. **животъ, народъ**; **брати** покрай **ьрати**; **тьмно** покрай **тьмьно**; **от, без, въз, под** и пр. вм. **отъ, безъ, възъ, подъ** и пр.; — **о** вм. **ъ**: **лакоть, сонъ, вонъ, пѣсокъ, работъ, образось**; **є** вм. **ь**: **дєнь, двєрь, лєвъ, лєнъ, тємьно, тєнько, вѣнєць, отєць, дєнєтъ, дьнєсь**; **ъ** вм. **ь**: **мъзда, тъма, тъмьно, лъсть, ръци, стъкло, пъстръ.**

Забѣлѣжка 1. Въ старитѣ паметници най-често се срѣщатъ разбъркано писани единъ еръ вмѣсто други (и то обикновено **ъ** вм. **ь**) въ отворенитѣ срички, гдѣто вече ерътъ не се чувалъ, но при все това сж го писали по обичай, като нпр. **въръма, старъци, правъда, истинъны, възъми** и пр.

Забѣлѣжка 2. Отъ новобългарския езикъ, а именно отъ нарѣчията му се вижда, че горѣказанитѣ промѣни подъ 2) и 3) не сж станали еднакво въ всичкитѣ старобългарски нарѣчия. И сега въ източното нарѣчие се явява стариятъ *ъ* въ затворени срички незамѣненъ съ *о*, до-

като вм. стария ъ се явява *е* правилно само въ приставкитѣ (ясно се чува, кога е ударено), а въ коренннитѣ срички вмѣсто него се говори *ъ*, освѣнъ въ рѣдки изключения; напротивъ въ западната половина на бълг. езикъ и то по-вече въ югозападната виждаме изцѣло прокарана спомената промѣна подъ 2), защото се казва с о н, т о к м о, п е т о к, к р о т о к, р а б о т, д е н, т е н к о, т е м н о (източно т ъ н к о, т ъ м н о, ала: д е н г л а д е н, б о л е н и пр.)

З а б ѣ л ѣ ж к а 3. Всичкитѣ славянски езици едно врѣме имали двѣтѣ тъмни гласни — *ъ* и *ь*. Сега има гласна *ъ* освѣнъ въ новобългарския още отъ часть и въ словенския езикъ. Въ руския езикъ изобщо ероветѣ се замѣнили съ чисти гласни *о*—*е* още въ началото на руската писменость (прѣзъ XI—XII стол.), а само тукъ тамъ по нарѣчията се задържали още единъ два вѣка; въ сръбско-хърватския езикъ до XIII стол. се е говорѣлъ единъ еръ — *ъ* вмѣсто двата общославянски ера, слѣдъ което и той миналъ въ *а*. Въ другитѣ славянски езици ероветѣ се замѣнили съ гласната *е* още прѣди да се почне народната имъ писменость. Казаното се отнася до ония ерове въ срѣдсловието, които не сѫ изчезнали безслѣдно; въ края на думитѣ ероветѣ сѫ изчезнали въ всичкитѣ славянски езици.

Отъ сравнение съ сроднитѣ езици знаемъ, че **ъ** се е образувалъ отъ нѣкогашно (прѣдславянско) *у*, рѣдко отъ *о*, а **ь** — отъ *і*, рѣдко отъ *е*.

§ 14. **ы** се е произнасяло въ старобългарския езикъ приблизително тъй, както днесъ го произнасятъ руситѣ и поляцитѣ, сир. като тѣсно произнесено *у* (приготви си устата за *ъ* а изговори *и*). Поради голѣмата близость между **ы** и **ъ** понѣкогажь въ старитѣ паметници се срѣща **ъ** вм. **ы**. Въ началото на думитѣ **ы** не се срѣща (вж. § 22. г.).

З а б ѣ л ѣ ж к а. Като сравняваме съ сроднитѣ езици, виждаме, че **ы** е замѣстило прѣдславянско дълго *ȳ*, поради което трѣбва и **ы** да е било отъ най-напрѣдъ дълго. Въ срѣднобългарския периодъ **ы** се е изравнило съ **и**.

§ 15. **ѧ** и **ѫ** означаватъ двѣ н о с о в и г л а с н и (носовки), които покрай **ѣ** и ероветѣ сѫ най-характеристичнитѣ гласни на старобългарския езикъ. Сега между всички славяни само поляцитѣ говорятъ носовки и то двѣ: носово *е* (пишатъ го *ę*) и носово *о* (пишѫтъ го *ą*). И старобългарскитѣ носовки сѫ били такива, а именно **ѧ** означава носово *е*, което се произнасяло подобно на полското *ę* или на французското *in* въ думата *vin*, а **ѫ** означава носово *о*, което се произнасяло пакъ подобно на полското *ą* или на французското *on* (*om*) въ думата *bon*, *ombre*. И тъй: **свѧтъ** = све͡нтъ, **рѧдъ** = ре͡ндъ, **пѫть** = по͡нть, **рѫка** = ро͡нка.

Прѣдъ устнитѣ съгласни (**б**, **п**, **в**, **м**) **ѧ** се чувало като *е͡м*, а **ѫ** като *о͡м*, нпр. **ѩрѧбь**, **зѫбъ**.

Забѣлѣжка 1. Доказателства, че е имало носовки въ старобългарския езикъ, се намѣриха освѣнъ въ живитѣ славянски езици най-много и въ днешнитѣ български нарѣчия, и то както въ югозападна така и въ югоизточна Македония. Въ стб. паметници се пише декабрь, ноябрь, сентябрии, сентябрь, лѫгинъ, архимѫндритъ вм. гръц. δεκέμβριος, νοέμβριος, σεπτέμβριος, λογγῖνος, αρχιμανδρῖτης. Между заетитѣ отъ българския езикъ гръцки думи се срѣща λόγγος = стб. лѫгъ, γρέντα = стб. грѧда, мѣстно име λόγκα = лѫка. Подобни доказателства има и въ византийскитѣ книги, гдѣто се споменуватъ нѣколко стб. думи, които сѫ съдържали носовка: византийскитѣ писатели прѣдаватъ носовката въ такъвъ случай чрѣзъ εν, εμ — ον, ομ нпр. σοντιασκός = стб. сѫтѧска, προτοκνένζη = протокнѧѕи и пр. И въ езика на маджаритѣ, които сѫ запазили до днесъ немалко заети староб. думи, има доказателства за старобългарското носово произношение.

Произношението $\widehat{он}$ къмъ края на стария периодъ минало въ $\widehat{ън}$. Отъ това носово произношение има и сега много слѣди въ нашитѣ нарѣчия по Македония гдѣто говорятъ *ън, ъм:* мъндро, пънт, зъмб, рънка и пр. И отъ $\widehat{ен}$ има слѣди въ сѫщитѣ нарѣчия, гдѣто се казва: ренд, чендо, пендесет и пр.

Забѣлѣжка 2. Носовкитѣ сѫ били нѣкога общославянски звукове, образували се 1) отъ гласнитѣ *о* и *е* и съгласната *н* (*м*), когато е слѣдвала друга съгласна (освѣнъ j), а именно: *он* + съгл. е дало ѫ + съгл., а *ен* + съгл. = ѧ + съгл. 2) въ края на думитѣ отъ дълго $\bar{a}$н се образувало ѫ, и отъ дълго $\bar{e}$н — ѧ нпр. 1) стб. пѫть(ь) сравни съ латински pont(is); пѧть(ь) срав. съ гръц. πεντ(ε); вин. пад. лоунѫ сравни съ латин. lunām; сѣмѧ отъ прѣдславянско семен, срав. съ латинското sēmen.

§ 16. Старобългарскитѣ гласни сѫ твърди (гърлени) и меки (небни). Прѣдъ твърдитѣ: а, о, оу, ъ, ы, ѫ гърленитѣ съгласни (г, к, х) остаятъ неизмѣнени, а прѣдъ мекитѣ: е, и, ь, ѣ, ѧ тѣ се измѣнятъ въ небни или съскави съгласни (вж. § 26).

§ 17. Степенуване на коренитѣ гласни. Въ думитѣ, които иматъ единъ и сѫщъ коренъ, не е коренната гласна постоянно еднаква, а различно се замѣнява съ други гласни по извѣстни правила, които наричаме степенуване. Така нпр. коренната гласна *е* въ глагола рекѫ се замѣнява съ *ь* въ рьци, съ *о* въ (про)рокъ, съ *ѣ* въ рѣхъ, рѣчь; *е* въ седло се замѣнява съ *а* въ садъ; тукъ тѣзи замѣни прѣдставятъ единъ видъ разни „степени" на гласната *е*, поради което това езиково явление е наречено „степенуване." Въ посоченитѣ примѣри *ь*, като по-небна и тъмна гласна, се счита за „по-слаба" или „по-низка" степень отъ *е*, а пъкъ *о* или *а* напротивъ за „по-силна" или „по-висока" степень отъ *е*. За това степенуването наричатъ още и „ослабване и усилване" на гласнитѣ.

Степенуването е свойствено на всичкитѣ славянски и на другитѣ тѣмъ сродни езици; то е прастаро наслѣдство отъ онова врѣме, ко-

гато славянскитѣ заедно съ сроднитѣ имъ езици сѫ били единъ езикъ.[1])

Степенуване има и въ приставнитѣ срички (основитѣ и флексията).

Въ староб. езикъ се явява коренно степенуване най-главно въ слѣднитѣ случаи:

I. 1) ь — є — о, нпр.

тьцн	—	тєкѫ	—	тоүчнтн,		токъ
рьцн	—	рєкѫ	—	—		про-рокъ
пьцн	—	пєкѫ	—	—		—
вьчєра	—	вєчєрь	—	—		—
шьдъ	—	—	—	ходнтн,		ходъ
—	—	плєтѫ	—	—		плотъ
—	—	вєдѫ	—	воднтн,		водъ
—	—	нєсѫ	—	носнтн,		прнносъ
—	—	вєзѫ	—	возитн,		возъ.

2) Когато степенуването *ъ — е — о* е било съединено съ носова съгласна *н* (или *м*), тогава отъ *ън, ен* и *он* прѣдъ съгласна, споредъ казаното въ § 15. заб. 2., се е образувало носово произношение, сир. носовки ѧ—ѫ, та степенуването има два вида: ьн—єн—он прѣдъ гласна и ѧ—ѫ прѣдъ съгласна.

Понеже отъ *ън* и *ен* прѣдъ съгласна еднакво се образувало ѧ, затова и двѣтѣ степени въ тоя случай съвпадатъ въ едно, нпр.:

на-пьнѫ	—	на-пѧтн	—	о-пона	—	пѫто
въз-ьмѫ	—	въз-ѧтн	—	—	—	—
за-чьнѫ	—	за-чѧтн	—	за-конъ	—	—
звьнѣтн	—	звѧкнѫтн	—	звонъ	—	звѫкъ
—	—	—	—	в-оны	—	ѫхатн
—	—	мѧтєжь	—	—	—	мѫтъ
—	—	трѧстн	—	—	—	трѫсъ
—	—	вѧзатн	—	—	—	вѫза, (в)ѫжє
—	—	ємлѭ (отъ јемјѫ)	—	—	—	ѩтн.

---

[1]) Този общъ езикъ въ науката се нарича индоевропейски праезикъ, а народитѣ, които сѫ го говорили — индоевропейски народи. Така се наричатъ и езицитѣ, които сѫ произлѣзли отъ индоевропейския праезикъ. Индоевропейскитѣ езици съставятъ спрѣмо другитѣ езици на свѣта особно сѣмейство — индоевропейско езиково сѣмейство. Членове на това сѣмейство сѫ езицитѣ: 1. староиндийски и староперсийски заедно съ днешнитѣ имъ наслѣдници, 2. ерменски, 3. гръцки, 4. албански, 5. латински заедно съ новороманскитѣ езици, 6. езикътъ на измрѣлитѣ келти, 9. всички германски езици, 8. балтийскитѣ езици [а) старопруски, който е изчезналъ, б) литевски и в) лотишки] и 9. славянскитѣ езици.

Забѣлѣжка. Има единъ примѣръ, гдѣто прѣдъ гласна се явява *ъм,* срѣщу което прѣдъ съгласна се явява **ѫ**: **дъмѫ, надъменъ — дѫти**. Тукъ **ѫ** може да бѫде или отъ *ом,* или отъ *ън,* както по-горѣ **ѧ** = *ьн* и *ен* прѣдъ съгласна.

3) Когато степенуването *ъ—е—о* е било съединено съ плавна съгласна *р* или *л,* тогава отъ *ър, ер, ор* между двѣ съгласни се образувало произношение **ръ, рѣ, ра,** тъй че гласнитѣ се прѣметнали и заели мѣсто слѣдъ *р* или *л,* а при туй **ъ** се изравнило съ *ъ, е* се удължило въ *ѣ,* а *о* се удължило въ *а.* И тъй:

а) **ьр—ер—ор или ьл—ел—ол** прѣдъ гласна и
б) **ръ—рѣ—ра или лъ—лѣ—ла** между двѣ съгласни нпр.:

а) **бьрати — берѫ — из-боръ**
дьрати — дерѫ — раз-доръ
стьлати — стелѭ — столъ
от-вьрѫ — от-ворити
мьрѫ — по-моръ, морити
стьрѫ — просторъ
зьр-ѣти, зьрѭ — по-зоръ, зора

б) **врътѣти — врѣтено — вратъ** (вм. вьртѣти, вертено, вортъ)
**съ-мрътъ — мрѣти — (вм. съ-мьрть, мерти)
мрькнѫти — мракъ — (вм. мьркнѫти, моркъ)
врьзѫ — врѣсти — по-вразъ (вм. вьрзѫ, верзти, по-ворзъ)
— **(про)стрѣти — страна** (вм. стерти, сторна)
врьгѫ — врѣщи — врагъ (вм. вьргѫ, верщи, воргъ)
съ-вльկъ (мин. прич.) — **влѣкѫ — влакъ, влачити** (вм. съ-вълкъ, велкѫ, волкъ, волчити)
млъзѫ — млѣсти — млазъ (вм. мьлзѫ, мелзти, молзъ)
мрьзнѫ — — — мразъ (мв. мьрзнѫ, морзъ)
срьдьце — срѣда (вм. сьрдьце серда).

Забѣлѣжка 1. Така се тълкуватъ още: **мелѭ**, неопр. нак. **млѣти**; **борѭ** н. н. **брати**; **колѭ** н. н. **клати**; **жьрѫ** н. н. **жрѣти**, сѫщ. **жрътва**. Гдѣто е писано **мьлѣти, жьрѣти, бърати, кълати**, тамъ **ь** и **ъ** по-сетнѣ сѫ вметнати по образецъ на форми като: **зьр-ѣти, съл-ати**, гдѣто **ьр, ъл** сѫ правилни.

Забѣлѣжка 2. За произношението на **ръ, лъ** между двѣ съгласни вж. § 30.

Забѣлѣжка 3. Въ сроднитѣ неславянски езици не е станало казаното прѣмѣтане на гласнитѣ, та затова тѣзи сѫ запазили първото си положение прѣдъ *р* и *л*, срав. староб. брѣгъ съ нѣм. berg; брада—нѣм. bart; влѣкѫ — литевски velku; владати — литевски valdyti. — Въ руския езикъ първоначалнитѣ срички ър—ер—ор между двѣ съгласни сега гласятъ ер—ере—оро, срав: с-мерть, неопр. накл. мереть, об-морокъ;

вертеть — веретено, об(в)оротъ; мерзну — морозъ. Сѫщото е, съ малки измѣнения, и когато е *л* вмѣсто *р*. Това особно руско произношение се нарича руско пълногласие, по което рускиятъ езикъ се отличава отъ другитѣ славянски езици. Въ полския езикъ *ер* и *ор* се прѣметнали, но *е* и *о* сѫ останали неизмѣнени, та затова сега пол. се казва břeg стб. **брѣгъ**; grod, glos стб. **градъ, гласъ**. Гдѣто гласната първоначално е завземала мѣсто слѣдъ *р* и *л*, тамъ тя си е останала и въ старобългарския както и въ сроднитѣ езици, а въ руския въ този случай нѣма пълногласие, нпр. стб. **стрѣла**, рус. стрѣла, нѣм. strāl отъ strēla.

4) Вмѣсто *(ъ)е—о* се срѣща *ѣ—а*, сир. станало е удължение на *е* въ *ѣ* и на *о* въ *а*, подобно на горѣказаното удължение, което се е извършило при прѣмѣтането на *ер, ор* въ *рѣ, ра*. И тъй покрай **(ь)е—о** имаме и **ѣ—а**, нпр.: **рьци, рекѫ** и аористъ **рѣхъ**, сѫщ. **рѣчь**; **сѣти — садъ**, срав. **сед(ло)**; **лѣзѫ — излазъ**; **палити** срѣщу **полѣти**; **зарꙗ** срѣщу **зора**: **граблꙗ** (гребуля) срѣщу **гробъ, гребѫ**; **тварь** срѣщу **творити**; аор. **нѣсъ** ср. **несѫ**; аор. **басъ** (вм. *бадсъ*) ср. **бодѫ**.

Забѣлѣжка. Както се явява **е**, снизено въ **ь** (**рекѫ—рьци**), така се срѣща и **о**, снизено въ **ъ**, напр. **хотѣти—хътѣти**.

II. **ь—и (ьј) — ѣ (ој)**. Прѣдъ гласна тукъ се явява **ьј** намѣсто **и**, **и ој** намѣсто **ѣ**, нпр.:

цвьтѫ	—	цвисти	—	цвѣтъ	
—	вити,	вьјѫ	—	вѣньць,	повои (вм. повојь)
—	бити,	бьјѫ	—	—	бои (вм. бојь)
—	пити,	пьјѫ	—	—	поити (= пој-ити)
пьсати	—	пишѫ	—	—	
зьдати	—	зиждѫ	—	—	
свьтнѫти	—	—	—	свѣтъ	
льпѣти	—	—	—	лѣпъ	
—	видѣти	—	—	вѣдѣти	
—	висѣти	—	—	вѣшати	
—	гнити	—	—	—	гнои (вм. гнојь)
—	—	—	—	пѣти,	појѫ
—	—	—	—	дѣта,	доити (= дој-ити)

Забѣлѣжка. Отъ **бьѭ, вьѭ** въ стб. сѫ се развили по-нови форми **биѭ, виѭ**, сир. **иј** вм. **ьј** (вж. § 23.).

III. **ъ—ы(ъв) — оу(ов)**. Прѣдъ гласна се явява **ъв** намѣсто **ы**, и **ов** намѣсто **оу**, нпр.:

ръдѣти сѧ,	ръдръ	—	рыждь	—	роуда
бъдѣти,	бъдръ	—	—	—	боудити
съхнѫти	—	—	—	соухъ	
дъхнѫти	—	—	—	доухъ	

съпѫ	—	—	неопр., накл.	соути (вм. соупти).	
—	—	крыти,	кръвенъ	—	кровъ
—	—	рыти,	ръвати	—	ровъ
—	—	за-быти,	за-бъвенъ	—	—
—	—	—	—	плоути, пловѫ.	
—	—	—	—	слоути, словѫ, слово.	

Забѣлѣжка. Срѣщу ов явява се ав: слово—слава; срѣщу ы, ъв—ав: иѕбыти, ѕабъвенъ—иѕ-бава; ъв—ов: ѕъвати—ѕовѫ; ьв (= *jъв*) — ю: пл̑ьвати, плюти.

§ 18. Удължение на коренните гласни *е, о, ь, ъ* въ *ѣ, а, и, ы.* Когато се образували тъй наречените многократни глаголи, измѣнили се и коренните гласни тъй, че гдѣто е било *е*, то се удължило въ *ѣ, о* — въ *а, ь* — въ *и* и *ъ* — въ *ы.* Удължава се най-слабата гласна, която се явява въ степенуването на коренната сричка, нпр. като се образувалъ многократниятъ глаголъ (из)-бирати, удължило се е ь, което се явява въ неопр. накл. бьрати, а не е, което се явява въ сегаш. вр. берѫ, напротивъ въ съ-плѣтати се е удължило е (плетѫ, плести), защото по-низка степень съ ь, сир. сричка пльт-, въ степенуването на тоя глаголъ не се срѣща.

1. е — ѣ: гнетѫ, гнести — оугнѣтати; плетѫ, плести — съплѣтати; гребѫ, гре(б)ти — погрѣбати; метѫ, мести — мѣтати. По образецъ на рекѫ — нарицати, берѫ — събирати (вж. 3), образували се нови форми: съплитати, погрибати, покрай съплѣтати, погрѣбати.

2. о — а: бодѫ, бости — прободати; кольѭ, клати — закалати; гонити — проганꙗти; разорити — разарꙗти; то(п)нѫти — оутапати; носити — оунашати; родити — раждати; поити — напаꙗти; гоити — възгаꙗти; доити — задаꙗти; (благо)-словити — (благо)-славлꙗти; обновити — обнавлꙗти; пловѫ, плоути — плавати,

3. ь — и: рекѫ, рьци — нарицати; текѫ, тьци — протицати; мьрѫ, мрѣти — оумирати; берѫ, бьрати — избирати; дерѫ, дьрати — раздирати; чьтѫ — прочитати; стелѭ, стьлати — постилати; пьнѫ, пѧти — пропинати; мьнѭ, мьнѣти — поминати; кльнѫ, клѧти — заклинати. По образецъ на плетѫ — съплѣтати и пр. (вж. 1) образували се и: рекѫ — нарѣцати, текѫ — протѣцати.

4. ъ — ы: дъхнѫти — дыхати; съхнѫти — сыхати; прѣгъ(б)нѫти — прѣгыбати; зъвати — съѕывати; дъмѫ, дѫти — надымати; сълати — посылати.

§ 19. **Дѣление на съгласнитѣ.** I. Старобългарскитѣ съгласни споредъ мѣстото, гдѣто става учленението имъ, сѫ:

1. гърлени **к, г, х;**
2. небни **ј(й), ч, ж, ш, щ, жд;**
3. зѫбни **т, д, н, з, с, ѕ, ц;**
4. устни **п, б, м, в, (ф);**
5. плавни **л, р.**

Къмъ небнитѣ трѣбва да причислимъ още плавно-небнитѣ **л̂, р̂** и зѫбно-небното **н̂** (вж. § 28. 4.). Зѫбнитѣ **з, с, ѕ, ц** се наричатъ още, поради особния си гласежъ, съскави. — Устното **в**, понеже се учленява по-назадъ при зѫбитѣ, е устно-зѫбно.

Съгласнитѣ: **ч, щ, жд, ц, ѕ** се наричатъ сложни, защото прѣдставятъ срѣденъ звукъ: **ч** между *т* и *ш;* **щ** между *ш* и *т;* **жд** между *ж* и *д;* **ц** между *т* и *с,* **ѕ** между *д з.* Още въ старобългарския периодъ е почнало **щ** да се разлага въ ш+т сир. шт, поради което въ паметницитѣ се пише и **шт.** Че **жд** и **щ** сѫ били небни звукове, показва еднаквостьта на промѣнитѣ, които сѫ станали съ гласнитѣ както слѣдъ **жд** и **щ** така и слѣдъ **ј, ч, ш, ж** (§ 21.). — **ѕ** рано е почнало да минава въ **з.**

II. Споредъ звучностьта си съгласнитѣ сѫ:

1. звучни (ясни): **г, ј, ж, жд, з, ѕ, б, в, м, р, л, н.**
2. беззвучни (тъмни): **к, х, ш, щ, ч, с, ц, п, (ф),** — — — —

III. Съгласнитѣ се дѣлятъ още на твърди и меки; твърди сѫ: **к, г, х, т, д, з, с, п, б, м, в, л н** и **р;** другитѣ сѫ меки. Главенъ бѣлѣгъ на мекитѣ е това, че слѣдъ тѣхъ въ старобългарския езикъ не се е произнасяло **о,** а всѣки пѫть вмѣсто него **є.**

Забѣлѣжка. Мекитѣ съгласни **ж, ч, ш, щ, жд, ц** и **ѕ** се произнасяли съ двойна мекость сир. като *ж', ч', ш', ш'т', ж'д', ц', д'з';* тази мекость въ паметницитѣ по нѣкога се означава тъй, че слѣдъ казанитѣ съгласни се пишатъ йотовани самогласни, обикновено **ꙗ** (или **ѣ**) вмѣсто **а ю** вм. **ѹ, ѩ** вм. **ѧ,** нпр. **чꙗсъ (чѣсъ)** род. **оѹжꙗсъ (оѹжѣсъ), чюдо, шюмъ, доѹшѭ, положѭ** и пр. — **л̂, р̂ н̂** се произнасяли небно като единъ звукъ, а образували се отъ **с, р, н** и **ј,** съ което се съединили въ едно (§ 25. 5.).

§ 20. **Съгласната ј.** Между съгласнитѣ най-голѣмо значение, има съгласната ј, защото поради нейното влияние върху съсѣднитѣ ѝ съгласни и гласни сѫ станали твърдѣ много звукови промѣни, отъ които едни сѫ общи на слав. езици, а други сѫ само старобългарски особности.

ј, въ съединение съ гласнитѣ, съ които е образувало едносрични двогласни съединения, се е произнасяло като кратко съгласно *и,* било прѣдъ или слѣдъ гласна. Въ първия случай се

образували тъй нареченитѣ йотовани гласни: *ja, je, jy* и пр., а въ втория случай — двугласни съединения: *aj, ej, oj* и пр. И въ двата случая *j* по гласежъ е кратко съгласно (консонантно) *и*, сир. *и*, което не може да образува сричка, та главно съ това се различава отъ гласното (сонантното) *и;* поради това *j* още се нарича „полугласно" *и*.

j е твърдѣ небенъ звукъ; поради това твърдитѣ (ненебнитѣ) съгласни прѣдъ j се измѣнили заедно съ него въ небни съгласни, или пъкъ само j се е измѣнило въ друга небна съгласна, та е ставало възможно тѣ да се съединятъ непосрѣдно едно съ друго нпр. вм. писjѫ станало пишѫ; вм. колjѫ (твърдо л) станало кол̑ѫ; вм. любjѫ станало любл̑ѫ и пр. Сѫщо така и гласнитѣ, съединени съ j, се измѣнили, каквото повече да се доближатъ къмъ j; поради това нѣкои отъ гласнитѣ никакъ не се явяватъ слѣдъ j. Както е влияло j върху гласнитѣ, така сѫ влияли върху тѣхъ и другитѣ меки (небни) съгласни: ч, ж, ш, щ, жд, л̑, н̑, р̑, ц, ѕ(дз).

§ 21. **Влиянието на *j* и другитѣ небни съгласни върху гласнитѣ.**

1. Слѣдъ *j* не се измѣнили а, є, оу, ѧ, ѫ та се образували правилни йотовани гласни ꙗ, ѥ, ю, ѩ, ѭ.

2. Слѣдъ *j* всѣко *o* минало въ *e;* сѫщото се е случило съ *o* и слѣдъ небнитѣ съгласни *ч, ж, ш, щ, жд, л̑, н̑, р̑, ц, ѕ,* поради което въ старобългарския езикъ срички: *jo, чо, жо, шо* и пр. нѣма, а всѣки пѫть вмѣсто тѣхъ *je, че, же* и пр., нпр. твор. пад. отъ рабъ, село, жена е рабомь, селомь, женоѭ, но отъ кран, краѹь, полѥ, зминꙗ, доуша е краѥмь, краѹемь, полѥмь, зминѥѭ, доушеѭ; зв. пад. жено, но зминѥ, доушє; неопр. накл. коуповати, но коѥвати, краѹевати; твръдость, но гор̑ѥсть; прилаг. име рабовъ, но оучитєлєвъ.

3. Отъ $j + ѣ_1$ ($ѣ_1 = \bar{e}$, § 12. Заб.) се образувало произношение *ja*, еднакво съ *ja*, произлѣзло отъ *j + a;* за това вмѣсто $jѣ_1$ старобългарски всегдѣ се пише ꙗ, нпр. ꙗсти, ала: обѣдъ. Сѫщо така се измѣнило $ѣ_1$ и слѣдъ другитѣ небни съгласни, та се пише ча, ша, жа, ща, жда, лꙗ, рꙗ, нꙗ, (= л̑а, р̑а, н̑а) вмѣсто *чѣ, шѣ, жѣ* и пр. Така нпр. окончанието на минало несвършено -ѣахъ се запазва въ грек-ѣахъ, плет-ѣахъ и пр., ала: печ-аахъ вм. *печѣахъ*, нош-аахъ вм. *ношѣахъ;* така сѫщо мѫжаахъ, кланꙗахъ, молꙗахъ, горꙗахъ.

Забѣлѣжка. Поради голѣмата близость, която е съществувала между *ѣ* и *ја*, често се случва по паметницитѣ написано ѣ вмѣсто обикновено ꙗ($=j+a$), особено слѣдъ л҄, р҄, н҄, напр. кол҄ѣ, род. пад. цесар҄ѣ, оучител҄ѣ. Отъ това заключаваме, че гласната въ сричкитѣ л҄а, р҄а, н҄а се изговаряли като ä (между е и а), сир. подобно на ятовия звукъ.

4. Отъ $j+ѣ_2$ ($ѣ_2=oj$, § 12. Заб.) се е образувало *јu*, което се изговаряло слабо йотовано — като *'u*, та староб. се прѣдава чрѣзъ и. Както слѣдъ *j*, така е минало $ѣ_2$ въ *u* и слѣдъ чисто-небнитѣ и зѫбно-небнитѣ ц, ѕ ($=кj$, $гj$. § 25.), напр. мѣст. пад. ед. число отъ рабъ е $рабѣ_2$ но отъ кран е краи сир. *краји* вмѣсто *$крајѣ_2$*; също тъй: мѫжи, краун, кон҄и, отьци вмѣсто *$мѫжѣ_2$* и пр.; отъ рыба, дат. падежъ е $рыбѣ_2$, но отъ змиꙗ — змии, доуша — доуши, царица — царици, польѕа — польѕи.

5. Слѣдъ *j* и небнитѣ съгласни вмѣсто *ъ* се образувало *ь*, та затова се пише: краuь, мѫжь, плащь, вождь, кон҄ь, оучител҄ь, цѣсар҄ь, кънѧѕь, ала краи вмѣсто *крајъ*. Причината за това подирньото е, че *ъ* се е чувало слѣдъ *j* много по-близко до чисто *u*, отколкото слѣдъ другитѣ небни съгласни. сир. *јъ* се е произнасяло приблизително като *'u*, което по нѣмане особна буква за йотовано *u* се прѣдава чрѣзъ просто и. Така *јъ* се е произнасяло като *'u* не само въ края, но и въ срѣдата и въ началото на думата (вж. § 22. в). Затова се пише не само краи вмѣсто крајь, но и достоинъ вмѣсто достојьнъ; и-же вмѣсто јь-же.

Забѣлѣжка. Когато въ X—XI. стол. еровeтѣ въ края на думитѣ почнали да изчезватъ, намалявала се е по една сричка въ всичкитѣ думи, които имали еръ въ края, сир. им. кон҄ь: род. кониꙗ (2 сирч: 2) се е прѣобърнало въ кон҄: кониꙗ (сир. 1 срич.: 2), а така е станало тогава и крај: краꙗ (1: 2) вмѣсто по-старото краи: краꙗ (2: 2). И тъй, въ кирило-методиево врѣме се е казвало ед. ч. имен, пад. краи (двосрично), а въ X—XI. стол. почнали да говорятъ крај (едносрично), ала при все това се е писало и сетнѣ краи понеже нѣмало буква j.

6. Слѣдъ *j* и небнитѣ съгласни никакъ не се срѣща ы, защото въ меки срички ы никогажь не е имало. Срѣщу ы въ твърдитѣ срички срѣщаме (въ съотвѣтнитѣ граматични случаи) въ мекитѣ староб. срички ту и ту ѧ, напр. твор. п. множ. ч. отъ рабъ е рабы, а отъ мѫжь е мѫжи; винит. п. мн. ч. отъ рабъ е рабы, но отъ мѫжь е мѫжѧ; род. ед. ч. отъ рыба е рыбы, а отъ доуша е доушѧ.

§ 22. Зѣвъ. Изчезването на *j* между двѣ гласни. Начални гласни (наrаленъ зѣвъ). Когато двѣ гласни непосрѣдно една слѣдъ друга се произнесатъ, остаятъ устата непрѣкжснато отворени и прѣходътъ отъ едната гласна къмъ слѣдната съ нищо не

се изпълня освѣнъ съ единъ видъ зѣвъ поради което такъво произношение и въ граматиката се нарича зѣвъ, напр. **добро-окъ, кого-образьнъ, злато-оустъ,** сетнѣ слѣдъ префикситѣ: **по-оучити, про-ити, при-обрѣсти** и пр. Зѣвътъ се е отстранявалъ като се е вмѣтало *j* или *в* между двѣтѣ гласни.

Въ старобългарския езикъ се явява въ много случаи зѣвъ и тамъ, гдѣто въ по-старо врѣме е имало j между гласнитѣ, напр.: **вѣроуеши, смѣеши, сѣати, даанне, твораапіе, вѣроужтъ, съжзъ, покаати, са, цѣлованние, доброе, добраа, злаа, бывъшее, благаа, небесьнаа, велнкжж, оумираеши, оумираапин, добраего, добраагo, доброуемоу, доброуоумоу, добрѣемь, плетѣахъ, можаахъ, коупокаахъ.**

Въ всички тѣзи примѣри изпускало се е j между гласнитѣ, защото слабо ще да се е чувало въ народния говоръ. Че j е изпуснато, най-добрѣ се вижда въ примѣри отъ сложното склонение, гдѣто вмѣсто **добра + ıа, добро + ıе, добра + ıего, доброу + ıемоу** и пр. срѣщаме **добраа, -ое, -аего, -оуемоу.**

И въ изречението се образува зѣвъ тогава, когато една дума, която почва съ гласна, непосрѣдно се произнесе слѣдъ дума, която свръшва съ гласна. Понеже всички старобългарски думи окончаватъ на гласна, затова въ староб. езикъ е имало твърдѣ много случаи да се яви такъвъ зѣвъ. При **а, є, оу, ж** този зѣвъ не се избѣгва; даже има примѣри, че се явява началната гласна безъ j въ такива думи, гдѣто по етимологията очакваме j. Особно j се изоставя прѣдъ самогласната **є**, та има и кирилски паметници, въ които буквата **ıе** почти не се употрѣбя. И тъй срѣщаме не само обикновенитѣ: **агньць, езеро, оутро, аште, жзыкъ, жже, жза,** но и: **авѣ, авити са, агода, аворъ** и пр., напр.: **отьць твои въздастъ тебѣ авѣ; да быша са авили чловѣкомъ; или творитъ дрѣво доброе агодж емоу добрж, или творитъ дрѣво прахнѣно и агодж ıемоу изгниллж: отъ агоды бо дрѣво знаıетъ са.**

Не се срѣщатъ въ началото на думитѣ **ѧ, ъ, ь, ы, ѣ:**

а) вмѣсто начално **ѧ** всѣки пжть **ıа-** или **ıа-: ıаза, ıазыкъ, ıати, ıатро, ıазати, ıаза, ıасло, ıащини;**

б) вмѣсто начално **ъ** срѣща се **въ,** напр. въ прѣдлога **въ,** на който по-старата форма е *ън,* срав. **вънидж, вънь** сир. *в-ън-идж, в-ън-jъ* (вж. § 31,);

в) вмѣсто начално **ь** се е образувало *jь,* а това, споредъ казаното въ § 21, 5., се изговаряло като **и,** напр. **имж** вм. *jь-мж,* (срав. съ **въз-ьмж**);

г) вмѣсто начално **ы** се срѣща **ъы: ъыкнѫти** вм. *ъкнѫти*, (корен. *ък*, срав. *ук-* въ *учѫ;* вж. § 17. III.);

д) вмѣсто начално **jѣ** се е образувало споредъ § 21. 3. *ja*, та всѣки пѫть се пише **ꙗ**, напр. **ꙗсти**.

§ 23. Уподобяване (асимилация) на гласнитѣ: **ь** и **ъ** прѣдъ *j* и *'и* (= *jь*). Уподобяване на гласнитѣ бива тогава, когато двѣ нееднакви гласни, които стоятъ едно-дòдруго, се изравнятъ въ гласежа си, като се поведе първата по втората, която е слѣдъ нея, или наопаки. Затова уподобяването става 1. напрѣдъ (прогресивно) и 2. назадъ (регресивно).

1. Въ староб. езикъ най-често срѣщаме прогресивно уподобяване, и то въ такива случаи, гдѣто слѣдъ изчезнало j се появилъ зѣвъ между двѣ гласни, а именно:

а) Въ сложното склонение на прилагателнитѣ вм оконч **-аѥго, -оуѥмоу, -ѣѥмь** се образували окончания **-ааго, -оуоумоу, -ѣѣмь**, напр. **добрааго, доброуоумоу, добрѣѣмь**.

Покрай **-ѣѣмь** се срѣща по паметницитѣ и **-ѣамь: добрѣамь, вѣчнѣамь**; въ този случай **а** приблизително прѣдава произношението на **ѣ**.

б) Въ спрежението се срѣщатъ уподобени форми: **оумираашє, оумираатъ, гнѣваатъ, послоушаатє** вм. **оумираѥшє, оумираѥтъ, гнѣваѥтъ, послоушаѥтє**. Срѣщатъ се и примѣри: **оумѣатъ, оуспѣатъ, пролѣатъ, сѣатъ, оумѣатє, дѣатє, дѣата** вм. **оумѣѣтъ, оуспѣѣтъ** и пр., а тѣзи вм. **оумѣѥтъ оуспѣѥтъ** и пр., както и горѣказанитѣ примѣри отъ сложното склонение **добрѣамь** и пр. Въ Марийнското евангелие има и такива уподобени форми: **трѣбоуоутъ, трѣбоуоутє, съвѣдѣтєльствоуоутє, радоуоутъ сѧ** вм. **трѣбоуѥтъ, -оуѥтє, радоуѥтъ сѧ** (отъ трѣбујетъ и пр.).

2. Регресивно уподобяване е рѣдко въ староб. езикъ. Най-много примѣри отъ регресивно уподобяване има тамъ, гдѣто прѣдъ *'и* (вм. jь) се е намѣрвало **ь** или **ъ**: въ такъвъ случай **ь** се е измѣнявало въ **и**, а **ъ** въ **ы**, което не е нищо друго освѣнъ пакъ уподобяване на **ь** и **ъ** съ **и**. Такъво уподобяване на **ь** и **ъ** е ставало:

а) въ сложното склонение имен. пад. ед. числ. **мѫж.** р., напр. **добл'ии**, вм. **добл'ьи; нищии** вм. **нищьи; добрыи** вм. **добръи; вѣрьныи, нокыи;**

б) въ сравнителна степень м. р. напр. **бол'ии, мьн'ии, хоуждии, ꙗштии, лоучии** вм. **бол'ьи, мьн'ьи, хоуждьи, ꙗштьи;**

в) въ ед. ч. им. п. мѫж. р. на прилагателнитѣ като: **божии**, вм. **божьи;**

г) въ род. пад. мн. ч. III. скл.: пѫтии, костии, звѣрии, вм. пѫтьи, костьи, звѣрьи;

д) прѣдъ винителния падежъ ед. ч. мѫж. р. и (вм. јь) отъ мѣстоим. и-же: вѣмн-и вм. вѣмь и; прѣдамн-и вм. прѣдамь и; осѫдаты-и вм. осѫдатъ и; избавиты-и вм. избавитъ и; видѣхомы и вм. видѣхомъ и;

е) въ съединенията: въистинѫ вм. въ истинѫ; въинѫ вм. въ инѫ (новоб. вистинѫ, винѫ-ги).

Сѫщо така се е уподобявало ь, когато е било въ отворена сричка прѣдъ ј, сир. прѣдъ йотована гласна, напр. гостие вм. гостье; копие вм. копье; знамение вм. знаменье; братиꙗ вм. братьꙗ; твор. ж. р. костиѭ, сиѭ, вм. костьѭ, сьѭ; 1. л. сег. вр. биѭ, виѭ вм. бьѭ, вьѭ.

3. Гдѣто останали ь и ъ въ затворена сричка прѣдъ ј, замѣнявали се по общото правило (§ 13. 2.) и съ чисти гласни: *ь* съ *е,* и *ъ* съ *о*. Затова се срѣщатъ по паметницитѣ и форми: добл҄еи (чети добл҄еј), доброи (чети доброј); така сѫщо сватои, лѫкавои, бол҄еи, пѫтеи, костеи, избавито-и видѣхомо-и (чети: сватој, лѫкавој, бол҄еј, пѫтеј, костеј, избавито-ј, видѣхомо-ј), а всички тѣзи вмѣсто добл҄ьи, добръи, избавитъ и и пр., слѣдъ като се прѣобърнало крайното и (=*јь*) въ *ј* (вж. § 21. 5. Заб.).

§ 24. Стѣгане и разлагане на гласнитѣ.

1. Двѣ еднакви гласни се стѣгатъ въ една дълга:

а) аа въ а: въ сложното склонение се стѣга окончанието -ааго въ -аго: сватаго, вышнꙗго; у глаголитѣ на -аѭ: подобатъ, оумираши вм. подобаатъ, оумирааши;

б) ѣѣ, ѣа въ ѣ: въ сложното склонение, мѣст. пад.: сватѣмь, добрѣмъ вм. сватѣѣмь, добрѣѣмь; въ минало несвършено: плетѣхъ, бѣхъ вм. плетѣахъ, бѣахъ;

в) оуоу въ оу: въ слож. скл. доброумооу, добл҄оумоу;

г) ии въ и: у прилагателнитѣ, които окончаватъ на ии: божи, вели; числ. трети; въ срав. степень: лоучи, бол҄и; въ слож. склонение: добл҄и, род. мн. ч. добл҄ихъ, вышьн҄и, вышьн҄ихъ; у сѫществителнитѣ, които окончаватъ въ имен. пад. на ии: бали, вм. балии, сѫди вм. сѫдии, мльни вм. мльнии; род. пад мн. ч. кръви вм. кръвии; знамени вм. знамении и др., сѫщо тъй: придѫ вм. приидѫ;

д) ыи въ ы: въ сложното склонение, имен. пад. м. р. добры, сваты вм. добрыи, сватыи (отъ добръи, сватъи), твор. п. ед. ч. добрымь, род. мн. ч. добрыхъ, дат. добрымъ, твор. добрыми вм. добрыими, добрыихъ и пр. Сѫщо така: кънѫ вм. къинѫ;

е) **ок** въ **ж**: твор. пад. ед. ч. **ржкж, женж** вм. **ржкојж, женојж** (прѣко **ржкож, женож**).

2. **н** и **ы** прѣдъ приставкитѣ, които почватъ съ самогласна, се разлагатъ въ **ьј** и **ъв**: **бити**, стр. прич. **бьенъ** (сир. бј-енъ); **мыти — мъвенъ**; **крыти — къвенъ**; **любы, цркы** род. пад. **любъве, цркъве** (вж. § 17. II, III.).

Подобно се разлагатъ **ѣ** въ **оj**, **оу** въ **ов**: **пѣти — поjж, слоути — словж** (вж. § 17. I—III.).

§ 25. **Промѣни на твърдитѣ съгласни въ съединение съ j.** Понеже твърдитѣ съгласни мжчно се съединяватъ съ j, затова сж станали съ тѣхъ и j разни промѣни, въ слѣдствие на които тия съгласни заедно съ j се прѣобърнали въ особни меки съгласни.

1. *т д, + j*. Отъ *тj* се образувала съгласна **щ**, а отъ *дj*—**жд**, напр. отъ **хотѣти** сегаш. вр. гласи **хощж**, отъ **кротити — крощж, видѣти — виждж, ходити — хождж** вмѣсто *хотjж, кротjж, видjж, ходjж;* сжщо така **свѣща** вм. *свѣтjа,* сравни **свѣтъ**; **межда** вм. *медjа*.

Забѣлѣжка. 1. Отъ *тj* се е образувало най-напрѣдъ произношение *т'ш* сетнѣ *шт'ш* сир. *шч,* което е било отбѣлѣзвано съ **щ**; отъ *шт'ш* станало *шт'* и най-сетнѣ *шт* = **шт**, както се пише и въ староб. паметници. Сжщо така отъ *дj* = *д'ж — жд'ж — жд' — жд* стб. **жд**.

Забѣлѣжка. 2. Отъ *твj* се образувало **щв**: **оумрътвити — оумрърщвж, оумрърщвенъ**; отъ *трj* се образувало **щр**, отъ *дрj* — **ждр**, напр. **съмощрж** вм. съмотрjж; **оумжждрж** вм. умждрjж.

Забѣлѣжка. 3. Първоначалнитѣ съединения *тj, дj* различно се измѣнили въ славянскитѣ езици, та споредъ това тѣзи се раздѣлятъ на двѣ половини: сѣверо-юго-източна (старо- и ново-български, руски, сръбско-хърватски и словенски езикъ) и сѣверо-западна (полски, чески и лужички), а именно въ първата половина се образували вм. първоначалнитѣ *тj, дj* небни съгласни: щ, жд,—ч, ж,—ћ, ђ,—ч, j, а въ втората зжбно-съскави: ц, дз(з), а именно:

I. тj: старо- и новобълг. *щ (свѣща),* рус. *ч (свѣча),* сърб. хърв. *ћ (свећа),* слов. *ч (свѣча);*

II. тj: полски *ц,* чески *ц,* лужички *ц: свѣца* (— swieca, svice, svieca);

I. дj: старо- и новобългарски *жд (межда),* рус. *ж (межа),* сърб. хърв. *ђ (међа)* слов. *j (меjа).*

II. дj: полски *дз,* чески и лужички *з: медза, меза* (miedza, meze, meza).

2. *с, з + j*. Отъ *сj* и *зj* се образували небни съгласни **ш, ж** напр. неопр. накл. **пьсати**, сегашно вр. **пишж** вмѣсто *писjж;* **мазати — мажж** вмѣсто *мазjж;* **огласити — оглашенъ** вм. *огласjенъ;* **возити — воженъ** вмѣсто *возjенъ;* **пасти — паша** вмѣсто *пасjа;* **жза — жже** вмѣсто *жзjе*.

3. Сѫщо така з и с прѣдъ л҄ и н҄ (*=лј, нј*) се измѣнили въ ж и ш, напр. блазнити сег. вр. блажн҄ѫ вм. *блазн҄ж;* отъ мыслити — мышл҄ѫ вмѣсто *мысл҄ж.*

4. *п, б, в, м + ј.* Отъ *пј, бј, вј, мј* се образували стб. пл҄, бл҄, вл҄, мл҄, сир. устнитѣ съгласни донѣгдѣ запазили твърдостьта си, а вмѣсто *ј* се явила небната съгласна л҄, която по-лесно се съединява съ устнитѣ съгласни, сравни неопр. наклонение тръпѣти, сегашно врѣме тръпл҄ѭ; любити, сегашно врѣме любл҄ѭ, ловити — ловл҄ѭ, ломити — ломл҄ѭ вмѣсто *тръпјж, любјж, ловјж, ломјж.* Сѫщо така: капл҄ꙗ вм. *капја,* земл҄ꙗ вмѣсто *земја,* любл҄енъ вмѣсто *любјенъ,* оуглавл҄ꙗти вмѣсто *улавјати,* корабл҄ь вмѣсто *корабјь.*

Това *л҄,* което се явява вмѣсто *ј* слѣдъ устнитѣ съгласни, се нарича устно (лабиялно) *л҄.*

Забѣлѣжка 1. Отъ паметницитѣ се вижда, че устното *л҄* не е било въ цѣлия старобългарски езикъ послѣдовно развито, защото има много примѣри, гдѣто това *л҄* не се явява. Най-често се изпуска *л҄* прѣдъ и и ь, и затова почти въ всичкитѣ паметници по-често се пише ѕем҄и, земи, покрай ѕемл҄и; кораб҄ь, корабь покрай корабл҄ь; прич. пристѫп҄ь, покрай пристѫпл҄ь. Устното *л҄* често не се явява и въ други случаи: пише се ѕемьꙗ, ѕемꙗ, ѕемѭ, ѕемѧ, поставьѥнъ, благословенъ, ослабьѥнъ, ослабенъ, вьѕлюбенъ, оуѩѕвенъ, поставьѭ и пр. и пр.; тукъ ь слѣдъ устната съгласна показва само, че тя е омекнала сир. б҄, в҄, п҄, м҄, както се вижда и отъ примѣритѣ ѕем҄ꙗ, кораб҄ь. Между горѣспоменатитѣ старобългарски паметници Супрасълскиятъ се отличава най-много по това, че въ него устното *л҄* се явява като рѣдко изключение, а правилно отсѫтствува.

Забѣлѣжка 2. Устно *л҄* нѣма въ сѣверо-западнитѣ славянски езици (полски, чески, лужички), а между сѣверо-юго-източнитѣ сега само новобългарскиатъ е безъ устно *л҄.*

5. *р, л, н + ј.* Отъ *рј, лј, нј* се образували меки съгласни р҄, л҄, н҄, напр. н. н. клати, сегашно врѣме кол҄ѭ; молити — мол҄ѭ; велѣти — вол҄ꙗ; мьрѭ, мрѣти — оумар҄ꙗти; перо, но мор҄ѥ; горѣти — гор҄ѭ; мѣнꙗ, мѣнити — мѣн҄ꙗти, мѣн҄ѭ вм. *колјж, молјж, волја, умарјати, морје, горјж, мњнјати, мњнјж.*

Забѣлѣжка 1. р҄, л҄, н҄ се отбѣлѣзватъ съ знака за мекость ҄ редовно прѣдъ и, ь и още прѣдъ ѣ, когато то е написано вмѣстo ꙗ, напр. мѣн҄ѣти, кол҄ѣ, цѣсар҄ѣ (§ 12. забѣлѣж.). Прѣдъ а, є, оу, ѧ, ѫ мекостьта на р҄, л҄, н҄ се означава чрѣзъ йотуване казанитѣ гласни, сир. *р҄а, л҄а, н҄а* чрѣзъ рꙗ, лꙗ, нꙗ; *р҄е, л҄е, н҄е* чрѣзъ рѥ, лѥ, нѥ и пр.; рѣдко се срѣща писано л҄, р҄, н҄ прѣдъ тѣзи гласни (вж. и § 12).

Забѣлѣжка 2. р҄ е почнало твърдѣ рано да отвърдява въ р, затова по паметницитѣ мекостьта му обикновено не се означава, сравни боура вмѣсто боурꙗ, море вмѣсто морѥ, мори вм. мор҄и, творѫ, творахѫ вмѣсто творѭ, створꙗахѫ; покарати вмѣсто покарꙗти.

6. *к, г, х* = *j*. Отъ *кj, гj, хj* се образували меки съгласни ч, ж, ш, напр. **плакати — плачѫ** вм. *плакjѫ;* **плачь** вм. *плакjь;* **лъгати — лъжѫ** вмѣсто *лъгjѫ;* **лъжа** вм. *лъгjа;* **дъхнѫти — доуша** вмѣсто *доухjа.* Сѫщо тъй: **отьчь, кънѧжь** вм. *отькjь, кънѧгjь.*

7. Покрай промѣната *кj, гj, хj* = ч, ж, ш сѫществува една по-нова и по-рѣдка промѣна на *к* и *г* въ ц и ѕ слѣдъ небнитѣ гласни и и ь, напр. **протицати, прорицати, лице,** (сравни **текѫ, рекѫ, ликъ**), **движати** (сравни **двигнѫти**), **стьѕа, отьць.** Такива ц, ѕ се срѣщатъ най-много въ приставкитѣ: **-ьць, -ьце, ьца, -ица, -ьѕа** и въ многократнитѣ глаголи, напр. въ **отьць, юньць, срьдьце, мышьца, дѣвица, польѕа, стьѕа, прорицати, двиѕати.**

Забѣлѣжка. Въ **кънѧѕь** явява се ѕ вм. г (срав. **кънѧгыни**) слѣдъ ѧ, което е вмѣсто по-старо *ън.*

Прѣгледъ на звуковитѣ промѣни, изложени въ § 25. 1—7.

1. *т*, *д* + *j* = щ, жд
2. *с*, *з* + *j* = ш, ж
3. зн, сл + *j* = жн̑, шл̑
4. *п*, *б*, *в*, *м* + *j* = пл̑, бл̑, вл̑, мл̑
5. *л*, *р*, *н* + *j* = л̑, р̑, н̑
6. *к*, *г*, *х* + *j* = ч, ж, ш
7. *к*, *г* слѣдъ *и*, ь = ц, ѕ.

§ 26. *к, г, х* прѣдъ *е, ъ, и, ѣ,* ѧ. Докато *к, г, х* еднакво се измѣнили прѣдъ е, ь, ѧ все въ ч, ж, ш, напротивъ прѣдъ *ѣ, и* измѣнението е тръгнало въ двѣ посоки: въ едни случаи прѣдъ *ѣ, и* гърленитѣ се измѣнили въ небни ч, ж, ш, а въ други случаи — въ зѫбно-съскави ц, ѕ, с. Това двойно измѣнение на гърленитѣ е слѣдствие отъ двойното произношение на ѣ, и, което сетнѣ, слѣдъ като се извършили казанитѣ промѣни, се е слѣло въ едно произношение. Каза се вече (§ 12.), защо различаваме $ѣ_1$ (= *е*) отъ $ѣ_2$ (= *oj*). На края на думитѣ въ нѣкои случаи, а именно въ именит. пад. мн. ч. м. р. отъ I скл. и въ повелително наклонение ед. ч. 2-ро лице $ѣ_2$ е минало въ *и,* та се смѣсило съ обикновеното *и.* Затова прѣдъ $ѣ_1$, и обикновеното *и* — да го наречемъ $и_1$ — гърленитѣ *к, г, х* се измѣнили въ ч, ж, ш, а прѣдъ $ѣ_2$ и неговия замѣстникъ *и* — да го кажемъ $и_2$ — гърленитѣ се измѣнили въ ц, ѕ, с. И тъй:

1. *к*, *г*, *х* *прѣдъ е, ь,* $и_1$, $ѣ_1$, ѧ = ч, ж, ш наприм.:

рекѫ: речеши, рѣчь, рѣчисть, минало несвършено **речаахъ,** вмѣсто *речѣахъ* ($чѣ_1$ = ча § 21. 3.), **отрокъ — отрочѧ; могъ —**

множьство, **множити**, сравнителна степень **множаи** вм. *множъи* (*жъ*$_1$ = жа; сравни **добрѣи**); **бѣгж**, сегашно причастие **бѣжа**; **богъ** — **боже**; **страхъ** — **страшьнъ**, **страшити**; **връхж** — **връшеши**, минало несвършено **врѣшаахъ** (вмѣсто *-шъ*$_1$*ахъ*); **дыхати**, сегашно причастие **дыша**;

2. $\left.\begin{matrix} к \\ г \\ х \end{matrix}\right|$ *прѣдъ и*$_2$, *ѣ*$_2$ = $\left|\begin{matrix} ц \\ s \\ с \end{matrix}\right.$ наприм.:

рекж: **рьци**, **рьцѣте**; **помогж**: **помоsи**, **помоsѣте**; **връхж**: **връси**, **връсѣте**; **ракъ**, ед. ч. мѣст. п **рацѣ**, мн. ч. им. п. **раци**, мѣст. п. **рацѣхъ**; **богъ** — **боsѣ** — **боsи** — **боsѣхъ**; **доухъ** — **доусѣ** — **доуси** — **доусѣхъ**; **ржка** — **ржцѣ** — **ржцѣхъ**; **колнкъ** — **колицѣмь**, мн. ч. **колици**, **-цѣхъ**, **-цѣмъ**, **-цѣми**; **цѣлъ**, **sѣло**.

Забѣлѣжка 1. Съгл. ч, ж, напр. въ зв. **отьче**, **отьчьство**; **кънаже**, **кънажьство**, **кънажити** замѣстятъ направо гърленитѣ съгласни *к*, *г*.

Забѣлѣжка 2. **цв**, **sв** въ **цвѣтъ**, **цвьтж**, **sвѣзда** сж отъ първоначални *кв*, *гв*; **хв** въ **влъхвъ** се измѣнява прѣдъ *ѣ*$_2$, *и*$_2$ въ **св**: мѣст. пад. **влъсвѣ**, **влъсвѣхъ**, им. п. мн. ч. **влъсви**, а прѣдъ *е* въ **шв**: зват. пад. **влъшве**.

§ 27. *к, г, х* + *т*. Въ нѣколко случая се е образувало **щ** отъ съединения *кт*, *гт* и *хт* прѣдъ *и ъ*, напр. **пекж**, неопр. накл. **пещи**, достиг. накл. **пещь**; **рекж** — **рещи**; **текж** — **тещи**; **могж** — **мощи**; **връхж** — **врѣщи** (отъ *верхти*, вж. § 17. I. 3.) и сжществ. **нощь**, **мощь**, **пещь**, **дъщи**.

§ 28. **s**, **ж**. Сложната съгласна **s**(= *дз*) рано е почнала да се изравнява съ **з**, което по произходъ и по гласежъ е било различно отъ **s**. Въ старобългарскитѣ паметници още се прави разлика между **s** и **з**, ала вече не съвсѣмъ послѣдовно, а въ много случаи редовно се пише **з**, гдѣто нѣкога е било **s**. И онова **ж**, което е произлѣзло отъ *г* (§ 25. 6. и § 26. 1.), първоначално въ славянскитѣ езици е било сложенъ съгласенъ звукъ, който е съдържалъ *д* и *ж* въ едно, та ще да се е произнасялъ като единъ звукъ *дж*. Това *дж* много по-рано се е изравнило съ обикновеното *ж* отколкото *дз* (**s**) съ **з**. Въ старобългарския книжовенъ езикъ се е произнасяло само *ж*, а не *дж*, затова нигдѣ въ паметницитѣ не се пише *дж*. При все това трѣбва да прѣдположимъ, че въ староб. нарѣчия още е живѣло и произношението *дж* (то и до днесъ се е запазило по българскитѣ говори, срав. новоб. напр. джелѣзо). Че реченото **ж** (отъ *г*) се е произнасяло *дж*, можемъ да заключимъ и по това, че се е образувало отъ *г* при сжщитѣ условия, при които се е образувало **ч** (= *тш*) отъ *к*. Споредъ това отъ звучното **г**

трѣбва да се е образувалъ звукъ, който съдържа звучни елементи *д* + *ж*, срѣщу беззвучнитѣ елементи *т* + *ш* (= *ч*), произлѣзли отъ беззвучното *к*.

§ 29. Когато прѣдъ гърленитѣ *к, г* се намирала съскава съгласна *с* или *з*, тогава поради тази съгласна казанитѣ промѣни въ § 25. 7. и § 26. сѫ получили малко инакъвъ видъ:

1. *ск* и *зг* прѣдъ мекитѣ гласни *е*, $и_1$, $ѣ_1$ се измѣнили най-напрѣдъ въ *стш* (**сч**) и *здж* (ж = първонач. **дж.** § 28); отъ *стш* се образувало чрѣзъ уподобяванье *штш*, а отъ *штш* споредъ § 26. заб. 1. — **шт**; сѫщо така отъ *здж* — *ждж* — **жд.**

2. По сѫщия начинъ отъ *скj* и *згj*, като се образували най-напрѣдъ *стш* (**сч**) и *здж* (кj = ч, гj = дж § 26. 6.), сетнѣ, както се каза по-горѣ, се развили **шт, жд,** напр. отъ **искати** сег. вр. вмѣсто *искjѫ* = **ищѫ**, 2. лице вм. *искеши* = **иштеши**; отъ **дъска** вм. *дъскица* = **дъщица**; отъ **мозгъ** вм. *мозгѣнъ* = *моздженъ* = *можджанъ* = **можданъ**; **коштанъ** вм. *воскѣнъ*.

3. Отъ *ск* и *зг* прѣдъ $ѣ_2$, $и_2$ се образували *стс* (**сц**) и *здз* (**зѕ**), а като е изчезналъ крайниятъ съскавъ елементъ *с, з*, останали сѫ *ст* и *зд*, напр. **дъска**, дат. и мѣст. **дъсцѣ**, а сетнѣ и **дъстѣ**; **дрaзга** — мѣст. п. **дрaздѣ**; **чловѣчьскъ**; мн. ч. **чловѣчьсци** и **чловѣчьсти**. По старобългарскитѣ паметници се срѣщатъ и по-старитѣ форми съ **сц** покрай по-новитѣ съ **ст.**

Забѣлѣжка. Отъ *стj* и *здj* се образуватъ **шт** и **жд,** както отъ *тj* и *дj*, напр. **простити — прощѫ; пригвоздити — пригвождѫ.**

Прѣгледъ на звуковитѣ промѣни, изложени въ § 26—29.

1. *к, г, х* прѣдъ *е, ь*, $и_1$, $ѣ_1$, *ѧ* = ч, ж, ш. 2. *к, г, х* прѣдъ $и_2$, $ѣ_2$ = ц, ѕ, с.

3. *кт, гт, хт* = шт. 4. *ск, зг* прѣдъ *е*, $и_1$, $ѣ_1$ = шт, жд. 5. *ск, зг* + *j* = шт, жд.

6. *ск, зг* прѣдъ $ѣ_2$, $и_2$ = сц, ст; (зѕ), зд. 7. *ст, зд* + *j* = шт, жд.

Отъ §§ 25—29 се вижда, че съгласнитѣ ч, ж, ш, шт, жд, ц, ѕ(з), с откъмъ произходъ сѫ различни, а именно:

1. $ч_1$ = *кj*; $ч_2$ = *к* прѣдъ *е, ь*, $и_1$, $ѣ_2$, *ѧ*.
2. $ж_1$ = *гj*; $ж_2$ = *г* прѣдъ *е, ь*, $и_1$, $ѣ_1$, *ѧ*; $ж_3$ = *зj*.
3. $ш_1$ = *сj*; $ш_2$ = *х* прѣдъ *е, ь*, $и_1$, $ѣ_1$, *ѧ*.
4. $шт_1$ = *тj*; $шт_2$ = *кт, гт, хт*; $шт_3$ = *ск* прѣдъ *е*, $и_1$, $ѣ_1$; $шт_4$ = *скj*; $шт_5$ = *стj*.
5. $жд_1$ = *дj*; $жд_2$ = *зг* прѣдъ *е*, $и_1$, $ѣ_1$; $жд_3$ = *згj*; $жд_4$ = *здj*.
6. $ц_1$ = *к* прѣдъ $ѣ_2$, $и_2$; $ц_2$ = *к* слѣдъ *и, ь*.
7. $ѕ_1$ = *г* прѣдъ $ѣ_2$, $и_2$; $ѕ_2$ = *г* слѣдъ *и, ь*.
8. с = *х* прѣдъ $ѣ_2$, $и_2$.

§ 30. Сричкитѣ **ръ**, **лъ** между двѣ съгласни. Старобългарски се произнасяли **ръ**, **лъ** между двѣ съгласни, вмѣсто които ние сега произнасяме *ър, ъл* или *ръ, лъ,* като напр. **скръбь, гръдъ, сръдьце, кръвь, бръвь, въскръснѫ, чръвь, жлътъ, влъкъ, плъть, слъза.**

Забѣлѣжка 1. Въ по-старо врѣме вмѣсто това общо старо-българско произношение *ръ, лъ* е имало въ разни думи четири разни произношения: *ър, ьр, ръ, рь (ъл, ьл, лъ, ль),* които сетнѣ въ старо-българския езикъ се слѣли въ едно *ръ (лъ),* като се прѣметнали сричкитѣ *ър, ьр (ъл, ьл)* въ *ръ, рь (лъ, ль)* и като най-сетнѣ се изравнило *ь* съ *ъ*. Отъ тази нѣкогашна разлика, която е сѫществувала между ь и ъ слѣдъ р (л), въ старо-българския езикъ има още слаби слѣди, та за това тукъ-тамѣ по паметницитѣ срѣщаме писано и **рь, ль**, покрай обикнов. **ръ, лъ**, напр. **брьние, сльза.**

Забѣлѣжка 2. Етимологията съ помощьта на сроднитѣ езици ни учи, кога една старо-българска сричка **ръ (лъ)** застѫпя нѣкогашно *ър (ъл),* кога—*ьр (ьл),* кога—*ръ (лъ)* и кога—*рь (ль).* Между всичкитѣ славянски езици рускиятъ най-добрѣ може да ни упѫти по тоя въпросъ, понеже той е запазилъ казанитѣ първоначални четири произношения неизмѣнени, съ тая само разлика, че *ъ* се замѣнило съ *о*, а *ь* съ *е*, та и днесь руски се произнася срѣщу общото стб. **ръ** между двѣ съгласни или *ор, ер,* или *ро, ре*, напр. срав. руски скорбь, гордъ, сердце, червь, кровъ, бровь, воскресну.

§ 31. Изчезване на съгласнитѣ въ края на думитѣ; вметнато *н*. Всички старо-български думи окончаватъ на гласна; тази особность се е запазила въ старобългарския езикъ отъ онова врѣме, когато славянскитѣ езици сѫ били единъ езикъ. Още тогава се е явилъ звуковъ законъ, споредъ който всички крайни съгласни изчезнали. Само отъ *н* или *м* въ нѣкои случаи останали слаби слѣди, а именно въ носовкитѣ, когато сѫ въ края на думитѣ, напр. въ оконч. на вин. пад. жен. р. ед. ч. **-ѫ** вм. нѣкогашно *-āм;* въ оконч. **-ѧ** (напр. **сѣм-ѧ**) вм. нѣкогашно *-ен* (вж. § 15. Заб. 2.) и въ тъй нареченото вметнато **н**, напр. **въ-н-ити, въ-н-югда, съ-н-ити.** Въ тѣзи примѣри се явява слѣдъ прѣдлозитѣ **въ, съ** едно **н**, което изглежда като вметнато, защото се чини, че не принадлежи нито на прѣдлога нито на слѣдната дума, а въ сѫщность то е било нѣкога въ края на прѣдлозитѣ **въ, съ** и подобни, които сѫ окончавали на *-н*, та сѫ гласѣли: *вън, сън* и пр. Тѣзи прѣдлози изгубили това *-н* въ края освѣнъ въ такива случаи, гдѣто прѣдлозитѣ като префикси били вече съединени въ едно съ други думи та *-н* не е било въ края и поради това не е изчезнало. Сетнѣ това *-н-* се е схващало като че ли принадлежи на слѣдната дума та се явило и слѣдъ други прѣдлози, които никога не сѫ имали въ края *-н*, напр. слѣдъ **до, на, за** и пр.: сравни срѣщу ед. число родителенъ пад. **юго,**

дат. **кемоу**, вин. **н** *(=jъ)*, тв **нмь** *(=jамь)*, м. **кемь**, мн. число род. **нхъ** *(=jихъ)*, дат. **нмъ** *(=jимъ)*, и пр.: — **отъ нєго, до нєго, къ нємоу, съ нͫнмь, на нємь, отъ нͫнхъ, къ нͫнмъ**, и пр. Сравни още: **кстн** *(=jѣ₁сти)* и **сънѣстн**; **кемлѫ** и **вънемлѭ**; **ѫтрь** и **вънѫтрь**; **оушн** и **вънноушнтн**; **ꙗдоу** и **отънꙗдоу**.

§ 32. Уподобяване на съгласнитѣ. Съгласнитѣ се уподобяватъ регресивно:

а) Първата съгласна подпълно се изравнява съ слѣдната, а слѣдъ това изчезва, напр. *зс=сс=с:* **бесмнсльнъ** вм. безсмисльнъ; **расыпатн** вмѣсто разсыпати. Изобщо отъ двѣ еднакви съгласни една изчезва, напр. *зз=з;* **безаконьѥ** вм. беззаконьѥ; **безлобьнъ** вм. беззлобьнъ.

б) Когато се срѣщнатъ *з* съ *ж* (=жд, § 29.), *с* съ *ч* (=тш) и *с* съ *ц* (=тс) тогава:

отъ **зж** (сир. *зджс*) става *жджс=***жд** (§ 25. 1. заб. 2.), напр. **къждєлѣтн** вм. възжелѣти; **нждитн** вм. изжити; **раждєжєнъ** вм. разжеженъ;

отъ **сч** (сир. *сттш*) = *шттш* = **шт** (§ 25. 1. заб. 2.), напр. **бєштнсльнъ** вм. бесчисльнъ (отъ безч-); **нштєзнѫтн** вм. исчезнѫти (отъ изч-);

отъ **сц** (сир. *стс*)=**ст** (§ 29. 3), напр. **нстѣлнтн** вм. исцѣлити (отъ изц-); **блнстатн** вм. блисцати.

Въ **сч, сц** и **сш** може да стане подпълно регресивно изравнение на двѣтѣ съгласни и тогава:

отъ **сч** остая **ч**, напр.: **бєчьстьнъ** вм. бесч-; **нчнсттнтн** вм. исч-; **бєчнсльнъ** вм. бес-;

отъ **сц** остая **ц**, напр. **нцѣлнтн** вм. исц-;

отъ **сш** остая **ш**, напр. **рашнрнтн** вм. расш- (отъ разш-); **ншьдъ** вм. исш- (отъ изш-).

в) Когато звучна съгласна се намѣри прѣдъ беззвучна, тогава звучната споредъ послѣдната се обръща въ беззвучна, и наопаки, нпр. **зк=ск: нскопатн** вм. изк-; **сб=зб: нзба** вм. исба (отъ истьба); **сд=зд: здравъ** вм. сдравъ (отъ съдравъ).

Прѣдъ **р, л, к** не става регресивно уподобяване: **драгъ, трагъ, бракъ, прагъ, длъгъ, тлъстъ, дворъ, тварь**.

§ 33. Вмѣтане и измѣтане на съгласни. 1. Между **з** и **р** се вмѣта съгласна **д**; сѫщо така се вмѣта **т** между **с** и **р**. И тъй:

а) **зр=здр** нпр. **нздродъ** покрай **нзродъ**; **раздрѣшнтн** покрай **разрѣшнтн**; **нздрєчє** покрай **нзрєчє**.

б) **ср=стр** нпр. **стръшєнь** покрай **сръшєнь**; **стрѣда** покрай **срѣда**.

в) Наопаки отъ двѣ **т** се развило **ст**; сѫщото става и когато е **дт** сир. *дт* = *тт* = **ст**, нпр. сегаш. вр. **плетѫ**, неопр. накл. **плести** вм. плетти; с. вр. **ведѫ**, н. н. **вести** вм. *ведти*; н. н. **ꙗсти** вм. ꙗдти.

Промѣната *тт* въ *ст* се казва различие (дисимилация).

2. Измѣтането на една съгласна прѣдъ или слѣдъ друга съгласна е слѣдствие на подпълно уподобяване, подиръ което първата съгласна се „измѣта“ сир. изчезва, а именно:

а) **п**, **б**, **в** прѣдъ **т**, напр. сег. вр. **тепѫ**, н. нак. **тети** вм. тепти; **гребѫ** — **грети**; **живѫ** — **жити**;

б) **т**, **д**, **п**, **б** прѣдъ **н**, напр. **свьнѫти** вм. свьтнѫти; **въз-бѫнѫти** вм. възбѫднѫти; **тонѫти** вм. топнѫти; **гынѫти** вм. гыбнѫти;

в) **д** прѣдъ **м**, **в**, нпр. **дамь** вм. дадмь; **давѣ** вм. дадвѣ;

г) **д**, **т**, прѣдъ **л**, нпр. **палъ**, **плелъ**, **шьлъ** вм. падлъ, плетлъ, шьдлъ;

д) **в** слѣдъ **б**, нпр. **облакъ**, **обетъшати** вм. обвлакъ, обветъшати.

е) **к**, **г**, **т**, **д**, **п**, **б** прѣдъ **с**: аор. 2 л. мн. ч. **рѣсте** вм. рѣксте, сег. вр. **рекѫ**; **жасте** вм. жѣгсте, с. вр. **жегѫ**; аор. 1. л. **чисъ** вм. читсъ, сег. вр. **чьтѫ**; сег. вр. **дасн** вм. дадси (срав. и горѣказаното „различие“: тст = ст); аор. 1. л. **грѣсъ** вм. грѣбсъ, сег. вр. **гребѫ**

Забѣлѣжка 1. Тукъ ще причислимъ и изчезването на *д* прѣдъ *ж*, въ слѣдствие на което се образувало *ж* отъ нѣкогашно *дж*, а сѫщо така изчезването на **д** въ дз (ѕ), поради което ѕ постепенно се е изравнявало съ *з* (вж. § 28.).

Забѣлѣжка 2. Казаното измѣтане на *т*, *д* прѣдъ *л* е важенъ бѣлѣгъ, по който се различаватъ сѣверо-юго-източнитѣ славянски езици отъ сѣверо-западнитѣ (вж. § 25. 1. Заб. 3.), гдѣто *т* и *д* прѣдъ *л* не се измѣтатъ, срав. чески, полски, лужички: vedla, pletla, стб. и новб. рус., сръб.-хърв. и слов.: вела, плела.

II. Форми.

§ 34. Думитѣ биватъ имена или глаголи; тѣ иматъ различни форми, понеже имената се скланятъ, а глаголитѣ се спрѣгатъ. Това се казва мѣнитба (флексия) на думитѣ. Мѣнитбата се състои въ това, че къмъ основата на думата се прибавятъ различни мѣнитбени приставки, които въ склонението се наричатъ падежни —, а въ спрежението лични окончания. Основата на формитѣ намираме, когато отмахнемъ падежнитѣ или личнитѣ окончания.

Има и такива думи въ езика, които нѣматъ мѣнитба; тѣ сѫ тъй нареченитѣ неизмѣняеми части на рѣчьта (нарѣчия, прѣдлози, сѫюзи, възклицания).

I. Имена.

§ 35. Въ староб. езикъ се скланятъ: сѫществителнитѣ, прилагателнитѣ и числителнитѣ имена, причастията и мѣстоименията.

Старобългарското склонение има а) седемь падежа: именителенъ, родителенъ, дателенъ, винителенъ, звателенъ, творителенъ и мѣстенъ; б) три числа: единствено, двойствено и множествено и в) три рода: мѫжки, женски и срѣденъ.

Двойствено число има само три форми: една служи за именителенъ, винителенъ и звателенъ, друга за дателенъ и творителенъ и трета за родителенъ и мѣстенъ падежъ.

Въ множествено число всѣки пѫть звателенъ пад. е еднаквъ съ именителенъ. У имената отъ срѣденъ родъ именителенъ, винителенъ и звателенъ пад. сѫ еднакви въ всѣко число; у имената отъ женски родъ въ множествено число именителенъ и винителенъ пад. сѫ еднакви.

У имената отъ мѫжки родъ по I. склонение, когато означаватъ одушевени прѣдмети, родителенъ пад. единствено число може да служи и вмѣсто винителенъ пад.

Понеже имената (сѫществителни, прилагателни, числителни и причастия) не се скланятъ съвсѣмъ еднакво съ мѣстоименията,

затова различаваме именно отъ мѣстоименно склонение. Когато прилагателнитѣ, числителнитѣ и причастията се скланятъ съединени съ мѣстоимение, тогава склонението се нарича сложно. Затова склонението на имената дѣлимъ на три: *А.* именно — *Б.* мѣстоименно — и *В.* сложно склонение.

А. Именно склонение.

§ 36. Именното склонение се дѣли на петь отдѣлни склонения.

По I. склонение се скланятъ имена отъ мжжки и срѣденъ родъ; мжжкитѣ окончаватъ въ именителенъ п. ед. ч. на **-ъ, -ь и -и**, а срѣднитѣ на **-о** и **-ю (є)**, напр. **рабъ, конь, кран; село, полю, ложе.** Основата е окончавала на *о(е)*.

По II. склонение се скланятъ имена отъ женски родъ, които въ именителенъ пад. ед. ч. окончаватъ на **-а (ꙗ)**, напр. **рыба, доуша, земꙗ.** Основата е окончавала на *а*.

По III. склонение се скланятъ имена отъ мжжки и женски родъ, които въ именителенъ п. ед. ч. окончаватъ на **-ь**, напр. **гость, кость.** Основата е окончавала на ь (отъ нѣкогашно кратко *и)*.

По IV. склонение се скланятъ имена отъ мжжки родъ, които въ именителенъ п. ед. ч. окончаватъ на **ъ**, напр. **сынъ, домъ.** Основата е окончавала на ъ (отъ нѣкогашно кратко *у*).

По V. склонение се скланятъ имена отъ тритѣ рода, които въ именителенъ пад. ед. ч. окончаватъ различно, а основата имъ окончава на съгласнитѣ *-н, -с, -т, -р,* и *-в*, напр. именит. пад. **камы, имѧ, небо, телѧ, мати, цръкы,** а родит. пад.: **камен-е, имен-е, небес-е, телѧт-е, матер-е, цръкъв-е,** основа: *камен-, имен-, небес-, телѧт-, матер-, цръкъв-*. Понеже тѣзи основи окончаватъ на съгласна, затова склонението имъ се нарича съгласно склонение.

I. Склонение.

§ 37. Основата на думитѣ отъ това склонение е окончавала на *-о*, което слѣдъ небнитѣ съгласни **(ј, ч, ж, ш, щ, жд, ц, ѕ, л҄, р҄, н҄)** се е измѣнило (вж. § 21. 2.) въ *-е,* сравни творит. **рабо-мь,** дат. множ. **рабо-мъ** съ **краю-мь, коше-мь, краю-мъ, коше-мъ; село** съ **пол҄е (полю), знаменьк.** Поради това въ туй склонение трѣбва да различаваме твърди основи отъ меки основи.

Забѣлѣжка. Крайното основно *-о(-е)* въ повечето падежи не се познава лесно, защото се е слѣло въ едно съ падежнитѣ приставки.

а) Твърди основи.

§ 38. **Мѫжки родъ.** Именителенъ пад. ед. ч. окончава на **-ъ**, напр. **рабъ**:

Ед. ч.	И.	рабъ	Мн. ч. рабн	Дв. ч.	И. В. Зв.	раба
	Р.	раба	рабъ		Р. М.	рабоу
	Д.	рабоу	рабомъ		Д. Тв.	рабома.
	В.	рабъ	рабы			
	Зв.	рабе	раби			
	Тв.	рабомь	рабы			
	М.	рабѣ	рабѣхъ			

Срѣденъ родъ. Имен. вин. зват. пад. ед. ч. окончаватъ на **-о**, напр. **село**, множ. ч. на **-а**: **села**, дв. ч. на **-ѣ**: **селѣ**; другитѣ падежи сѫ еднакви съ падежитѣ на мѫжки родъ:

Ед. ч. И. В. Зв.	село	Мн. ч.	села	Дв. ч. И. В. Зв.	селѣ
Р.	села		селъ	Р. М.	селоу
Д.	селоу		селомъ	Д. Тв.	селома.
Тв.	селомь		селы		
М.	селѣ		селѣхъ		

1. Както **рабъ** и **село** се скланятъ: **гробъ, зѫбъ, попъ, ловъ, класъ, образъ, даръ, столъ, рало, ребро, стадо, масло, дъно, чадо** и пр.; прилагателни: **добръ, добро, грѫдъ, -до, лѣвъ, -во, зеленъ, -но** и пр.

2. Гърленитѣ **к, г, х** прѣдъ падежнитѣ приставки **-ѣ, -и** се измѣняватъ въ **ц, ѕ, с**, напр. отъ **чловѣкъ, отрокъ, доухъ, богъ, иго, роухо, глоухъ, -о, драгъ, -о, льгъкъ, -о**, мѣст. пад. е. ч.: **чловѣцѣ, отроцѣ, доусѣ, боѕѣ, иѕѣ, роусѣ, глоусѣ, драѕѣ, льгъцѣ**; именит. мн. ч. м. р.: **отроци, доуси, глоуси, боѕи, драѕи**; мѣст. п. мн. ч.: **отроцѣхъ, доусѣхъ** и пр.

Забѣлѣжка 1. Вмѣсто окончанията **-омь, -ома** срѣщатъ се и **-ъмь, -ъма**, за което вж. § 53. 1. б.

Забѣлѣжка 2. Звателенъ пад. ед. ч. м. р. у прилагателнитѣ често пѫти е еднакъвъ съ именителенъ, напр. **о роде невѣрьнъ и развращенъ!**

3. Сѫществителнитѣ, които окончаватъ на **-ꙗнинъ**, въ множ. ч. отхвърлятъ окончанието **-инъ** и се скланятъ отъ часть по I., отъ часть по V. скл. 2. като *н*-основи (вж. § 48.), напр. **гражданинъ, римлꙗнинъ**: мн. ч. им. зв. **граждане**, р. **гражданъ**, д. **гражданьмъ**, в. **граждаиы**, тв. **гражданы**. м. **гражданьхъ** (вж. § 53. 3. а).

Така сѫщо и сѫществителнитѣ, които окончаватъ на **-инъ**, отхвърлятъ това окончание въ множ. число, напр. **болꙗринъ, властелинъ, жидовинъ**: им. зв. **болꙗре**, р. **болꙗръ**, д. **болꙗромъ**, в. тв. **болꙗры**, м. **болꙗрѣхъ**.

б) Меки основи.

§ 39. Мѫжки родъ. Именителенъ пад. ед. ч. окончава на -ь или -и, напр. **кон҄ь, кошь, вождь, кънѧѕь, краи, кои**; окончанието **и** тукъ е вмѣсто *јь*, сир. **краи** вм. *крајь* (вж. § 21. 5).

Склонението на мекитѣ основи се различава отъ склонението на твърдитѣ по това, че 1) зват. пад. ед. ч. окончава на -оу (ю), освѣнъ у имената, които окончаватъ на -ць, -ѕь, напр.: **отьче кънѧже**, ала: **коню, врачоу, вождоу, краю**; 2) въ окончанията вмѣсто **о** се явява **є**, вм. **ѣ** — **и**, вм. **ы** — въ творит. п. мн. ч. **и**, а въ вин. п. мн. ч. **ѧ**. Тѣзи разлики сѫ станали подъ влиянието на мекитѣ съгласни, които стоятъ прѣдъ казанитѣ гласни (вж. § 21):

	Ед. число.			Мн. число.		
И.	кон҄ь	отьць	краи	кон҄и	отьци	краи
Р.	кон҄ꙗ	отьцꙗ	краꙗ	кон҄ь	отьць	краи
Д.	коню	отьцоу	краю	конѥмъ	отьцємъ	краѥмъ
В.	кон҄ь	отьць	краи	кон҄ѧ	отьцѧ	краѩ
Зв.	коню	отьче	краю	кон҄и	отьци	краи
Тв.	конѥмь	отьцємь	краѥмь	кон҄и	отьци	краи
М.	кон҄и	отьци	краи	кон҄ихъ	отьцихъ	краихъ

Дв. число.

И В. Зв.	кон҄ꙗ	отьцꙗ	краꙗ
Р. М.	коню	отьцоу	краю
Д. Тв.	конѥма	отьцема	краѥма.

Срѣденъ родъ. Именит. вин. и зват. пад. ед. ч. окончаватъ на **ѥ, є** напр. **полѥ, ложє, копьѥ**, множ. ч. на **-ꙗ, а**: **полꙗ, ложа, копьꙗ**, дв. ч. на **-и**: **пол҄и, ложи, копьи**; другитѣ падежи сѫ еднакви съ падежитѣ на мѫжки родъ:

	Ед. число.			Мн. число.		
И. В. Зв.	полѥ	ложє	копьѥ	полꙗ	ложа	копьꙗ
Р.	полꙗ	ложа	копьꙗ	пол҄ь	ложь	копьи
Д.	полю	ложоу	копью	полѥмъ	ложємъ	копьѥмъ
Тв.	полѥмь	ложємь	копьѥмь	пол҄и	ложи	копьи
М.	пол҄и	ложи	копьи	пол҄ихъ	ложихъ	копьихъ

Дв. число.

Им. В. Зв.	пол҄и	ложи	копьи
Р. М.	полю	ложоу	копью
Д. Тв.	полѥма	ложєма	копьѥма.

1. Така се склонятъ още мѫжки р. **кънѧѕь, мѫжь, плащь, рай, покой**; ср. р. **морѥ, срьдьце, ѫже, съкровище, ѕнаменьѥ, лакомьѥ** и пр.; прилагателни: **добль, добльѥ; льстьчь, -чє; отьчь, -чє; синь, -иѥ; обьщь, -ьщє; велии, велиѥ; божии, божиѥ** и пр. За склонението на причастията и на сравнителната степень на прилагателнитѣ вж. §§ 54., 55.

Забѣлѣжка. Зват. пад. ед. ч. м. р. у прилагателнитѣ не се отличава отъ именител. падежъ.

2. Сѫществителнитѣ, които окончаватъ на **-тель** и **-арь**, въ именит., родит. и творит. пад. множ. ч. се склонятъ и като твърди съгласни основи по V. скл., а именно: именит. множ. ч. **оучителє** (и **-лѥ**), **мытарє** (и **-рѥ**), род. **оучитель, мытаръ**, тв. **оучителы, мытары** (вж. по-подробно въ § 53. 3. а).

Покрай редовнитѣ падежни окончания у твърдитѣ и мекитѣ основи се срѣщатъ по нѣкога и други окончания, които сѫ били прѣнесени въ I. склонение отъ другитѣ склонения (вж. § 53. 1—3).

II. Склонение.

§ 40. Основата на думитѣ отъ това склонение е окончавала на *-а*, прѣдъ което е стояла твърда или мека съгласна. Затова и тѣзи основи се дѣлятъ на твърди и меки. Именителенъ пад. ед. ч. прѣдставя чиста основа, напр. **рыба, змиꙗ, доуша**.

Думитѣ отъ II. склонение сѫ отъ женски родъ; само нѣколко означаватъ мѫжки лица и сѫ отъ мѫжки родъ напр. **владыка, ближика** (роднина), **винопиица, слоуга, юноша, дрьводѣлꙗ, оубиица, оубоица, ꙗдьца** (гладникъ), **ѫжика** (роднина), **прѣдтєча, старѣишина, сѣчьца** (джелатинъ).

а) Твърди основи.

§ 41.

Ед. ч.		Мн. ч.	Дв. ч.	
И.	**рыба**	**рыбы**	И. В. Зв.	**рыбѣ**
Р.	**рыбы**	**рыбъ**		
Д.	**рыбѣ**	**рыбамъ**		
В.	**рыбѫ**	**рыбы**	Р. М.	**рыбоу**
Зв.	**рыбо**	**рыбы**		
Тв.	**рыбоѭ**	**рыбами**	Д. Тв.	**рыбама.**
М.	**рыбѣ**	**рыбахъ**		

1. Така се склонятъ: **мѣра, риза, сила, жена, брада** и пр. Сѫщо така се склонятъ и прилагателнитѣ отъ ж. р.: **добра, бѣла, вѣрьна** и пр. освѣнъ въ зват. п. ед. ч., който обикновено е еднакъвъ съ именителенъ, сир. им. **добра жена**, зв. **добра жено!**

2. **к, г, х** прѣдъ **ѣ** се измѣняватъ въ **ц, ѕ, с**; сравни отъ **рѫка, нога, снъха**, дат. и м. ед. ч. и им., вин., зв. дв. ч.: **рѫцѣ, ноѕѣ, снъсѣ**.

3. По нѣкога се срѣща въ тв. пад. ед. ч. стегнато окончание **-ѫ** вмѣсто **-оѭ**: **рыбѫ** вмѣсто **рыбоѭ**.

б) Меки основи.

§ 42. Склонението на мекитѣ основи въ нѣкои падежи се различава отъ склонението на твърдитѣ, а именно: вмѣсто окончанието **-о** въ зв. ед. ч. се явява **-є**; **-ѧ** вмѣсто **-ы** въ род. ед. ч. и им., вин., зв. мн. ч.; **и** вмѣсто **-ѣ** въ дат. м. ед. ч. и им. вин. зв. дв. ч.; **-ь** и **и** вмѣсто **-ъ** въ род. мн. ч. Тѣзи промѣни сѫ станали подъ влиянието на мекитѣ съгласни, които стоятъ прѣдъ казанитѣ гласни.

	Ед. число.			Мн. число.		
И.	**зминꙗ**	**доуша**	**землꙗ**	**зминѩ**	**доушѧ**	**землѩ**
Р.	**зминѩ**	**доушѧ**	**землѩ**	**змин**	**доушь**	**земл҄ь**
Д.	**змини**	**доуши**	**земл҄и**	**зминꙗмъ**	**доушамъ**	**землꙗмъ**
В.	**зминѭ**	**доушѫ**	**землѭ**	**зминѩ**	**доушѧ**	**землѩ**
Зв.	**зминє**	**доушє**	**землє**	**зминѩ**	**доушѧ**	**землѩ**
Тв.	**зминєѭ**	**доушєѭ**	**землєѭ**	**зминꙗми**	**доушами**	**землꙗми**
М.	**змини**	**доуши**	**земл҄и**	**зминꙗхъ**	**доушахъ**	**землꙗхъ**

Дв. число.

И. В. Зв.	**змини**	**доуши**	**земл҄и**
Р. М.	**зминю**	**доушоу**	**землю**
Д. Тв.	**зминꙗма**	**доушама**	**землꙗма.**

1. Така се склонятъ: **стаꙗ, тѫча, стража, чаша, свѣща, межда, царица, ꙗѕа, стьѕа, боурꙗ, волꙗ, конꙗ** и пр. Сѫщо тъй се склонятъ и прилагателнитѣ отъ ж. р.: **велиꙗ, божиꙗ, отьча, кънажа, доблꙗ, синꙗ, обьща, щоуждa** и пр. освѣнъ въ звателенъ пад. ед., ч., който е еднакъвъ съ именителенъ.

2. По нѣкога се срѣща въ тв. п. ед. ч. стегнато окончание **-ѫ**, вм. **-єѭ**: **доушѫ** вм. **доушєѭ**.

3. Склонението на причастията отъ ж. р. вж. въ § 55., а за сравнителна степень вж. § 54.

§ 43. Има сѫществителни, които въ именит. п. ед. ч. окончаватъ на **-и**, докато въ всички други падежи еднакво се склонятъ съ мекитѣ основи. Такъво окончание **-и** въ имен. пад. ж. р. ед. ч. иматъ още причастията за сегашно и минало вр. I. (§ 55.) и сравнителна степень на прилагателнитѣ (§ 54.). Сѫществителнитѣ, които

окончавать на -ни, сж: а) отъ женски родъ съ окончан. -ыни: когыни, рабыни, благыни (доброта), сжсѣдыни, поустыни, гръдыни (гордость), господыни, милостыни, свтыни и нѣколко на -ии: мльнии, лдии, крабии (кошница); б) отъ мжжки родъ на -ии (означавать мжжко лице): сждии (сждия), балии (лѣкарь), вѣтии (говорникъ), шарьчии (живописецъ), крѣмьчии (кормиларь), сокачии (готвачь), кънигъчии (ученъ), зьдьчии (зидаръ).

III. Склонение. — i-осн.

§ 44. Склонението и на двата рода е еднакво, освѣнъ въ тв. п. ед. ч. и им. зв. п. мн. ч., понеже въ женски родъ окончанието -ьмь въ тв. п. е отстжпило мѣстото си на окончанието -ьж, а оконч. -ьѥ въ им., зв. мн. ч. е отстжпило на винителното оконч. -и. Гдѣто е било ь прѣдъ j въ отворена сричка, ь се е измѣнило (§ 23. 2.) въ и та се образували двойни форми, съ ь и съ и, а именно: тв. ед. ч. ж. р. оконч. -ьж и -иж; им. мн. ч. м. р. ьѥ и -иѥ; род. мн. ч. -ьи и -ии и р. м. дв. ч. -ью и -ию. Така се склонятъ гость м. р., кость ж. р.

	Ед. число.		Мн. число.	
И.	гость	кость	гостьѥ, -иѥ	кости
Р.	гости	кости	гостьи, -ии	костьи, -ии
Д.	гости	кости	гостьмъ	костьмъ
В.	гость	кость	гости	кости
Зв.	гости	кости	гостьѥ, -иѥ	кости
Тв.	гостьмь	костьж, -иж	гостьми	костьми
М.	гости	кости	гостьхъ	костьхъ

Дв. число.

И. В. Зв.	гости	кости
Р. М.	гостью, -ию	костью,, -ию
Д. Тв.	гостьма	костьма.

1. Гдѣто е останало въ окончанията ь въ затворена сричка, минавало е (споредъ § 23. 3.) и въ є; затова по паметницитѣ се срѣщать покрай окончанията -ьмь, -ьмъ, -ьхъ, -ьи и по-нови окончания -ємь, -ємъ, -єхъ, -єи, въ които є вм. ь показва, че крайната гласна е изчезнала или че се е прѣобърнала въ съгласна. Затова гостємь, гостємъ, гостєхъ, гостєи чети: гостем, гостем, гостех, гостеј.

2. Като гость се склонятъ и: звѣрь, господь, оушидь (бѣглецъ), зѧть, голжбь, грътань, лакъть, медвѣдь, ногъть, огнь, пжть, тать (крадецъ), печать, оуръвь, жгль, маломошть, мн. ч. людьѥ. По-много-

бройни сѫ имената отъ жен. родъ, които се скланятъ като **кость**: **вьсь, вѣдь, шедь, зъль, мышь, падь, тварь, ѣдь, ходь, брань, дань, чьсть, часть, пльть, жизнь, гыбѣль, кѫпѣль, памать, юность, съмрьть, нощь, мощь,** мн. ч. **ѩсли** и пр.

Въ староб. езикъ има нѣколко несклоняеми прилагателни имена, които окончаватъ и въ тритѣ рода на **-ь**: **свободь** (свободенъ), **разлнчь** (различенъ), **прѣпрость, сѹгѹбь** (двоенъ) и **исплъиь** (пъленъ).

§ 45. 1. Числителнитѣ **трье, четыре** мжж. р. и **три, четыри** ж. и ср. р. сѫ прилагателни думи, които се скланятъ само въ мн. ч. като **гость** и **кость**; **четыре** въ им. п. има оконч. **-е**, въ род. **-ъ**, а още по-често **-ь**:

	мжж. р.	жен. и ср. р.	мжж. р.	жен. и ср. р.
И.	**трье, -ние**	**три**	**четыре**	**четыри**
Р.	**трьи, -ии**	**трьи, -ии**	**четыръ, -рь**	**четыръ, -рь**
Д.	**трьмъ**	**трьмъ**	**четырьмъ**	**четырьмъ**
В.	**три**	**три**	**четыри**	**четыри**
Тв.	**трьми**	**трьми**	**четырьми**	**четырьми**
М.	**трьхъ**	**трьхъ**	**четырьхъ**	**четырьхъ.**

2. Числителнитѣ **пать, шесть, седмь, осмь, девать, десать** сѫ сѫществителни отъ жен. р. и правилно се скланятъ като **кость**. Само **десать** въ нѣкои падежи прави изключение, като се склоня въ род. и тв. мн. ч. по V. склонение, а въ мѣст. п. ед. ч. и им. мн. ч. по III. и V. скл.: ед. ч. мѣст. **десати** и **десате**; мн. ч. им. **десати** и **десате**, р. **десатъ**, тв. **десаты**.

IV. Склонение.

§ 46. Думитѣ отъ това склонение сѫ само сѫществителни отъ м. родъ. Въ падежнитѣ окончания се явява **ов** вм **оу**, когато слѣдва гласна, напр. р. п. **сыноу**, дат. **сынови** (§ 17. III.). Това склонение въ староб. езикъ сѫ спазили малко думи, и то само въ нѣкои падежи, защото много отъ рано сѫ прѣминали към I. склонение. Най-добрѣ е спазено IV. склонение въ думата **сынъ**:

Ед. ч.		Мн. ч.	Дв. ч.	
Им.	**сынъ**	**сынове**	Им.	**сыны**
Р.	**сыноу**	**сыновъ**	В.	
Д.	**сынови**	**сынъмъ**	Зв.	
В.	**сынъ**	**сыны**	Р.	**сыновоу**
Зв.	**сыноу**	**сынове**	М.	
Тв.	**сынъмь**	**сынъми**	Д.	**сынъма.**
М.	**сыноу**	**сынъхъ**	Тв.	

Думитѣ, които сѫ спазили падежни остатъци отъ това склонение, сѫ: **тинъ, волъ, домъ, полъ, ꙗдъ, медъ, миръ, кратъ** (дв. ч.: **два краты**). Поради ранното смѣсване на IV. съ I. скл. (вж. § 53. 1. а.) по паметницитѣ се срѣщатъ за твор. п. ед. ч. и дат. мн. ч. само окончания **-омь, -омъ** вм. окончанията **-ъмь, ъмъ**, сир. само **сыномь, сыномъ** вм. **сынъмь, сынъмъ**. Напротивъ окончанието **-ъмь** се срѣща само у нѣкои думи отъ I. склонение (вж. § 53. 1.).

V. Склонение.

§ 47. Основитѣ отъ това склонение се дѣлятъ споредъ окончанието си на: *н-, с-, т-, р-* и *в*-основи.

1. *н*-основи.

§ 48. *н*-основи сѫ отъ мѫжки и срѣденъ родъ. Въ мѫж. родъ именителенъ пад. ед. ч. окончава на **-ь**, което е било прибавено къмъ основата, напр. **камен-ь, пламен-ь, ремен-ь, корен-ь, ѥлен-ь, ден-ь, ꙗчьмен-ь**. При основитѣ *камен-* и *пламен-* срѣща се въ им. п. и по-старото окончание **-ы**, което нѣкога сѫ имали всички *н*-основи, сир. им. п. **камы, пламы** покрай **камень, пламень**. Окончанието **-ь** е минало къмъ *н*-основи отъ III. склонение; споредъ това склонение се срѣща въ род., а още по-често въ мѣст. п. окончание **-и** вм. **-е** сир. **камени** покрай **камене**. Въ срѣд. р. окончаватъ им. вин. и зв. п. ед. ч. на **-ѧ: имѧ, врѣмѧ, племѧ, сѣмѧ, писмѧ**. Въ мн. ч. тв. п. мѫж. р. окончава на **-ьми**, ср. р. **-ы: каменьми, имены**; дв. ч. им. в. мѫж. р.- **и**, ср. р. **-ѣ**, покрай което се срѣща и **-и: камени, именѣ имени**. Изобщо склонението на н-основи е почнало да се губи, като е отстѫпвало мѣстото си на III. и I. скл. (вж. 53., 3.—4.).

1. Вмѣсто **-ьмь, -ьмъ, -ьхъ** се срѣщатъ и окончания **-емь, -емъ, -ехъ**:

	Ед. число		Мн. число	
	мѫж. р.	ср. р.	мѫж. р.	ср. р.
Им. Зв.	**камы, -ень**	**имѧ**	**камене**	**имена**
Р.	**камене**	**имене**	**каменъ**	**именъ**
Д.	**камени**	**имени**	**каменьмъ**	**именьмъ, -емъ**
В.	**камы, -ень**	**имѧ**	**кемени**	**имена**
Тв.	**каменьмь**	**именьмь**	**каменьми**	**имены**
М.	**камене**	**имене**	**каменьхъ**	**именьхъ, -ехъ**

	Дв. число.	
	мжж. р.	ср. р.
И. В. Зв.	**камени**	**имени**
Р. М.	**каменоу**	**именоу**
Д. Тв.	**каменьма**	**именьма**

Най-добрѣ се е спазило склонението на *н*-основи въ думата **дьнь,** ала сжщата дума показва и доколко силно е влияло III. склонение върху *н*-основи, защото покрай формитѣ по V. скл. у **дьнь** се срѣщатъ и форми по III. склонение. Особность е, че покрай тв. п. **дьньмь, -емь** сжществува и форма **дьньж, -нж,** образувана споредъ **нощьж, -нж.**

2. *с*-основи.

§ 49. Всички *с*-основи сж отъ срѣденъ родъ. Именит. пад. окончава на **-о: слово,** основа: *словес-*. Склонението е еднакво съ склонението на *н*-основи отъ срѣд. родъ:

	Ед. число.	Мн. число.		Дв. число.
Им. В. Зв.	**слово**	**словеса**	И. В. Зв.	**словесѣ**
Р.	**словесе**	**словесъ**	Р. М.	**словесоу**
Д.	**словеси**	**словесьмъ**		
Тв.	**словесьмь**	**словесы**	Д. Тв.	**словесьма**
М.	**словесе**	**словесьхъ**		

1. Така се скланятъ: **диво** (чудо), **чоудо, коло, дрѣво, небо, люто** (трудъ, мжка), **исто,** повече въ мн. ч. **истеса** (бъбрѣзи).

2. Вмѣсто оконч. **-ьмь, -ьмъ, -ьхъ** се срѣщатъ и **-емь, -емъ, -ехъ.**

3. Понеже с-основи окончаватъ на **о** въ им. п. ед. ч. както и думитѣ отъ срѣд. р. по I. склонение, затова и въ другитѣ падежи е ставало между тѣхъ смѣсване, напр. **дѣло,** р. **дѣлесе** и **дѣла; иго** р. **ига** и **ижесе** и пр. (вж. § 53. 3. а.).

4. **Око** и **оухо** въ единствено и множествено число правилно се скланятъ по V. склонение: **очесе — оушесе, очеси — оушеси,** и пр., мн. ч. **очеса — оушеса** и пр., а покрай това въ един. число се скланятъ и по I. склонение: р. п., **ока, оуха** и пр. Въ двойств. число се скланятъ по III. скл.: им. в. зв. **очи, оуши,** р. м. **очию, оушию,** д. тв. **очима, оушима.**

3. *т*-основи.

§ 50. И *т*-основи сж отъ срѣденъ родъ и се скланятъ както *н*- и *с*-основи. Именит. пад. ед ч. окончава на **-ѧ: телѧ.** *т*-основи иматъ умалително значение.

Ед. ч. И. В. Зв.	**тела**	Мн. ч.	**телата**	Дв. ч. И. В. За.	**телатѣ**
Р.	**телате**		**телатъ**	Р.	**телатоу**
Д.	**телати**		**телатьмъ**	М.	**телатоу**
Тв.	**телатьмь**		**телаты**	Д.	**телатьма.**
М.	**телате**		**телатьхъ**	Тв.	**телатьма.**

4. *р*-основи. – ср. род

§ 51. Отъ нѣкогашнитѣ *р*-основи въ старобълг. езикъ се запазили само двѣ: *матер-* и *дъщер-*, които въ им. пад. ед. ч. окончаватъ на **-и: мати, дъшти**; *р*-основи изчезнали като прѣминавали въ други склонения, най-повече къмъ I. и II. скл. Така напр. нѣкогашната основа *братер-* е минала въ I. скл. (м. р. **братръ**); основ. *сестер-* минала въ II. скл. (**сестра**). И казанитѣ основи *матер-*, *дъщер-* повече се скланятъ според III. скл. Отъ старото склонение се запазили род. и вин. п. ед. ч. съ оконч. **-е: матере, ала** въ вин. п. вече се явява и форма **матерь**, а и род. п. **матери**, образувани по III. скл.; въ мн. ч. е запазенъ род. п. **матеръ** [рѣдко **-ен** сир. **ьи** (III)] Въ другитѣ падежи окончанията сѫ еднакви съ окончанията на III. скл. ж. р.

Ед. ч. Им. Зв.	**мати**	Мн. ч.	**матери**	Дв. ч. И. В. Зв.	**матери**
Р.	**матере**		**матеръ**	Р.	**матероу**
Д.	**матери**		**матерьмъ**	М.	**матероу**
В.	**матере, -ерь**		**матери**	Д.	**матерьма.**
Тв.	**матерьѭ, -нѭ**		**матерьми**	Д.	**матерьма.**
М.	**матери**		**матерьхъ**	Тв.	**матерьма.**

5. *в*-основи. – женски род

§ 52. *в*-основи въ сѫщность трѣбваше да се нарекатъ **ы**-основи. Това основно **-ы**, запазено въ края на им. п. ед. ч., напр. въ **црък-ы**, прѣдъ падежнитѣ окончания, които захващатъ съ гласна, правилно е замѣнено (вж. § 17. III.) чрѣзъ **-ъв**, напр. въ р. п. **цръкъв-е**. По този начинъ е станало, че основата окончава на **в**. Всички *в*-основи сѫ отъ женски родъ: **свекры**, **ꙗтры** (етърва), **любы**, **брады**, **смокы**, **хорѫгы** (знаме), **локы** (локва), **жрънны** (мелница). *в*-основи рано почнали да напущатъ склонението си, като се повели ту по III. скл. ж. р. ту по II. скл.; поради това склонението имъ въ староб. езикъ вече е смѣсь отъ старото имъ склонение и казанитѣ двѣ склонения, II. и III.

Ед. ч. Им. Зв.	**цръкы**		Мн. ч.	**цръкъви**
Р.	**цръкъве**			**цръкъвъ**
Д.	**цръкъви**			**цръкъвамъ**
В.	**цръкъвь, -ъве**			**цръкъви**
Тв.	**цръкъвьѭ, -иѭ**			**цръкъвами**
М.	**цръкъве, -и**			**цръкъвахъ.**

Вмѣсто **-ъв-** се срѣща **-ов-**: **цръковь, любовь, любовьѭ.**

Къмъ в-основи принадлежи и думата **кръвь**, на която именителенъ пад. трѣбваше да гласи **кры**, но той е изчезналъ, като отстѫпилъ мѣстото си на формата **кръвь**, образувана по III. скл. (прибавено **ь** къмъ основата *кръв-*). Както им. п. ед ч. така и цѣлото склонение на **кръвь** се е повело по III. скл. та се склаṅя:

Ед. ч. Им.	**кръвь**	Мн. ч.	**кръви**
Р.	**кръве, -и**		**кръвьи, -ии**
Д.	**кръви**		**кръвьмъ**
В.	**кръвь**		**кръви**
Тв.	**кръвьѭ, -иѭ**		**кръвьми**
М.	**кръви**		**кръвьхъ.**

§ 53. Смѣсване на склоненията. Двѣ или повече склонения могатъ да се смѣсватъ, когато има помежду имъ извѣстни сходства, отъ които се започва смѣсването, а именно когато родътъ на думитѣ, които първоначално се склаṅятъ различно, е еднакъвъ и когато нѣкои падежни окончания въ тия различни склонения сѫ еднакви. Въ такъвъ случай се почва междуособно заимствуване падежни окончания въ склоненията, и така се явяватъ при една дума покрай правилнитѣ ѝ падежни форми още и други, образувани споредъ съотвѣтнитѣ падежи на друго склонение. Такъво заимствуване най-сетнѣ довежда до подпълно изравнение на двѣ и повече склонения въ едно, което запазва формитѣ на най-влиятелното склонение покрай останки отъ другитѣ, изчезнали склонения. И въ старобългарския езикъ, както се вижда отъ най-старитѣ паметници, е започнало, а донѣгдѣ и се извършило подобно смѣсване — изравнение между склоненията. Най-добрѣ се запазили I. и II. склонение, и то поради това, че думитѣ отъ тия двѣ склонения сѫ били най-многочислени и най-влиятелни; освѣнъ тѣхъ се запазило и III. склонение жен. родъ. Напротивъ думитѣ отъ IV. склонение, както се каза (§ 46), запазили старитѣ си падежи само въ отдѣлни останки, а инакъ изцѣло вече прѣминали къмъ I. скл. м. р.; така и III. скл. м. р. показва тукъ-тамѣ влияние на I. скл. — V-то склонение най-много се е повело, както се видѣ, по III. и I. склонение, а *в*-основи още

и по II. склонение. Наопаки намираме и въ думи отъ I. скл. много падежни форми, образувани по IV. и III. склонение.

1. *I. и IV. склонение.* Въ думитѣ отъ мѫж. родъ отъ I. скл. и думитѣ отъ IV. скл. освѣнъ родътъ, еднакви сѫ били имен. и вин. п. ед. ч., поради което се е продължило изравнение и въ другитѣ падежи.

а) Всички думи отъ IV. скл. се скланятъ и по I. скл., и то най-често въ ед. ч. род., дат., зв., тв и рѣдко мѣст. п., мн. ч. дат. пад., и дв. ч. им., в., зв., род. и мѣст. п., напр.: ед. ч. р. **сына, дома, чина, меда**; д. **сыноу, домоу, чиноу**; зв. **сыне, чине**; тв. всѣкога **сыномь, домомь, чиномь** и пр.; м. **сынѣ**; мн. ч. д. всѣкога **сыномъ, домомъ, чиномъ**; дв. ч. им. зв. **сына**, р. м. **сыноу**.

б) Нѣкои думи отъ I скл. се скланятъ и по IV. скл. най-често въ ед. ч. дат. и тв. п., мн. ч. им. род., а много по-рѣдко въ другитѣ падежи:

Ед. ч. Род. п. (рѣдко) **родоу, радоу, дльгоу, гласоу, сьноу**;

Дат. **чловѣкови, родови, мирови, богови, рабови, адови, адамови, петрови, патриархови, Мосеѡви, Христосови, Іесоусови, львови, диꙗволови, мѫжеви, цѣсареви, врачеви, мореви, иереови, сътьникови**;

Тв. **рабъмь, образъмь, гласъмь, сънъмь, гладъмь, законъмь, трепетъмь, мурьмь, дѣлъмь, божьствъмь, господьствъмь, брашьнъмь**;

Мѣст. (рѣдко): **радоу, ледоу, дароу, скотоу, дѫбоу**;

Мн. ч. Им. **дарове, попове, сѫдове, садове, доухове, змиеве, боеве**;

Род. **даровъ, грѣховъ, градовъ, плодовъ, цвѣтовъ, врачевъ, змиевъ**;

Дат. (рѣдко): **многъмъ, богъмъ**;

Твор. (рѣдко): **грѣхъми, апостолъми, даръми**.

2. *I. и III. склонение.* Между мекитѣ основи отъ I скл. и думитѣ отъ III. скл. мѫж. р. поради еднаквия родъ и еднаквото окончание въ им. вин. п. ед. ч. е станало смѣсване, затова

а) у нѣкои меки основи отъ I. скл. се срѣщатъ:

Ед. ч. твор. пад. съ окончание **-ьмь**: **отьцьмь, плачьмь, цѣсарьмь, съвѣдѣтельмь**; **-нмь** (вм. *-jъмь,* § 21. 5): **орѫжинмь, знаменинмь, млъчанинмь, повелѣнинмь**;

Мн. ч., им. пад. **-ие**: **стражие, коумирие**; род. **-еи**: **врачеи**; дат. **-ьмъ**: **отьцьмъ, цѣсарьмъ, дѣлательмъ**; тв. **-ьми**: **въпльми, -ими** (вм. *jъми*): **орѫжиими, оучениими**;

Дв. ч. дат. твор. п. **плештьма**.

б) у нѣкои думи отъ III. скл. се срѣщатъ падежни окончания отъ I. склонение, напр. отъ **господь** род. п. гласи покрай **господи** още и **господа** или **господа**, дат. **господю**, **господоу**; отъ **огнь** — род. **огня**, дат. **огню** и пр; сѫщо тъй и отъ **звѣрь**, род. **звѣра**, дат. **звѣрю** и пр.; отъ **пѫть** дат. **пѫтю**; дат. мн. ч. **печатомъ**, твор. мн. ч. **ногъты**, **лакъты**. Отъ **господь** се срѣща дат. п. и по IV. скл.: **господеви**.

3. *I. и V. склонение*. Отъ I. скл. иматъ еднакви падежни окончания съ съгласнитѣ основи отъ V. скл.:

а) имената, които окончаватъ въ им. п. ед. ч. на **-инъ**, **-ꙗнинъ** (§ 38. 3.): въ мн. ч. им. п. **граждане**, **боляре**, дат. **гражданьмъ**, **-емъ**, мѣст. **гражданьхъ**, **-ехъ**; имената на **-тел҄ь**, иматъ въ им. п. мн. ч. **-е**: **мѫчител҄е**, **съвѣдѣтел҄е**, **тѧжател҄е**, **дѣлател҄е**, **жител҄е** **родител҄е** а сѫщитѣ форми и съ твърдо **л**: **мѫчителе**, **дѣлателе**, **родителе** и пр.,; род. **-лъ**: **мѫчителъ**, **дѣлателъ**, **родителъ**, **жителъ**; твор. **-лы**: **мѫчителы**, **родителы**, **дѣлателы**, **жителы**; имената на **ар҄ь**: им. п. мн. ч. **мытаре** покрай **мытар҄е**, сѫщо тъй род. **мытаръ**, твор. **мытары**; нѣкои думи отъ I. склонение срѣденъ родъ, които се повели по съгласнитѣ *с*-основи, а именно **дѣло**, род. **дѣлесе**, дат. **дѣлеси**, твор. **дѣлесемь**, мн. ч им. **дѣлеса**, род. **дѣлесъ**, дат. **дѣлесемъ**, твор. **дѣлесы**, мн. **дѣлесехъ**. Отъ I. скл. е и **лице**, ала гласи род. и **личесе**, мн. ч. **личеса**.

б) Наопаки нѣкои *с*-основи, които сѫ отхвърлили крайното основно *-с*, се скланятъ по I. скл. отъ ср. родъ въ слѣднитѣ падежи: ед. ч. род. **тѣла**, **слова**, дат. **тѣлоу**, **словоу**, **небоу**, твор. **тѣломь**, **словомь**, **небомь**, мн. ч. им. вин. **слова**, дат. **тѣломъ**.

4. *III. и V. склонение*. Думитѣ отъ III. скл. твърдѣ много сѫ влияли върху склонението на съгласнитѣ основи отъ V. скл., поради което послѣднитѣ иматъ покрай правилнитѣ още и падежни окончания, еднакви съ падежнитѣ окончания на III. скл., именно въ тѣзи падежи:

Ед. ч. Им. В. п. **-ь**: при *н*-основи м. р.: **камень**, **ремень**, **дьнь** и пр.; *в*-основи: **цръкъвь**, **кръвь**;

Род. **-и**: **камени**, **врѣмени** (рѣдко), по-често **дьни**, **кръви**, **матери**;

Мѣст. **-и**: **камени**, **имени**, **врѣмени**, **тѣлеси**, **словеси**, **телѧти**, **цръкъви**; всѣкога **кръви**, **матери**, **дъщери**;

Твор. **-ьѭ**: **цръкъвьѭ**, **кръвьѭ**, **дьньѭ**, **матерьѭ**;

Мн. ч. Им. **-и**: **кръви**, **матери**, **цръкъви**;

Род. **-и**: **дьнии**, **кръвии**;

Дв. ч. Им. В. З. п. -и: имени, тѣлеси, телати, род. мѣст. дьнию.

Дат. твор. ед. ч. -ьмь, дат. мн. ч. -ьмъ, твор. мн. ч. -ьми, мѣст. мн. ч. -ьхъ, дат. твор. дв. ч. -ьма сѫ еднакви, въ повечето случаи, и въ двѣтѣ склонения.

5. *II. и V. склонение.* По II. склонение се повели *e*-основи, та иматъ въ мн. ч. дат. оконч. -амъ, твор. -ами, мѣст. -ахъ.

1. Упражнение.

1. Ісоусъ видѣ чловѣкъ, слѣпъ отъ родьства. — 2. Симеонъ Петръ изъвлѣче мрѣжѫ, плънѫ рыбъ. — 3. Припаде къ колѣнома Ісоусовома. — 4. Призъва архиерея и кънижьникы. — 5. Мънози грѣшьници и мытари възлежаахѫ съ Ісоусомь и оученикы его. — 6. Вънide Ісоусъ въ Капернаоумъ самъ и мати его и братья его и оученици его, и тоу многы дьни прѣбыша. — 7. Азъ оучихъ на съборищи и въ цръкъве. — 8. Обрѣте въ цръкъве продаѭща волы и овьца и голѫби, и пѣнѧжьникы сѣдѧща. — 9. Прохождааше Ісоусъ грады и вьси. — 10. Господи, нѣсмь достоинъ, да въ домъ мои вънидеши. — 11. Тъкмо рьци словомь и исцѣлѣетъ отрокъ мои. — 12. Небо и землѣ мимоидѫтъ, а словеса моꙗ не мимоидѫтъ. — 13. Имена ваша написана сѫтъ на небесьхъ. — 14. Роди сынъ свои прьвѣньць и положи и въ ꙗслехъ, зане не бѣ мѣста въ обитѣли. — 15. Ли сътворите дрѣво добро и плодъ его добръ, ли сътворите дрѣво зъло и плодъ его зълъ: отъ плода бо дрѣво познано бѫдетъ. — 16. Помилоуи ны Ісоусе, сыноу давидовъ! — 17. Видѣ чловѣка, сѣдѧщь на мытьници, именьмь Матфеа. — 18. Въ оно врѣмѧ бѣ чловѣкъ етеръ отъ фарисеи, Никодимъ имѧ емоу, кънѧзь июдеискъ. — 19. Видѣхомъ славѫ его, исплънь благодѣти и истины. — 20. Отьче святы, врачоу доушамъ и тѣломъ! — 21. Въспоите господи пѣснь новѫ. — 22. Высоты небесьныꙗ дивьны сѫтъ. — 23. Работаите господи съ страхомь и радоуите сѧ емоу съ трепетомь. — 24. Слава моꙗ възнесе главѫ моѭ. — 25. Клатвы, горести и льсти оуста его плъна сѫтъ. — 26. Ісоусъ сътвори ꙗко бичь отъ въръвии и изгъна из цръкъве овьцѧ и волы, и тръжьникомъ расыпа пѣнѧзѧ, и дъскы опровръже. — 27. Бысть мѫжь пророкъ, сильнъ дѣломь и словесьмь прѣдъ богомь. — 28. Словеса господьнꙗ словеса прѣчиста сѫтъ. — 29. Жатва оубо многа, а дѣлателѥ мало. — 30. Паде сѣмѧ при пѫти, а дроугое на камене. — 31. Богъ любы естъ. — 32. Отроковице, въстани! — 33. Вьсѧ покорилъ еси подъ нозѣ его. — 34. Анна пророчица бѣ дъщи Фаноуилова. — 35. Показа Ісоусъ оученикомъ рѫцѣ и

ребра своя. — 36. **Юда же приимъ спирѫ и отъ архиереи и фарисеи слоугы, приидє съ свѣтильникы и съ свѣщами и орѫжии.** — 37. **страждѫ въ пламене семь.** — 38. **Помии отроуа и матере юго.**

§ 54. Склонение на прилагателнитѣ въ сравнителна степень. Сравнителна степень на прилагателнитѣ въ им. пад. ед. ч. на тритѣ рода има двѣ различни окончания:

а) мжж. р. **-ѣи**, срѣд р. **-ѣє**, жен. р. **-ѣиши**, напр. отъ **новъ**: **новѣи, новѣє, новѣиши; добръ: добрѣи, добрѣє, добрѣиши.**

б) мжж. р. **-ьи** или **-ии**, срѣд. р. **-є**, жен. р. **-ьши**, напр. **боль҆и и бол҆ии, болє, бол҆ьши.**

Прѣдъ **-ѣ** въ окончанията **-ѣи, -ѣє, -ѣиши** гърленитѣ съгласни **г, к, х** се измѣнили въ **ж, ч, ш**, а слѣдъ туй **ѣ** се измѣнило въ **а**; затова отъ *крѣпък-* срав. степ. споредъ а) е мжж. р. **крѣпъчаи** (вм. *-кѣи*), срѣд. р. **крѣпъчає**, жен. р. **крѣпъчаиши**; *мног-*: срав. степ. **множаи, -жаѥ, -жаиши**; *глух-*: срав. степ. **глоушаи, -шаѥ, -шаиши**; сжщо така мжж. р.: **макъчаи, глѫбоуаи, сладъчаи, блажаи** и пр.

Поради *j*, което се съдържа въ окончанията **-ьи, -ии** (вмѣсто *-jьи*), **-ѥ, -ьши** (вм. *-jьши*), твърдитѣ съгласни се явяватъ измѣнени споредъ § 25, за това отъ *лют-* срав. степ. споредъ б) е мжж. р. **люштьи, -ии**, срѣд. р. **люштє**, жен. р. **люштьши**; отъ *худ-*: **хоуждьи, -ии**, ср. р. **хоуждє**, жен. р. **хоуждьши**; *бръз-*: **брѣжии, -жє, -жьши**; *доб-*: **добл҆ии, -лѥ, л҆ьши**; *дал-*: **дал҆ии, -лѥ, -л҆ьши**; *лих-*: **лишии, -шє, -шьши** и пр. Вмѣсто оконч. **-ьи** по § 23. 3. се образувало и **-єи** (=*ej*), напр. **бол҆єи, хоуждєи, каштєи, мьн҆єи, вел҆єи.**

Споредъ б) сж образувани и сравнителнитѣ степени: **оун҆ии, оунѥ, оун҆ьши; соул҆ии, -лѥ, -л҆ьши; вяштии, -штє, -штьши; лоучии, -чє, -чьши; гор҆ии, -рѥ, -р҆ьши; таии, -чє, -чьши.**

Прилагателнитѣ, които окончаватъ на **-ъкъ, -окъ** напр. **крѣпъкъ, сладъкъ, глѫбокъ, высокъ** и пр. образуватъ срав. степ. споредъ а), но и споредъ б), като се отхвърлятъ окончанията **-ъкъ, -окъ**: а) **крѣпъчаи**, б) **крѣпл҆ии**, срѣд. р. **крѣпъчаѥ** и **крѣплѥ**, жен. родъ **крѣпъчаиши** и **крѣпл҆ьши**; а) **сладъчаи**, б) **слаждии, -ждє, -ьши**; а) **глѫбоуаи**, б) **глѫбл҆ии, -лѥ, -л҆ьши**; а) **высоуаи**, б) **вышии, вышє, вышьши.**

Сравнителната степень на прилагателнитѣ се склаия, както се скланятъ мекитѣ основи по I. и II. склонение. Основата на срав. степ. окончава на **-ш**; тя се намира, като се отмахне отъ края на жен. р. им. п. крайното оконч. **-и**. И тъй, жен. р. **новѣиши**, основа *новѣиш-*, жен. р. **бол҆ьши**, основа *больш-*; жен. р. **крѣпъчаиши**,

основа *крѫпъчаиш-*. Въ им. п. мн. ч. м. р. покрай окончанието -и се явява и оконч. -е (по V. скл.):

1. **новѣи, новѣѥ, новѣиши**; основа **новѣиш-**

			мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	И.	Зв.	**новѣи**	**новѣѥ**	**новѣиши**
		Р.	**новѣиша**	**новѣиша**	**новѣишѧ**
		Д.	**новѣишоу**	**новѣишоу**	**новѣиши**
		В.	**новѣи**	**новѣѥ**	**новѣишѫ**
		Тв.	**новѣишемь**	**новѣишемь**	**новѣишеѭ**
		М.	**новѣиши**	**новѣиши**	**новѣиши**
Мн. ч.	И.	Зв.	**новѣиши, -е**	**новѣиша**	**новѣишѧ**
		Р.	**новѣишь**	**новѣишь**	**новѣишь**
		Д.	**новѣишемъ**	**новѣишемъ**	**новѣишамъ**
		В.	**новѣишѧ**	**новѣиша**	**новѣишѧ**
		Тв.	**новѣиши**	**новѣиши**	**новѣишами**
		М.	**новѣиших**	**новѣишихъ**	**новѣишахъ**
Дв. ч.	И. В.	Зв.	**новѣиша**	**новѣиши**	**новѣиши**
	Р.	М.	**новѣишоу**	**новѣишоу**	**новѣишоу**
	Д.	Тв.	**новѣишема**	**новѣишема**	**новѣишама.**

2. **мьн҄ьи, -ии, мьнѥ, мьн҄ьши**; основа **мьн҄ьш-**

			мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	И.	Зв.	**мьн҄ьи -ии,**	**мьнѥ**	**мьн҄ьши**
		Р,	**мьн҄ьша**	**мьн҄ьша**	**мьн҄ьшѧ**
		Д.	**мьн҄ьшоу**	**мьн҄ьшоу**	**мьн҄ьши**
		В.	**мьн҄ьи, -ии**	**мьнѥ**	**мьн҄ьшѫ**
		Тв.	**мьн҄ьшемь**	**мьн҄ьшемь**	**мьн҄ьшеѭ**
		М.	**мьн҄ьши,**	**мьн҄ьши**	**мьн҄ьши**
Мн. ч.	И.	Зв.	**мьн҄ьши -е,**	**мьн҄ьша**	**мьн҄ьшѧ**
		Р.	**мьн҄ьшь**	**мьн҄ьшь**	**мьн҄ьшь**
			и пр.	и пр.	и пр.

(склоня се както **новѣи**).

Забѣлѣжка. Прѣвъзходителната степень въ староб. езикъ се изказва или просто чрѣзъ сравнителната степень, като се разбира по смисъла, напр. **вьсѣхъ мьн҄ии** (отъ всички най-малъкъ), или чрѣзъ **зѣло, прѣ,** поставени прѣдъ положителната степень на прилагателното, напр. **зѣло оумьнъ, прѣсвѧтыи.**

§ 55. Склонение на дѣйствителнитѣ причастия. Както сравнителната степень, така се скланятъ и дѣйствителнитѣ причастия отъ 1) сегашно врѣме и 2) минало врѣме I. съ тая раз-

лика, че вин. п. ед. ч. мѫж. и ср. р. не е еднакъвъ съ им. п. и че въ им. п. мн. ч. мѫж. р. се употрѣбя само оконч. -є (V. скл.), напр.

1. плеты мѫж. р., плеты срѣд. р., плетѫщи жен. р., основа плетѫщ- (вж. § 80. 3).

		мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	Им.	плеты	плеты	плетѫщи
	Р.	плетѫща	плетѫща	плетѫщѧ
	Д.	плетѫщоу	плетѫщоу	плетѫщи
	В.	плетѫщь	плетѫще	плетѫщѫ
	Тв.	плетѫщемь	плетѫщемь	плетѫщеѭ
	М.	плетѫщи	плетѫщи	плетѫщи
Мн. ч.	Им.	плетѫще	плетѫща	плетѫщѧ
	Р.	плетѫщь	плетѫщь	плетѫщь
	Д.	плетѫщемъ	плетѫщемъ	плетѫщамъ
	В.	плетѫщѧ	плетѫщѧ	плетѫщѧ
	Тв.	плетѫщи	плетѫщи	плетѫщами
	М.	плетѫщихъ	плетѫщихъ	пьетѫщахъ
Дв. ч.	И. В. З.	плетѫща	плетѫщи	плетѫщи
	Р. М.	плетѫщоу	плетѫщоу	плетѫщоу
	Д. Тв.	плетѫщема	плетѫщема	плетѫщама.

Така се скланятъ и причастията: мѫж. р. хвалѧ, срѣд. р. хвалѧ, жен. р. хвалѧщи; мѫж. и срѣд. р. молѧ, жен. р. молѧщи; знаѩ — знаѭщи, биѩ — биѭщи и пр. За образуването на дѣйств. прич. сег. вр. вж. § 80. 1.

2. плетъ мѫж. р., плетъ срѣд. р., плетъши жен. р., основа плетъш- (вж. § 80. 3).

		мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	Им.	плетъ	плетъ	плетъши
	Р.	плетъша	плетъша	плетъшѧ
	Д.	плетъшоу	плетъшоу	плетъши
	В.	плетъшь	плетъше	плетъшѫ
	Тв.	плетъшемь	плетъшемь	плетъшеѭ
	М.	плетъши	плетъши	плетъши
Мн. ч. Им.	п.	плетъше	плетъша	плетъшѧ
	Р.	плетъшь	плетъшь	плетъшь
		и пр.	и пр.	и пр.

(склания се както плеты и пр.).

Така се скланятъ още: бивъ—бивъши, хваливъ — хваливъши, хвалъ—хвалъши и пр. (вж. § 80. 3. и упражнение 10.).

§ 56. Числителни имена. Числителнитѣ **юдинъ, -о, -а** и **дъва — дъвѣ** се склонятъ както мѣстоименнитѣ твърди основи (вж. § 61.); **трьюе—трн, четыре — четырн** се склонятъ, както е посочено въ § 45., по III. скл., а сжщо така и **пать** до **десать.** Когато се брои, **десать** стои слѣдъ **на** въ мѣст. п: **на десате.** Дв. ч. **десатн** се счита за мжж. р. Отъ 11—20 се измѣняватъ само единицитѣ, напр. им. **пать на десате,** род. **патн на десате** и пр.; въ десетицитѣ отъ 20 до 50 могатъ да се склонятъ и двѣтѣ числителни, напр. им. **трн десатн,** род. **трнн десатоу,** дат. **трьмъ десатьмъ,** мѣст. **трьхъ десатьхъ** и пр.; а отъ 50 до 100 числителното **десать** се поставя въ род. мн. ч. — **десатъ** и не се склоня, напр. им. **пать десатъ,** род. **патн десатъ,** твор. **патьѭ десатъ.** Числителното **съто** е сжществ. име отъ срѣд. р. и се склоня по I. скл.: им. п. **съто,** род. **съта,** дат. **сътоу** и пр.; дв. ч., напр. **дъвѣ сътѣ;** мн. ч., напр. **трн съта,** род. **трнн сътъ** и пр. — **тысѧшта** се склоня по II. скл. както мекитѣ основи.

Поредннтѣ числителни: 1. **пръвъ, -а, -о,** 2. **вторъ, -а, -о,** 3. **третьн, -нн,** 4. **четвръть,** 5. **пать,** 6. **шесть,** 7. **седмъ,** 8. **осмъ,** 9. **девать,** 10. **десать** се склонятъ по I. и II. скл. както твърдитѣ основи. Поредннтѣ числителни обикновено иматъ тъй нареч. пълно окончание, та се склонятъ по сложното склонение (§ 66.): **пръвын, -аю, -оюе; вторын, третын, четвръть н, патын, шестын, седмын, осмын, деватын, десатын.** Поредннтѣ числителни отъ 11—19 се образуватъ по два начина; 1) поредна форма се дава само на единицитѣ, напр **шестын на десате, втораю на десате** и 2) единицитѣ се сливатъ съ десетицата въ едно прилагателно съ окончание **-ьнъ, -о, -а,** напр. **патьнадесатьнъ, -а, -о; осмьнадесатьнъ;** така сжщо и отъ 20 нагорѣ: **дъвадесатьнъ, трндесатьнъ, патдесатьнъ** и пр. Отъ **съто** поредната форма гласи **сътьнъ,** отъ **тысѧшта — тысѧштьнъ.**

2. Упражнение.

1. **Въ врѣма оно нзнде Ісоусъ въ странѫ тγрьскѫ н сндоньскѫ** — 2. **Иде Іоснфъ отъ града назаретьска.** — 3. **Дъва пътеньца голѫбннa.** — 4. **Змнино лѫкавьство.** — 5. **Изведе жнвоты велнкы н малы, кнты, смокы н пътнца крнлаты.** — 6. **Вода юсть стоухнюе мокро н стоудено, тажько н долоупернво, оудобь разлнвакмо.** — 7. **Съставнша са разлнчь пѫчнны н горы.** — 8. **Сѫть же н ниы многы н велнкы рѣкы.** — 9. **Нынѣ небо свѣтьлѣюе юсть, нынѣ слъньце высоучаюе н златообразьнѣюе, нынѣ лоуньнын**

крѫгъ прозрачьнѣи и звѣздьнꙑи ликъ чистѣи. — 10. **Что красьнѣе, что ли слажде ѥсть боголюбьцемъ, нежели помнити добрꙑꙗ твари божиꙗ.** — 11. **Къто ѥсть чьстьнѣи тебе?** — 12. **Аще къто хощетъ старѣи бꙑти, да бѫдетъ вьсѣхъ мьн҄ии и вьсѣмъ слоуга.** — 13. **Разорѭ житьница моꙗ и бол҄ьша съзиждѫ.** — 14. **Лоучше ѥсть малоѥ правѣдьникоу паче богатьства многа грѣшьнꙑимъ.** — 15. **И на крьстѣ повѣшенъ бꙑвъ множаиша чоудеса показалъ ѥсть** — 16. **Доуша бо бол҄ьши ѥсть пища.** — 17. **Вꙑ ѥсте лоучьши пътиць.** — 18. **Мꙑ не имамъ сьде тъкмо пать хлѣбъ и двѣ рꙑбѣ** — 19. **Искаша же шесть мѣсаць и ѥдва обрѣтоша.** — 20. **Четꙑри десати сѫтъ въ коупѣ.** — 21. **И приидетъ седмь лѣтъ и гладъ по земл҄и бѫдетъ.** — 22. **Іосифъ же бѣаше лѣтъ трьи десатъ.** — 23. **Бѣаше седми на десате лѣтъ.** — 24. **Поусти Ісавоу, братоу своѥмоу, козъ дъвѣ сътѣ, козьлъ дъва десати, вельбѫдъ три десати, воловъ четꙑри десати, юньць десать, осьлиць дъва десати и ждрѣбьць десать.** — 25. **Видѣ братъ свои идѫщь и четꙑри съта мѫжь съ н҄имь.** — 26. **Работахъ ти четꙑри на десате лѣта дъвою ради дъщероу твоѥю и шесть лѣтъ за овьца твоꙗ.** — 27. **Глаголѭ тебѣ: нѣстъ чловѣка мѫдрѣиша ни съмꙑсльнѣиша паче тебе.**

Б. Мѣстоименно склонение.

§ 57. Склонението на мѣстоименията, освѣнъ личнитѣ, се отличава отъ именното склонение по това: 1) че има нѣколко особни падежни окончания, а именно за род. ед. ч. **-го, -со,** напр. **то-го, чь-со**; дат. **-моу: то-моу**; мѣст. **-мь: то-мь** и род. мн. ч. **-хъ: тѣхъ**; 2) че основата на твор. ед. ч. мѫж. р. и срѣд. р., сетнѣ на род., дат., твор., мѣст., мн. ч. и дат., твор. дв. ч. въ тритѣ рода окончава на **-ѣ(-и)** и 3., че тритѣ рода въ род., дат., твор., мѣст. мн. и дв. ч. сѫ еднакви.

§ 58. Лични мѣстоимения. Личнитѣ мѣстоимения **азъ, тꙑ** и възвратното **себе** нѣматъ въ склонението си горѣказанитѣ особности на мѣстоименното склонение и поради това тѣхното склонение повече се числи къмъ именното. Въ склонението на **азъ** и **тꙑ** това е особно, че се явяватъ по нѣколко съвсѣмъ различни основи, напр. срав. род. ед. ч. **мен-е**, род. мн. ч. **нас-ъ**, им., вин., зв. дв. ч. **вѣ**; род. ед. ч. **теб-е**, род. мн. ч. **вас-ъ**, им., вин., зв дв. ч. **ва**. Възвратното мѣстоимение има еднакви падежи и за тритѣ числа.

Въ ед. ч. дат. и мѣст. п. сж еднакви.

Ед. ч.	Им.	**азъ**	**ты**	—
	Р.	**мене**	**тебе**	**себе**
	Д.	**мьнѣ, ми**	**тебѣ, ти**	**себѣ, си**
	В.	**ма**	**та**	**са**
	Тв.	**мъноѭ**	**тобоѭ**	**собоѭ**
	М.	**мьнѣ**	**тебѣ**	**себѣ**
Мн. ч.	Им.	**мы**	**вы**	—
	Р.	**насъ**	**васъ**	—
	Д.	**намъ**	**вамъ**	—
	В.	**ны**	**вы**	—
	Тв.	**нами**	**вами**	—
	М.	**насъ**	**васъ**	—
Дв. ч.	И.	**вѣ**	**ва**	—
	В.	**на**	**ва**	—
Р.	М.	**наю**	**ваю**	—
Д.	Тв.	**нама**	**вама**	—

Винителнитѣ пад. **ма, та, са, ны, вы**, когато сж подъ логично ударение, се замѣстятъ чрѣзъ родителнитѣ **мене, тебе, себе, насъ, васъ**. Покрай пълнитѣ дателни пад. **мьнѣ, тебѣ, себѣ** се употрѣбяватъ и по-кратки (енклитични) форми: **ми, ти, си**, когато не сж подъ ударение; при сжщитѣ условия се замѣстятъ д. п. мн. ч. **намъ, вамъ** чрѣзъ по-кратките форми (вин. п.) **ны, вы**.

§ 59. По мѣстоименното склонение се скланятъ:

1. Показателни мѣстоимения: **тъ, та, то; сь, си, се** (този, тази, това); **овъ, ова, ово; онъ, она, оно**. Мѣстоимението **и-же, ꙗ-же, ѥ-же** първоначално е имало чисто показателно значение, като се е употрѣбяло безъ частицата **-же**, съ която по-сетнѣ се е сързало, сир. било е **и, ꙗ, ѥ**. Въ староб. езикъ **и, ꙗ, ѥ** вече не се срѣща въ им. п. безъ **же**: ед. ч. **и-же, ꙗ-же, ѥ-же**, мн. ч. **и-же, ѩже, ꙗ-же**, дв. ч.: **ꙗ-же** мжж. р., **и-же** жен. и срѣд. р.; то има значение относително: който, която, което. Въ другитѣ падежи **и-же** се срѣща и безъ **-же**, и тогава има значение на лично мѣстоимение за 3-то лице: той, тя, то.

2. Притежателни мѣстоимения: **мои, моꙗ, моѥ; твои, -ꙗ, -ѥ; свои, -ꙗ, -ѥ; вашь, -ша, -ше; нашь, -ша, -ше; чьи и чии, -ꙗ, -ѥ.**

3. Въпросителни мѣстоимения: **къто, чьто**. Мѣстоименията **кыи, каꙗ, коѥ** се скланятъ отъ часть — (вж. § 65.), а **которыи** изцѣло по сложното склонение (вж. § 66.).

4. Неопрѣдѣлителни мѣстоимения: **нѣкъто, нѣчьто, нѣкыи** и

5. Мѣстоименни прилагателни думи: **какъ, -а -о** (какъвъ); **колпкъ, -а, -о,** (колкавъ, колчавъ); **ѩкъ, ѥлпкъ** (какъвто, който); **нѣколпкъ; такъ, сикъ, сиць** (такъвъ); **толпкъ, селпкъ** (толкавъ, толчавъ); **вьсакъ, вьсѣкъ; вьсь, самъ, дроугъ, многъ, тоужд**ь (**стоуждь, штоуждь** — чуждъ).

По мѣстоименното склонение се скланятъ и числителнитѣ **ѥдинъ, -а, -о; дъва — дъвѣ** (и два, двѣ), **оба — обѣ** (дв. ч.) и **дъвои, -ѩ, ѥ; трои, -ѩ, -ѥ, инъ, ина, ино** (единъ, другъ).

§ 60. Дѣление на мѣстоименното склонение. Мѣстоименнитѣ основи сж твърди и меки (*о-* и *а*-основи) отъ тритѣ рода. Споредъ това и въ мѣстоименното склонение различаваме твърди и меки основи, както и въ именното. (I. и II. скл.). И тукъ, както и при имената, именителниятъ падежъ ед. ч. у твърдитѣ основи окончава въ мжж. р. на **-ъ**, срѣд. р. на **-о**, жен. р. на **-а: тъ, та, то,** а у мекитѣ основи въ мжж. р. на **-ь, -и** (вм. *јъ*), срѣд. р. **-є(ѥ)**, и жен. р. **-а(ѩ): нашь, мои — нашє, моѥ — наша, моѩ.** Въ окончанията на другитѣ падежи има между твърдитѣ и мекитѣ основи подобни звукови разлики, каквито сжществуватъ между съотвѣтнитѣ твърди и мѣки именни основи (I. и II. скл.).

Мѣстоимението **сь, си, сє** се скланя споредъ мекитѣ основи като **и-жє** (вм. *јъ*-же), **мои, нашь** и пр. Окончанието **-и** въ жен. р. **си** е прастаро основно окончание на жен. р., каквото е и въ сжществителнитѣ жен. р. на **-ын҄и: богын҄и** и **-ни: ладии,** и каквото е въ причастията и сравнителната степень жен. р. ед. ч.

§ 61. Твърди основи. Основата на женски родъ е отъ два вида: 1) или кжса — каквато е и въ им. п., напр. *та-*, или 2) разширочена чрѣзъ основна приставка *ја*, сир. мека основа: *тоја-*. Поради това склонението на жен. родъ споредъ двѣтѣ казани основи е смѣсь отъ твърдо и меко склонение:

		мжж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	Им.	**тъ**	**то**	**та**
	Р.	**того**	**того**	**тоѩ**
	Д.	**томоу**	**томоу**	**тои**
	В.	**тъ**	**то**	**тж**
	Тв.	**тѣмь**	**тѣмь**	**тоѭ**
	М.	**томь**	**томь**	**тои**

Мн. ч.	Им.	**ти**	**та**	**ты**
	Р.	**тѣхъ**	**тѣхъ**	**тѣхъ**
	Д.	**тѣмъ**	**тѣмъ**	**тѣмъ**
	В.	**ты**	**та**	**ты**
	Тв.	**тѣми**	**тѣми**	**тѣми**
	М.	**тѣхъ**	**тѣхъ**	**тѣхъ**
Дв. ч. И. В.	Зв.	**та**	**тѣ**	**тѣ**
Р.	М.	**тою**	**тою**	**тою**
Д.	Тв.	**тѣма**	**тѣма**	**тѣма.**

1. Така се склонятъ **овъ, -а, -о, онъ, инъ, къто, никъ-то, нѣкъ-то, къ-ждо, такъ, какъ, вьсакъ** и **вьсѣкъ, ıакъ, сикъ, самъ, ıединъ, дъва, оба.** При одушевенитѣ прѣдмети отъ мѫж. р. вм. вин. п. ед. ч. се употрѣбя и род. п.: **того, кого, вьсѣкого** и пр.

2. **къ-то, никъ-то, нѣкъ-то** се склонятъ безъ частицата **-то,** която остая само въ им. и вин. п. ед. ч.:

им. вин. **къто,** род. **кого,** дат. **комоу,** твор. **цѣмь,** мѣст. **комь.**

Въ мн. и дв. ч. се употрѣбятъ формитѣ отъ **кыи** вмѣсто отъ **къто;** сѫщо тъй и твор. п. ед. ч. **цѣмь** обикновенно се замѣнява чрѣзъ тв. п. на мѣстоимението **кыи,** сир. **кыимь.**

3. **коликъ, толикъ, ıеликъ, селикъ, дроугъ** и **многъ** се склонятъ мѣстоименно само въ онѣзи падежи, въ които мѣстоменната основа окончава на **-ѣ,** сир. въ твор. ед. ч. мѫж. и срѣд. р. **колицѣмь,** род. мн. ч. **колицѣхъ,** дат. **колицѣмъ,** твор. **колицѣми;** дв. ч. дат. твор. **колицѣма;** така сѫщо и: **дроуѕѣмь, мноѕѣмь** и пр.

4. Числителнитѣ **дъва, оба** иматъ само двойствено число: **им.** вин. **дъва, оба** мѫж. р., **дъвѣ, обѣ** жен. и срѣд. р.; род. мѣст. **дъвою, обою;** дат. твор. **дъвѣма, обѣма.**

§ 62. Меки основи. Основата и тукъ, както и у твърдитѣ, въ жен. р. е. разширочена чрѣзъ *-ja.*

а) **нашь, наше, наша,** б) **мои, моѥ, моꙗ.**

		мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	Им.	**нашь, мои**	**наше, моѥ**	**наша, моꙗ**
	Р.	**нашего моѥго**	**нашего, моѥго**	**нашеѩ, моѥѩ**
	Д.	**нашемоу, моѥмоу**	**нашемоу, моѥмоу**	**нашеи, моѥи**
	В.	**нашь, мои**	**наше, моѥ**	**нашѫ, моѭ**
	Тв.	**нашимь, моимь**	**нашимь, моимь**	**нашеѭ, моѥѭ**
	М.	**нашемь, моѥмь**	**нашемь, моѥмь**	**нашеи, моѥи**

Мн. ч.	Им.	**наши, мои**	**наша, моꙗ**	**наша, моꙗ**
	Р. М.	**нашихъ, моихъ**	**нашихъ, моихъ**	**нашихъ, моихъ**
	Д.	**нашимъ, моимъ**	**нашимъ, моимъ**	**нашимъ, моимъ**
	В.	**наша, моꙗ**	**наша, моꙗ**	**наша, моꙗ**
	Тв.	**нашими, моими**	**нашими, моими**	**нашими, моими.**

Дв. число: Им. В. **наша, моꙗ** м. р., **наши, мои** ср. и ж. р.; Р. М. **нашею, моєю**; Д. Тв. **нашима, моима.**

в) **и-же**, мжж. р. (вмѣсто *jъ-дже*), срѣд. и жен. р. правилно **ѥ-же, ꙗ-же.**

		мжж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	Им.	**и-же**	**ѥ-же**	**ꙗ-же**
	Р.	**ѥго**	**ѥго**	**ѥꙗ**
	Д.	**ѥмоу**	**ѥмоу**	**ѥи**
	В.	**и**	**ѥ**	**ѭ**
	Тв	**имь**	**имь**	**ѥѭ**
	М.	**ѥмь**	**ѥмь**	**ѥи**
Мн. ч.	И.	**и-же**	**ꙗ-же**	**ꙗ-же**
	Р.	**ихъ**	**ихъ**	**ихъ**
	Д.	**имъ**	**имъ**	**имъ**
	В.	**ꙗ**	**ꙗ**	**ꙗ**
	Тв.	**ими**	**ими**	**ими**
	М.	**ихъ**	**ихъ**	**ихъ**
Дв. ч.	И.	**ꙗ-же**	**и-же**	**и-же**
	В.	**ꙗ**	**и**	**и**
	Р. М.	**ѥю**	**ѥю**	**ѥю**
	Д. Тв.	**има**	**има**	**има**

1. Така се скланятъ още: **вашь, тоуждь, сиць, твои, свои, чьи — чии, дъкои, трои, обои.**

2. Прѣдъ косвенитѣ падежи на мѣстоим. **и-же** слѣдъ прѣдлози се явява тъй нареченото вметнато *н* (§ 31).: род. **нѥго**, дат. **нѥмоу**, вин. **н҄ь** (вм. *нјъ*), твор. **н҄имь**, мѣст. **нѥмь**; мн. ч. род. мѣст. **н҄ихъ**, дат. **н҄имъ**, вин. **нꙗ**, твор. **н҄ими**, дв. ч. род. мѣст. **нѥю**, дат. тв. **н҄има.**

Винителенъ падежъ отъ **и-же**, когато е съ вметнато *н*, има форма **н҄ь** (вм. *нјъ*), а безъ вметнато *н* е **и** (вм. *јъ*; сравни съ това **кон҄ь** вм. *конјъ* и **краи** вм. *крајъ*).

§ 63. **чьто** и **сь** сѫ двѣ мѣстоименни *и*-основи, но се скланятъ повече като мекитѣ основи.

а) **чьто** се скланя безъ частицата **-то**; род. падежъ **чьсо** е станалъ основа на повечето падежи:

им. вин. чьто, род. чьсо, чесо (рѣдко чьсого), дат. чьсомоу, чесомоу, твор. чимь, мѣст. чемь и чьсомь, чесомь.

б) сь, се, си:

	Единствено число			Множествено число		
	мѫж. р.	ср. р.	жен. р.	мѫж. р.	ср. р.	жен. р.
И.	сь	се	си	си, сии	си	сьѩ, сиѩ
Р.	сего	сего	сеѩ	сихъ	сихъ	сихъ
Д.	семоу	семоу	сеи	симъ	симъ	симъ
В.	сь	се	сьѭ, сиѭ	сьѩ, сиѩ	си	сьѩ, сиѩ
Тв.	симь	симь	сеѭ	сими	сими	симъ
М.	семь	семь	сеи	сихъ	сихъ	сихъ

Двойствено число

	мѫж. р.	ср. р.	жен. р.
И. В. Зв.	сьꙗ, сиꙗ	сии	сии
Р. М.	сею	сею	сею
Д. Тв.	сима	сима	сима.

Вмѣсто им. пад. мѫж. р. сь срѣща се и сложна форма сии (отъ сьи); сѫщо тъй вин. пад. ед. ч. мѫж. р. сии и им. п. ед. ч. ср. р. сие (отъ сье).

§ 64. Мѣстоимението вьсь, вьсе, вьсꙗ е било нѣкога твърда основа, но въ повечето падежи се скланя като мекитѣ основи, понеже се е повело по мѣстоим. сь и и(-же). Отъ вьсь дв. ч. нѣма.

	Единствено число			Множествено число		
	мѫж. р.	ср. р.	жен. р.	мѫж. р.	ср. р.	жен. р.
И.	вьсь	вьсе	вьсꙗ	вьси	вьсꙗ	вьсѧ
Р.	вьсего	вьсего	вьсеѩ	вьсѣхъ	вьсѣхъ	вьсѣхъ
Д.	вьсемоу	вьсемоу	вьсеи	вьсѣмъ	вьсѣмъ	вьсѣмъ
В.	вьсь	вьсе	вьсѫ	вьсѧ	вьсꙗ	вьсѧ
Тв.	вьсѣмь	вьсѣмь	вьсеѭ	вьсѣми	вьсѣми	вьсѣми
М.	вьсемь	вьсемь	вьсеи	вьсѣхъ	вьсѣхъ	вьсѣхъ.

§ 65. Мѣстоимението кыи, каꙗ, кое се скланя въ повечето падежи сложно както добрыи, добраꙗ, доброе (§ 67.), а въ нѣкои падежи мѣстоименно отъ разширочена основа, като че ли им. п. ед. ч. е кои (срав. мои):

		мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	Им.	кыи	коѥ	каꙗ
	Р.	коѥго	коѥго	коѥѩ
	Д.	коѥмоу	коѥмоу	коѥи
	В.	кыи	коѥ	коѭ
	Тв.	кыимь	кыимь	коѥѭ
	М.	коѥмь	коѥмь	коѥи
Мн. ч.	Им.	ции	каꙗ	кыѩ
	Р.	кыихъ	кыихъ	кыѩ
	Д.	кыимъ	кыимъ	кыимъ
	В.	кыѩ	каꙗ	кыѩ
	Тв.	кыими	кыими	кыими
	М.	кыихъ	кыихъ	кыихъ
Дв. ч.	И. В.	каꙗ	кои	кои
	Р. М.	коѥю	коѥю	коѥю
	Д. Тв.	кыима	кыима	кыима.

Вмѣсто сложнитѣ форми кыихъ, кыимъ се срѣщатъ и мѣстоименни коихъ, коимъ (срав. моихъ, моимъ).

3. Упражнение.

1. Они же въпросишѧ и: ты къто ѥси? И повѣда: нѣсмь азъ Христосъ. — 2. Рѣшѧ ѥмоу: чьто глаголѥши о себѣ самомь? — 3. Сь ли ѥстъ сынъ ваю? — 4. Видѣхъ тѧ подъ съмоковьницеѭ. — 5. Грѧды по мьнѣ прѣдъ мъноѭ бысть, ꙗко прьвѣи мене бѣ. — 6. Разоумѣхъ вы, ꙗко божиѩ любъве не имате въ себѣ. — 7. Любите врагы вашѧ. — 8. Бѣ великъ дьнь тоѩ сѫботы. — 9. Чьто мѧ въпрашаѥши? — 10. Мнозѣ въсташѧ на мѧ. — 11. И вамъ законьникомъ горе, ꙗко накладаѥте на чловѣкы брѣмена неоудобь носима, а сами ни ѥдинѣмь же пръстомь вашимь не прикасаѥте сѧ брѣменъ. — 12. Отъпоущаѭтъ ти сѧ грѣси твои. — 13. Съпа тоу тои нощи. — 14. Какова землꙗ и каци сѫтъ гради, въ н҄ихъ же ти живѫтъ? — 15. Сѫтъ же и ины многы великы рѣкы, ѩже овы въ морѥ въливаѭтъ сѧ, овы въ земл҄и поничѫтъ. — 16. Вьсꙗ бога поѭтъ и славѧтъ гласы неизглаголаны. — 17. Свои бо очи никомоу же не лъжете (дв. ч.). — 18. Къто обитаѥтъ въ жилищи твоѥмь? — 19. Си въ орѫжиихъ и си на кон҄ихъ сѫтъ, мы же въ имѧ господи бога нашего призовемъ. — 20. Чимь коупимъ хлѣбы? — 21. Азъ же множьствомь милости твоѥѩ вънидѫ въ домъ твои. — 22. Сръдьце ихъ соуѥтьно ѥстъ. — 23. Славоѭ и чьстьѭ вѣньчалъ и ѥси. — 24. Свѧтыи бо доухъ

наоучити вы въ тъ часъ, ꙗкоже подобаѥтъ глаголати. — 25. Ꙗша* Ісоуса и съвазаша и и ведоша и къ Аннѣ. — 26. Възьратъ на нь, ѥгоже прободоша. — 27. Осѫжденъ ѥстъ, ꙗко не вѣрова въ нь. — 28. Разорите црькъве сьѭ и трьми дьньми съзиждѫ ѭ; рѣша же Июдеи: четырьми десяты и шестьѭ лѣтъ създа са цръкы си, то ты ли трьми дьньми съзиждеши ѭ? — 29. Не посъла Богъ сынъ свои въ миръ, да сѫдитъ мироу, нъ да съпасетъ са миръ имь. — 30. И се самъ Ісоусъ идѣаше съ нима. — 31. И бꙑстъ оу него дьньтъ. — 32. Многа знаменьꙗ сътвори Ісоусъ, ꙗже не сѫтъ пьсана въ кънигахъ сихъ. — 33. Имьже бо сѫдомь сѫдите, сѫдатъ вамъ, и въ нѭже мѣрѫ мѣрите, възмѣратъ вамъ. — 34. Оучителю, къто съгрѣши, сь ли или родителꙗ ѥго, да слѣпъ роди са? — 35. О дьне томь и о годинѣ тои никъто не вѣстъ. — 35 Кыима крилома възлетѣ, кыимь ли пѫтьмь прилетѣ, не могѫ исчѣдити. — 37. Сѫдии нѣкыи бѣ въ нѣкоѥмь градѣ. — 38. Поꙗ обѣ женѣ и обѣ рабꙑни и ѥдино на десате чадо своѥ.

В. Сложно склонение.

§ 66. Сложно се скланятъ прилагателнитѣ имена и причастията, когато сѫ съединени въ едно съ мѣстоимението и, ꙗ, ѥ, напр. добръ-и, добра-ꙗ, добро-ѥ; градъ-и, градѫщи-ꙗ. Така съединенитѣ прилагателни (причастия) наричаме сложни прилагателни за разлика отъ несложнитѣ или проститѣ прилагателни. Мѣстоимението и, ꙗ, ѥ, когато се е съединявало съ проститѣ прилагателни, е имало показателно значение; затова въ сложното прилагателно то не е нищо друго освѣнъ членъ, който дава опрѣдѣлително значение на простото прилагателно, както и днешниятъ новобългарски членъ: напр. добра-ꙗ е означавало това, което днесъ означава „добрата". Отъ начало и двѣтѣ съставни части, името и мѣстоимението, се скланяли отдѣлно, всѣка по своето си склонение, но сетнѣ въ нѣкои падежи името прѣстанало да се скланя, та поради това сложното склоненне въ староб. езикъ не е напълно спазено въ всички падежи: само мѣстоимението се скланя въ онѣзи падежи, въ които то захваща съ -и (имь, ихъ, имъ, ими, има), докато името тукъ окончава както въ им. п. мѫж. р. ед. ч., на -ъ или -ь, които прѣдъ и се измѣняватъ (уподобяватъ) въ ꙑ и и (§ 23. 2.), сир. добрꙑи, добл҄ии, вм. добръи, добл҄ьи и пр. Наопаки мѣстоимението се явява съкратено всегдѣ, гдѣто падежьтъ му е образуванъ отъ разширочена основа, а именно гдѣто вмѣсто ѥꙗ, ѥѭ, ѥи, ѥю гласи ꙗ, ѭ, и, ю.

* ꙖТИ - сущим, друга

§ 67. а) Твърди прилагателни основи, напр. **добръ + и добро + ѥ добра + ꙗ.**

		мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч. Им.	Зв.	**добръи, -ꙑи**	**доброѥ**	**добраꙗ**
	Р.	**добраѥго**	**добраѥго**	**добрꙑѩ**
	Д.	**доброѹѥмоѹ**	**доброѹѥмоѹ**	**добрѣи**
	В.	**добръи, -ꙑи**	**доброѥ**	**добрѫѭ**
	Тв.	**добрꙑимь**	**добрꙑимь**	**добрѫѭ**
	М.	**добрѣѥмь**	**добрѣѥмь**	**добрѣи**
Мн. ч. Им.	Зв.	**добрии**	**добраꙗ**	**добрꙑѩ**
Р.	М.	**добрꙑихъ**	**добрꙑихъ**	**добрꙑихъ**
	Д.	**добрꙑимъ**	**добрꙑимъ**	**добрꙑимъ**
	В.	**добрꙑѩ**	**добраꙗ**	**добрꙑѩ**
	Тв.	**добрꙑими**	**добрꙑими**	**добрꙑими**
Дв. ч. И.	В.	**добраꙗ**	**добрѣи**	**добрѣи**
Р.	М.	**доброѹю**	**доброѹю**	**доброѹю**
Д.	Тв.	**добрꙑима**	**добрꙑима**	**добрꙑима.**

1. Формитѣ **добраѥго, доброѹѥмоѹ, добрѣѥмь** по-често се срѣщатъ уподобени: **добрааго, доброѹоѹмоѹ, добрѣѣмь** (вж. § 23. 1.) и стегнати: **добраго, доброѹмоѹ, добрѣмь**; сѫщо така се срѣщатъ стегнати още: **добрꙑ, добрꙑмь, добрꙑхъ, добрꙑмъ, добрꙑми, добрꙑма** отъ **добрꙑи, добрꙑимь** и пр. (вж. § 24).

2. Сложно се скланя мѣстоимението **къторꙑи**, а срѣщатъ се понѣкога сложни форма и отъ други мѣстоимения, напр. **ѥдинꙑи, дроѹгꙑи, вьсѣкꙑи, самꙑи, многꙑи**; отъ **тъ** се срѣща им. п. мн. ч. **мѫж.** р. **тии**, вин. п. **тꙑѩ**, напр. **въ тꙑѩ дьни**; жен. р. **таꙗ**; **онаго, такꙑѩ** и пр.

3. Като **добрꙑи** се скланятъ и сложнитѣ поредни числителни: **прьвꙑи, -оѥ, -аꙗ, въторꙑи, четврътꙑи** и пр.

б) Меки прилагателни основи, напр. **добл҄ь + и, доблѥ + ѥ, доблꙗ + ꙗ.**

	мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч. Им.	**добл҄ьи, -ии**	**доблѥѥ**	**доблꙗꙗ**
Р.	**доблꙗѥго**	**доблꙗѥго**	**доблѩѩ**
Д.	**доблюѥмоѹ**	**доблюѥмоѹ**	**добл҄ии**
В.	**добл҄ьи, -ии**	**доблѥѥ**	**доблѭѭ**
Тв.	**добл҄иимь**	**добл҄иимь**	**доблѭѭ**
М.	**добл҄иимь**	**добл҄иимь**	**добл҄ии**

		мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Мн. ч.	Им.	добл҄ии	доблꙗꙗ	доблѩѩ
	Р.	добл҄иихъ	добл҄иихъ	добл҄иихъ
	Д.	добл҄иимъ	добл҄иимъ	добл҄иимъ
	В.	доблѩѩ	доблꙗꙗ	доблѩѩ
	Тв.	добл҄иими	добл҄иими	добл҄иими
	М.	добл҄иихъ	добл҄иихъ	добл҄иихъ
Дв. ч.	И. В.	доблꙗꙗ	добл҄ии	добл҄ии
	Р. М.	доблюю	доблюю	доблюю
	Д. Тв.	добл҄иима	добл҄иима	добл҄иима.

1. Формитѣ доблꙗѥго, доблюѥмоу по-често се срѣщатъ уподобени: доблꙗаго, доблюоумоу; вмѣсто очакваното добл҄иѥмь въ мѣст. ед. ч. всѣкога се срѣща уподобената форма добл҄иимь. Сѫщитѣ форми стегнати: доблꙗго, доблюмоу, добл҄имь, сетнѣ им. п. мѫж. р. добл҄и, мн. ч. добл҄и, твор. ед. ч. мѫж. и срѣд. р. добли҄мь, мѣст. добл҄имь, мн. ч. род. мѣст. добл҄ихъ, дат. добл҄имъ, твор. добл҄ими, дв. ч. дат. твор. добл҄има.

§ 68. Сложно склонение на сравнителната степень и причастията.

1. Сравнителната степень се скланя сложно, като мекитѣ основи на положителната степень. Въ им. п. ед. ч. мѫж. р. сложната форма е еднаква съ простата: новѣи; ср. р. новѣишеѥ, рѣдко новѣѥ, жен. р. новѣишиꙗ; им. п. мн. ч. мѫж. р. гласи новѣишеи.

		мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	И.	новѣи	новѣишеѥ	новѣишиꙗ
	Р.	новѣишаѥго	новѣишаѥго	новѣишаѩ
	Д.	новѣишоуѥмоу	новѣишоуѥмоу	новѣишии
	В.	новѣи	новѣишеѥ	новѣишѭѭ
	Тв.	новѣишиимь	новѣишиимь	новѣишѭѭ
	М.	новѣишиимь	новѣишиимь	новѣишии
Мн. ч.	И.	новѣишеи	новѣишаꙗ	новѣишаѩ
	Р. М.	новѣишиихъ	новѣишиихъ	новѣишиихъ
	Д.	новѣишиимъ	новѣишиимъ	новѣишиимъ
	В.	новѣишаѩ	новѣишаꙗ	новѣишаѩ
	Тв.	новѣишиими	новѣишиими	новѣишиими
Дв. ч.	И. В.	новѣишаꙗ	новѣишии	новѣишии
	Р. М.	новѣишоую	новѣишоую	новѣишоую
	Д. Тв.	новѣишиима	новѣишиима	новѣишиима

Така се склонятъ и мьн҄ии, мьн҄ьшеѥ, мьн҄ьшиꙗ.

2. а) сегашно дѣйств. причастие **плетꙑи, плетѫщеѥ, плетѫщи; молꙗи, молꙗщеѥ, молꙗщи** (вж. § 55.):

		мѫж. р.	срѣд. р.	жен. р.
Ед. ч.	Им.	плетꙑи	плетѫщеѥ	плетѫщи
		молꙗи	молꙗщеѥ	молꙗщи
	Р.	плетѫщаѥго	плетѫщаѥго	плетѫщаѩ
		молꙗщаѥго	молꙗщаѥго	молꙗщаѩ
	Д.	плетѫщоуѥмоу	плетѫщоуѥмоу	плетѫщии
		молꙗщоуѥмоу	молꙗщоуѥмоу	молꙗщии
	В.	плетѫщьи, -ии	плетѫщеѥ	плетѫщѫѭ
		молꙗщьи, -ии	молꙗщеѥ	молꙗщѫѭ
	Тв.	плетѫщиимь	плетѫщиимь	плетѫщѫѭ
		молꙗщиимь	молꙗщиимь	молꙗщѫѭ
	М.	плетѫщиимь	плетѫщиимь	плетѫщии
		молꙗщиимь	молꙗщиимь	молꙗщии
Мн. ч.	Им.	плетѫщеи	плетѫщаꙗ	плетѫщаѩ
		молꙗщеи	молꙗщаꙗ	молꙗщаѩ
	Р.	плетѫщиихъ	плетѫщиихъ	плетѫщиихъ
		молꙗщиихъ	молꙗщиихъ	молꙗщиихъ

и пр. (както **новѣишиихъ** и пр.).

б) минало дѣйств. причастие I им. п. **плетъи, -ꙑи, плетъшеѥ, плетъшиꙗ**, род. **плетъшаѥго — плетъшаѩ**, дат. **плетъшоуѥмоу — плетъшии** и пр. се склоня както сегашното дѣйств. причастие. (За образуването на причастията вж. § 80.; примѣри въ 10. упражнение).

4. Упражнение.

1. **Добрꙑи чловѣкъ отъ добраего съкровища износитъ добраꙗ, а зълꙑи чловѣкъ отъ зълааго съкровища износитъ зълаꙗ.** — 2. **Господь испꙑтаѥтъ праведьнаѥго и грѣшьнаѥго.** — 3. **Съкроуши мꙑшьцѫ грѣшьнааго и лѫкавааго.** — 4. **Сѫди сироуоумоу и съмѣреноуоумоу.** — 5. **Оуничьженъ ѥстъ прѣдъ тобоѭ лѫкавꙑи.** — 6. **Кто ѥстъ болии въ цѣсарьствии небесьнѣѥмь?** — 7. **Заповѣди връховьноуоумоу апостолоу.** — 8. **И рече мьнии сꙑнъ отьцоу: отьче, даждь ми достоинѫѭ часть имѣниꙗ.** — 9. **Прослави сѧ прѣчьстьноѥ и велелѣпоѥ имѧ твоѥ.** — 10. **Боже вѣчьнꙑи, неприкосновенꙑи свѣте и прѣчистꙑи царю!** — 11. **Радоуите сѧ възлюбленаꙗ братиѥ!** — 12. **И приведоша тельць оупꙑтанꙑи.** — 13. **Деснаꙗ ти рѫка, господи, съкроуши врагꙑ.** — 14. **Постави**

старѣншины по вьсеи земл҄и да съберѫтъ пѧтѫѭ часть жита землѩ егоупетьскыѩ седми лѣтъ гобиньныихъ. — 15. Въсади и на вторѫѭ своѭ колесьницѫ. — 16. Изъбраныѩ въсадьникы потопи въ чрьмьнѣѣмь мори. — 17. Рече Іосифъ Фараоноу: седмь кравъ добрыихъ седмь лѣтъ ѥстъ. — 18. Господь изъ мрътвыихъ въсталъ. — 19. Не сътворѭ искрънюоумоу си зъла. — 20. Положилъ ѥси на главѣ его вѣньць отъ камене драгаѥго. — 21. Избави мѧ отъ врагъ моихъ сильныихъ. — 22. Сказалъ ми ѥси пѫти животьныѩ. — 23. Оустьны льстивыѩ имате. — 24. Бѣстъ нѣкыи отъшьльць именемь Ꙗковъ. — 25. Призъва дъва болѩрина: има ѥдиномоу Саторникъ, а дроугоуоумоу Оуикторъ. — 26. Азъ ни ѥдиноѩ жины не обрѣтаѭ въ н҄ѥмь. — 27. Каменьѥ распаде сѧ, опона црькъвьнаѩ раздьра сѧ, и ти не хоущѭтъ; бездоушьнаѩ движѫтъ сѧ, а доушевьнии не вѣроуѭтъ. — 28. Придетъ славьнъ съ свѣтьлостьѭ небесьскоѭ и съ свѣтьлыими ан҄гелы. — 29. Насыщаѭтъ сѧ божиихъ твоихъ таинъ и наслаждаѭтъ сѧ свѧтыѩ твоѥѩ трапезы. — 30. Мы грѣшьнии и недостоинии твои раби молимъ ти сѧ. — 31. Прѣложи водѫ горькѫѭ въ сладъкѫѭ. — 32. Горы высокыѩ ѥленьмъ, а камене заѩцемъ прибѣжище сѫтъ. — 33. Се ѥстъ морѥ великоѥ, пространоѥ; тоу гади имъже нѣстъ числа животьнаѩ малаѩ съ великыими прѣбываѭтъ. — 34. Чьто ищете живааго съ мрътвыими? — 35. Нищаѩ и бѣдьныѩ и хромыѩ и слѣпыѩ въведи сѣмо. — 36. Ѥгда зъванъ бѫдеши нѣкъторыимь на бракъ, не сади на прѣдьн҄имь мѣстѣ. — 37. Въ врѣмѧ оно вънидe Ісоусъ въ домъ нѣкоѥго къназа фарисѣиска.

II. Глаголи.

§ 69. Старобългарскиятъ глаголъ има особни форми за слѣднитѣ врѣмена, наклонения и причастия:

I. Врѣмена. 1. Сегашно, напр. **несѫ**;

2. Минало несвършено (имперфектъ), напр. **нѣсѣахъ**;

3. Минало свършено (аористъ), напр. **несъ, несохъ.**

Забѣлѣжка. Сегашното врѣме на свършенитѣ глаголи изразява и бѫдеще.

II. Наклонения. 1. Повелително, напр. **неси**;

2. Неопрѣдѣлително (инфинитивъ), напр. **нести**;

3. Достигателно (супинъ), напр. **нестъ.**

III. Причастия. а) Дѣйствителни: 1. Сегашно, напр. мѫж. и ср. родъ **несы**, ж. р. **несѫщи**;

2. Минало 1-во, напр. мѫж. и ср. р. **несъ**, ж. р. **несъши**;

3. Минало 2-ро, напр. **неслъ, -а, -о;**

б) Страдателни: 1. Сегашно, напр. **несомъ, -а, -о;**

2. Минало, напр. **несенъ, -а, -о; битъ, -а, -о.**

§ 70. Всѣка отъ казанитѣ глаголни форми, отдѣлно взета, е една дума; затова тѣзи форми се наричатъ прости за разлика отъ описателнитѣ глаголни форми, които съдържатъ двѣ или три прости форми. Описателни форми сж: 1) минало неопрѣдѣлено врѣме, 2) давно минало, 3) бждеще, 4) бждеще прѣдварително. Описателно се изразяватъ още условното наклонение и страдателниятъ залогъ (вж. § 98.).

Глаголнитѣ форми наричаме опрѣдѣлѣни (финитни), когато изказватъ и граматичното лице на подлога. Такива сж всичкитѣ прости и сложни форми освѣнъ причастията, инфинитивъ и супинъ; послѣднитѣ сж неопрѣдѣлени (инфинитни) глаголни форми, понеже въ тѣхъ не е изразено граматичното лице на подлога.

Граматичното лице, което изразяватъ опрѣдѣленитѣ глаголни форми, бива първо, второ и трето въ три числа: единствено, множествено и двойствено. Опрѣдѣленитѣ форми сж сжщи глаголи, а неопрѣдѣленитѣ донѣгдѣ иматъ и мененъ характеръ, и то инфинитифъ и супинъ — характеръ на сжществителни, а причастията — на прилагателни имена.

§ 71. Лични окончания. Глаголитѣ се спрѣгатъ, като се съединяватъ лични окончания съ глаголната основа.

Личнитѣ окончания изцѣло сж запазени въ сегашно врѣме, за това тѣзи се наричатъ пълни или първични за разлика отъ личнитѣ окончания на двѣтѣ минали врѣмена и на повелителното наклонение, наричани непълни или вторични, понеже сж отъ часть съкратени, а отъ часть съвсѣмъ изчезнали.

1. Пълнитѣ лични окончания въ по-първобитенъ видъ сж запазени при онѣзи глаголи, на които сегашната основа окончава на съгласна. Такива глаголи има въ старобълг. езикъ само четири: **ѥсмь, дамь, ѩмь, вѣмь** (основи: *ѥс-, дад-, ѩд, вѣд-);* основитѣ на всичкитѣ други глаголи окончаватъ на гласна.

Пълни лични окончания:

		при съгласнитѣ основи		при гласнитѣ основи
Ед. ч.	1. л.	**-мь (ѥс-мь)**	*-м*	**(несѫ;** *-м* се съдържа въ носовката)
	2. „	**-си (ѥ(с)-си)**	**-шн**	**(несе-шн)**
	3. „	**-тъ (ѥс-тъ)**	**-тъ**	**(несе-тъ)**

Мн. ч. 1. л.	**-мъ** (**юс-мъ**)	**-мъ** (**несе-мъ**)	
2. „	**-те** (**юс-те**)	**-те** (**несе-те**)	
3. „	*-нтъ* (**сжтъ, дадатъ**)	*-нтъ* (**несжтъ, хвалатъ**; *н* се съдържа	
Дв. ч. 1. „	**-вѣ** (**юс-вѣ**)	**-вѣ** (**несе-вѣ**)	въ **ж** и **ѧ**).
2. „	**-та** (**юс-та**)	**-та** (**несе-та**)	
3. „	**-те** (**юс-те**)	**-те** (**несе-те**)	

(вж. за сегашно врѣме § 73.).

2. Непълни лични окончания сж имали тритѣ лица въ единствено число и 3-то лице въ множ. ч., които нѣкога сж окончавали въ ед. ч. 1. на *-м*, въ 2. л. на *-с*, въ 3. л. на *-т* и мн. ч. въ 3 л. на *-нт*. Когато е завладѣлъ законътъ за изчезването на всичкитѣ съгласни, които се намирали въ края на думитѣ (вж. § 31.), тогава казанитѣ глаголни форми останали безъ лични окончания. Само въ 1. л. ед. ч. окончанието **-ъ**, напр. въ аориста **несъ** или въ имперфекта **несѣахъ**, показва, че нѣкога въ края на тая форма е било оконч. *-о-м*, отъ което се образувало *-ъм* а слѣдъ това, поради казания законъ, изчезнало крайното *-м*; също така и въ 3 л. множ. ч. окончанието **-ж** въ аориста **несж** и имперфекта **несѣахж** показва, че нѣкога тия форми сж окончавали на *-нт*, отъ което, поради казания законъ, крайното *-т* изчезнало, а *н* оставило диря въ носовката.

И тъй, непълни лични окончания сж:

Ед. ч. 1. л.	*-м*	напр. въ аор. **несъ**,	имперфектъ	**несѣахъ** (**-ъ** вм. *-о-м*)
2. „	*-с*	„ „ „ **несе***(-с)*,	„	**несѣаше** *(-с)*
2. „	*-т*	„ „ „ **несе***-(т)*,	„	**несѣаше** *(т)*
Мн. ч. 3. „	*-нт*	„ „ „ **несж**	„	**несѣахж** (**-ж** вм.*-о-нт*).

Въ другитѣ лица личнитѣ окончания сж пълни, както и въ сегашно врѣме: множ. ч. 1. л. **-мъ** (**несо-мъ, несѣахо-мъ**), 2. л. **-те** (**несе-те, несѣаше-те**), дв. ч. 1. л. **-вѣ** (**несе-вѣ, несѣаше-вѣ**), 2. л. **-та** (**несе-та, несѣаше-та**), 3. л. **-те** (**несе-те, несѣаше-те**).

Също така непълни сж личнитѣ окончания и въ повелително наклонение.

§ 72. Глаголни основи. Ако отъ една глаголна форма отмахнемъ мѣнитбената приставка, получаваме основата на тази форма. Така напр. формитѣ отъ 2. л. мн. ч. сег. вр. **несе-те**, повел. накл. **несѣ-те**, аор. **несе-те**, имперф. **несѣаше-те** иматъ основа: *несе-, несѣ-, несе-, несѣаше-;* отъ инфинитивъ **нес-ти** основата е *нес-*.

Най-важно е да знаемъ при всѣки глаголъ основата на инфинитивъ и на сегашно врѣме, защото тѣзи двѣ основи се срѣщатъ

и въ други глаголни форми и защото спрѣдъ тѣзи двѣ основи глаголитѣ могатъ да се раздѣлятъ на мѣнитбени групи — спрежения.

§ 73. Сегашна основа. Раздѣление на глаголитѣ споредъ сегашната основа на петь спрежения.

Сегашната основа намираме, като отмахнемъ отъ формата за сегаш. врѣме личнитѣ окончания, напр. основата на сегашнитѣ форми **несе-ши, несе-тъ, несе-мъ, несе-те, несе-вѣ, несе-та**, е *несе-*. Сѫщо така *двигне-* е сегашна основа отъ формитѣ: **двигне-ши, двигнетъ**, и пр.; *знаѥ-* — отъ **знаѥ-ши** и пр.; *хвали-* — отъ **хвали-ши** и пр.; *ѥс-* — отъ **ѥ(с)-си, ѥс-тъ** и пр. Отъ казанитѣ примѣри се вижда, че сегашнитѣ основи сѫ различни поради това, че едни окончаватъ на съгласна и нѣматъ особна основна приставка, като напр. *ѥс-*, а други окончаватъ на гласна и иматъ основ. приставки: *-е, не, -ѥ, -и.*

Понеже всичкитѣ сегашни основи на староб. глаголи прѣдставятъ единъ отъ казанитѣ петь основни вида, за това глаголитѣ споредъ сегашната си основа се раздѣлятъ на петь спрежения. Споредъ сегашната основа и ние ще различаваме слѣднитѣ петь спрежения на старобългарския глаголъ:

I. спрежение. Сегашната основа окончава на *-е: нес-е- плет-е- печ-е- бер-е-* и пр. Ед. ч.: 2. л. **несе-ши**, 3. л. **несе-тъ**. Мн. ч.: 1. л. **несе-мъ**, 2. л. **несе-те**. Дв. ч.: 1. л. **несе-вѣ**, 2. л. **несе-та**, 3. л. **несе-те**. Въ 1. л. ед. ч. и 3. л. мн. ч. основата е била друга; 1. л. ед. ч. окончава на **-ѫ**, а 3. л. мн. ч. на **-ѫтъ: несѫ, плетѫ, несѫтъ, плетѫтъ.**

II. спрежение. Сегашната основа окончава на *-не: двиг-не-, вык-не-, дъх-не-:* **двигне-ши, выкне-ши** и пр.; 1. л. ед. ч. и 3. л. мн. число окончаватъ на *-ѫ* и *-ѫтъ,* както се каза за I. спрежение, сир. **двигнѫ — двигнѫтъ, дъхнѫ — дъхнѫтъ.**

III. спрежение. Сегашната основа окончава на *ѥ: зна-ѥ-, мы-ѥ-, кол-ѥ- пиш-е-* (вм. пис-ѥ): **знаѥ-ши, мыѥ-ши** и пр., а въ 1. л. ед. ч. и 3. л. мн. ч., както въ I. и II. спрежение, сир. **знаѭ — знаѭтъ, колѭ — колѭтъ, пишѫ — пишѫтъ.**

IV. спрежение. Сегашната основа окончава на *-и* освѣнъ въ 1. л. ед. ч. и 3. л. мн. ч., напр. *хвал-и-, тръп-и-, нос-и-:* 2. л. ед. ч. **хвали-ши**, 3. л. **хвали-тъ**, 1. л. мн. ч. **хвали-мъ**, 2. л. **хвали-те** и пр, но 1. л. ед. ч. **хвалѭ**, както въ III. спрежение, а 3. л. мн. ч. **хвалѧтъ**, както въ V. спрежение.

V. спрежение. Сегашната основа нѣма основна приставка и окончава на съгласна, която принадлежи на корена, напр. *ѥс-*. Такива основи има въ староб. езикъ само четири: *ѥс-, дад-, яд-*

и *вѣд-*. Личнитѣ окончания (§ 71) се съединили направо съ съгласната, която е въ края на основата, и поради това сж станали звукови промѣни, а именно 1. л. гласи **да-мь, ꙗмь, вѣмь** вм. *дадмь, ядмь, вѣдмь* (§ 33. 2. в.); 2. л. **ѥси, даси** и пр. вм. *ѥс-си, дад-си* (§ 33. 2. е.); 3. лице **дасть** вм. *дад-тъ* (§ 33. 1. в.); сжщо така мн. ч. 1. л. **дамъ**, 2. л. **дасте**, дв. ч. 1. **давѣ**, 2. л. **даста**, 3. лице **дасте** вм. *дадмъ, дадте, дадвѣ, дадта, дадте*. — 3. мн. ч. отъ **ѥсмь** окончава споредъ I. спрежение на **-ѫтъ** *(ѥе)***сѫтъ**, а другитѣ три основи окончаватъ на **ѧтъ: дадѧтъ, ꙗдѧтъ, вѣдѧтъ**. Глаголната форма за 1. л. ед. ч. **имамь** принадлежи поради окончанието **-мь** къмъ V. спрежение.

§ 74. Инфинитивна основа. Раздѣление на глаголитѣ споредъ инфинитивната основа на шесть разреда.

Инфинитивната основа намираме, когато отмахнемъ отъ инфинитивъ приставката -ти, напр. *нес*(-ти), *двигнж*(-ти), *умѣ*(-ти), *носи*(-ти), *ора*(-ти), *купова*(-ти). Инфинитивнитѣ основи *нес-, двигнж-, умѣ-, носи-, ора-* и *купова-* се различаватъ помежду си по това, че отъ една страна основата *нес-* не съдържа нѣкоя прибавена къмъ корена основна приставка, сир. тукъ инфинитивната основа *нес-* сжщеврѣменно е и коренъ на глагола, докато другитѣ петь основи иматъ основни приставки: *-нж, -ѣ, -и, -а, -ова,* които сж присъединени къмъ глаголнитѣ корени двиг-, ум-, нос-, ор-, куп-.

Понеже инфинитивнитѣ основи на всичкитѣ старобългарски глаголи прѣдставятъ единъ отъ казанитѣ шесть основни вида, затова глаголитѣ могатъ споредъ инфинитивната основа да се раздѣлятъ на шесть разреда.

I. разредъ образуватъ глаголитѣ, чиято инфинитивна основа нѣма особна основна приставка; инфинитив. основа окончава на съгласна или гласна, напр, *нес-, яд-, би, бы-*, инфинитивъ **нести, ꙗсти, бити, быти**.

Забѣлѣжка. Гдѣто инфинитив. основа окончава на съгласна, тамъ ставатъ въ нѣкои случаи съ послѣдната промѣни, споредъ както изискватъ звуковитѣ закони, та поради това се дѣлятъ всичкитѣ глаголи отъ 1. разредъ на 7 подразреда, като се гледа, какво е окончанието на инфинитив. основа:

1. Основата окончава на *-т, -д: плет-, бод-, яд-*, инфинитивъ **плести, бости, ꙗсти** (§ 33. в.);

2. основата окончава на *-с, -з: нес, вез-*, инфинитивъ **нести, вести** (§ 32. в.);

3. основата окончава на *-п, -б, -в: теп-, греб-, жив-*, инфинитивъ **тети, грети, жити** (§ 33. в.);

4. основата окончава на *-к, -г, -с; пек-, мог-, врѣх-* (вм. *верх* § 17. 3.), инфинитивъ **пещи, мощи, врѣщи** (§ 27.);

5. основата окончава на *-ен, -ем: пен-, жем-*, инфинитивъ **пѧти, жѧти** (§ 18, § 17. I. 2.).

6. основата оконч. на *-ер, -ел: мер-, мел-*, инфинитивъ **мрѣти, млѣти** (§ 17. I. 3.), и

7. основата окончава на *гласна: би-, мы-, плу-, слу-, да-, зна-*, инфинитивъ **бити, мыти, слоути, плоути, дати, знати**.

II. разредъ образуватъ глаголитѣ, чиято инфинитивна основа окончава на основ. приставка *-нж: двиг-нж-, вык-нж-, дъх-нж-*, инфинитивъ **двигнжти, выкнжти, дъхнжти.**

III. разредъ образуватъ глаголитѣ, чиято инфинитивна основа окончава на основ. приставка *-ѣ: ум-ѣ-, им-ѣ-, гов-ѣ-, гор-ѣ-, тръп-ѣ-, вид-ѣ-*, инфинитивъ **оумѣти, имѣти, говѣти, тръпѣти, видѣти.**

Забѣлѣжка. Този разредъ се дѣли на два подразреда, като се взема въ внимание основата на сегашно врѣме, напр. 1) **оумѣти**, сег. вр. 2. л. **оумѣѥ(-ши)** и 2) **горѣти**, сег. вр. 2. л. **гори(-ши)**.

IV. разредъ образуватъ глаголитѣ, чиято инфинитивна основа окончава на основ. приставка *-и: нос-и-, хвал-и-, мысл-и-*, инфинитивъ **носити, хвалити, мыслити.**

V. разредъ образуватъ глаголитѣ, чиято инфинитивна основа окончава на основ. приставка *-а(-я): дѣл-а-, глагол-а-, бър-а-, дѣ-я-*, инфинитивъ **дѣлати, глаголати, бьрати, дѣяти.**

Забѣлѣжка. Този разредъ се дѣли на 4 подразреда, като се взема въ внимание основата на сегашно врѣме: 1) **дѣлати**, сег. вр. 2. л. **дѣлаѥ(-ши)**; 2) **глаголати**, сег. вр. 2. л. **глаголѥ(-ши)**; 3) **бьрати**, сег. вр. 2. л. **береши(-ши)**; 4) **дѣяти**, сег. вр. 2. л. **дѣѥ(-ши)**.

VI. разредъ образуватъ глаголитѣ, чиято инфинитивна основа окончава на основ. приставка *-ова (-ева): куп-ова-, врач-ева-*, инфинитивъ **коуповати, врачевати.**

Отъ нѣкои глаголни корени срѣщаме образувани инфинитивни основи по нѣколко отъ казанитѣ шесть разреда напр.:

I. **сѣс-ти** (вм. *сѣд-ти*), II. новоб. седнж(ти), III. **сѣдѣ-ти**, IV. **сади-ти**, V. **сѣдати**;

I. **лещи** (вм. *лег-ти*), II. **легнж-ти**, III. **лежа-ти** (вм. *легѣ-ти*), IV. **(по)ложи-ти**;

I. **пас-ти** (вм. *пад-ти*), II. **па(д)нжти**, V. **пада-ти**;

I. **мрѣ-ти** (вм. *мер-ти*), IV. **мори-ти**, V. **оу-мира-ти.**

§ 75. Достигателно наклонение (супинъ) е твърдѣ сродно и по видъ и по значение съ инфинитивъ. Основата му е еднаква съ инфинитивната, а мѣнитбената приставка е **-тъ**: **нестъ, плестъ, мрѣтъ** и пр. Супинъ се употрѣбя слѣдъ глаголи, които означаватъ движение, напр.: **Ісоусъ възиде на горж помолитъ сѧ; приде бо сынъ человѣчьскыи взыскатъ и съпастъ погыбъшаааго; посъла рабы своѩ зъватъ; идж рыбъ ловитъ; придетъ молитъ раба божиѩ.**

§ 76. Бждеще врѣме. Въ староб. езикъ нѣма особна форма за бждеще врѣме: то се изразява 1) просто чрѣзъ сегашно врѣме на свършенитѣ глаголи или 2) описателно, а именно чрѣзъ инфинитивъ заедно съ сег. вр. на глаголитѣ **хощж, имамь, начьнж, вьчьнж.**

5. Упражнение.

1. **Врази мои живжтъ.** — 2. **Азъ трѣбоуѭ отъ тебе кръстити сѧ, а ты грядеши къ мьнѣ.** — 3. **Аще къто хощетъ по мьнѣ ити, да отъвръжетъ сѧ себе и да възьметъ кръстъ свои по вьсѧ дьни**

и да ходитъ по мьнѣ. — 4. Имьже сѫдомь сѫдите, сѫдитъ сѧ вамъ. — 5. Се извождѫ и вамъ вънъ, да разоумѣюте, ꙗко въ немь винъı не обрѣтаѭ. — 6. Видатъ и разоумѣѭтъ. — 7. Оучителю, хощевѣ, да егоже аще проси вѣ оу тебе, сътвориши нама. — 8. Съзываѭ дроугы и сѫсѣды. — 9. Вьси дроузи твои радоуѭтъ сѧ. — 10. Пишѫ писмо сынови своемоу. — 11. Азъ сьде гладомь гыблѭ. — 12. Десѧть лѣтъ работаѭ тебѣ. — 13. Оуже нѣсмь достоинъ нарещи сѧ сынъ твои. — 14. Слоуга въжизаетъ свѣтильникъ. — 15. Не можемъ разоумѣти, чьто глаголете. — 16. Не лѣпо бо естъ зълодѣйскоѭ съмрьтиѭ оумирати. — 17. Льстиши ны отъстѫпити отъ бога живааго и работати бѣсомъ пагоубьнымъ. — 18. Чьто можеши толико дати, елико тъштиши сѧ отати? — 19. Единѫ славѫ хощѫ видѣти, цѣсар҄ьствие небесьное. — 20. Мы готови есмъ вьсѣкъ образъ мѫкы прияти. — 21. О вьсемь мирѣ мы не брѣжемъ. — 22. Блаженьства грѣшьныихъ минмоходатъ, а праведьныихъ прѣбываѭтъ. — 23. Господи славѫ въздаѭ, възлагаѭ рѫкѫ своѭ на раба сего и запрѣщаѭ тебѣ, трасавице!

6. Упражнение.

1. Доколѣ отъвращаеши лице свое отъ мене? — 2. Въ кровѣ крилоу своею покрыетъ тѧ. — 3. Възвеселѭ и възрадоуѭ сѧ о тебѣ, господи, и въспоѭ имени твоемоу. — 4. Слъзами своими постелѭ своѭ оумоуѫ. — 5. На рѫкоу възьмѫтъ тѧ. — 6. Азъ исцѣлѭ и. — 7. Вьсѧ си дамь тебѣ. — 8. Сътворѭ ва ловьца чловѣкомъ. — 9. Егда тъ придетъ, възвѣститъ намъ вьсѧ. — 10. Въстанѫтъ чада на родителѧ и оубиѭтъ ѩ. — 11. Иже аще оубиетъ, повиньнъ естъ сѫдоу. — 12. Тоѭ мѣроѭ, еѭже мѣрите, възмѣратъ вамъ. — 13. Проси отъ мене и дамь ти. — 14. Не пьцѣте сѧ, чьто ꙗсте, ли чьто пиете, ни въ чьто облѣчете сѧ. — 15. И поржгаѭтъ сѧ емоу и оплюѭтъ и и оубиѭтъ и, и третии дьнь въскрьснетъ. — 16. Тогда ꙗвитъ сѧ знаменье. — 17. Отъвѣща емоу Ісоусъ: ꙗможе азъ идѫ, не можеши нынѣ по мьнѣ ити, послѣдь же по мьнѣ идеши. — 18. Жена твоꙗ Елисаветь родитъ сынъ тебѣ и наречеши имѧ емоу Іоанъ. — 19. Поищете мене и не обрѧщете. — 20. На сѫдище хощетъ веденъ бытн. — 21. Избыти хощетъ напасти тоѭ. — 22. И мьнѣахѫ, ꙗко абье хощетъ цѣсар҄ьствие божие ꙗвити сѧ. — 23. Не имате вънити въ цѣсар҄ьствие небесьное. — 24. Сѫтъ етери отъ сьде стоꙗщиихъ, иже не имѫтъ въкоусити съмрьти, доньдеже видатъ сына чловѣчьскаго. — 25. Бѫдетъ бо тъгда скрьбь велиꙗ,

ꙗкоже не была отъ начала вьсего мира до селѣ и не иматъ быти. — 26. **Рьци намъ, къгда се бѫдетъ и коѥ бѫдетъ знаменьѥ, ѥгда имѫтъ съконьчати сѧ вьсꙗ си.** — 27. **Слоухомь оуслышите и не имате разоумѣти, зьрѧще оузьрите и не имате видѣти.**

§ 77. Повелително наклонение. Повелително наклонение се отличава съ това, че нѣма форма за 1. л. ед. ч., а второто лице и въ тритѣ числа е еднакво съ третото лице.

Съ повелителната основа сѫ съединени непълнитѣ лични окончания (§ 71, 2.), отъ които окончанията за 2. л. ед. ч. *(-с)* и за 3. л. ед. ч. *(-т)* сѫ изчезнали, както и всички други съгласни, които се намирали въ края на славянскитѣ думи. По тази причина формитѣ за 2. и 3. л. ед. ч. сѫ станали еднакви. Щомъ по казания начинъ въ единствено число една форма е почнала да служи за 2. и 3. л., сѫщо е станало и въ множествено и двойствено число, гдѣто сѫщо така 2-ро лице служи и за 3-то лице.

Понеже въ ед. ч. личнитѣ окончания сѫ изчезнали, за 2. и 3. л. служи само повелителната основа. Тази окончава на *-и*, освѣнъ въ I. и въ II. спр., гдѣто вмѣсто *-и* въ множ. число се явява *-ѣ*.

У глаголитѣ отъ IV. спрежение повелителната основа е еднаква съ сегашната основа, напр. отъ **хвалити, носити**, повел. и сег. основа е: *хвали-, носи-*. Глаголитѣ **дамь, ꙗмь** и **вѣмь** (V. спр.) иматъ въ множ. и дв. ч. повел. основи споредъ IV. спрежение: *дади-, яди-, вѣди-*, а въ ед. ч. 2. и 3. лице **даждь, ꙗждь, вѣждь** (вж. §§ 93.—95.).

Ед. ч.	I. спреж.	2. и 3. л.	**неси**	II. спреж.	**двигни**		
Мн. ч.	„ „	1.	„ **несѣ-мъ**	„ „	**двигнѣ-мъ**		
	„ „	2. и 3.	„ **несѣ-те**	„ „	**двигнѣ-те**		
Дв. ч.	„ „	1.	„ **несѣ-вѣ**	„ „	**двигнѣ-вѣ**		
	„ „	2. и 3.	„ **несѣ-та**	„ „	**двигнѣ-та**		
Ед. ч.	III. спр.	2. и 3. л.	**знаи, пиши**	IV. спр.	**хвали**	V. спр.	**(даждь)**
Мн.	„ „	1.	„ **знаи-мъ, пиши-мъ**	„ „	**хвали-мъ**	„ „	**дади-мъ**
	„ „	2. и 3.	„ **знаи-те, пиши-те**	„ „	**хвали-те**	„ „	**дади-те**
Дв. ч.	„ „	1.	„ **знаи-вѣ, пиши-вѣ**	„ „	**хвали-вѣ**	„ „	**дади-вѣ**
	„ „	2. и 3.	„ **знаи-та, пиши-та**	„ „	**хвали-та**	„ „	**дади-та**

Забѣлѣжка. У нѣкои глаголи отъ III. спрежение повелителната основа въ мн. ч. често пѫти се срѣща съ окончание **-ѣ, -ꙗ(а)** вмѣсто **-и**, напр. 1. л. множ. чис. **въпиꙗмъ, оубиꙗмъ**; 2. л. **глаголѣте, съважате, биꙗте, иштате** и пр. Въ тѣзи случаи чрѣзъ **-ѣ, -ꙗ(а)** е замѣнено **-и** споредъ повелителнитѣ основи отъ I. и II. спрежение, които правилно окончаватъ на **-ѣ**, напр. **плетѣте, несѣте, рьцѣте, выкнѣте** (чети: плет*ä*те, нес*ä*те и пр.).

7. Упражнение.

1. **Гнѣваите сѧ, а не съгрѣшаите.** — 2. **Призьри, оуслыши мѧ господи, боже мои!** — 3. **Оуклони сѧ отъ зъла и сътвори добро и живи въ вѣкъ вѣкоу.** — 4. **Ꙁатворита и въ тьмьницѫ и веригы наложита на выѭ ѥмоу.** — 5. **Идѣте; ни носите вълагалища ни врѣтища ни сапогъ и никогоже на пѫти не цѣлоуите.** — 6. **Придѣта и видита.** — 7. **Просите и дастъ сѧ вамъ, ищите и обрѧщете, тлъцѣте и отвръзетъ сѧ вамъ.** — 8. **Оучителю, рьци братоу моѥмоу да раздѣлитъ съ мъноѭ достоꙗниѥ.** — 9. **И вы не ищите, чьто имате ꙗсти и чьто пити, и не възносите сѧ.** — 10. **Въстани и възьми ложе своѥ и иди въ домъ свои.** — 11. **Вълѣзи въ клѣть своѭ, затвори двьри своꙗ и помоли сѧ.** — 12. **Оуготоваите пѫть господьнь.** — 13. **Връѕи сѧ низъ.** — 14. **Не въливаи вина нова въ мѣхы ветъхы.** — 15. **Не въводи и сѣмо.** — 16. **Поидѣмъ въ Доѳаимъ, да оубиѥмъ и.** — 17. **Не оубиимъ и въ доушѫ.** — 18. **Изнесѣте одеждѫ пръвѫѭ и облѣцѣте и дадите пръстень на рѫкѫ ѥго.** — 19. **Блюдѣте сѧ и храните сѧ отъ вьсѣкого лихоимиꙗ.** — 20. **Не проливаи слъзъ.** — 21. **Не пьцѣте сѧ доушеѭ.** — 22. **Въскръсни господи, спаси мѧ, боже мои!** — 23. **Разоумѣи зъваниѥ моѥ, вънъми гласъ молитвы моѥѩ.** — 25. **Прѣстанѣте отъ гнѣва и оставите ꙗрость.** — 25. **Въложите въ оуши свои словеса си.** — 26. **Вън̑ьже домъ вънидете, пръвѣѥ глаголите: миръ домови семоу; не прѣходите же изъ домоу въ домъ.**

§ 78. Аористъ (минало свършено врѣме).

Аористъ има двѣ главни форми: простъ аористъ и сложенъ аористъ. Споредъ тѣзи двѣ форми се образувала една трета, понова, наречена втори сложенъ аористъ.

1. Простъ аористъ иматъ само ония глаголи отъ 1. спрежение, които споредъ инфинитивната си основа принадлежатъ къмъ I. разр. (§ 74. заб. 1.—4.) и глаголитѣ отъ II. спрежение, които прѣдъ приставката **-нѫ-** иматъ съгласна, напр. глаголитѣ **ведѫ, двиг-нѫ.** Основата на простия аористъ съдържа коренъ и основ. приставка *о* или *е,* напр. *вед-о(е), двиг-о(е).* Основната приставка *-о-* се явява въ 1. л. въ тритѣ числа и 3. л. мн. ч. Къмъ основата сѫ прибавени непълни лични окончания. Окончанията *-с* и *-т* въ края на 2. и 3. л. ед. ч. сѫ изчезнали та останала само основата; въ 3. л. мн. ч. изчезнало *-т* въ края на окончанието *-нт;* 1. л. ед. ч. окончава на ъ (вм. -о-м).

	Ед. ч.	Мн. ч.	Дв. ч.
а)	1. ведъ	1. ведо-мъ	1. ведо-вѣ
	2. веде	2. веде-те	2. веде-та
	3. веде	3. ведѫ	3. веде-те

	Ед. ч.	Мн. ч.	Дв. ч.
б)	1. двигъ	1. двигомъ	1. двиговѣ
	2. движе	2. движете	2. движета
	3. движе	3. двигѫ	3. движете.

Сѫщо така: **плетъ, падъ, несъ, везъ, гребъ, рекъ, могъ, выкъ** отъ глаголитѣ **плетѫ, падѫ, несѫ, везѫ, гребѫ, рекѫ, могѫ, выкнѫ**. Глаголитѣ отъ I. разредъ, чиято инф. основа окончава на **рѣ-** и **ѧ-**, като напр. **мьрѫ — мрѣ-ти, пьнѫ — пѧ-ти** (I. разредъ 5.—6. § 71.), нѣматъ простъ аористъ.

2. Сложенъ аористъ 1-ви се образува отъ всичкитѣ глаголи, като се прибавятъ направо къмъ корена или къмъ инфинитивната основа слѣднитѣ окончания:

За 1. л. ед. ч.	съ, -хъ,	мн. ч. **-сомъ, -хомъ**	дв. ч. **-совѣ, -ховѣ**
„ 2. „ „ „	—	„ „ **-сте**	„ „ **-ста**
„ 2. „ „ „	—	„ „ **-сѧ, -шѧ**	„ „ **-сте**

а) Окончания **-съ, -сомъ, -совѣ, -сѧ** приематъ глаголитѣ, чиято инф. основа окончава на съгласна освѣнъ основитѣ на -к, -г, -х. Коренната гласна се степенува: *ь* въ *и*, *е* въ *ѣ*, *о* въ *а*, а крайната коренна съгласна прѣдъ казанитѣ окончания се измѣта. И тъй отъ **чьт-ѫ, вед-ѫ, нес-ѫ, бод-ѫ, греб-ѫ, пьн-ѫ** слож. аор. е: 1. л. ед. ч. **чисъ** (вм. чит-съ), **вѣсъ** (вм. вѣд-съ), **нѣсъ** (вм. нѣс-съ), **басъ** (вм. бад-съ), **пасъ** (вм. пен-съ).

1. л. мн. ч.	**чисомъ,**	**вѣсомъ,**	**нѣсомъ,**	**басомъ,**	**пасомъ**
2. „ „ „	**чисте,**	**вѣсте,**	**нѣсте,**	**басте,**	**пасте**
3. „ „ „	**чисѧ,**	**вѣсѧ,**	**нѣсѧ,**	**басѧ**	**пасѧ**
1. „ дв. „	**чисовѣ,**	**вѣсовѣ,**	**нѣсовѣ,**	**басовѣ,**	**пасовѣ**
2. „ „ „	**чиста,**	**вѣста,**	**нѣста,**	**баста,**	**паста**
3. „ „ „	**чисте,**	**вѣсте,**	**нѣсте,**	**басте,**	**пасте.**

За 2. и 3. лице ед. ч. сложенъ аористъ нѣма; вмѣсто него служи простиятъ аористъ, въ който коренната гласна не се степенува. Споредъ това формата на простия аористъ за 2. и 3. л. ед. ч. отъ казанитѣ глаголи е:

2. и 3. л. **чьте, веде, несе, боде**. Аористътъ **пасъ** има за 2. и 3. л. ед. ч. **пѧ**, споредъ глаголитѣ, указани по-долу подъ б); гл. **рекѫ** (I. разредъ 4.) има аористъ **рѣхъ**, споредъ глаголитѣ подъ б).

б) Окончания **-хъ, -хомъ, -хове, -ша** (= **-ха**) приематъ глаголитѣ, чиято инф. основа окончава на гласна. Аористнитѣ окончания се прибавятъ направо къмъ инф. основа, която сама служи за 2. и 3. л. ед. ч. И тъй отъ инф. основи: I разредъ *рек-, мрѣ-, млѣ-,* (вм. мер.-, мел-), *би-,* II. разр. *минж-,* III. разр. *умѣ-, горѣ-,* IV. разр. *носи-,* V. разр. *дѣла-, кла-, бѣра-, дѣя-* и VI. разр. *купова-* сложенъ аористъ гласи:

Ед. ч. 1. л. **рѣхъ, мрѣхъ, млѣхъ, бихъ, минѫхъ, оумѣхъ, горѣхъ, носихъ, дѣлахъ, клахъ, бьрахъ, дѣꙗхъ, коупорахъ.**
Мн. ч. 1. л. **рѣхомъ, мрѣхомъ, бихомъ** и пр.
3. л. **рѣша, мрѣша, биша** и пр.
Дв. ч. 1. л. **рѣхове, мрѣхове, бихове** и пр.

За 2. и 3. л. ед. ч. служи само инф. основа: **мрѣ, би, оумѣ, минѫ** и пр. Отъ **рѣхъ** 2. и 3. л. ед. ч. е **рече** (простъ аористъ).

Аористнитѣ окончания за 2. и 3. л. мн. и дв. ч. сѫ еднакви съ окончанията на глаголитѣ подъ а), сир. **рѣсте, рѣста, бисте, биста** и пр.

Глаголитѣ, чиято инф. основа окончава на **-ѧ**, напр. **пѧ-ти, ѧ-ти** и пр., иматъ сложенъ аористъ, образуванъ и споредъ б), а именно срѣщатъ се и по-нови форми: **поѩхъ, приѩхъ, възѧхъ, начѧхъ, проклѧхъ, приѩхомъ, възѧхомъ, приѩша, възѧша, проклѧша,** покрай **поѩсъ, приѩсъ, възѧсъ, приѩсомъ, възѧсомъ, приѩса, възѧса** и пр.

Глаголитѣ, чиято инф. основа гласи **жрѣ-, трѣ-** (вм. *жер, тер*), образуватъ слож. аористъ и отъ корена, какъвто е въ сегашната основа: срѣщатъ се и форми ед. ч. 1. л. **пожрѣхъ** (вм. пожьрхъ), 2. и 3. л. **пожрѣ**, 3. л. мн. ч. **пожрѣша, прѣтрѣша** вмѣсто обикновенитѣ **пожрѣхъ, пожрѣша, прѣтрѣша.**

3. Сложенъ аористъ 2-ри се образувалъ споредъ двата горѣказани аориста така, че къмъ основата на *-о*, каквато е въ 1. л. мн. ч. на простия аористъ, се прибавили окончанията на 1-ви сложенъ аористъ б). За 2. и 3. л. ед. ч. пакъ служи само простиятъ аористъ, напр.:

Ед. ч. 1. л. **ведо-хъ**	Мн. ч. 1. **ведо-хомъ**	Дв. ч. 1. **ведо-хове**
2. „ (**веде**)	2. **ведо-сте**	2. **ведо-ста**
3. „ (**веде**)	3. **ведо-ша**	3. **ведо-сте.**

Този аористъ иматъ само глаголитѣ отъ I. разредъ 1.—4. и ония глаголи отъ II. разредъ, у които прѣдъ приставката **-нѫ** стои съгласна, напр. **чьтохъ, процвьтохъ, несохъ, водохъ, падохъ, идохъ, гребохъ, рекохъ, могохъ, отъбѣгохъ, въздвигохъ** и пр.

Слѣдъ като се образувалъ вториятъ сложенъ аористъ, по-старитѣ два аориста у казанитѣ глаголи почнали да отстѫпятъ мѣстото си на втория сложенъ аористъ и постепенно да изчезватъ, освѣнъ формата за 2. и 3. л. ед. ч. на простия аористъ, която служи и на тритѣ аористни форми.

Забѣлѣжка: По тази причина сега въ българския езикъ, а така сѫщо и въ другитѣ славянски езици се употрѣбя вмѣсто нѣкогашнитѣ простъ и 1-ви сложенъ аористъ само 2-ри сложенъ аористъ.

8. Упражнение.

1. Въпаде въ ꙗмѫ, ꙗже самъ си ископа. — 2. Отьци ваши ꙗшѧ маннѫ въ поустын҄и. — 3. Молихъ сѧ оученикомъ твоимъ, да иж-д-енѫтъ и, и не възмогѫ. — 4. Азъоумихъ ваши нозѣ. — 5. Събьрашѧ вьсѧ, ꙗже обрѣтошѧ, злыꙗ же и добрыꙗ. — 6. Видѣ тоу чловѣкъ ѥтеръ. — 7. Прииде Исавъ противъ ѥмоу, припаде къ выи ѥго, цѣлова и и плакасте сѧ оба. — 8. Раздѣлишѧ себѣ ризѫ моѭ и о ризѫ моѭ мѣташѧ жрѣбѧ. — 9. Оутроудихъ сѧ въздыханиѥмь своимь. — 10. Доуша моꙗ съмѧте сѧ ѕѣло. — 11. Слышасте оба оученика и по Ісоусѣ идосте. — 12. Видѣхомъ бо звѣздѫ ѥго на въстоцѣ и приидохомъ поклонитъ сѧ ѥмоу. — 13. Симеонъ приꙗ отроча на рѫкоу своѥю. — 14. Роди сынъ свои прьвѣньць и пови и положи и въ ꙗсльхъ. — 15. Ісоусъ повелѣ народомъ възлещи на травѣ. — 16. Погыбе памѧть ихъ. — 17. Привѣсѧ ѥмоу дльжьникъ ѥдинъ. — 18. Възѧшѧ ризѫ Іосифовѫ, заклашѧ козьлищь и омазашѧ кръвьѭ ризѫ ѥго. — 19. И въвръже Іосифа въ тьмьницѫ. — 20. Тъгда Пилатъ поꙗ Ісоуса и би и. — 21. Изиде Пилатъ вънъ и глагола имъ. — 22. Азъ бо отъ бога изидъ и приидъ, и не о себѣ приидъ, нъ тъ мѧ посъла. — 23. Въоно врѣмѧ възведе Ісоусъ очи свои и видѣ, ꙗко многъ народъ градетъ къ нѥмоу.

§ 79. **Имперфектъ (минало несвършено врѣме).** Имперфектъ се образува, като се присъединяватъ къмъ основата, която свършва на -ѣ или -а, окончанията: за ед. ч. 1. л. -ахъ, 2. и 3. л. -аше; мн. ч. 1. л. -ахомъ, 2. л. -ашете, 3. л. -ахѫ, дв. ч. 1. л. -аховѣ, 2. л. -ашета, 3. л. -ашете. Личнитѣ окончания сѫ непълни; гърленитѣ съгласни прѣдъ окончанието -ѣ(а) се измѣняватъ въ небни. Коренътъ у глаголитѣ отъ I, II и IV разредъ е въ онзи видъ, какъвто го намираме въ 1. л. ед. ч. сег. вр., като отмахнемъ оконч. -ѫ, а у глаголитѣ, които споредъ инфинитивъ принадлежатъ къмъ III, V. и VI. разредъ, имперфектната основа е

еднаква съ инфинитивната основа. И тъй отъ глаг. плет-ж, вед-ж, нес-ж, греб-ж, пек-ж, мог-ж, връх-ж, пьн-ж, жьн-ж, мьр-ж, би-ѭ, мы-ѭ, двигн-ж, молѭ, хощ-ж, хожд-ж — 1. л. ед. ч. имперфектъ е: плет-ѣ-ахъ, видѣ-ахъ, несѣ-ахъ, гребѣ-ахъ, печа-ахъ (вм. *пекѣ-ахъ*), можа-ахъ (вм. *могѣ-ахъ*), връша-ахъ (вм. *връхѣ-ахъ*), пьнѣ-ахъ, жьнѣ-ахъ, мьрѣ-ахъ, биꙗ-ахъ (вм. *бијѣ-ахъ*), мыꙗ-ахъ, двигнѣ-ахъ, молꙗ-ахъ (вм. *молјѣ-ахъ*), ноша-ахъ (вм. *ношѣ-ахъ*), хожда-ахъ. У глаголитѣ отъ III., V. и VI. разредъ, споредъ казаното, имперфектъ е: горѣ-ахъ (инф. горѣ-ти); тръпѣ-ахъ (инф. тръпѣ-ти); писа-ахъ инф. (пьса-ти); вѣрова-ахъ (инф. вѣрова-ти); сжщо така видѣ-ахъ, хотѣ-ахъ, плака-ахъ, пада-ахъ, глагола-ахъ, въпраша-ахъ, бьра-ахъ, иска-ахъ, бѣсєдова-ахъ, трѣбова-ахъ. По-рѣдки сж формитѣ гыблꙗ-ахъ, пиша-ахъ, плача-ахъ, зовѣ-ахъ, берѣ-ахъ, ишта-ахъ, трѣбоуꙗ-ахъ, и пр., образувани споредъ имперфекта на глаг. отъ I., II. и IV. разр.

Вмѣсто -ѣахъ, -аахъ, -ѣаше, -ааше и пр. срѣщатъ се и стегнати форми -ѣхъ, -ахъ, -ѣше, -аше, напр. плетѣхъ, искахъ, бѣхъ, идѣхъ, можахъ. Вмѣсто -шете, -шета, въ 2. и 3. л. мн. и дв. ч. се срѣщатъ и аористнитѣ окончания -сте- -ста, напр.:

Ед. число	Мн. число
1. плетѣахъ, плетѣхъ	1. плетѣахомъ, плетѣхомъ
2. плетѣаше, плетѣше	2. плетѣашете, плетѣшете, -сте
3. плетѣаше, плетѣше	3. плетѣахѫ, плетѣхѫ

Дв. число

1. плетѣахове, плетѣховѣ
2. плетѣашета, плетѣшета, -ста
3. плетѣашете, плетѣшете, -сте.

9. Упражнения.

1. Въ начало оубо вода плавааше по вьсеи земл҄и, тьма бѣаше връхоу бездъны и доухъ божии ношааше сѧ връхоу воды. — 2. Прихождаахѫ къ нѥмоу и глаголаахѫ: радоуи сѧ царю юдеискъ! — 3. Ови бѣгаахѫ, инии колѣбаахѫ сѧ. — 4. Ꙗзыкы своими льштаахѫ. — 5. Азъ же на милость твоѭ надѣахъ сѧ. — 6. Въ врѣмѧ оно хождааше Ісоусъ въ Галилеи, не хотѣаше бо въ Юдеи ходити, ꙗко искаахѫ и юдеи оубити. — 7. Ни братьꙗ бо ѥго вѣроваахѫ въ н҄ь — 8. Жидове на лице господьнѥ пл҄ьваахѫ, онъ же хромьцемъ ихъ лѣчениѥ дароваааше. — 9. Вьчера слоугы Пилатовы рѫгаахѫ сѧ ѥмоу. — 10. Въпра-

шааше Ісоусъ оученикы своѩ: чьто на пѫти помышлѣашете въ себѣ? они же млъчаахѫ. — 11. Петръ и дрѹгыи оученикъ идѣасте къ гробоу, течаасте же оба въ коупѣ. — 12. Ѥгда же глаголааше, молѣаше и фарисѣи ѥтеръ, да обѣдоуѥтъ оу нѥго. — 13. Ісоусъ Христосъ прокаженыѩ очищааше, хромыѩ цѣлѣаше, бѣсы прогонѣаше. — 14. Пилатъ искаше поустити и, юдеи же въпиѣхѫ: възьми, възьми, распьни и! — 15. Смоковьница исъхнѣаше. — 16. Ѥгда разлѫчаашете сѧ отъ нѥго, рече Петръ. — 17. Юдеи же агньць заклашѧ и жрътвѫ приношаахѫ. — 18. Тъгда цѣсарь готовлѣаше сѧ изити на съпостати. — 19. Скоти помираахѫ.

§ 80. **Причастия.** 1. Сегашно дѣйствително причастие окончава у глаголитѣ отъ I. II. и V. спрежение въ имен. пад. ед. ч. мѫж. и ср. родъ на -ꙑ, напр. I. плетꙑ, ведꙑ, II. двигнꙑ, берꙑ, V. вѣдꙑ, ꙗдꙑ, а у другитѣ глаголи окончанието за им. пад. мѫж. и ср. род. е -ѧ (ѩ): III. знаѩ, пишѧ, глаголѩ, коупоуѩ, IV. горѧ, носѧ, трьпѧ. Им. пад. ж. р. окончава на -и, прибавено къмъ основа, която окончава на -ѫщ- или -ѧщ- споредъ 3. л. мн. ч. на сег. вр., а именно: споредъ 3. л. плетѫтъ причастната основа е плетѫщ-, им. пад. ж. р. плетѫщи; 3. л. молѧтъ, прич. осн. молѧщ-, им. пад. ж. р. молѧщи; така: двигнѫщи, берѫщи, пекѫщи, знаѭщи, глаголѭщи, пишѫщи, коупоуѭщи, горѧщи, носѧщи, трьпѧщи. Само отъ вѣдѧтъ, ꙗдѧтъ, дадѧтъ основата на сег. прич. има -ѫ, ж. р. -ѫщи: вѣдѫщи, ꙗдѫщи, дадѫщи (§ 93—95). Отъ сѫтъ дѣйств. прич. мѫж. и ср. родъ е сꙑ, ж. р. сѫщи (склонението вж. § 55).

2. Сегашно страдателно причастие окончава въ им. пад. ед. ч. м. р. на -мъ, ср. р. -мо, ж. р. -ма; това окончание е прибавено къмъ сегашната основа на глагола, която у глаголитѣ отъ I., II. и V. спреж. тукъ окончава на *-о*, у глаголитѣ отъ III. спр. на *-е*, а у глаголитѣ отъ IV. спр. на *-и*, напр. I. плето-мъ, -мо, -ма, II. двигно-мъ, V. вѣдо мъ, III. биѥмъ, коупоуѥмъ, IV. трьпимъ, носимъ. Също така: пекомъ, гребомъ, пьномъ, дѣлаѥмъ, колѥмъ, глаголѥмъ, пишемъ, ликоуѥмъ, хвалимъ, горимъ.

3. Минало дѣйствително причастие 1-во се образува, като се прибавя къмъ глаголния коренъ или къмъ инфинитивната основа, а) ако окончава на съгласна, окончание -ъ за мѫж. и ср. р. и -ъши за ж. р., и б) ако окончава на гласна, — -въ за м. и ср. и -въши за ж. р., напр. а) плет-ъ — плет-ъши, гребъ — гребъши, пекъ — пекъши, пьнъ — пьнъши, б) би-въ — би-въши, дѣла-въ — дѣла-въши, оумѣ-въ — оумѣ-въши.

Глаголитѣ отъ IV. разредъ образуватъ това причастие и съ окончание **-ь**, ж. р. **-ьши** (вм. *-ъ, -ъши,* понеже сѫ слѣдъ небна съгласна), което се прибавя къмъ глаголния коренъ, какъвто е прѣдъ оконч. **-ѫ** за 1. л. ед. ч. сег. вр., напр. **хвали-ти**, сег. вр. **хвал҄-ѭ**, мин. д. прич. 1-во: а) **хвал҄-ь, хвал҄-ьши**, и б) **хвали-въ, хвали-въши; носити, ношѫ** — а) **нош-ь, нош-ьши** и б) **носи-въ, носи-въши; роди-ти, рождѫ** — а) **рожд-ь, рожд-ьши** и б) **роди-въ, роди-въши.**

Глаголитѣ отъ II. разредъ, чийто коренъ окончава на съгласна, правилно отхвърлятъ окончанието **-нѫ** и образуватъ това причастие по първия начинъ, напр. отъ **двигнѫ-ти** мин. д. прич. е **двигъ**, но покрай това се срѣщатъ и причастия, образувани отъ инф. основа, напр. **двигнѫ-въ, дръзнѫ-въ, дъхнѫ-въ.**

За склонението на това причастие вж. § 55. 2. и § 68. 2.

4. Минало дѣйствително причастие 2-ро се образува чрѣзъ окончанията **-лъ** за м. р., **-ло** за ср. р. и **-ла** за ж. р., които се прибавятъ къмъ глаголния коренъ или къмъ инфин. основа, отъ които се образува мин. дѣйств. прич. 1-во. Прѣдъ окончанието **-лъ** изчезватъ съгласнитѣ **т, д** според̑ъ § 33. 2. *г.* И тъй: **плелъ, -ла, -ло** вм. *плетлъ* и пр., **палъ** вм. *падлъ,* **шьлъ** вм. *шьдлъ,* **греблъ, пеклъ, про-палъ** (*ьн* прѣдъ съгласна=**ѧ** § 15. Заб. 2.), **билъ, дѣлалъ, оумѣлъ, хвалилъ, двиглъ** и **двигнѫлъ, выклъ** и **выкнѫлъ.**

5. Минало страдателно причастие се образува чрѣзъ окончанията: а) **-нъ** за м. р., **-но** за ср. р., **-на** за ж. р.; б) **-енъ, -ено, -ена,** и в) **-тъ, -то, -та.**

а) окончанието **-нъ** иматъ причастията, образувани отъ глаголитѣ, чиято инф. основа окончава на **-ѣ** и **-а** (III. и V. разр.), напр. **зна-нъ, -но, -на; пѣ-нъ, кла-нъ, пьса-нъ, дѣла-нъ, тръпѣ-нъ, коупова-нъ.**

б) Глаголитѣ, чиято инф. основа свръшва на **-ѧ** образуватъ това причастие само съ окончанието **-тъ: ѩ-тъ, -то, -та; възѧ-тъ, проклѧ-тъ, распѧ-тъ.** Сѫщо така образуватъ това причастие и глаголитѣ, на които коренътъ окончава на **ьр(ръ)**, напр. **простръ-тъ, отвръс-тъ пожръ-тъ** и глаголитѣ като **би-ти, мы-ти** и пр.; послѣднитѣ могатъ да иматъ и оконч. **-енъ.**

в) Всичкитѣ други глаголи иматъ въ това причастие окончание **-енъ.** Прѣдъ това окончание се явява **-ьј** вм. **-и** и **-ъв** вм. **-ы** (§ 17. II.-III.), напр. **биенъ** *(=бъј-енъ)* и **биѥнъ** (§ 23. 2. г.), **оумъв-енъ, забъв-енъ, покръвенъ, шьвенъ, отвръженъ, въвръженъ, поучтенъ, надъменъ, плетенъ, гребенъ, печенъ, връшенъ, хвалѥнъ, ношенъ, рожденъ.**

10. Упражнение.

1. Блаженн слышащен слово божне н хранаще ю. — 2. Наул говорнтн събнраѭщемъ сѧ народомъ. — 3. Азъ юсмь хлѣбъ жнвын, сшьдын съ небесе. — 4. Сь юстъ, хлѣбъ, сходан съ небесе. — 5. Сн рече на съборншн, оуча въ Капернаоумѣ. — 6. Вьсн, внддщен мѧ, поржгаша мн сѧ. — 7. Отъ вьсѣхъ гонащннхъ мѧ нзбавн мѧ. — 8. Погоубншн вьсѧ глаголѭщѩѩ лъжѫ. — 9. Ісоусъ Лазара четврътодьньна нзъ мрьтвыхъ въставнлъ, отъ пѧтн хлѣбъ пѧть тысѫщь насыщь по морю ходнлъ, водѫ въ вино прѣложнлъ, дъщерь архнсунагога оумьръшѫ ожнвнлъ н ннѣхъ чоудесъ сътворнлъ. — 10. Ѩко овьча на заколенню прнведенъ бысть н ѩкоже агнѧ прѣдъ стрнгѫщннмъ ю, безъ гласа, не протнвѧ сѧ, не прѣрѣкаѩ. — 11. Н землѩ трасѣаше сѧ не тръпѧщн безаконнѩ жндовьска, показаѭщн же н оучѧщн, ѩко богъ бѣ пропннаюмын. — 12. Събьравъше плъкы своѩ н прѣплоувъше рѣкѫ, рекомѫѭ Доунавъ, плѣнншахѫ Оракнѫ. — 13. Слоушаѩн васъ мене слоушаютъ н слоушаѩн мене слоушаютъ посълавъшааго мѧ. — 14. Сътворнте вълагалнще не ветъшаѭще. — 15. Къто юстъ чловѣкъ боѩн сѧ господн? — 16. Възвеселѧтъ сѧ тобоѭ вьсн оуповаѭщен на тѧ. — 17. Свѧтаѩ бѣсте поѭща н хвалѧща бога. — 18. Овн съпасаюмн сѫтъ, а дроузнн осѫждаюмн. — 19. Досаждаюмъ тръпѣаше н оумаляюмъ млъчааше. — 20. Малъ грѣхъ, прѣзрнмъ, велнкъ бѫдетъ. — 21. Вѣдомн н невѣдомн грѣсн. — 22. Азъ юсмь старъ н жена моѩ заматорѣвъшн въ дьнехъ своихъ. — 23. Азъ шьдъ поклонѭ сѧ юмоу. — 24. Обрѧщете младеньць, повнтъ н лежащь въ ѩслехъ. — 25. Мнозн сѫтъ зъванн. — 26. Ѕемлѩ бѣ невнднма н неоустроюна.

Образци по всѣко спрежение отдѣлно.

I. Спрежение.

§ 81. а) водѫ, б) несѫ, в) рекѫ.

Сегашно врѣме.

Ед. ч.	1.	водѫ	несѫ	рекѫ
	2.	водешн	несешн	речешн
	3.	водетъ	несетъ	речетъ
Мн. ч.	1.	водемъ	несемъ	речемъ
	2.	водете	несете	речете
	3.	водѫтъ	несѫтъ	рекѫтъ
Дв. ч.	1.	водевѣ	несевѣ	речевѣ
	2.	водета	несета	речета
	3.	водете	несете	речете.

Повелително наклонение.

Ед.	ч.	1.	—	—	—
2	и	3.	боди	неси	рьци
Мн.	ч.	1.	бодѣмъ	несѣмъ	рьцѣмъ
2	и	3.	бодѣте	несѣте	рьцѣте
Дв.	ч.	1.	бодѣвѣ	несѣвѣ	рьцѣвѣ
2	и	3.	бодѣта	несѣта	рьцѣта.

Имперфектъ.

Ед.	ч.	1.	бодѣахъ	несѣахъ	речаахъ
		2.	бодѣаше	несѣаше	речааше
		3.	бодѣаше	несѣаше	речааше
Мн.	ч.	1.	бодѣахомъ	несѣахомъ	речаахомъ
		2.	бодѣашете	несѣашете	речаашете
		3.	бодѣахѫ	несѣахѫ	речаахѫ
Дв.	ч.	1.	бодѣаховѣ	несѣаховѣ	речааховѣ
		2.	бодѣашета	несѣашета	речаашета
		3.	бодѣашете	несѣашете	речаашете.

Простъ аористъ.

Ед.	ч.	1.	бодъ	несъ	рекъ
		2.	боде	несе	рече
		3.	боде	несе	рече
Мн.	ч.	1.	бодомъ	несомъ	рекомъ
		2.	бодете	несете	речете
		3.	бодѫ	несѫ	рекѫ
Дв.	ч.	1.	бодовѣ	несовѣ	рековѣ
		2.	бодета	несета	речета
		3.	бодете	несете	речете.

Сложенъ аористъ 1-ви.

Ед.	ч.	1.	басъ	нѣсъ	рѣхъ
		2.	(боде)	(несе)	(рече)
		3.	(боде)	(несе)	(рече)
Мн.	ч.	1.	басомъ	нѣсомъ	рѣхомъ
		2.	басте	нѣсте	рѣсте
		3.	баса	нѣса	рѣша
Дв.	ч.	1.	басовѣ	нѣсовѣ	рѣховѣ
		2.	баста	нѣста	рѣста
		3.	басте	нѣсте	рѣсте.

Сложенъ аористъ 2-ри.

Ед. ч.	1.	**бодохъ**	**несохъ**	**рекохъ**
	2.	(**боде**)	(**несе**)	(**рече**)
	3.	(**боде**)	(**несе**)	(**рече**)
Мн. ч.	1.	**бодохомъ**	**несохомъ**	**рекохомъ**
	2.	**бодосте**	**несосте**	**рекосте**
	3.	**бодоша**	**несоша**	**рекоша**
Дв. ч.	1.	**бодохов**ѣ	**несохов**ѣ	**рекохов**ѣ
	2.	**бодоста**	**несоста**	**рекоста**
	3.	**бодосте**	**несосте**	**рекосте**.

Инфинитивъ **бости**, **нести**, **рещи**.
Супинъ **бостъ**, **нестъ**, **рещь**.
Сегашно дѣйств. прич. **боды**, **несы**, **рекы**, ж. р. **-ѫщи**.
Сегашно стр. прич. **бодомъ**, **несомъ**, **рекомъ**, **-о -а**.
Минало дѣйств. прич. I. **бодъ**, **несъ**, **рекъ**, ж. р. **-ъши**.
Минало дѣйств. прич. II. **болъ**, **неслъ**, **реклъ**, **-о**, **-а**.
Минало стр. прич. **боденъ**, **несенъ**, **реченъ**, **-о**, **-а**.

§ 82. 1. Глаголътъ **и-ти** (суп. **и-тъ**), има сег. вр. **идѫ**, **идеши** и пр., повѐл. накл. **иди**, имперф. **идѣахъ**, простъ аористъ **идъ**, сложенъ аор. 2-ри **идохъ**, сег. дѣйств. прич. **иды**, **-ѫщи**; отъ корена **шьд-** сѫ образувани минало дѣйств. прич. I. **шьдъ**, **-ъши** и мин. д. прич. II. **шьлъ**, **-о**, **-а**. Отъ нѣколко основи сѫ формитѣ и на глагола **ѩдѫ** (возѧ се), имперф. **ѩдѣахъ**, простѣ аор. **ѩдъ**, слож. аор. 2-ри **ѩдохъ**, а инфинит. **ѩха-ти**, мин. д. прич. I. (**прѣ**)-**ѩвъ** покрай **ѩха-въ**.

2. Къмъ първо спрежение принадлежи и глаголътъ **быти**, който има сег. вр. **бѫдѫ**, **бѫдеши** и пр., повел. накл. **бѫди**, **бѫдѣмъ**, **бѫдѣте** и пр. (вж. § 92.).

3. Въ корена на сег. вр. у нѣкои глаголи се явява носовка, докато въ другитѣ форми на сѫщитѣ глаголи коренътъ има чиста гласна: сег. вр. **сѧдѫ**. **лѧгѫ**, а инф **сѣсти** кор. *сѣд-;* **лещи** кор. *лег-;* срав. и простъ аористъ **сѣдъ**, **легъ**, но повел. накл. **сади**, **лѧжи**.

Сѫщо такъвъ е отъ тая страна и глаголътъ **бѫдѫ**.

4. Като **рекѫ** иматъ повел. наклонение още **текѫ**, **пекѫ**, **жегѫ**: **тьци**, **пьци**, **жьѕи** (**жьзи**); сѫщо така и слож. аористъ като **рѣхъ**: **тѣхъ**, **жахъ** (вм. *жѣхъ*), и още **влѣхъ** отъ **влѣкѫ**, **сѣхъ** отъ **сѣкѫ**. Отъ **влъкѫ** (влѣкѫ) мин. д. прич. I. е **влъкъ**, **-ъши** (вм. *вълкъ* § 17. I. 3.).

§ 83. а) **жьрѫ**, б) **пьнѫ**.

Сегашно врѣме.

Ед. ч. 1.	**жьрѫ**	**пьнѫ**	Мн. ч. **жьремъ**	**пьнемъ**
2.	**жьрешн**	**пьнешн**	**жьрете**	**пьнете**
3.	**жьретъ**	**пьнетъ**	**жьрѫтъ**	**пьнѫтъ**
Дв. ч. 1.	**жьревѣ**	**пьневѣ**		
2.	**жьрета**	**пьнета**		
3.	**жьрете**	**пьнете.**		

Повелително наклонение.

Ед. ч. 1.	—	—	Мн. ч. **жьрѣмъ**	**пьнѣмъ**
2. и 3.	**жьрн**	**пьнн**	**жьрѣте**	**пьнѣте**
Дв. ч. 1.	**жьрѣвѣ**	**пьнѣвѣ**		
2. и 3.	**жьрѣта**	**пьнѣта.**		

Имперфектъ.

Ед. ч. 1.	**жьрѣахъ**	**пьнѣахъ**	Мн. ч. **жьрѣахомъ**	**пьнѣахомъ**
2.	**жьрѣаше**	**пьнѣаше**	**жьрѣашете**	**пьнѣашете**
3.	**жьрѣаше**	**пьнѣаше**	**жьрѣахѫ**	**пьнѣахѫ**
Дв. ч. 1.	**жьрѣахові**	**пьнѣахові**		
2.	**жьрѣашета**	**пьнѣашета**		
3.	**жьрѣашете**	**пьнѣашете.**		

Сложенъ аористъ 1-ви.

Ед. ч. 1.	**жрѣхъ**	и	**жрѣхъ**	**пасъ**
2.	**жрѣ**	„	**жрѣ**	**па**
3.	**жрѣ**	„	**жрѣ**	**па**
Мн. ч. 1.	**жрѣхомъ**	„	**жрѣхомъ**	**пасомъ**
2.	**жрѣсте**	„	**жрѣсте**	**пасте**
3.	**жрѣша**	„	**жрѣша**	**паса**
Дв. ч. 1.	**жрѣховѣ**	„	**жрѣховѣ**	**пасовѣ**
2.	**жрѣста**	„	**жрѣста**	**паста**
3.	**жрѣсте**	„	**жрѣсте**	**пасте.**

Инфинитивъ **жрѣтн** и **жрѣтн**, **патн**. Супинъ **жрѣтъ** и **жрѣтъ**, **патъ**.
Сегашно д. прич. **жьры**, **пьны**, **-жщн**.
Сегашно стр. прич. **жьромъ**, **пьномъ**, **-о**, **-а**.
Минало д. прич. I. **жьръ**, **пьнъ**, **-ъшн**.
Минало д. прич. II. **жрѣлъ**, **палъ** **-о**, **-а**.
Минало стр. прич. **жьренъ** и **жрѣтъ**, **патъ**, **-о**, **-а**.

1. Отъ **жьрж** има запазена форма за 2. и 3. л. ед. ч. на простия аористъ: **жьре**.

2. Отъ **дъмж** минало страд. прич. е **(на)-дъменъ**.

3. Гдѣто се пише инфинитивъ **мьрѣти, жьрѣти**, аор. **мьрѣхъ, жьрѣхъ** вмѣсто правилнитѣ **мрѣти, мрѣхъ**, то е по-сетнѣшно произношение споредъ сегашното вр. **мьрж, жьр-ж**, както и споредъ глаголи като **зьр-ѣ-ти**, въ които **-ѣ** прѣдъ **-ти** е основно окончание, а не е′ вмѣсто прѣметнато коренно *-ер-*, както е въ **мрѣ-ти** вм. *мер-ти* (вж. § 17. 3.).

§ 84. **а) берж**, б) **зовж**.

Сегашно врѣме.

Ед. ч.	1.	**берж**	**зовж**	Мн. ч. **беремъ**	**зовемъ**
	2.	**берешн**	**зовешн**	**берете**	**зовете**
	3.	**беретъ**	**зоветъ**	**берѫтъ**	**зовѫтъ**
Дв. ч.	1.	**беревѣ**	**зовевѣ**		
	2.	**берета**	**зовета**		
	3.	**берете**	**зовете.**		

Повелително наклонение.

Ед. ч.	1.	—	—	Мн. ч. **берѣмъ**	**зовѣмъ**
	2. и 3.	**бери**	**зови**	**берѣте**	**зовѣте**
Дв. ч.	1.	**берѣвѣ**	**зовѣвѣ**		
	2. и 3.	**берѣта**	**зовѣта.**		

Имперфектъ.

Ед. ч.	1.	**берѣахъ**	**зовѣахъ**	Мн. ч. **берѣахомъ**	**зовѣахомъ**
	2.	**берѣаше**	**зовѣаше**	**берѣашете**	**зовѣашете**
	3.	**берѣаше**	**зовѣаше**	**берѣахж**	**зовѣахж**
Дв. ч.		**берѣаховѣ**	**зовѣаховѣ**		
		берѣашета	**зовѣашета**		
		берѣашете	**зовѣашете.**		

Сложенъ аористъ 1-ви.

Ед. ч.	1.	**бьрахъ**	**зъвахъ**	Мн. ч. **бьрахомъ**	**зъвахомъ**
	2.	**бьра**	**зъва**	**бьрасте**	**зъвасте**
	3.	**бьра**	**зъва**	**бьраша**	**зъваша**
Дв. ч.	1.	**бьраховѣ**	**зъваховѣ**		
	2.	**бьраста**	**зъваста**		
	3.	**бьрасте**	**зъвасте.**		

Инфинитивъ **бьрати, зъвати**. Супинъ **бьратъ, зъватъ.**
Сегашно д. прич. **беры, зовы, -жщи.**
Сегашно стр. прич. **беромъ, зовомъ, -о, -а.**
Минало д. прич. I. **бьравъ, зъвавъ, -ъши.**
Минало д. прич. II. **бьралъ, зъвалъ -о, -а.**
Минало стр. прич. **бьранъ, зъванъ, -о, -а.**

1. Имперф. отъ **бьрати** и **зъвати** гласи и **бьраахъ, зъваахъ** (вж. § 79.).

2. Отъ **плевж** инф. е **плоути**, супинъ **плоутъ**, слож. аористъ 1-ви **плоухъ**, мин. д. прич. I. **плоувъ, -ъши**, мин. д. прич. II. **плоулъ, -о, -а**, имперфектъ **плевѣахъ**, сег. дѣйств. прич. **плевы, -жщи**, сег. страд. прич. **плевомъ, -о, -а**, мин. стр. прич. **плевенъ, -о, а.**

3. Отъ сег. вр. **женж** инфинитивъ е **гънати.**

II. Спрежение.

§ 85. а) **двигнж**, б) **минж.**

Сегашно врѣме.

Ед. ч.	1.	**двигнж**	**минж**	Мн. ч.	**двигнемъ минемъ**
	2.	**двигнеши**	**минеши**		**двигнете минете**
	3.	**двигнетъ**	**минетъ**		**двигнжтъ минжтъ**

Дв. ч.	1.	**двигневѣ**	**миневѣ**
	2.	**двигнета**	**минета**
	3.	**двигнете**	**минете.**

Повелително наклонение.

Ед. ч. 1.	—	—	Мн. ч.	**двигнѣмъ минѣмъ**
2. и 3.	**двигни**	**мини**		**двигнѣте минѣте**

Дв. ч.	1.	**двигнѣвѣ**	**минѣвѣ**
	2. и 3.	**двигнѣта**	**минѣта.**

Имперфектъ.

	Ед. число.		Мн. число.	
1.	**двигнѣахъ**	**минѣахъ**	**двигнѣахомъ**	**минѣахомъ**
2.	**двигнѣаше**	**минѣаше**	**двигнѣашете**	**минѣашете**
3.	**двигнѣаше**	**минѣаше**	**двигнѣахж**	**минѣахж**

Дв. число.

1.	**двигнѣаховѣ**	**минѣаховѣ**
2.	**двигнѣашета**	**минѣашета**
3.	**двигнѣашете**	**минѣашете.**

			Простъ аористъ.		Сложенъ аористъ.	
Ед.	ч.	1.	двигъ	—	двигохъ	минжхъ
		2.	движе	—	(движе)	минж
		3.	движе	—	(движе)	минж
Мн.	ч.	1.	двигомъ	—	двигохомъ	минжхомъ
		2.	движете	—	двигосте	минжсте
		3.	двигж	—	двигоша	минжша
Дв.	ч.	1.	двиговѣ	—	двигоховѣ	минжховѣ
		2.	движета	—	двигоста	минжста
		3.	движете	—	двигосте	минжсте.

Инфинитивъ двигнжти, минжти. Супинъ двигнжтъ, минжтъ.
Сегашно д. прич. двигны, минны, -жщи.
Сегашно стр. двигномъ, минномъ, -о, -а.
Минало д. прич. I. двигъ, -ъши, минжвъ, -въши.
Минало д. прич. II. двиглъ, минжлъ, -о, -а.
Минало стр. двигнжтъ, минжтъ, -о, -а.

§ 86. 1. Приставката -нж, когато стои слѣдъ съгласна, правилно изчезва въ аориста и миналитѣ причастия, ала често пжти тя се и задържа та се срѣщатъ двойни форми, напр. аор. оусѣкохъ и оусѣкнжхъ, двигохъ и двигнжхъ и пр.; сжщо тъй минали причастия: оусѣклъ, двиглъ, навыклъ, постиглъ и: оусѣкнжлъ, двигнжлъ, навыкнжлъ, постигнжлъ; двигъ, -ъши и двигнжвъ, -въши; привыкъ, -ъши и привыкнжвъ, -ъши.

2. Въ минало страд. причастие рѣдко се срѣща оконч. -новенъ вм. -нжтъ, напр. двигнжтъ, но дръзновенъ, прикосновенъ. Много по-често се срѣща това окончание у сжществителнитѣ, произведени отъ мин. страд. причастие чрѣзъ оконч. -ые (ие), напр. дръзновеные, дъхновеные, прикосновеные и пр.

3. стати има сег. врѣме станж.

III. Спрежение.

§ 87. а) мыж, б) сѣж, в) дѣлаж, г) глаголж.

Сегашно врѣме.

Ед.	ч.	1.	мыж	сѣж	дѣлаж	глаголж
		2.	мыеши	сѣеши	дѣлаеши	глаголеши
		3.	мыетъ	сѣетъ	дѣлаетъ	глаголетъ
Мн.	ч.	1.	мыемъ	сѣемъ	дѣлаемъ	глаголемъ
		2.	мыете	сѣете	дѣлаете	глаголете
		3.	мыжтъ	сѣжтъ	дѣлажтъ	глаголжтъ

Дв. ч.	1.	мыѥвѣ	сѣѥвѣ	дѣлаѥвѣ	глаголѥвѣ
	2.	мыѥта	сѣѥта	дѣлаѥта	глаголѥта
	3.	мыѥте	сѣѥте	дѣлаѥте	глаголѥте.

Повелително наклонение.

Ед. ч.	1.	—	—	—	—
2. и	2.	мыи	сѣи	дѣлаи	глагол̑и
Мн. ч.	1.	мыимъ	сѣимъ	дѣлаимъ	глагол̑имъ
2. и	3.	мыите	сѣите	дѣлаите	глагол̑ите
Дв. ч.	1.	мыивѣ	сѣивѣ	дѣлаивѣ	глагол̑ивѣ
2. и	3.	мыита	сѣита	дѣлаита	глагол̑ита.

Имперфектъ.

Ед. ч.	1.	мыꙗахъ	сѣахъ	дѣлаахъ	глаголаахъ
	2.	мыꙗаше	сѣаше	дѣлааше	глаголааше
	3.	мыꙗаше	сѣаше	дѣлааше	глаголааше
Мн. ч.	1.	мыꙗахомъ	сѣахомъ	дѣлаахомъ	глаголаахомъ
	2.	мыꙗашете	сѣашете	дѣлаашете	глаголаашете
	3.	мыꙗахѫ	сѣахѫ	дѣлаахѫ	глаголаахѫ
Дв. ч.	1.	мыꙗаховѣ	сѣаховѣ	дѣлааховѣ	глаголааховѣ
	2.	мыꙗашета	сѣашета	дѣлаашета	глаголаашета
	3.	мыꙗашете	сѣашете	дѣлаашете	глаголаашете.

Сложенъ аористъ 1-ви.

Ед. ч.	1.	мыхъ	сѣхъ	дѣлахъ	глаголахъ
	2.	мы	сѣ	дѣла	глагола
	3.	мы	сѣ	дѣла	глагола
Мн. ч.	1.	мыхомъ	сѣхомъ	дѣлахомъ	глаголахомъ
	2.	мысте	сѣсте	дѣласте	глаголасте
	3.	мышѧ	сѣшѧ	дѣлашѧ	глаголашѧ
Дв. ч.	1.	мыховѣ	сѣховѣ	дѣлаховѣ	глаголаховѣ
	2.	мыста	сѣста	дѣласта	глаголаста
	3.	мысте	сѣсте	дѣласте	глаголасте.

Инфинитивъ мыти, сѣти, дѣлати, глаголати.
Супинъ мытъ, сѣтъ, дѣлатъ, глаголатъ.
Сегашно д. прич. мыꙗ, сѣꙗ, дѣлаꙗ, глаголꙗ, -ѫщи.
Сегашно стр. прич. мыѥмъ, сѣѥмъ, дѣлаѥмъ, глаголѥмъ -о, -а.
Минало д. прич. I. мывъ, сѣвъ, дѣлавъ, глаголавъ, -въши.
Минало д. прич. II. мылъ, сѣлъ, дѣлалъ, глаголалъ, -о, -а.
Минало стр. прич. мъвенъ, сѣнъ, дѣланъ, глаголанъ, -о, -а.

§ 88. а) мелѭ, б) колѭ, в) коупоуѭ.

Сегашно врѣме.

Ед.	ч.	1.	мелѭ	колѭ	коупоуѭ
		2.	мелеши	колеши	коупоуеши
		3.	мелетъ	колетъ	коупоуетъ
Мн.	ч.	1.	мелемъ	колемъ	коупоуемъ
		2.	мелете	колете	коупоуете
		3.	мелѭтъ	колѭтъ	коупоуѭтъ
Дв.	ч.	1.	мелевѣ	колевѣ	коупоуевѣ
		2.	мелета	колета	коупоуета
		3.	мелете	колете	коупоуете.

Повелително наклонение.

Ед.	ч.	1.	—	—	—
2.	и	3.	мел҄и	кол҄и	коупоуи
Мн.	ч.	1.	мел҄имъ	кол҄имъ	коупоуимъ
2.	и	3.	мел҄ите	кол҄ите	коупоуите
Дв.	ч.	1.	мел҄ивѣ	кол҄ивѣ	коупоуивѣ
2.	и	3.	мел҄ита	кол҄ита	коупоуита.

Имперфектъ.

Ед.	ч.	1.	мелꙗахъ	колꙗахъ	коуповаахъ
		2.	мелꙗаше	колꙗаше	коуповааше
		3.	мелꙗаше	колꙗаше	коуповааше
Мн.	ч.	1.	мелꙗахомъ	колꙗахомъ	коуповаахомъ
		2.	мелꙗашете	колꙗашете	коуповаашете
		3.	мелꙗахѫ	колꙗахѫ	коуповаахѫ
Дв.	ч.	1.	мелꙗаховѣ	колꙗаховѣ	коуповааховѣ
		2.	мелꙗашета	колꙗашета	коуповаашета
		3.	мелꙗашете	колꙗашете	коуповаашете.

Сложенъ аористъ 1-ви.

Ед.	ч.	1.	млѣхъ	клахъ	коуповахъ
		2.	млѣ	кла	коупова
		3.	млѣ	кла	коупова
Мн.	ч.	1.	млѣхомъ	клахомъ	коуповахомъ
		2.	млѣсте	класте	коуповасте
		3.	млѣша	клаша	коуповаша

Дв. ч. 1. **млѣховѣ** **клаховѣ** **коуповаховѣ**
2. **млѣста** **власта** **коуповаста**
3. **млѣсте** **кластє** **коуповастє**.

Инфинитивъ **млѣти, клати, коуповати**.

Супинъ **млѣтъ, клатъ, коуповатъ**.

Сегашно д. прич. **мелѫ, колѫ, коупоуѫ, -ѫщи**.

Сегашно стр. прич. **мелемъ, колемъ, коупоуемъ, -о, -а**.

Минало д. прич. I. **млѣвъ, клавъ, коуповавъ, -въши**.

Минало д. прич. II. **млѣлъ, клалъ, коуповалъ, -о, -а**.

Минало стр. прич. **млѣнъ, кланъ, коупованъ, -о, -а**.

§ 89. 1. У глаголитѣ на **-аѭ, -аєши** и **-ѣѭ, -ѣєши** и пр. често нѣти основата окончава на **-аа** вм. **-аѥ** и **-ѣа**, вм. **ѣѥ**, напр. **оумираашн, дѣатъ** (вж. § 23. 1. б.).

2. Покрай **сѣти** има и **сѣяти**, аор. **сѣяхъ**, стр. прич. **сѣянъ**.

3. **дѣти** въ сегашно врѣме има двѣ форми: **дѣѭ, дѣєши** и пр. и **деждѫ, деждеши** и пр. (вм. *дедјѫ* и пр.).

4. **пѣти** има сег. вр. **поѭ**, сег. прич. **поѩ**.

5. Отъ **бити** сег. вр. е **бьѭ**, стр. прич. **бьемъ**; отъ **шити** стр. прич. е **шьвенъ**, както е отъ **мыти — мъвенъ**.

6. Отъ **хотѣти (хътѣти)** сег. вр. е 1. **хощѫ**, 2. **хощеши**, 3. **хощетъ**; мн. ч. 1. **хощемъ**, 2. **хощете**, 3. **хотатъ**; дв. ч. 1. **хощевѣ**, 2. **хощета**, 3. **хощете**; повел. накл. **хощи**; имперф. **хотѣахъ**; сег. прич. **хота**.

7. Отъ **искати** сег. вр. е **искѫ, ищеши**, 3. л. **искѫтъ**, и **ищѫ, ищеши**, 3. л. **ищѫтъ**.

8. Отъ **брати, клати** мин. стр. прич. покрай **бранъ, кланъ** има и форма **борюнъ, колюнъ**, сѫществит. **бранье, кланье** и **бореньє, колєньє**. Споредъ **бьрати, сълати** се образували и форми **бъратн, кълатн** покрай правилнитѣ **брати, клати** (вм. *борти, колти*). Сѫщо така и **мьлѣти** вм. **млѣти** (= мелти, вж. § 17. I. 3. б.).

9. Отъ **плъвати** сег. вр. е **плюѭ**, имперфектъ **плъвахъ** и **плюѥхъ**. Тукъ се явява **-јьк-** срѣщу **-ю-**, както **ъв** срѣщу **оу** слѣдъ твърда съгласна (вж. § 17. III. заб.).

10. Отъ **жати**, сег. вр. **жьнѫ — жьнеши**, трѣбва да се различава **жати**, сег. вр. **жьмѫ — жьмеши** (стискамъ).

11. **обрѣсти, сърѣсти** иматъ въ сег. вр. **а** вм. **ѣ** въ корена и се спрѣгатъ по III. спр.: **обращѫ, сърашѫ, обращеши** и пр. Имперф. **обращаахъ**, но простъ аор. **обрѣтъ, обрѣте** и пр.

12. Отъ **имати** (вм. *јъмати*) сег. вр. е **ѥмлѭ**.

13. Покрай **пьсати, пьсахъ, пьсанъ** и пр. се срѣща и **писати, писахъ**, гдѣто се вмъкнало **и** вм. **ь** отъ сег. вр. **пишѫ**.

14. Отъ **питати, -аѭ** (и **питѣти, -ѣѭ**) сег. стр. прич. е **питомъ, -о, -а**.

IV. Спрежение.

§ 90. а) тръплѭ, б) хвалѭ, в) слышѫ.

Сегашно врѣме.

Ед.	ч.	1.	тръплѭ	хвалѭ	слышѫ
		2.	тръпиши	хвалиши	слышиши
		3.	тръпитъ	хвалитъ	слышитъ
Мн.	ч.	1.	тръпимъ	хвалимъ	слышимъ
		2.	тръпите	хвалите	слышите
		3.	тръпатъ	хвалатъ	слышатъ
Дв.	ч.	1.	тръпивѣ	хваливѣ	слышивѣ
		2.	тръпита	хвалита	слышита
		3.	тръпите	хвалите	слышите.

Повелително наклонение.

Ед.	ч.	1.	—	—	—
2.	и	3.	тръпи	хвали	слыши
Мн.	ч.	1.	тръпимъ	хвалимъ	слышимъ
2.	и	3.	тръпите	хвалите	слышите
Дв.	ч.	1.	тръпивѣ	хваливѣ	слышивѣ
2.	и	3.	тръпита	хвалита	слышита.

Имперфектъ.

Ед.	ч.	1.	тръпѣахъ	хвалѭахъ	слышаахъ
		2.	тръпѣаше	хвалѭаше	слышааше
		3.	тръпѣаше	хвалѭаше	слышааше
Мн.	ч.	1.	тръпѣахомъ	хвалѭахомъ	слышаахомъ
		2.	тръпѣашете	хвалѭашете	слышаашете
		3.	тръпѣахѫ	хвалѭахѫ	слышаахѫ
Дв.	ч.	1.	тръпѣаховѣ	хвалѭаховѣ	слышааховѣ
		2.	тръпѣашета	хвалѭашета	слышаашета
		3.	тръпѣашете	хвалѭашете	слышаашете.

Сложенъ аористъ 1-ви.

Ед.	ч.	1.	тръпѣхъ	хвалихъ	слышахъ
		2.	тръпѣ	хвали	слыша
		3.	тръпѣ	хвали	слыша
Мн.	ч.	1.	тръпѣхомъ	хвалихомъ	слышахомъ
		2.	тръпѣсте	хвалисте	слышасте
		3.	тръпѣша	хвалиша	слышаша

Дв. ч. 1. **тръпѣховѣ** **хвалиховѣ** **слышаховѣ**
2. **тръпѣста** **хвалиста** **слышаста**
3. **тръпѣсте** **хвалисте** **слышасте.**

Инфин. **тръпѣти, хвалити, слышати** (вм. *слишѣ-ти*₁ вж. § 21. 3.).
Супинъ **тръпѣтъ, хвалитъ, слышатъ.**
Сегашно д. прич. **тръпа, хвала, слиша, -ащи.**
Сегашно стр. прич. **тръпимъ, хвалимъ, слышимъ, -о, -а.**
Мин. д. прич. I. **тръпѣвъ, хвалъ, -ьши, хваливъ, слышавъ, -ъши.**
Мин. д. прич. II. **тръпѣлъ, хвалилъ, слышалъ, -о, -а.**
Мин. стр. прич. **тръпѣнъ, хваленъ, слышанъ, -о, -а.**

§ 91. 1. **съпати** има сегаш. вр. по IV. спрежение: **съплѭ, съпиши**; имперф. **съпаахъ.**

2. **горѣти** често пѫти има въ сегаш. д. прич. **ж** покрай **а**: **горащє** и **горѫщє.**

3. **видѣти** има сегаш. стр. прич. **видомъ, -о, а.**

V. Спрежение.

(Глаголитѣ **ѥсмь, дамь, ѩмь** и **вѣмь**).

§ 92. **ѥсмь.** Отъ корена *ѥс-* се образуватъ само сегашно врѣме и сег. дѣйств. причастие.

Сегашно врѣме.

Ед. ч. 1. **ѥсмь** Мн. ч. **ѥсмъ** Дв. ч. **ѥсвѣ**
2. **ѥси** (вм. *ѥс-си*) **ѥсте** **ѥста**
3. **ѥстъ** **сѫтъ** **ѥсте.**

Забѣлѣжка. 1. отъ **не** и **ѥсмь** се образувалъ глаголъ **нѣсмь, нѣси** и пр.

Сегашно д. прич. м. и ср. р. е **сы**, ж р. **сѫщи.**

Другитѣ форми отъ кор. *ѥс-* сѫ изчезнали, а вмѣсто тѣхъ служатъ форми, образувани отъ корена *бы-*, който въ сег. вр. и повел. накл. гласи *бѫд-*.

Имперфектъ.

Ед. ч. 1. **бѣахъ** Мн. ч. **бѣахомъ** Дв. ч. **бѣаховѣ**
2. **бѣаше** **бѣашете** **бѣашета**
3. **бѣаше** **бѣахѫ** **бѣашете.**

Покрай този имперфектъ се употрѣбя и другъ, който има тъй сѫщо имперфектно значение, но аористни окончания:

Ед. ч. 1. **бѣхъ** Мн ч. **бѣхомъ** Дв. ч. **бѣховѣ**
2. **бѣ** **бѣсте** **бѣста**
3. **бѣ** **бѣша** **бѣсте.**

Аористъ.

Ед. ч. 1. **бꙑхъ** Мн. ч. **бꙑхомъ** Дв. ч. **бꙑховѣ**
2. **бꙑ (бꙑстъ)** **бꙑсте** **бꙑста**
3. **бꙑ (бꙑстъ)** **бꙑша** **бꙑсте.**

Покрай този аористъ сѫществува и втори, образуванъ отъ сѫщия коренъ съ тая разлика, че се явява **и** вм. **ꙑ**:

Ед. ч. 1. **бимь** Мн. ч. **бимъ** Дв. ч. **бивѣ**
2. **би** **бисте** **биста**
3. **би** **бѧ** **бисте.**

Срав. напр. **ꙗко аще не би господь помоглъ мьнѣ, въ малѣ въселила сѧ би въ адъ доуша моꙗ.**

Отъ корена *бꙑ-* сѫ образувани още:

Инфинитивъ **бꙑти**, супинъ **бꙑтъ**.

Минало д. прич. I. **бꙑвъ, -въши.**

Минало д. прич. II. **бꙑлъ, -о, -а.**

Минало стр. прич. **(за)-бъвенъ, -о, -а** (**ъв** вм. **ꙑ** споредъ § 17. III.).

Отъ корена *бѫд-* правилно сѫ образувани по I. спрежение сег. врѣме: **бѫдѫ — бѫдеши — бѫдетъ** и пр. и повелително накл.: **бѫди — бѫдѣмъ, бѫдѣте** и пр.

Забѣлѣжка 2. За аористъ 2. и 3. л. ед. ч. **бꙑстъ** вж. § 97.

§ 93. **дамь.** Отъ коренъ *дад-* сѫ образувани: сег. вр., повел. накл., имперфектъ и сег. д. прич.; другитѣ форми сѫ отъ корена *да-*

Сегашно врѣме.

Ед. ч. 1. **дамь** Мн. ч. **дамъ** Дв. ч. **давѣ**
2. **даси** **дасте** **даста**
3. **дастъ** **дадѧтъ** **дасте.**

Забѣлѣжка 1. Прѣдъ *-м, -в* и *-с* крайното *-д* на кор. *дад-* се губи, а прѣдъ *-т* се замѣнява чрѣзъ *-с,* както е разяснено въ § 33. и § 34. в. Затова горнитѣ форми сѫ вмѣсто: ед. ч. 1. *дадмь,* 2. *дадси,* 3. *дадтъ,* мн. ч. 1. *дадмъ,* 2. *дадте,* дв. ч. 1. *дадвѣ,* 2. *дадта,* 3. *дадте.*

Повелително наклонение.

Ед. ч. 1. — Мн. ч. **дадимъ** Дв. ч. **дадивѣ**
2. и 3. **даждь** **дадите** **дадита.**

Имперфектъ.

Ед. ч. 1. **дадѣахъ** Мн. ч. **дадѣахомъ** Дв. ч. **дадѣаховѣ**
2. **дадѣаше** **дадѣашете** **дадѣашета**
3. **дадѣаше** **дадѣахѫ** **дадѣашете.**

Аористъ.

Ед. ч. 1.	**дахъ**	Мн. ч. **дахомъ**	Дв. ч. **даховѣ**
2.	**да (дастъ)**	**дасте**	**даста**
3.	**да (дастъ)**	**даша**	**дасте.**

Инфинитивъ **дати**, супинъ **дать.**

Сегашно д. прич. **дады, -ѫшти.**

Минало д. прич. I. **дав̂ъ, -ъши.**

Минало д. прич. II. **далъ, -о, -а.**

Минало стр. прич. **данъ, -о, -а.**

Забѣлѣжка 2. За аор. 2. и 3. **дастъ** вж. § 97.

§ 94. **ꙗмь**, коренъ *яд-*. Крайното *-д* на корена *яд-* прѣдъ *-м, -в,* и *-с* се губи, а прѣдъ *-т* се замѣнява чрѣзъ *-с,* както и въ кор. *дад-* (вж. § 93. заб. 1.).

Сегашно врѣме.

Ед. ч. 1.	**ꙗмь**	Мн. ч. **ꙗмъ**	Дв. ч. **ꙗвѣ**
2.	**ꙗси**	**ꙗсте**	**ꙗста**
3.	**ꙗсть**	**ꙗдѧтъ**	**ꙗсте.**

Повелително наклонение.

Ед. ч. 1.	—	Мн. ч. **ꙗдимъ**	Дв. ч. **ꙗдивѣ**
2. и 3.	**ꙗждь**	**ꙗдите**	**ꙗдита.**

Имперфектъ.

Ед. ч. 1.	**ꙗдѣахъ**	Мн. ч. **ꙗдѣахомъ**	Дв. ч. **ꙗдѣаховѣ**
2.	**ꙗдѣаше**	**ꙗдѣашете**	**ꙗдѣашета**
3.	**ꙗдѣаше**	**ꙗдѣахѫ**	**ꙗдѣашете.**

Сложенъ аористъ 1-ви.

Ед. ч. 1.	**ꙗсъ**	Мн. ч. **ꙗсомъ** и **ꙗхомъ**	Дв. ч. **ꙗсовѣ** и **ꙗховѣ**
2.	**ꙗ(стъ)**	**ꙗсте**	**ꙗста**
3.	**ꙗ(стъ)**	**ꙗса** и **ꙗша**	**ꙗсте.**

Забѣлѣжка. Понеже **ꙗ-** въ **ꙗмь** е вмѣсто *jѣ*$_1$, за това, когато се яви това -ѣ слѣдъ твърда съгласна, сир. безъ *j*, остая неизмѣнено. Споредъ това сегашно вр. е **изѣмь**, аористъ 2. и 3. л. ед. ч. **изѣ**. Сѫщото е и въ **обѣдъ**. За аор. 2. и 3. л. ед. ч. **ꙗстъ** вм. **ꙗ** вж. § 97.

Инфинитивъ **ꙗсти**, супинъ **ꙗсть.**

Сегашно д. прич. **ꙗды, -ѫшти.**

Минало д. прич. I. **ꙗдъ, -ъши.**

Минало д. прич. II. **ꙗлъ, -о, -а.**

Минало стр. прич. **ꙗденъ, -о, -а.**

§ 95. **вѣмь**. Отъ коренъ *вѣд-* сѫ образувани сегашно врѣме, повел. наклонение и сегашнитѣ причастия, а другитѣ форми отъ основа *вѣдѣ-*. Крайното *д-* отъ корена *вѣд-* изчезва и се замѣнява, както е казано за *дад-* и *яд-* § 93, 94.

Сегашно врѣме.

Ед. ч.	1.	**вѣмь**	Мн. ч.	**вѣмъ**	Дв. ч.	**вѣвѣ**
	2.	**вѣси**		**вѣсте**		**вѣста**
	3.	**вѣстъ**		**вѣдатъ**		**вѣсте.**

Повелително наклонение.

Ед. ч.	1.	—	Мн. ч.	**вѣдимь**	Дв. ч.	**вѣдимѣ**
2. и	2.	**вѣждь**		**вѣдите**		**вѣдита.**

Имперфектъ.

Ед. ч.	1.	**вѣдѣахъ**	Мн. ч.	**вѣдѣахомъ**	Дв. ч.	**вѣдѣаховѣ**
	2.	**вѣдѣаше**		**вѣдѣашете**		**вѣдѣашета**
	3.	**вѣдѣаше**		**вѣдѣахѫ**		**вѣдѣашете.**

Аористъ.

Ед. ч.	1.	**вѣдѣхъ**	Мн. ч.	**вѣдѣхомъ**	Дв. ч.	**вѣдѣховѣ**
	2.	**вѣдѣ**		**вѣдѣсте**		**вѣдѣста**
	3.	**вѣдѣ**		**вѣдѣша**		**вѣдѣсте.**

Инфинитивъ **вѣдѣти**, супинъ **вѣдѣтъ**.
Сегашно д. прич. **вѣды, -ѫщи.**
Сегашно стр прич. **вѣдомъ, -о, -а.**
Минало д. прич. I. **вѣдѣвъ, -въши.**
Минало д. прич. II. **вѣдѣлъ, -о, -а.**
Минало стр. прич. **вѣдѣнъ, -о, -а.**

Забѣлѣжка. За 1. л. ед. ч. сег. вр. служи и една особна форма **вѣдѣ**. — Особна е и формата за 3. л. ед. и мн. че сег. вр. **сатъ**, която значи: рече, каза. Споредъ **вѣждь** се образувало и **виждь**, а напр. споредъ **вѣди, ꙗсти — и дажди, вижди.**

§ 96. Къмъ V. спрежение донѣгдѣ принадлежи и формата за сег. врѣме **имамь**, която се употрѣбя покрай **имѣѭ, имѣѭши**, инф. **имѣти**. — **имамь** се спрѣга въ сег. вр тъй:

Ед. ч.	1.	**имамь**	Мн. ч.	**имамъ**	Дв. ч.	**имавѣ**
	2.	**имаши**		**имате**		**имата**
	3.	**иматъ**		**имѫтъ**		**имате.**

Другитѣ форми се образуватъ правилно отъ **имѣти — имѣѭ** по III. спрежение.

§ 97. 1. Личното окончание -**тъ** често се срѣща и въ 2. и 3. л. ед. число отъ аористъ и то у глаголитѣ, които въ 3. л. ед. ч. аористъ окончаватъ на гласна или носовка напр. **ꙗ-тъ, възѧ-тъ, поꙗ-тъ, начѧ-тъ, клѧ-тъ сѧ, оумрѣ-тъ, почи-тъ, пи-тъ** и пр. Въ тѣзи аористни форми окончанието -**тъ** е прѣнесено отъ 3. л. ед. ч. сег. вр., а това се доказва най-добрѣ и отъ аористнитѣ форми за 2. и 3. л. ед. ч. **ꙗ-стъ, да-стъ, прѣда-стъ** (вм. **ꙗ** и **да**), у които е прѣнесено и -**с** отъ сег. вр. ед. ч. 3. л. на сжщитѣ глаголи. По този начинъ се изедначили у казанитѣ глаголи 3. л. отъ сег. вр. съ 2. и 3. л. отъ аористъ, а споредъ **ꙗстъ, дастъ** се образували и **бѣстъ, прѣбыстъ**.

2. Сжщото лично окончание въ 3. л. ед. ч. сег. вр. още въ старобълг. езикъ почнало да се изпуска. Най-много такива примѣри има въ Супрасълския паметникъ, напр. **ѥ** вм. **ѥстъ, нѣ** вм. **нѣстъ, бѫде, може, хощє, игрáѥ, рєчє, сѣди** и пр. вм. **бѫдетъ, можетъ** и пр.

§ 98. *Описателни глаголни* форми (вж. § 70.).

1. Минало неопрѣдѣлено врѣме се образува отъ минало д. прич. II. и глагола **ѥсмь**, напр. **видѣлъ ѥсмь; пришьли ѥсмъ; дъва чловѣка пришьла ѥсте**.

2. Давно минало се образува отъ минало д. прич. и имперф. **бѣахъ, бѣхъ**, напр. **погыблъ бѣхъ, пришьли бѣахѫ, видѣла бѣаше**.

3. Бждеще врѣме (вж. § 76.).

4. Бждеще прѣдварително (2-ро бждеще), образува се отъ минало д. прич. II. и глаг. **бѫдѫ**, напр. **аще бѫдетъ грѣхы сътворилъ; ѥгда бѫдетъ пришьлъ**.

5. Условно минало се образува отъ минало д. прич. II. и аориста **бѣхъ** или **бимь**, напр. **аще не бимь пришьлъ, грѣха не бѣ имѣли; аще бисте имѣли вѣрѫ, глаголали бисте; аще бы видѣлъ кънѧзь силѫ распѧтаго, оставилъ бы коумирьскѫѭ льсть**.

6. Формитѣ отъ страдателенъ залогъ се образуватъ по два начина: а) вематъ се проститѣ форми отъ дѣйств. залогъ и възвратното мѣстоимение винит. пад. **сѧ**, напр. **горѣ же чловѣкоу томоу, имьже сынъ чловѣчьскы прѣдастъ сѧ; нарєчєши сѧ**; б) вематъ се страдателното причастие и проститѣ форми отъ спомагателнитѣ глаголи, напр. **пьсано ѥстъ; знаѥми быша; гонимъ бываше; съпасаѥми сѫтъ; побѣжденъ бѫдеши; осѫжденъ ѥси**.

Несклоняеми думи.

§ 99. **Нарѣчия.** Повечето нарѣчия сж застарѣли падежи отъ имена сжществителни, прилагателни, причастия и мѣстоимения, а

нѣкои сж отъ тъменъ произходъ, така че мжчно се опрѣдѣля, коя основа и кое мѣнитбено окончание се криятъ въ тѣхъ.

Падежитѣ, които сж станали нарѣчия, все сж косвени: винителенъ, дателенъ, творителенъ и мѣстенъ, и то безъ или съ прѣдлогъ.

Винит. пад. ед. ч. а) отъ сжществ. имена отъ I, IV и III скл.: **вънъ, низъ, близъ, въ-коупь, из-д-радь** (извънредно), **бездобь** (не о врѣме), **оудобь** (удобно), **ниць** (ничкомъ), **вьсесрьдь** (отъ все сърдце), **окрѫстъ** (около), **опать** (пакъ), **въспать** (назадъ), **особь** (отдѣлно), **оучвѣсть** (очевидно), **прѣмь, въпрѣмь, стрьмоглавь, соугоубь** (двойно), **ѫтрь** (вжтрѣ), **оуправь** (тъкмо) и пр.;

б) отъ прилагателни и мѣстоименни основи отъ I. скл. срѣд. родъ: **ѕѣло** (твърдѣ), **любо, либо, мало, како, тако, инако, сице** (така), **тоуне** (безплатно), **болѥ** (по-добрѣ), **высоче, далече, древлѥ** (нѣкога), **иначе, обаче, паче, послѣжде, прѣжде, таче** (слѣдъ това), **ѥдиначе** (при все това), **ѥще, ваще** (вече), **льже** (по-лесно) и пр.;

в) отъ имена отъ ж. р. II. скл.: **противѫ, вынѫ, вынѫ** (винж-ги), **въскѫѭ** (защо), **въдалы** (далечь), **вънезапѫ** (ненадѣйно).

Дателенъ пад.: **домови, долоу, вънoу, тоу, посрѣдоу, врьхоу.**

Творителенъ пад.: **болѥшемь, бъшьѭ** и **въхъмь** (съвсѣмъ), **тъчиѭ** (тъкмо), **ѥдьноѭ** (единъ пжть), **въторицеѭ, третицеѭ, мъножицеѭ** (често пжти). За творителенъ пад. се считатъ още нарѣчията, които окончаватъ на **-ми, -ма: болѥми, болѥшьми** (повече), **вельми** (твърдѣ), **кольми** (колко много), **тольми** (толкова), **вельма, тольма, ноудьма** (на сила), **радьма** (поради), **тъкъмо** и **тъкъма**; на **-ы: пакы, опакы, малы, акы.**

Мѣстенъ пад: **добрѣ, зълѣ, вънѣ, долѣ, горѣ, кромѣ, срѣдѣ, поздѣ, развѣ, сквозѣ** (чрѣзъ, прѣзъ). **близѣ, льгъцѣ, льзѣ, оутрѣ, зимѣ, лѣтѣ, прѣди, зади, ради, лани, трѣбѣ, ѭвѣ**; **междоу** е мѣстенъ пад. дв. ч. (значи: на двѣ межди сир. граници); **дроугои-ци, третии-ци.**

Не може сигурно да се опрѣдѣли падежътъ на слѣднитѣ нарѣчия: **-и: таи, отаи** (тайно); **-а, -ю: дома, ѥдва, дѣлꙗ** (поради); **-ди (шь-ди, -жди): двашьди, многашьди**; **-гда: когда, тогда, ѥгда, овогда, иногда, вьсегда**; **-амо: камо, тамо, ѭмо, ѭможе** (кждѣто), **сѣмо, овамо, онамо, инамо, вьсѣмо** (на всѣкждѣ); **-де: къде, сьде** (тукъ), **онъде, инъде, вьсьде, иде, иде-же** (гдѣ гдѣто); **-ль, -ли, -лѣ, коль** (колко много), **толь, коли, толи, сели, колѣ, толѣ, селѣ, доколѣ, отъ сели.**

§ 100. **Прѣдлози.** Прѣдлозитѣ по произходъ не сж нищо друго освѣнъ нарѣчия, които се отдѣлили отъ послѣднитѣ като особна часть на рѣчьта, когато почнали по-близко да опрѣдѣлятъ глаго-

литѣ, поради което най-сетнѣ срасналп съ послѣднитѣ наедно въ качество на префикси, напр. **забыти, вънити, прѣстати** (срав. быти, ити, стати). Но сетнѣ почнали прѣдлозитѣ да се поставятъ и прѣдъ падежнитѣ форми, за да подкрѣпятъ значението имъ. Кои прѣдлози съ кои падежи се употрѣбятъ въ старобългарския езикъ, вж. въ § 141. и слѣд.

И въ прѣдлозитѣ, както и въ нарѣчията, се криятъ застарѣли падежи. По-старитѣ прѣдлози наричаме истински прѣдлози, понеже у тѣхъ вече съвсѣмъ е потъмнѣло нѣкогашното имъ падежно значение както и изобщо именниятъ имъ характеръ. Другитѣ, по-нови прѣдлози, наричаме неистински. Нѣкои отъ неистинскитѣ прѣдлози сѫщеврѣменно служатъ и като нарѣчия.

Истински старобълг. прѣдлози сѫ: **въ, възъ, до, за, изъ, къ, на, надъ, низъ, объ, отъ, по, подъ, при, проти, прѣдъ, прѣзъ, разъ, съ** и **оу**; **прѣ** и **про** се употрѣбятъ само като префикси.

Неистински прѣдлози сѫ: **близъ, вънѣ, вънѣ, изкъноу, выше, далече, подалѣгъ, подалъгоу, кромѣ, окрѣстъ, окрѫгъ, междоу, мимо, мѣсто, прѣжде, прѣкы, прѣко, прѣмо, ради, радьма, слѣдь, послѣдь, срѣдѣ, срѣдь, странь, странѫ, таи, отаи** (тайно), **цѣщѫ** (поради), **дѣлѧ, дѣльма** (поради), **въскраи** (покрай), **противѫ, сквозѣ** (прѣзъ, чрѣзъ).

§ 101. **Съюзи.** По-главнитѣ старобълг. съюзи сѫ: **и, а, ти, та, те, то, и-и, нъ, нѫ, но, любо, ли, или, аще, ако, да, ѥда** (дали), **даже, ѩко, же, ѥже, нежели, негъли, заниѥ, заниѥже, понѥже, акы, цѣ** (даже и), **ацѣ** (каквото), **ѩроу** (дано).

§ 102. **Частици.** 1. Частицитѣ **не, ни** се наричатъ отрицателни частици, защото съ първата се отрича едно утвърждение изцѣло — качествено, а съ втората — количествено. Поради тази разлика и двѣтѣ частици могатъ заедно да се употрѣбятъ, съ което едно нѣщо се отрича качествено и количествено, напр. **ни-къто не вѣроуѥтъ.**

2. Частицата **нѣ** се свързва съ въпросителни мѣстоимения и нарѣчия, като имъ придава неопрѣдѣлено значение: **нѣ-къто, нѣкъгда.**

3. Частицата **или** дава на сравнителната степень значение на прѣвъзходителна: **или паще** (най-голѣмо, най-вече).

4. Частицата **же** дава относително значение: **и-же, ѩ-же, ѥ-же**; твърдѣ често се съединява съ думи, които съдържатъ отрицателната частица **ни**, напр. **ни-къто-же, ни-къде-же, ни-къгда-же** и пр.

5. Частицата **-ждо** дава значение „всѣки", напр **къждо, тъж-де, тако-жде.**

6. Възклицателни частици: **се** (ето, на), **ѩроу-тоу, ѩроу-да** (дано), **оувы, оле, оухъ** и пр.

III. Синтактични особености.

Двойствено число.

§ 103. Въ старобългарския езикъ добрѣ се прави разлика между множествено и двойствено число; послѣдното редовно се употрѣбя тогава, когато се говори за два прѣдмета, напр. **искоупи оу стражь тѣлесѣ сватоую; сѫпрѫга бѣховѣ; ва юста слоуѕѣ сотониинѣ; съвазати рѫцѣ и нозѣ; прѣклонити колѣнѣ.** По нѣкога се срѣща покрай двойствено число и числително *двѣ,* що показва, че значението на двойственото число почнало да слабѣе та е трѣбвало да се подкрѣпя съ числителното *двѣ.*

Членъ у прилагателнитѣ и сѫществителнитѣ.

§ 104. Въ старобългарския езикъ, както и въ всички други славянски езици, нѣкогашното показателно мѣсвоимение **и, ꙗ, ѥ** (вж. § 66.) служи като задпоставенъ членъ у прилагателнитѣ, напр. **добръ-и, добра-ꙗ, добро-ѥ.** Тѣзи прилагателни се наричатъ сложни за разлика отъ проститѣ прилагателни, които нѣматъ членъ. Сѫщиятъ членъ иматъ още и причастията (освѣнъ минало дѣйств. прич. II., което се употрѣбя само безъ членъ въ служба на сказуемо, вж. § 112.), пореднитѣ числителни и нѣкои мѣстоимения. Понеже показателното мѣстоимение прѣди да стане членъ се употрѣбяло слѣдъ прилагателното въ всички падежи и числа на тритѣ рода, затова то сетнѣ срастнало съ послѣдното въ всичкитѣ си падежени форми, и така се образувало покрай простото склонение още и подпълно сложно склонение на прилагателнитѣ (вж. § 66.).

Старобългарскитѣ сложни прилагателни изобщо се употрѣбятъ тъй, както се употрѣбятъ членуванитѣ прилагателни въ новобълг. езикъ. Трѣбва да се забѣлѣжи, че притежателнитѣ прилагателни рѣдко приематъ членъ и че членътъ не се повтаря, щомъ слѣдватъ на редъ като опрѣдѣления на едно и сѫщо име двѣ или повече прилагателни.

Примѣри: **Прииде Іоанъ кръститель проповѣдаѩ въ поустꙑни июдеисцѣи глаголѩ: покаите сѧ, приближи бо сѧ цѣсарьство небесьноѥ. — Се оубо ѥстъ реченоѥ Исаиѥмь пророкомь. — Къто съказа вамъ бѣжати отъ грѧдѫщааго гнѣва. — Добрꙑи человѣкъ отъ добрааго съкровища износитъ добраꙗ. — Бѫдѣте ꙗко отьць вашь небесьнꙑи. — Събьраша вьсѧ, зълꙑѩ же и добрꙑѩ. — Родъ лѫкавꙑи и невѣрьнь. — Вѣрьнꙑи рабъ и мѫдрь. — Сь ѥстъ слꙑшаи слово и разоумѣваѩ безаконьноѥ дѣло и дръзо.**

Както се образувалъ въ всичкитѣ славянски езици членъ у прилагателнитѣ, по сжщия начинъ почналъ да се образува въ старобълг. езикъ и членъ у сжществителнитѣ, и то отъ показателнитѣ мѣстоимения **сь, тъ,** които често се прибавяли слѣдъ името, съ което сетнѣ срастнали наедно. Това се извършило подпълно въ срѣднобългарския езикъ, а въ старобългарския се срѣщатъ само първитѣ начала. И тукъ, както и у прилагателнитѣ, се образували сложни форми въ всички падежи и числа на тритѣ рода. Когато се образували по този начинъ сложни форми у сжществителнитѣ, мѣстоименната часть по значение не е била винаги чисто показателно мѣстоимение, а повече опрѣдѣлителна прибавка съ характеръ на задпоставенъ членъ, понеже въ старобълг. езикъ се поставяли показ. мѣстоимения по-често слѣдъ, отколкото прѣдъ имената.

Отъ слѣднитѣ примѣри, извадени изъ най-старитѣ глаголически паметници (Марийнското, Асемановото и Зографското евангелие), добрѣ се вижда казаната обичь, да се туря показателното мѣстоимение слѣдъ името, поради което, както се каза, се развили сложни форми, а мѣстоимението постепенно получавало значение на членъ:

1. **Повелѣ господь ѥго, да продадѧтъ ї и женѫ ѥго и чѧда и вьсе, ѥлико имѣаше, и отъдати и; паде же оубо работъ и кланѣаше сѧ глаголѩ: господи, потръпи на мьнѣ, и вьсе ти въздамь. Милосръдовавъ же господь раба того поусти и длъгъ отпоусти ѥмоу. Ишедъ же работъ обрѣте единого отъ клеврѣтъ своихъ . . . .; падъ же клеврѣтотъ молѣаше и.** — 2. **Горѣ же человѣкоу томоу, имьже сꙑнъ человѣчьскꙑ прѣдастъ сѧ; добро би ѥмоу было, аще би не родилъ сѧ человѣкотъ.** — 3. **И слꙑшавъ цѣсарьтъ разгнѣвавъ сѧ и посъла воѩ своѩ и погоуби оубиица тꙑ . . . . и ишедъше раби ти на пѫти събьраша вьсѧ, ѩже обрѣтѫ . . . .; въшедъ же цѣсарьтъ видѣтъ възлежащиихъ видѣ тоу человѣка не облъчена въ одѣаниѥ брачьноѥ . . . . . . тогда рече цѣсарьтъ слоугамъ.** — 4. **Придосте же и видѣсте, къде живѣаше, и бꙑсте оу него денетъ.** —

5. Блаженъ рабътъ, егоже пришедъ господь свои обрѧщетъ тако
творѧща; аще ли речетъ зълы работъ въ срьдьци своемь: моудитъ
господинъ мои прити, ... придетъ же господинъ раба того
въ день, въ нѭже не чаетъ, и въ часъ, въ нѭже не вѣстъ. —
6. Чловѣкъ ѥтеръ посъла раба своего въ годъ вечерꙗ рещи зъва-
нынмъ . . . . и пришедъ рабътъ повѣда господиноу своемоу . . . . —
7. Видѣша, ꙗко корабліꙗ иного не бѣ тоу, тъкъмо ѥдинътъ, въ
нѭже вънидѫ оучениці ѥго. — 8. И съпасена бысть жена отъ
часа того. — 9. Исходѧще изъ домоу ли изъ града того отрѧсѣте
прахъ отъ ногъ вашихъ. — 10. И бѫдѫтъ послѣдньꙗ чловѣка того
горьша прьвыихъ. — 11. И познавъше и мѫжи мѣста того, посълаша
въ вьсѭ странѫ тѫ и принѣса къ ніемоу вьсѧ болѧщаꙗ. —
12. Вьсѣкъ, иже слышитъ словеса моꙗ си и творитъ ꙗ, оуподоблѭ
и мѫжоу мѫдроу, иже създа храминѫ своѭ на камене . . . . сниде
дъждь и придѫ рѣкы и възвѣаша вѣтри и нападѫ на храминѫ тѫ
и не паде сѧ . . . . и възвѣаша вѣтри и опьрѣша сѧ храминѣ
тои и паде сѧ . . . . . .; и бысть разроушеніе храмины тоꙗ
веліе. — 13. Отърадьнѣѥ бѫдетъ земи содомьсцѣи и гоморьсцѣи
въ день сѫдьны, неже градоу томоу. — 14. И рече имъ шьдъше:
рьцѣте лисоу томоу. — 15. Єдинъ же етеръ отъ нихъ, Каіафа,
архиереи сы лѣтоу томоу, рече имъ. — 16. И изиде вѣсть си
по вьсеи земи тои. — 17. И повелѣ народоу възлещи на земли
и приемъ седмь тѫ хлѣбъ хвалѫ въздавъ прѣломи. — 18. Иереи
єдинъ съхождааше пѫтемь тѣмь. — 19. Въдова же бѣ въ градѣ
томь. — 20. Бысть градъ крѣпъкъ на странѣ тои. — 21. О дьни
томь и о годинѣ тои никътоже не вѣстъ. — 22. Блажени рабити,
ꙗже господь пришедъ обрѧщетъ бъдѧща. — 23. Тъгда въсташа
дѣвыты вьсѧ и оукрасиша свѣтильникы своꙗ. — 24. И рече, да
пригласѧтъ ѥмоу рабыты, имъже дастъ сърєбьро, да оувѣсѧтъ,
какѫ коуплѭ сѫтъ сътворили. — 25. По мънозѣхъ же врѣменехъ
приде господь рабъ тѣхъ. — 26. Ни ѥдинъ же мѫжь тѣхъ
зъванынхъ не въкоуситъ моѥꙗ вечерꙗ. — 27. Абие же по скръби
дьнии тѣхъ слъньце мръкнетъ. — 28. Послѣдь же посъла сына
своѥго (къ дѣлателемъ) . . . . .; егда же оубо придетъ господь
винограда, что сътворитъ дѣлателемъ тѣмъ? — 29. На сѫдъ
азъ придъ къ мирось, да не видаштии видѧтъ и видаштии слѣпи
бѫдѫтъ. — 30. Разоумѣвъ же Ісоусъ лѫкавьствіе ихъ рече: покажите
ми образъ кинось ны . . . . они же принѣса ѥмоу пѣнѧѕь; Ісоусъ
же глагола имъ: чии ѥстъ образось и написаніе? — 31. Аминъ
глаголѭ вамъ, не мимоидетъ родось, доньдеже вьсꙗ си бѫдѫтъ. —

32. **Никоили же тако ѥстъ глаголалъ чловѣкъ ꙗко сь чловѣкъ; отъвѣшташа имъ фарисеи: нъ народось, иже не вѣстъ закона...** — 33. **Сь ѥстъ хлѣбъ, съшеды съ небесе; ꙗды хлѣбъсь, живъ бѫдетъ въ вѣкъ.** — 34. **Вьсѣкъ пиꙗ отъ воды сеѩ въждаждетъ сѧ пакы.** — 35. **Отьци наши поклониша сѧ въ горѣ сеи.**

Забѣлѣжка. Както отъ простото склонение на сѫществителнитѣ е останалъ въ новобълг. езикъ само единъ общъ падежъ, така сѫщо и отъ сложното склонение се е запазилъ само общъ — членуванъ падежъ, който съ помощьта на прѣдлозитѣ замѣстя изчезналитѣ падежи. Ала отъ старото склонение — просто и сложно — има и сега още по българскитѣ нарѣчия доста много остатъци, а въ нѣкои родпоски и западни български говори още редовно се употрѣбятъ падежни форми на члена като напр. човѣка-того, човѣко-тому и др. Отъ сѫществителнитѣ членътъ миналъ сетнѣ и къмъ старитѣ сложни прилагателни.

Членъ иже, ꙗже, ѥже.

§ 105. Въ старобългарскитѣ книги често се срѣща мѣстоимението иже, ꙗже, ѥже, употрѣбено съ значение на членъ. Съ този членъ старитѣ прѣводачи се старали да прѣведатъ грѣцкия самостоятеленъ (прѣдставенъ) членъ ὁ, ἡ, τὸ, напр.: **Нѣси ли ѥже прорицаемо слышалъ?** (οὐ τὰ προλεγόμενά ἤκουσας?). — **Обрѣтомъ Ісоуса, сына Іосифова, иже отъ Назарета** (τὸν ἀπὸ Ναζαρέτου). — **Ѥстъ иже глаголаи на вы.**

Сѫщо така се употрѣбя **ѥже** като членъ при инфинитивъ споредъ грѣцкия членуванъ инфинитивъ, който въ тоя случай има значение на сѫществително, напр. **ѥже любити** вм. грѣц. τὸ ἀγαπᾶν, **ѥже сѣсти** вм. грѣц. τὸ καθῖσαι; срав. още: **каꙗ польза ѥже вѣдѣти о бозѣ правааꙗ оучениꙗ? — добрѣ оучителю глаголѥши, ꙗко ѥдинъ ѥстъ богъ, и ѥже любити искрънꙗаго акы себе болѥ ѥстъ вьсѣхъ сѫжигаемыхъ жрътвъ.**

Падежи безъ прѣдлогъ.

I. Именителенъ падежъ.

§ 106. Именителенъ падежъ въ изречението служи като подлогъ и опрѣдѣление на подлога: **богъ любитъ; благыи богъ любитъ; богъ, вьседръжитель, любитъ; богъ, благъ и милостивъ, любитъ; богъ вѣчьнъ прѣбываѥтъ; богъ ѥстъ любы.**

§ 107. Именителенъ пад. бива опрѣдѣление на глаголитѣ **ѥсмь, быти, стати, прѣстати, стоꙗти, слоути, сѣсти, сѣдѣти, лежати, прѣбыти, довьлѣти, сѫконьчати, мьнѣти сѧ, творити сѧ, ꙗвити сѧ,**

сѫжалити сѧ, и на страдателнитѣ форми напр.: **именовати сѧ, прозъвати сѧ, изъбьранъ ѥсмь, поставлѥнъ бысть, нареченъ бысть, назъванъ бысть** и пр. Този именителенъ падежъ се нарича и **втори именителенъ**.

Примѣри: **вьсѣкъ, иже творитъ сѧ цѣсарь, противитъ сѧ кесареви; азъ, отьче, ѥпископъ поставлѥнъ ѥсмь; ты, отрочѧ, пророкъ вышьняаго наречеши сѧ; и събѫждь сѧ отъ съна видѣ сѧ съдравъ; Адамъ бо прѣвѣ създанъ бысть, по томь Ева; прѣбысть алчьнъ и жѧдьнъ; такъвъ роднлъ сѧ ѥсть.**

Забѣлѣжка Втори именителенъ се замѣстя и чрѣзъ творителенъ падежъ (вж· § 138. 1.).

§ 108. Сегашно дѣйствително причастие и минало дѣйств. причастие въ служба на втори именителенъ. а) Сегашно д. прич.: **бысть Іоанъ кръстѧ въ поустыни и проповѣдаѩ; бѣ съ ними Петръ стоѩ и грѣѩ сѧ; и бѣ Іосифъ и мати ѥго чоудѧще сѧ о глаголѥмыихъ о немь; бѣахѫ же ѥдини отъ кънижьникъ тоу сѣдѧще и помышлѣѭще въ срьдьцихъ своихъ; ѥже мьнитъ сѧ имѣѩ, се отъиметъ сѧ отъ него; си же не прѣста обълобизаѭщи нозѣ мои**; б) Минало д. причастие: **азъ ѥсмь старъ и жена моѩ заматорѣвъши въ дьнехъ своихъ; вы разгрѫдѣвъше ѥсте; истѫпивъши оумомь бѣ; нечьстиѥмь бѣахѫ падъше.**

§ 109. Дѣйствителнитѣ причастия освѣнъ мин. д. прич. II. служатъ въ именителенъ пад. като опрѣдѣление (атрибутъ) и б) пояснение (апозиция).

а) Като опрѣдѣление причастието е членувано, нпр. **не мръчаи свѣтъ; се ѥстъ тѣло моѥ ломѧщеѥ сѧ; къде ѥстъ рождии сѧ цѣсарь? къто ѥстъ давыи тебѣ область?**

б) Като пояснение причастието не е членувано: **приде Мариꙗ, възвѣщаѭщи оученикомъ; и тоу, живы блѫдьно, расточи имѣние своѥ; Каіафа, архиѥреи сы лѣтоу томоу, рече имъ; се сѫтъ словеса, ꙗже глаголахъ къ вамъ еште сы съ вами; како можетъ человѣкъ родити сѧ старъ сы; идѣаше въсходѧ въ Ієроусалимъ; азъ шьдъ поклонѭ сѧ емоу; съгрѣшихъ прѣдавъ кръвь неповиньнѫ.**

§ 110. Въ старобълг. езикъ често се схваща причастието като цѣло сказуемо та се свръзва съ сѫщинското сказуемо чрѣзъ съюзъ и, напр. **се единъ отъ сѫщихъ съ Ісоусомь извлѣкъ ножь свои и оудари раба архиереова; Пилатъ изведъ вънъ Ісоуса и сѣде на**

сѫдищи; повелѣ воиномъ шедъше въ цръкъве и рещи епископоу Сисинию.

§ 111. Често се употрѣбя въ старобълг. езикъ едно обстоятелствено причастие, което не се скланя и никакъ не се съгласува съ името. За това причастие е послужилъ най-повече именителенъ пад. мѫж .р. въ множествено число, който окончава на **-ще, -ше**, та може това причастие да се нарече несъгласуванъ именителенъ. Срав. напр. **повелѣ съвязати ѭ и влачаще вести ѭ въ тьмьницѭ; съ небесе божи гласъ слыша, велаще вънити; подоба ми естъ сѫдѣти млъчаще; молитва на воиnскѫ идѫще.**

§ 112. а) Причастието на **-лъ** се отличава между другитѣ причастия и по това, че то се употрѣбя само вѫ именителенъ падежъ на тритѣ рода и числа. Често пѫти се изпуска въ 3. л. отъ описателно минало врѣме глаголътъ **есмь**, и тогава причастието само̀ образува сказуемо, напр. **васъ земля не покрила ни небо приялъ; ходилъ връхоу моря, яко по соухоу; не подражалъ зълобѫ хоульныихъ.**

б) Причастието на **-лъ** изказва и желание, напр. **юша и не събьрали събора, юша и сице не бесѣдовали; ярoу тоу зълобы прѣсталъ конць.**

II. Винителенъ падежъ.

§ 113. 1. Винителенъ падежъ служи за допълнение (обиектъ) на многочислени глаголи, които поради това сѫ наречени прѣходни глаголи, напр. **отъсѣкоша рѫкѫ мѫченика; творѭ волѭ вышьняго; съпасѫ доушѫ своѭ; пишѫ писмо; благодарѭ та; да минетъ ма чаша си** и пр.

2. Много непрѣходни глаголи, повечето отъ които показватъ движение, като получатъ префиксъ въ, възъ, до, за, на, надъ, объ, о, по, подъ, про, прѣ, изискватъ допълнение въ винителенъ пад., напр. **обидоша вьсѫ странѫ; прѣбыкъ тоу врѣмя много; прѣстѫпиша заповѣдь; облакъ свѣтьлъ осени ѭ.**

3. Много имена служатъ за допълнение на глаголи, които откъмъ корена сѫ еднакви съ тѣхъ. Това допълнение повече служи да подкрѣпи и да съживи глаголното значение. напр. **гладьство гладовати; аггельское житье жити; послѣдьное цѣлованье цѣлоуемъ.**

4. Винителенъ падежъ се употрѣбя по нѣкога и като допълнение на сѫществителни, изведени отъ прѣходни глаголи, напр. **по приятии ми отъ бога великъıи даръ; ничесоже не проoумѣ прѣжде данием оурокы.**

§ 114. 1. Втори винителенъ. Въ зависимость отъ глаголитѣ, които изискватъ втори именителенъ, когато сѫ въ страдателенъ залогъ (вж. § 107.), употрѣбя се тъй нареченъ втори винителенъ като второ допълнение, когато сѫщитѣ глаголи сѫ въ дѣйствителенъ залогъ, напр.: **постави Методиꙗ епискоупа; кого сѧ самъ твориши? многы постави попы и диꙗкы, а Виталиꙗ постави епискоупа; дати доушѫ своѭ избавлѥньѥ за многы; чьто мѧ глаголѥши блага? невѣдѣаше ꙗко жродъ ѥстъ, нѫ мьнѣаше и мѫдра; когда же тѧ видѣхомъ страньна или нага или больна?**

Забѣлѣжка 1. И втори винителенъ често се замѣстя чрѣзъ творителенъ падежъ (вж. § 138. 2.).

§ 115. Вмѣсто винителенъ падежъ, когато е причастие, често се употрѣбя формата на несъгласувания именителенъ (вж. § 111.), напр. **да не оклевещеши оучителꙗ немощь, ѥгда видиши оученика прѣдаѭще; обрѣте смокъвь листвиемь красоуѭщѫ сѧ.**

§ 116. Чрѣзъ винителенъ падежъ обстоятелствено се опрѣдѣлятъ а) мѣрка (на въпросъ колко — ?), нпр. **три стѫпи стѫпивъ; иди съ нимь дъвѣ връстѣ; погроужахѫ грѣшьникы тысѫщѫ лакътии;** б) начинъ, нпр. **просто рещи; мало полежавъ** и пр. (вж. § 99. б); в) мѣсто, при глаголи на движение, напр. **приде Христосъ небесьскыѩ двьри; гради вънъ** (вин. п.); **иди слѣдь** (вин. п.) **него; поставлꙗѭтъ оба полы свѣтилѣ двѣ; странѫ сѣвера обращете тѣло моѥ;** г) врѣме, напр. **пришьдъшоу ѥмоу вечеръ въпрашаааше ѥго; три дьни въ китѣ поживъ три лѣта, нощь и дьнь, не прѣсталахъ оуча; прьвоѥ, въторое, третоѥ, дьньсь, дьньть,** напр. **придосте же и видѣсте, къде живѣаше, и бысте оу него дьньть; и дьнь ѥче дьнь на высотѫ растетъ; дъва браты** и пр.; възклицание: **тако ми богы! тако ми великѫѩ богынѩ Артемѫ!**

За винителенъ пад. съ инфинитивъ вж. § 130. 2.

III. Родителенъ падежъ.

§ 117. Родителенъ падежъ като частично допълнение. Родителенъ пад. като прѣмо допълнение въ изречението се различава отъ винителенъ пад. по това, че означава само отъ часть или изобщо въ ограничена мѣрка досегнатъ отъ дѣйствието прѣдметъ, поради което той е частично допълнение.

1. Родителенъ пад. като частично допълнение се употрѣбя при много глаголи, отъ които повечето значатъ: желая, търся, моля,

Р. п. показва: 1) че името е въ извѣстно [illegible] отношение [illegible] 2) че взимам отъ нещото, но пог. дѣйствие засяга една часть отъ него; 3) че отъ [illegible] ние това дѣйствие [illegible] и се отдалечава (отстоя).

очаквамъ, обичамъ, съзирамъ, вкусвамъ, слушамъ, пия, вземамъ, докосвамъ се, давамъ и пр. Срав. **алчащии правьды насытити; пьси алчжтъ лова; въпрошж вы азъ единого словесе; проси отъ нього тѣла Ісоусова; сласти въкоусихъ; въкоуси вина; оуслыши, боже, моления моего; да причастьници бждемъ цѣсарьствия небесьнааго; наслади са зълобы; наидоша са брашьна; никътоже, пивъ ветъха вина, абие хоштетъ новоумоу; изии са воды; даждь ми хлѣба; коупи соли.**

2. Родителенъ падежъ като частично допълнение самъ означава часть отъ една цѣлость, както напр. въ **даждь ми хлѣба**, но често пжти тази часть по-близко се опрѣдѣля и съ отдѣлни думи, най-повече съ сжществително име, напр. **имѣаше кринницж медоу; принесе товарь злата и сьребра; даждь ми кжсъ хлѣба.** Отъ този опрѣдѣленъ частиченъ родителенъ падежъ се развилъ постепенно тъй нареченията притежателенъ родителенъ (вж. § 118.).

3. Родителенъ пад. като частично допълнение служи при супинъ отъ прѣходнитѣ глаголи, напр. **приде почрьпатъ воды; вънидe погоубитъ крьстиянъ; посъланъ бысть Гавриилъ възвѣстить вьсемоу мироу съпасения; приде приятъ кръве своея; изиде сѣятъ сѣмене своего; посъла и пастъ свиний.**

Забѣлѣжка. При одушевенитѣ прѣдмети отъ мжж. родъ ед. ч. родителенъ пад. почти редовно служи вмѣсто винителенъ падежъ.

§ 118. Родителенъ падежъ, когато означава свойство или принадлежность, се нарича притежателенъ родителенъ, напр. **посъланъ бысть къ полатѣ цѣсаря; се бо кажетъ владыкы чловѣколюбие; тѣхъ естъ цѣсарьствие небесьное.**

§ 119. Въ староб. езикъ всѣки пжть се прѣдпочита да се употрѣби прилагателно име вмѣсто притежателенъ родителенъ пад. Затова послѣдниятъ твърдѣ рѣдко се срѣща, а вмѣсто него се употрѣбятъ притежателни прилагателни, докато въ грыцкия и латинския езикъ, отъ които нашитѣ стари писатели най-много сж прѣвождали, напротивъ въ сжщитѣ случаи редовно се употрѣбя притежателенъ родителенъ пад., напр. **приступиша къ немоу оученици Іоанови** (οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου); **пришьствие Христово** (adventus Christi); **образъ дъждевъ; дъшти Иродиадина** (ἡ θυγάτηρ τῆς Ἡρωδιάδος); **прѣстолъ дѣдинъ и отьчинъ; иглинѣ оуши; о горе мьнѣ, яко жилище есмь диаволе; домъ кънажь; дѣтьска любъвь.**

Прилагателно име вмѣсто притежателенъ родителенъ падежъ толкова е обикнато, че се срѣща и въ случаи, когато послѣдниятъ

има свое пояснение (апозиция), напр. покрай бысть въ дьни Нрода цѣсарѣ июдейска се срѣща и: въздвиже рогъ съпасения нашего въ домоу Давидовѣ, отрока своего; въ домъ Марииинъ, матере Іоановы; домъ Филиповъ, евангелиста. Законътъ за съгласуването въ староб. езикъ е толкова силенъ, щото въ нѣкои случаи се употрѣбя прилагателно и вмѣсто пояснение (апозиция), напр. лоно Авраамово, патриархове.

§ 120. Задържа се родителенъ притежателенъ: 1. при съществителни, изведени отъ прѣходни глаголи, напр. по сътворении отъ него великыхъ чоудесъ; ятие края ризы; въскрешение мрътвыхъ и пр., но по нѣкога и тукъ се срѣща прилагателно, срав.: проповѣдимъ оумрьщвление диаволово, съпасение крьстианьско; Павлово оуловление; по прѣдании Іоановѣ;

2. когато родителенъ падежъ има свое опрѣдѣление, напр. человѣкъ етеръ добра рода иде на странѫ далече; приде мѫжь благолѣпьна образа; азъ есмь вашего племене; добра корене добра же и леторасль.

§ 121. Родителенъ падежъ бива допълнение на глаголи, които значатъ отдѣлямъ се, лишавамъ се, боя се и подоб, напр. бѣжимъ кычения; лишити ма хотатъ славы Христосовы; да та прощѫ грѣха; бояше са тѣхъ мѣстъ.

Сѫщиятъ родит. пад. се употрѣбя въ зависимость и отъ глаголи, които иматъ префикси, що се съгласуватъ съ родит. пад., напр. мѫкы да избѫдетъ человѣкътъ; корабля твоего изидѫ; отъвращаютъ са събора; отьчьства отъгънанъ естъ; срьдьцемь далече отъстоитъ бога; оутаи са вьсѣхъ.

§ 122. 1. Отреченъ родителенъ. Вмѣсто винителенъ пад. употрѣбя се родителенъ пад. при отречени прѣходни глаголи, напр. не имаши власти надъ мъноѭ; иди призови мѫжь свои; отъвѣшта жена и рече емоу: не имамь мѫжа; аще ли кънигамъ вѣры не емлете, како моимъ глаголомъ вѣрѫ емлете; никътоже не въливаетъ вина нова въ мѣхы ветъхы, нъ вино ново въ мѣхы новы въливати.

Отреченъ родителенъ се срѣща и вмѣсто именителенъ пад., напр. отъ тебе плода не бѫдетъ; не бѣ има чада.

§ 123. Чрѣзъ родителенъ падежъ се изказва поводътъ на извѣстно учудване или възклицание, придружено съ възклицателни частици о, о веле, оле, оувы, оухъ, дивъ, напр. о беззаконьнааго възвышения! о прѣславьныхъ чюдесъ! оувы омрачения доуша!

Сѫщо така въ родителенъ пад. се изказва прѣдметътъ, въ който се заклеваме, придруженъ съ **тако ми**, напр. **тако ми здравиꙗ фараониꙗ! тако ми господи моѥго Ісоусъ-Христоса! тако ми истины!**

§ 124. Родителенъ пад. означава **мѣрка**, на въпросъ колко далечъ, колко дълго, колко старо и пр.; той има частично значение и чрѣзъ това се различава отъ винителния пад. за мѣрка (вж. § 116. а), напр. **растоꙗтъ отъ града поприщь четыръ; образъ ѥго пади истъканъ бѣаше; коѥ бисерьѥ тъчьно ѥстъ сихъ словесъ.**

2. Сроденъ съ родителенъ за мѣрка е родителенъ пад., употрѣбянъ при сравнителна степень; въ родителенъ пад. се поставя прѣдметътъ, съ който се сравнява другъ нѣкой прѣдметъ, напр. **зъло, зъла зълѣѥ; онъ пръвѣи мене бѣ; нѣстъ рабъ болїи господина своѥго; къто хощетъ старѣи быти, да бѫдетъ вьсѣхъ мьнїи.** Прѣдметътъ, който се сравнява, може да се изкаже и чрѣзъ имен. падежъ, като се прѣдстави **неже**; напр. **вьсѣкого звѣрꙗ хоуждии, и: хоуждии неже вьсѣкъ звѣрь.**

§ 125. Родителенъ пад. показва врѣме, прѣзъ което се върши нѣщо, напр. **събьраша сꙙ мѣсаца маиꙗ епископи; коньчахъ тогоже лѣта, мѣсаца декабриꙗ.**

§ 126. При нѣкои глаголи, които иматъ префиксъ **до**, служи родителенъ пад. като допълнение и показва цѣльта, къмъ която е насочено дѣйствието. Въ такива случаи редовно се употрѣбя дателенъ падежъ (вж. § 127. а). Срав. **иже доидетъ мѣста того; доплоути града; лѣствица, небесе доходащи; ѥгоже глѫбокыꙗ мысли не можетъ никътоже домыслити сꙙ.**

IV. Дателенъ падежъ.

§ 127. 1. Многочислени и разновидни сѫ глаголитѣ, които изискватъ допълнение въ дателенъ падежъ. Особно често се употрѣбя дателенъ пад. при глаголитѣ: **дати, прѣдати, бесѣдовати, рещи, велѣти** и пр., сѫщо тъй: **одолѣти: томоу зълоу одолѣти иматъ; вѣровати: вѣроуѭ богоу; надѣꙗти сꙙ, приꙗти, завидѣти** и пр.

2. Особно трѣбва да се забѣлѣжи:

а) дателенъ падежъ при глаголи, които значатъ движение или стремежъ: **богови приходиши; несе ѭ матери своѥи; връꙁи сꙙ низоу; стизаше мѫжьскоумоу възрастоу; пшеници плѣвель смѣси; прѣстати сѫдищоу; книгамъ прилежиши;**

б) дателенъ падежъ при глаголи, които значатъ внимавамъ, разумѣвамъ, насилвамъ, съжалявамъ, укорявамъ, уподобявамъ се и подоб., напр. **не вънимаи доротѣ ни высотѣ възраста ѥго;**

фазоумъ льсти ихъ; не довѣдѣаше ѩзыкоу апостольскоу; оуподоби са цѣсарьство небесьное десати дѣвъ;

в) дателенъ пад. слѣдъ глаголи, които значатъ избирамъ, правя: избьра та себѣ невѣстѫ; позороу сътворити кого; сътворитъ са смѣхоу врагомъ;

г) дателенъ пад. при желание и възклицание, нпр. благо доуши нашеи; оувы мьнѣ; горе вамъ; о лютѣ вамъ; оухъ мьнѣ.

§ 128. Дателенъ притежателенъ 1. Въ староб. езикъ твърдѣ много се употрѣбя дателенъ падежъ съ притежателно значение, напр.: идоуть въ чисти бога, творьца небоу и земли и морю и вьсѣмъ, иже сѫтъ въ нихъ; приде на пагоубѫ кръстиꙗномъ; госпожда же селоу томоу елинꙑни бѣаше (покрай: видѣвъши же господꙑни села того, вѣрова господи); чьто естъ има богоу вашемоу? оуслꙑша же мати праведьноуоумоу и рада бꙑстъ; храмъ мои храмъ молитвѣ наречетъ са; презвитерь съборнѣи цръкъви; о крамольниче божии и враже истинѣ!

2. Особно се употрѣбя дателенъ притежателенъ при мѣстоименията, напр. они же, видѣвъ старость емоу, рѣша; да разидѫтъ са врази его и бѣжатъ отъ лица емоу; повелѣ тѣло емоу въврѣщи въ рѣкѫ; бѣ же Мариꙗ помазавъшиꙗ господа муромь, еиже братъ Лазаръ болѣаше; прикоснѫ са оучесоу има; аще комоу загоритъ са храмина; не бꙑ оумрълъ ми братъ; ицѣли ми дъщере; къде Авелъ, братъ ти? о жено, велика ти вѣра; повѣждь си има.

3. Съ дателенъ притежателенъ сѫ сродни: а) дателенъ падежъ слѣдъ повиньнъ, длъжьнь, кривъ и пр., напр. повиньнъ естъ сѫдоу; обьщьникъ словесьмъ; поклоньникъ иконамъ;

б) дателенъ съ спомагателния глаголъ есмь, напр. роумѣно лице емоу естъ; не бѣ има чада; зима ми бѣаше; семоу бѣ събꙑти са;

в) дателенъ, зависимъ отъ глаголи като: оубѣждати, искоупити са, изрѣшити са, отрещи са и подоб., напр. сѫдоу оубѣжати; за село мое искоупихъ са кесароу; изрѣшити са длъгоу.

§ 129. Дателенъ самостоятеленъ (dativus absolutus). Дателенъ падежъ отъ едно име заедно съ втори дателенъ падежъ отъ едно причастие, като негово опрѣдѣление, се употрѣбя и вмѣсто цѣло приставно обстоятелствено изречение.

Такъвъ дателенъ падежъ се нарича самостоятеленъ дателенъ. Правилно е, щото прѣдметътъ, за който се говори въ самостоятелния дателенъ, да бѫде различенъ отъ подлога на изречението, ала това правило не се спазва всѣки пѫть въ староб. езикъ. Когато

дѣйствията се извръшватъ съцевръменно, употрѣбя се сегашно дѣйствит. причастие; когато главното дѣйствие се върши по-сетнѣ, взема се минало д. прич. I.

Примѣри. 1) Различни подлози: ставъшемъ же святынмъ прѣдъ кънаѕемъ рече къ нимъ; вечероу же бывъшоу глагола господинъ винограда; цѣсарьствоующоу Диоклетианоу заповѣдь посълана; 2) Еднакви подлози: лютѣ же юмоу страждѫщоу възъпи.

§ 130. 1. Дателенъ съ инфинитивъ (dativus cum infinitivo). Когато дателенъ пад. като допълнение на главното сказуемо въ изречението служи и като логиченъ подлогъ на единъ инфинитивъ, който се схваща като второстепенно сказуемо, тогава казаниятъ дателенъ заедно съ инфинитивъ образуватъ едно синтактично цѣло, което има значение на приставено изречение, що наричаме „дателенъ съ инфинитивъ.“

Примѣри: повелѣ, съборoу быти; повелѣ, книгамъ напьсати сѧ и посланамъ быти; помоли сѧ изити водѣ и пи(тъ); нарече тѧ господь патриархоу быти святѣи цръкъви своюи и быти прѣмникоу и намѣстьникоу връховьнааго апостола Петра; мнози же моляхѫ ї прити юмоу въ домы ихъ.

2. Въ старобълг. езикъ въ нѣкои рѣдки случаи се срѣща и винителенъ съ инфинитивъ, напр. глаголѭтъ Христа быти сына Давидова; вѣроуѭ сына божиѭ быти Іисоуса Христа; да не къто мьнитъ мѧ безоумьна быти; кого мѧ глаголѭтъ народи быти?

V. Творителенъ падежъ.

§ 131. Творителенъ падежъ има двѣ главни значения, отъ които се развили други, второстепенни значения, а именно той показва, че глаголното дѣйствие се върши задружно съ единъ прѣдметъ или пъкъ чрѣзъ него като оръдие или срѣдство. Въ първия случай творителенъ пад. се нарича задруженъ (социативенъ), напр. радоваше сѧ вьсѣмь домомь, а въ втория — оржденъ (инструменталенъ), напр. оударн ножемь.

§ 132. Задруженъ творителенъ рѣдко се срѣща употрѣбенъ безъ прѣдлогъ. Прѣдлогътъ, който обикновено го придружава, е съ. Безъ прѣдлогъ: веселяхѫ сѧ вьсѣмь домомь; бысть чловѣкъ нечистымь доухомь; ноужда юмоу бѣаше ити вон (твор. мн. ч.); далече вои хождааше; тоу станомь своимь ста; оудари ратьѭ на градъ.

§ 133. Орждень творителенъ. 1. Орждень творителенъ се употрѣбя въ зависимость отъ многочислени глаголи, които значатъ правя, дигамъ, вземамъ, пълня, пия, помагамъ, заклевамъ се, владѣя и пр. Примѣри: облѣци ма твоеѭ одеждеѭ; ровъ пръстьѭ насыпа; исплънни са доухомь сватыимь; словесемь ицѣли; налои себѣ ѩдомь; своима очима видѣ; не кльнѣте са ни небесьмь ни землеѭ.

2. Орждень творителенъ показва срѣдство, чрѣзъ което се върши извѣстно движение при глаголи: крьтѣти, врѣщи (хвърлямъ), гыбнѫти (движѫ), двигнѫти, зыбати, колѣбати, кывати, метати, мести, сагнѫти, трясти, тъщати, бити, оударити и пр. При сѫщитѣ глаголи допълнението се поставя и въ винителенъ падежъ вмѣсто въ творителенъ, споредъ както се схваща, сир. да ли като прѣмо допълнение (вин. пад.) или като срѣдство (оржд. твор.), напр. връже ремен́емь на лице емоу и: връже ремень; металахѫ камениемь и стрѣлами, и: за кое ихъ дѣло каменье на ма метете? Срав. още: махнѫ десницеѭ своеѭ; землеѭ изъ дъна кто въстрасе? главоѭ о землѭ бьетъ; рьци словомъ покрай: рьци слово.

§ 134. Орждень творителенъ се употрѣбя и съ слѣднитѣ особни значения:

1. творителенъ, зависимъ отъ страдателни глаголи, като напр. лежаше огньмь жегома; Христосъ, хоулимыи тобоѭ; распатыи нашимь родомь;

2. творителенъ, който показва поводъ или причина на дѣйствието, на което е допълнение, напр. гладомь мьрѫхѫ; едва приде народомь; страхомь ѩста; гноемь кониетъ; виномь смрьдитъ;

3. творителенъ слѣдъ сравнителна степень, който означава, доколко единъ прѣдметъ надминува другъ прѣдметъ: многомь дражаиши естъ глава Іоанова; многомь прѣжде сего посъланъ бystъ.

§ 135. Мѣстенъ творителенъ пад. показва пространство, по което или прѣзъ което става извѣстно движение, напр. отиде пѫтьмь своимь; въставъ же отъ молитвы и текъ инѣмь пѫтьмь прѣдъвари цѣсаря; исходоша приходомь; свѣтъ, иже въстокомь исходитъ, западьмь заходитъ; кржгомь врьтитъ са; вънидѣ праѕцьмь въ домъ.

§ 136. Врѣмененъ творителенъ падежъ: четырьми десяты и шестьѭ лѣтъ създана бысть црькы си, а ты ли трьми дьньми въздвигнеши ѭ? кланѣю въсеѭ недѣлеѭ съ-

дѣлаѥтъ, тѣмь дьньмь погоубитъ. Нѣкои творителни за врѣме се схващатъ вече като нарѣчия: нощьѭ, дьньѭ, маломь, мъногоѭ, врѣменемь.

§ 137. 1. Обстоятелственъ творителенъ п. за начинъ: възъпи гласомь великомь; таимь творитъ; льстьѭ оукраде; оутекомь прибѣже; рѫкоѭ слъзы тоущтъ; радомь идѣахѫ; плескомь оудари рѫцѣ; мльчкомь отъхождааше; и сътвориша тако слоугы, и съломиша сѧ кости ѥго и прѣтрѫша ї полъма (твор. дв. ч.); творителенъ отъ числителни: исхождаахѫ съторицами и тысѫщами; вьсь тьмами народъ въскрича; тьмами на ѥго клеветы изобрѣтохъ. Творителенъ като нарѣчие: тѫжааше бол҄ьми; глаголѭ бол҄ьшьми; опакы си съказанъ; осклабивъ сѧ малы; прѣкы глаголати; жеиьскы плачетъ; не разоумѣѭ добрѣ гръчьскы. Сѫщо такива сѫ: тольми, тольма, ѥльми, ѥльма и пр. (вж. § 99.).

2. Тукъ принадлежи и творителенъ падежъ отъ сѫществителни имена, които сѫ еднокоренни съ глагола, комуто служатъ за допълнение, напр. оужасоша сѧ оужасьѭ великоѭ; въсплачетъ сѧ плачемь великомь; троудомь добрымь троудихъ сѧ; чоудихъ сѧ чоудомь великымь; порадова сѧ радостьѭ великоѭ.

§ 138. 1. Творителенъ вмѣсто втори именителенъ (вж. § ~~107~~): не бѫди никътоже Іоудоѭ тоу, не бѫди никътоже зълъ; томь часѣ сътвори сѧ стлъпъ лозоѭ; поставлѥнъ бываѥтъ презвутеремь; прѣтвараше сѧ овогда тоуромь быкъ, овогда крилатамъ птицамъ подоба сѧ; вьсе тѣло ѥстъ ѩзыкоѭ; летаѥтъ орломь и ѩстребомь; слоужи иподиѩкономь.

2. Творителенъ вмѣсто втори винителенъ (вж. § 114.): зовѫ отьца отьцемь; рабомь нарыцаѥтъ владыкѫ, не глаголѥтъ господьмь ни богомь; зовѣаше ѭ сестроѭ; остави ѥго сиротоѭ.

VI. Мѣстенъ падежъ.

§ 139. Мѣстенъ падежъ въ старобългарския езикъ сравнително рѣдко се срѣща употрѣбенъ безъ прѣдлогъ.

1. Често се срѣща мѣстенъ падежъ безъ прѣдлогъ съ чисто мѣстно значение при собствени имена на мѣста и страни, а порѣдко при други, нарицателни имена, напр. съконьча Нисии Оусоровѣ, ~~своѥи ѥмоу вьси~~; живѫтъ цѣсари градѣ; кости наша съхранѥны сѫтъ семь мѣстѣ; народъ сѫщии полатѣ; сѣди сьде подножии ми; въскраи ми ѥстъ, сѫсѣдѣхъ.

2. Много глаголи, които показватъ движение, изискватъ допълнение въ мѣстенъ пад. Повечето отъ казанитѣ глаголи иматъ прѣдставка (префиксъ), напр. коснѫ сѧ кран (мѣст. п.) ризѣ юго; коснѫ сѧ оушесоу има; коснѫхъ сѧ двьрьхъ; ангелъ прикоснѫ сѧ вєригахъ; нѣстъ надѣꙗти сѧ братѣ; жена живѣ мѫжи приказана; пригвозди страсѣ своюмь плъть моѭ; кто же отъ васъ пекы сѧ можетъ приложити тѣлѣ своюмь лакъть единъ?

§ 140. Мѣстенъ пад. за начинъ се схваща вече като нарѣчие, напр. томь дьнѣ бысть знаменьѥ; вьчера и ономь дьнє; оусъпе сеи ношти; шьдъ ношти запали цръкъвь; за оутра и полоу дьне; вечеръ или полу ношти; прѣкръми ꙗ томь лѣтѣ; томь часѣ прозрѣхъ; зимѣ; оутрѣ нѣстъ ми льзѣ; что ѥсть трѣбѣ? ꙗвѣ бысть има юго; кротъцѣ и тихо рече; биꙗше сѧ крѣпъцѣ; о лютѣ мьнѣ! добрѣ, зълѣ и пр.

Падежи съ прѣдлогъ.

§ 141. Старобългарскитѣ прѣдлози се съгласуватъ или само съ единъ падежъ или съ два падежа или съ три падежа.

А. Прѣдлози, които се съгласуватъ само се единъ падежъ.

I. Родителенъ падежъ.

безъ: да и прѣдастъ имъ безъ народа.

близъ: приде близъ скаталаго; приближиша сѧ близъ рѣкы.

вънъ, вънѣ, извънъ: изиде вънъ града; вънѣ града прѣбываꙗте; повелѣ извънъ града того посѣщи.

выше: выше презвитера сѣсти; выше закона быти.

далече, повече се схваща като нарѣчие, напр. далече отъ васъ ѥстъ; но и като прѣдлогъ: имѣаше село вънѣ града не далече града.

до: доидоша до цръкъве; до бедроу закопанъ; до сыти накръми.

дѣлꙗ, дѣльма (заради, поради): вьсе врагъ дѣлꙗ бываетъ; сихъ дѣльма вьсѣхъ винъ хощетъ погоубити юго.

изъ: влѣкоша вънъ изъ клѣти; изъ давьна; изъ prѫкꙑ.

около: стоꙗтъ около цръкъве.

въс-кран (=възъ кран); сѣде въскран игоумена.

кромѣ (извънъ, безъ): кромѣ тѣла ѥстъ; ты юдинъ юси кромѣ грѣха.

окрѫстъ (около): повелѣ юмоу ходити окрѫстъ монастырꙗ.

окрѫгъ (около): сѣдѣахѫ окрѫгъ тѣлесоу юю.

въ-мѣсто: въ мѣсто сего старьца приходитъ.

отъ: да не отлжчимъ са отъ тебе; градъ въземате са отъ страха; бодомъ јестъ отъ съвѣсти своја.

отаи (тайно): отаи јего сътрѣшлааше.

послѣ: приде послѣ вьсѣхъ.

ради, радьма: обьитаагo ради оусп**ѣ**ка жити; чьсо радьма плачете? Съединява се съ за: зарaди вѣры.

развѣ (извънъ, освѣнъ): аще въ тѣлѣ, аще развѣ тѣла, не вѣмь.

свѣнје (извънъ, изъ): отъкеде Паоула свѣнје сждилища.

слѣдь, въ слѣдь: иди слѣдь мене; иьдѣше въ слѣдь јего.

странж: странж сѣвера отъ града обрящете тѣла мојего.

оу: прѣбы оу нјего годъ малъ; јеже просиши оу отьца.

цѣща (поради, заради): сына цѣща плачетъ; слъзъ цѣща.

вън-жтрь (вжтрѣ): аще са обращетъ къто отъ васъ вънжтрь града.

II. Винителенъ падежъ.

възъ: възъ брѣдо потече; въздасте зъло възъ добро.

низъ: низъ брѣгъ того тикаахж; низъ стѣнж падоша.

объ: живѣаше объ онж странж Доунава; тоу объ нощь прѣбыстъ.

сквозѣ: придохомъ сквозѣ огнь и водж.

III. Дателенъ падежъ.

къ: събьраша са къ нјемоу; вѣроуж къ господоу.

IV. Мѣстенъ падежъ.

при: хода при мори галилеистѣјемь видѣ два брата; падж при пжти; врѣме: при вечерѣ јестъ; бысть при цари Константинѣ.

В. Прѣдлози, които се съгласуватъ съ два падежа.

I. а) Винителенъ и б) Родителенъ падежъ.

врѣхоу: а) рѣдко се употрѣбя съ винителенъ, и то само слѣдъ глаголи, които означаватъ движение, напр. постави и връхоу прѣстолъ свои;
б) градъ връхоу горы стоитъ; поврѣже і връхоу ихъ.

мимо: а) мимо тръгъ водитъ; мимо нъ идетъ;
б) рѣдко се употрѣбя: мимо града проходитъ.

прѣзъ: а) минжти прѣзъ море; прѣзъ зьдь гладати; прѣзъ мѣрж (прѣко мѣра);
б) рѣдко се употрѣбя: прѣзъ повелѣнија сътворилъ јестъ.

подлъгъ: а) ишьдъ на походж подлъгъ рѣкж;
б) хождаахж подлъгъ рѣкы.
срѣдѣ, срѣдь, по-срѣдѣ: а) посылаѭ вы ꙗко агньца по-срѣдѣ влъкы;
б) срѣдѣ облака стоꙗше; срѣдь рѣкы въврѣщи.
урѣзъ: а) не прѣводитъ насъ урѣзъ Іорданъ; идѫтъ урѣзъ вьса дрьжавы; б) урѣзъ вьсего лѣта слоужити.

II. а) Винителенъ и б) мѣстенъ падежъ.

въ: а) Най-много се употрѣбя слѣдъ глаголи, които означаватъ движение, нпр. посадити въ тьмьницѫ; въ подъградьѥ градоу дошьлъ; облѣче са въ славѫ;
б) жтрь въ домоу са обрѣте; одолѣвати въ рати.
на: а) Употрѣбя се слѣдъ глаголи на движение, а споредъ тѣзи и прѣносно: на гробъ придоша; похоть воюѥтъ на доухъ; съберетъ класы себѣ на пищѫ; водѫ на вино прѣтвори; оупъвахъ на нь;
б) най-често се употрѣбя съ мѣстенъ пад., и то първоначално само слѣдъ глаголи, които показватъ състояние: на ономь свѣтѣ бѫдетъ; сѣдиши на трапезѣ; слъньце бысть на западѣ; на молитвѣ станевѣ; на оумѣ бѣаше ѥмоу.
о: а) прѣтъкнѫ ногѫ о камень; сѣде о деснѫѭ отьца;
б) употрѣбя се твърдѣ често съ разни прѣносни значения: потъкоша са о наковальнѣ; змиꙗ обѣси са о рѫцѣ; видѣвъ многъ народъ о себѣ (около себе); о великыхъ праздьницѣхъ поучитаѥтъ са; чьто се слышѫ о тебѣ? не о хлѣбѣ ѥдиномь живъ бѫдетъ чловѣкъ; лоза плода не можетъ творити о себѣ; о малѣ бѣ вѣрьнъ.

III. а) Винителенъ и б) творителенъ падежъ.

надъ: а) голѫбь полетѣ надъ главѫ Іосифовѫ;
б) облачьць малъ ꙗви са надъ народомь; пѣти надъ гробомь.
подъ: а) вънидѥ подъ кровъ; заидѥ слъньце подъ землѭ; покри подъ нозѣ ѥго; врѣме: подъ вечеръ закла са; подъ ѥсень;
б) пьси подъ трапезоѭ ꙗдатъ; подъ ѥдинѣмь кровомь бѣхомъ.
прѣдъ: а) въведоша і прѣдъ цѣсарꙗ; повѣлѣ привести ꙗ прѣдъ са.
б) съгрѣшихъ прѣдъ тобоѭ; прѣдъ цѣсаремь стоиши.

IV. а) Родителенъ и б) дателенъ падежъ.

противѫ: а) Рѣдко се употрѣбя съ родит. п.: **поиде противѫ лютыихъ**;
б) **изидѫ противѫ Ісоусови; чьто противѫ семоу рекѫтъ?**

прѣмо: а) **на бои прѣмо ихъ пошьдъ; бѣхъ прѣмо рѣкы;**
б) **чьто рекѫтъ прѣмо семоу? прѣмо лицоу жидомъ рече.**

V. а) Родителенъ и б) творителенъ падежъ.

прѣжде: а) **прѣжде зимы прити; прѣжде того часа;**
б) рѣдко се употрѣбя съ творителенъ п.: **прѣжде двѣма дьньма изиде; прѣжде многыми лѣты.**

В. Прѣдлози, които се съгласуватъ съ три падежа.

I. а) Винителенъ, б) родителенъ и в) творителенъ падежъ.

за: а) **за вратъ похвати і; за рѫцѣ и за нозѣ влачаахѫ въпьющаа;**
б) **жена за чадь молащи; за чловѣчьскааго спасениѣ веселатъ са**; означава врѣме: **за оутра въста; отъврьгоша са за рока; бы за рана; за вечера;**
в) **за** съ творителенъ п. има значение „задъ, слѣдъ“ напр. **иди за мъноѭ, сотоно; бѣше за нимь.**

междоу: а) **приде на море междоу прѣдѣлы декаполитьскыѩ;**
б) рѣдко се срѣща: **междоу двою морю, чрънааго и бѣлааго;**
в) **колико растоитъ междоу собоѭ? колъ желѣзьнъ върѣ междоу рѫкама и ногама.**

съ: а) рѣдко се употрѣбя съ винителенъ п.: **положи длань съврьхъ желѣза; ѩзыкъ ѥмоу висѣаше изъ оуста съ лакъть ѥдинъ;**
б) съ родителенъ п. **съ** значи отдалечаване отъ прѣдмета, който е поставенъ въ род. п.: **кожѫ съ главы ѥмоу съдьраша; съшьдъ съ небесе; съпаде коумиръ съ мѣста своѥго; съвръже ризы съ себе**; врѣме: **съ вечера въста**; начинъ: **съ полоу мрътвъ;**
в) **съ** творителенъ пад. най-често означава задружность и замѣнява безпрѣдложния задруженъ творителенъ (вж. § 132): **съ инѣми крьстиꙗны тажше са; идетъ съ народомь многомь.**

II. а) Винителенъ, б) дателенъ и в) мѣстенъ падежъ.

по: а) **посъла по вьсѧ грады казнь; отнде по водѫ; по вьсѧ дьни оумираѭтъ**; причина: **по чьто льстиши ны?**

б) **плавалъ по морю; поидоша по жестокоу пѫти; виѩхѫ і по ланитама; по голоу тѣлоу бити;**

в) **по Ісоусѣ идета; съжали сѧ по немь**; врѣме: **по трьхъ дьньхъ въстанѫ.**

Инфинитивъ.

§ 142. Инфинитивъ е глаголна форма, която не опрѣдѣля лицето на дѣйствието, и поради това се нарича „неопрѣдѣлително наклонение“ (infinitivus modus), за разлика отъ всѣки „опрѣдѣленъ глаголъ“ (verbum finitum), който напротивъ показва и лицето на дѣйствието, а именно като първо, второ и трето въ единствено, двойствено и множествено число.

§ 143. Инфинитивъ като глаголъ има въ изречението значение на второстепенно сказуемо, което обикновено се свръзва съ главното сказуемо безъ съюзъ, напр. **хощѫ пити; повелѣ юмоу сѣсти.** Тъй като инфинитивъ като сказуемо не може да означи лицето — подлога на дѣйствието, послѣдниятъ отдѣлно се показва, и то така, а) че подлогътъ на главното сказуемо сѫщеврѣменно е и логиченъ подлогъ на инфинитива, или б) подлогътъ на инфинитива не е сѫщеврѣиенно и подлогъ на главното сказуемо, а е изразенъ отдѣлно въ видъ на допълнение, зависимо отъ главното сказуемо, напр. а) (**азъ**) **хощѫ пити**, б) **повелѣ юмоу сѣсти.**

§ 144. Инфинитивъ като има значение на второстепенно безлично сказуемо и като се нуждае той самъ отъ подлогъ, никога не може да бѫде подлогъ въ изречението, колкото и въ нѣкои случаи да изглежда, че е такъвъ: въ тѣзи случаи инфинитивъ е второстепенно безлично сказуемо, което на глѣдъ заема мѣстото на подлогъ. Напр. въ изреч. **лъгати грѣхъ юстъ** инф. **лъгати** замѣнява безлично изречение, което новобългарски се изразява или чрѣзъ второстепенно страд. безлично изречение: да се лъже —, или безлично чрѣзъ „человѣкъ“: да лъже человѣкъ — , или чрѣзъ 2-ро лице: да лъжешъ —. Логически погледнато и главното сказуемо тукъ е безлично: **грѣхъ юстъ** е както **болѥ юстъ, оунѥ юсто** (напр. **оунѥ юстъ оумрѣти**) и пр., срав. новобълг. добрѣ е, грѣхота, е, срамота е и пр. Така логически безлично се употрѣбя покрай инфинитивъ и глаг. **юсмь**, напр. **бѣаше видѣти** (**или видѣти бѣаше**); **нѣстъ обрѣсти.**

Когато инфинитивъ като второстепенно безлично сказуемо е поставенъ на първо мѣсто, тогава още повече изглежда, като че ли е подлогъ на изречението. Въ тѣзи случаи не бива да отъждествяваме подлогътъ: „лъжата (е грѣхъ)" съ инфинитивъ **„лъгати (ѥстъ грѣхъ)"**, защото тие двѣ изражения наистина сѫ подобни, но синтактично погледнати съвсѣмъ сѫ различни.

§ 145. 1. Има много глаголи, чието дѣйствие не е направо насочено къмъ прѣдметъ, а къмъ друго дѣйствие; това подирното се изразява чрѣзъ инфинитивъ. Такива глаголи обикновено значатъ: смѣя, мога, благоволявамъ, боя се, кая се, мисля, моля, почвамъ, научвамъ, желая, искамъ и пр, напр. **смѣѥтъ ли сѫдити сѧ? не можетъ исцѣлити; имамъ ти нѣчьто рещи; мьнитъ сѧ слоужьбѫ приносити богоу; начѧшѧ молити і отити отъ прѣдѣлъ ихъ; искахѫ ѩти і; желаааше насытити сѧ.**

Инфинитивъ често се употрѣбя слѣдъ глагола **ѥсмь: длъжьнъ ѥстъ оумрѣти; добро ѥстъ намъ тоу быти; не оудобь ѥстъ вънити; срамъ ѥстъ глаголати; ноужда ти бѣ трьпѣти.**

2. Инфинитивъ заедно съ единъ отъ глаголитѣ **имамь (имѫ, имѣѭ, ѥмлѭ), хощѫ, начьнѫ** означава а) бѫдеще дѣйствие (бѫдеще врѣме) или б) наканвание да се върши нѣщо въ бѫдеще: **не имате мене видѣти; приити иматъ сынъ чловѣчьскыи! избыти хощетъ напасти тоѩ; хотѣаше оумрѣти; нерадити вьчьнетъ; ѥгда начьнетъ хотѣти свьнѧти** (вж. § 76. Заб. и 6. Упраж.).

§ 146. Логически погледнато, главното сказуемо покрай инфинитивъ може да бѫде и безличенъ глаголъ, а именно:

а) **ѥстъ, быстъ, бѣаше, бѫдетъ, бѫди,** напр. **аще ми ѥстъ съ тобоѭ оумрѣти; семоу ѥстъ быти; нѣстъ намъ оубити.**

Изпуска се лицето: **како то ѥстъ разоумѣти? отъ сего видѣти ѥстъ силѫ Христовѫ.**

б) Сѫщо тъй се употрѣбя инфинитивъ и при други безлични глаголи напр. **доклѣѥтъ ми быти, подобаѥтъ ми быти, добро ѥстъ намъ тоу быти** и пр.

§ 147. Инфинитивъ, свързанъ съ аориста **бы,** или и безъ него, означава намѣрение, желание: **ѩроу ми твоѭ подѩти страсть,** и: **да бы избыти ѥмоу зъла.**

Инфинитивъ означава и заповѣдь: **ничьсоже възьмѣте на пѫть, ни жьзла, ни хлѣба — ни двою ризоу имѣти.**

§ 148. 1. Инфинитивъ, когато означава цѣль, често се съединява съ главното сказуемо чрѣзъ посрѣдство на относителния съюзъ **ѩко,** който новобългарски ще прѣведемъ чрѣзъ „как-

воток", срав. а) безъ съюзъ: **имѣѭ оуши слышати да слышитъ; дааше оучеником свонмъ прѣдложити народоу; посъланъ ѥсмь глаголати къ тебѣ и благовѣстити тебѣ се; изидоша видѣти бывъшеѥ**; б) съ съюзъ: **съвѣтъ сътвориша архиереи и старьци, ꙗко оубити ѩ; съвѧжате ѩ въ снопы, ꙗко съжещи ѩ; въстанѫтъ лъжии пророци и дадатъ знамениꙗ и чоудеса, ꙗко прѣльстити избьраныѩ.**

2. Сѫщо тъй се свързва съ **ꙗко** и **ꙗкоже** тъй нареч. дателенъ съ инфинитивъ, когато показва слѣдствие на дѣйствието, изразено чрѣзъ главното сказуемо, напр. **исповѣдаша вьса вьсѣмъ, ѥже сѧ слоучи имъ, ꙗкоже многоу страхоу напасти на вьсѣхъ слышащиихъ; сърѣтоста и дъва бѣсьноуѭща сѧ, люта ѕѣло, ꙗко не мощи никомоуже минонти пѫтьмь тѣмь; и въставъ абиѥ и възьмъ одръ, изиде прѣдъ вьсѣми, ꙗко дивити сѧ вьсѣмъ и славити бога.**

3. Подобна на инфинитивъ съ **ꙗко** е употрѣбата на инфинитивъ сь **ѥже** (вж. 105.), което не трѣбва да се счита за просто подражание на гръцкия членуванъ инфинитивъ, напр. **каꙗ польѕа ѥже вѣдѣти о бозѣ праваꙗ оученіꙗ.**

§ 149. Супѝнъ и отглаголнитѣ сѫществителни на **-ьѥ (-иѥ)**. Супинъ е инфинитивъ, който се е развилъ отъ единъ първоначаленъ винителенъ падежъ на **-тъ** и е получилъ значение на неопрѣдѣленъ глаголъ досущъ тъй, както това е станало и съ инфинитива. Супинъ се отличава отъ инфинитива по това, че той се явява като второстепенно сказуемо само при глаголи, които значатъ движение, поради което се нарича „достигателно наклонение", срав. нпр. **азъ вы посълахъ жатъ; идѫ ловитъ рыбъ** и пр. Втора важна разлика между супинъ и инфинитивъ е тази, че супинъ отъ прѣходнитѣ глаголи изисква допълнение само въ родителенъ падежъ (вж. § 117. 3.), докато инфинитивъ може да изисква и винителенъ падежъ.

Образци отъ старобългарски езикъ.

Забѣлѣжка. По-долу слѣдватъ I. образци съ поправенъ правописъ (образци нормализувани) и II. образци изъ най-старитѣ старобългарски глаголически и кирилски паметници: 1. Зографското, 2. Марийнското и 3. Асемановото евангелие, 4. Клоцовия паметникъ, 5. Синайския псалтиръ, 6. Савината книга и 7. Супрасълския паметникъ. Тѣзи образци точно прѣдаватъ оригиналния текстъ споредъ изданията, указани въ § 6. Образцитѣ 1—3. изъ Зографското евангелие сѫ печатани глаголически, а покрай това и въ кирилски прѣписъ.

I. Образци съ поправенъ правописъ.

1. Весна.

Нынѣ небо свѣтьлѣѥ, нынѣ слъньцє высоучаѥ и златообразьнѣѥ, нынѣ лоуньныи крѫгъ прозрачьнѣи и звѣздьныи ликъ чистѣи, нынѣ къ поморниѥмъ влъны примирꙗѭтъ сѧ, нынѣ оубо источьници свѣтьлѣѥ истичѫтъ, нынѣ же паче рѣкы сильнѣѥ, зимьныихъ сѫзъ раздрѣшивъше сѧ, и травьници благовонѧтъ, и сади ничѫтъ, и жьнѥтъ сѧ трава, и агньци играѭтъ оу зеленъ нивъ. Нынѣ же корабль отъ пристанища изводитъ сѧ и ѩдромь окрилꙗѥтъ сѧ, и играѥтъ делфинъ, рыба морьскаꙗ, ѭже прозываѭтъ свиниꙗ; си бо зимѣ не въсходитъ, нъ веснѣ начьнетъ мѣтати сѧ връхоу воды. Нынѣ ратаи рало поглъблꙗѥтъ, горѣ възираѩ и плододавьца призываѩ, и въ ꙗрьмъ приводитъ волъ орьныи и проучрътаѭтъ сладъкѫѭ браздѫ и надеждами веселитъ сѧ. Нынѣ же пастоухъ и краварь състраѭтъ свирѣли. Нынѣ же садъ градарь дѣлаѥтъ и рыбарь глѫбинѫ прозираѥтъ и мрѣжѫ очиштаѥтъ и на камении сѣдитъ. Нынѣ оубо дѣлолюбиваꙗ бъчела, крило привлъкъши и отъ воштинъ въставъши, своѭ мѫдрость показаѥтъ и травьникы попарꙗѥтъ и събираѥтъ и цвѣты и си же съдѣловаѥтъ сътиѥ о шести ѫглъ, и сѫпротивъ лежаштеѥ сътиѥ истъкѫшти си же медь въ кровѣхъ полагаѥтъ. Нынѣ же гнѣздо

пътица казетъ, ова исходитъ, а дроугаꙗ въселꙗѥтъ сѧ, ова окрьстъ паритъ, а дроугаꙗ оглашаѥтъ лѫгъ и овѣштаваѥтъ чловѣка. Восꙗ Бога поѭтъ и славатъ гласы неизглаголаны.

2. Молитва на братротворѥниѥ.

Господи боже нашь, заповѣдавыи любити намъ дроугъ дроуга и отъпоущати прѣгрѣшениꙗ дроугъ дроугоу, ти владыко благодавьче и чловѣколюбьче, сима рабома твоима, възлюбл҄ьшема себе доуховьнымь възлюблѥниѥмь и хотѧщема приꙗти свѧтынѭ и благословлѥниѥ твоѥ, даждь има вѣрѫ непостыдьнѫ, ꙗко же далъ ѥси свѧтымъ оучеником̑ твоимъ. Господи боже нашь, ты любъве съвръшител҄ь и мироу наставьникъ и вьсѣмъ съпасъ, благослови и раба твоꙗ сиꙗ (сего и сего) не ѫзоѭ родьства, но вѣроѭ и любовьѭ братра быти. Даждь има любити дроугъ дроуга незавидьно и безъсъблазна, быти вьсѧ дьни живота ѥю силоѭ свѧтааго твоѥго доуха, молитвами свѧтыꙗ богородицꙙ и въсѣхъ свѧтыихъ твоихъ, оугождьшиихъ тебѣ отъ вѣка, ꙗко твоꙗ ѥстъ слава и дръжава . . . .

3. Молитва лежѧще на ложи.

Отиди сотоно отъ сихъ дьвреи и отъ сихъ четыръ ѫглъ: сьде тебѣ нѣстъ мѣста ни причастиꙗ, сьде Петръ, сьде Павелъ, сьде свѧтоѥ еванг҄елиѥ, сьде азъ покланꙗвъ сѧ: лещи хощѫ.

4. Молитва надъ трѧсомомь трѧсавицеѭ.

Нынѣ же самои тебѣ запрѣщаѭ, трѧсавице, оубои сѧ имене господьниꙗ и вѣры вѣроуѭщиихъ въ н҄ь, егоже трепещѭтъ видимаꙗ и невидимаꙗ, властеле и дръжавы и силы, многоразличьниии хероувими; ѥгоже трепещѭтъ небеса, землꙗ и морѥ и вьсꙗ, ꙗже сѫтъ въ н҄ихъ; ты паче вьсѣхъ трепещѭщи, изъбѣгни и сего раба господьниꙗ, вѣроуѭщаагo въ има господьниѥ, отъбѣгни отъ нѥго и не имѣи памѧти на нѥмь, не въспоманн ѥго, не бѫди по семь имене твоѥго въ нѥмь, ни тебе самоꙗ въ нѥмь, ни твоихъ, възбранꙗѥтъ бо ти господь вьсѣхъ часъ и вьсѣхъ годинъ и вьсѣхъ же врѣменъ; възбранꙗѥтъ ти вьсѣхъ пѫтьи и вьсѣхъ стьѕь въходьныихъ, и затварꙗѭтъ ти сѧ вьсѧ дьври въходьныꙗ, въселꙗѥтъ же въ н҄ь съдравьѥ.

5. Изъ шестодьнева, съпьсана Іоаномь презвитеромь ексархомь.

Чьто красьнѣѥ, чьто ли и слаждѥ боголюбьцемъ, иже по истинѣ жадаѭтъ жизни вѣчьныꙗ, нежели присьно' бога неотъстѫпати мы-

[1] iнимо

славѫ и помиинати єго добрꙑꙗ твари. Ꙗко се и ти, господи мои цѣсарю, славнꙑи Симеоне христолюбьче, не прѣстаєши възискаꙗ повелѣнии єго и тварии, хотѧ сѧ ими краситн и славити. Тако бо и въ насъ обꙑчаи бываєтъ: єгда видитъ рабъ приꙗзнивꙑи[1] господина своєго добро чьто сътвор̄ьша, то не тъчиѭ[2] самъ бꙑ хотѣлъ, єдинъ вѣдꙑ, радовати сѧ и красити сѧ, нъ, аще єстъ льзѣ[3] хотѣлъ бꙑ да и миръ слꙑшитъ. Єлико бо питьꙗ и ꙗденьꙗ насꙑщаѭщеи сѧ роумѣни бываѭтъ и свѣтьли и весели, то колико паче, иже сѧ крьмитъ мꙑсльми на божиꙗ дѣла възираѭ и краса сѧ ими, хотѣлъ бꙑ, да бꙑша и инии вѣдѣли и прильпѣли ихъ. И како не хотѧтъ радовати сѧ разоумѣвъше, кого дѣлꙗ[4] се єстъ небо слъньцемь и звѣздами оукрашено, кого ли ради землꙗ садомь и дѫбравами и цвѣтомь оут͡ворієна и горами оувѧста[5], кого ли дѣлꙗ море и рѣкꙑ и вьсѧ водꙑ рꙑбами испльнєнꙑ, кого ли дѣльма[4] само то цѣсарьство оуготовано. Таче[6] разоумѣвъше, ꙗкоже не иного никогоже цѣща[4], нъ тѣхъ, како сѧ не имѫтъ радовати ни веселити славѧщеи? Къ томоу иѫжда тѣмъ и се помꙑслити, кацѣмь сѫтъ сами образомь сътворієни, чьто ли имъ єстъ санъ, на чьто ли сѫтъ позъвани. Аще и дроузи въ се помꙑшльше, како себе не имѫтъ красити и радовати? . . . .

6. О писменьхъ чрьноризьца Храбра.

Прѣжде оубо Словѣне не имѣахѫ книгъ, нъ чрътами и рѣзами чьтѣахѫ и гатаахѫ, погани сѫще. Крьстивъше же сѧ, римьскꙑими и грьчьскꙑими писменꙑ нѫждаахѫ сѧ пьсати словѣньскѫ рѣчь безъ оустроєниꙗ. Нъ како можетъ сѧ пьсати добрѣ грьчьскꙑими писменꙑ: богъ, или животь, или ѕѣло, или црькꙑ, или чаꙗние, или широта, или ꙗдъ, или ждоу или юность и ина подобьнаꙗ симъ? и тако бѣша многа лѣта.

По томь же чловѣколюбьць богъ, строꙗи вьсꙗ и не оставлꙗꙗи чловѣча рода безъ разоума, нъ вьсѧ къ разоумоу приводѧ и съпасению, помиловавъ родъ словѣньскъ, посъла имъ свѧтааго Костантина философа, нарицаємаaго Кирила, мѫжа правьдьна и истиньна, и сътвори имъ писмена три десѧте и осмь, ова оубо по чиноу грьчьскꙑихъ писменъ, ова же по словѣньстѣи рѣчи . . . .

Се же сѫтъ писмена словѣньскаꙗ, сице ꙗ подобаєтъ пьсати и глаголати: а, б, в, г и прочаꙗ даже до ѧ.

Дроуѕии же глаголѭтъ: почьто єстъ л͡и писменъ сътворилъ? а можетъ сѧ и мьн͡ьшимь того пьсати, ꙗко же и Грьци дъвѣма десѧтьма и четꙑрьма пишѫтъ. И не вѣдатъ, колицѣмь пишѫтъ Грьци; єстъ бо двадесѧте и четꙑри писменъ, нъ не наплънꙗѭтъ сѧ тѣми

[1] наклонена [illegible]
[2] само, освѣнъ
[3] възможно
[4] [illegible]
[5] [illegible]
[6] толкова, [illegible]

книгы, нъ приложили сѫтъ двогласьнꙑихъ а҃і, и въ численьхъ же три: шестоѥ и девѧть-десѧтьноѥ и десѧть-сътьноѥ, и събираѭтъ ихъ три десѧте и осмь. Тѣмь же томоу подобьно и въ тъжде образъ сътвори свѧтꙑи Кирилъ три десѧте писменъ и осмь.

Дроуѕии же глаголѭтъ: чьсомоу же сѫтъ словѣньскꙑ книгы? ни того бо ѥсть богъ сътворилъ, ни то ангели, ни сѫтъ иждеко-ньны, ꙗко жидовьскꙑ и римьскꙑ и єлиньскꙑ, иже отъ кони сѫтъ и приꙗтꙑ сѫтъ богомь.

А дроуѕии мьнѧтъ, ꙗко богъ самъ ѥсть сътворилъ писмена, и не вѣдѧтъ сѧ чьто глаголѭще окаꙗнии! и ꙗко трьми ꙗзыкꙑ повѣлѣлъ богъ книгамъ бꙑти, ꙗко же въ ѥѵаг҇гелии пишетъ: и бѣ дъска напьсана жидовьскꙑ и римьскꙑ и єлиньскꙑ, а словѣньскꙑ нѣстъ тоу, тѣмь же нѣсѫтъ словѣньскꙑꙗ книгы отъ бога.

Къ тѣмъ чьто глаголѥмъ или чьто речемъ къ тацѣмъ безоумьнꙑимъ? обаче речемъ отъ свѧтꙑихъ книгъ, ꙗкоже наоучихомъ сѧ, ꙗко вьсꙗ по рѧдоу бꙑваѭтъ отъ бога, а не отъ иного. Нѣстъ бо богъ сътворилъ жидовьска ꙗзꙑка прѣжде, ни римьска, ни єлиньска, нъ сирьскꙑи, имьже и адамъ глагола, и отъ адама до потопа, и отъ потопа, доньдеже богъ раздѣли ꙗзꙑкꙑ при стлъпотворѥнии, ꙗкоже пишетъ: размѣшеномъ же бꙑвъшемъ ꙗзꙑкомъ. И ꙗкоже сѧ ꙗзꙑци размѣсиша, тако и нрави и обꙑчаи и оустави и закони и хꙑтрости на ꙗзꙑкꙑ: Єгѵпътѣномъ же землѥмѣрениѥ, а Персомъ и Халдеомъ и Асиреомъ звѣздоучтениѥ, влъшвениѥ, врачеваниѥ, чарованиꙗ и вьсꙗ хꙑтрость человѣча; Жидовомъ же свѧтꙑꙗ книгы, въ нихъже ѥсть пьсано, ꙗко богъ небо сътвори и землѭ и вьсꙗ, ꙗже на ниѥи, и человѣка и вьсꙗ по рѧдоу, ꙗкоже пишетъ; Єллиномъ же граматикиѭ, риторикиѭ, философиѭ. Нъ прѣжде сего Єллини не имѣахѫ своимь ꙗзꙑкомь писменъ, нъ финичьскꙑими писмены пи-саахѫ своѭ си рѣчь. И тако бѣша многа лѣта. Панамидъ же по-слѣжде пришьдъ, начьнъ отъ алфꙑ и витꙑ шесть на десѧть писменъ тъкмо Єллиномъ обрѣте; приложи же имъ Кадмъ Милисии писмена три. Тѣмь же многа лѣта девѧтьѭ на десѧть писмены пи-саахѫ. И по томь Симонидъ обрѣтъ приложи дъвѣ писменѣ, Єпихарии же съказател҇ь три писмена обрѣте, и събьра сѧ ихъ дъва десѧти и че-тꙑри. По мноѕѣхъ же лѣтѣхъ Дионисъ граматикъ шесть двогласьнꙑихъ обрѣте, по томь же дроугꙑи пѧть, и дроугꙑи три писмена и тако мноѕи многꙑ лѣтꙑ ѥдва събьраша л҃и писменъ. По томь же мно-гомъ лѣтомъ минѫвъшемъ, божиѥмь повелѣниѥмь обрѣте сѧ седмь десѧтъ мѫжь, иже прѣложиша отъ жидовьскаго на грьчьскꙑи ꙗзꙑкъ. А словѣньскꙑꙗ книгы ѥдинъ свѧтꙑи Костантинъ, нарицаѥмꙑи Кирилъ,

и писмена сътвори и книгы прѣложи въ малѣхъ лѣтѣхъ; а они мнози многы лѣты седмь ихъ писмена оустроиша, а седмь десѧтъ прѣложениѥ. Тѣмь же словеньскаꙗ писмена свѧтѣиша сѫтъ и чьстьнѣиша, свѧтъ бо мѫжь сътворилъ ꙗ ѥстъ, а грьчьскаꙗ Єллини погани.

Аще ли къто речетъ, ꙗко нѣстъ оустроилъ добрѣ, понеже сѧ постраꙗѭтъ и ѥще, отъвѣтъ речемъ симъ: и грьчьскы такожде многажди сѫтъ постраꙗли Акила и Симахъ и по томь ини мнози. Оудобѣѥ бо ѥстъ послѣжде потворити, неже прьвоѥ сътворити.

Аще бо въпросиши книгъчиѩ грьчьскыѩ, глаголѩ, къто вы ѥстъ писмена сътворилъ или книгы прѣложилъ, или въ коѥ врѣмѧ, то рѣдъци отъ н҄ихъ вѣдатъ. Аще ли въпросиши словѣньскыѩ боукар҄ѩ, глаголѩ, къто вы писмена сътворилъ ѥстъ или книгы прѣложилъ, то вьси вѣдатъ и отвѣщавъше рекѫтъ: свѧтыи Костантинъ философъ, нарицаѥмыи Кирилъ, тъ намъ писмена сътвори и книгы прѣложи, и Меѳодиѥ братъ ѥго; сѫтъ бо ѥще живи, иже сѫтъ видѣли ихъ. И аще въпросиши, въ коѥ врѣмѧ, то вѣдатъ и рекѫтъ, ꙗко въ врѣмена Михаила, цѣсарꙗ грьчьска, и Бориса, кънаѕа българьска, и Растица, кънаѕа моравьска, и Коцелꙗ, кънаѕа блатьньска въ лѣто же отъ създаниꙗ вьсего мира ѕтѯг.

7. Изъ евагг҄ельскыихъ чьтении.

1. Еванг. отъ Маѳ. гл. XVIII. 23.—35.

Рече господь притъчѫ сьѭ: оуподоби сѧ цѣсарьство небесьноѥ чловѣкоу цѣсарю, иже въсхотѣ сътѧзати сѧ о словеси съ рабы своими. Начьнъшоу же ѥмоу сътѧзати сѧ о словеси, привѣсѧ ѥмоу длъжьникъ ѥдинъ, длъжьнъ тьмоѭ талантъ. Не имѫщоу же ѥмоу чьсо въздати, повелѣ господь ѥго да продадѧтъ ї и женѫ ѥго и чада и вьсе, ѥлико имѣаше, и отъдати ї. Падъ же оубо рабътъ кланꙗаше сѧ глаголѩ: господи, потрьпи на мьнѣ и вьсе ти въздамь. Милосрьдовавъ же господь раба того поусти и длъгъ отъпоусти ѥмоу. Ишьдъ же рабътъ обрѣте ѥдиного отъ клеврѣтъ своихъ, иже бѣ длъжьнъ ѥмоу сътомь пѣнаѕь, и ѥмъ ї давлꙗаше глаголѩ: даждь ми, имьже ми ѥси длъжьнъ. Падъ же клеврѣтътъ молꙗаше ї глаголѩ: потрьпи на мьнѣ и вьсе ти въздамь. Онъ же не хотѣаше, нъ ведъ и въсади ї въ тьмьницѫ, доньдеже въздастъ ѥмоу длъгъ вьсь. Видѣвъше же клеврѣти бывъшаꙗ съжалиша си ѕѣло и пришьдъше съказаша господиноу своѥмоу вьсѩ бывъшаꙗ. Тъгда призъвавъ ї господинъ ѥго глагола ѥмоу: рабе лѫкавыи, вьсь длъгъ твои отъпоустихъ тебѣ, понеже оумоли мѧ; не подобааше ли и тебѣ помиловати клеврѣта твоѥго, ꙗко и азъ тѧ помиловахъ? И прогнѣвавъ сѧ господь ѥго;

прѣдастъ і мѫчителемъ, доньдеже въздастъ длъгъ вьсь. Тако и отьць мои небесьныи сътворитъ вамъ, аще не отпоущаюте къжьдо братоу своюмоу отъ срьдьць вашихъ прѣгрѣшениꙗ ихъ.

2. Еванг. отъ Маѳ. гл. XIX. 16.—26.

Въ оно врѣмѧ юноша ютеръ пристѫпи къ Іисоусови молѧ і глаголѧ: оучителю благыи, чьто благо сътворѭ, да имамь живот вѣчьныи? Онъ же рече юмоу: чьто мѧ глаголюши блага? Никътоже благъ, тъкмо богъ юдинъ. Аще ли хощеши въ животъ вѣчьныи вънити, съблюди заповѣди. Глагола юмоу: кыѧ? Іисоусъ же рече юмоу: не оубии, не прѣлюбъве сътвори, не оукради, не лъжесъвѣдѣтел҄ь бѫди, чьти отьца и матере и възлюби искрънꙗаго своюго, ꙗко и самъ сѧ. Глагола юмоу юноша: вьсꙗ си съхранихъ отъ юности моюꙗ; чьсо юсмь юще недоконьчалъ? И рече юмоу Іисоусъ: аще хощеши съвръшенъ бытн, иди и продаждь имѣниѥ своѥ и даждь нищиимъ, и имѣти имаши съкровище на небесьхъ. и приди слѣдь мене. Слышавъ же юноша слово се, отиде скръбѧ; бѣ бо имꙑꙗ сътѧжаниꙗ многа. Іисоусъ же рече оученикомъ своимъ: аминъ глаголѭ вамъ, ꙗко неоудобь вънидетъ богатъ въ цѣсарьствие небесьноѥ. Пакы глаголѭ вамъ, ꙗко оудобѣе юстъ вельбѫдоу сквозѣ оуши иглинѣ проити, нежели богатоу въ цѣсарьствие божиѥ вънити. Слышавъше же оученици дивлꙗахѫ сѧ ѕѣло глаголѭще: къто оубо можетъ съпасенъ бытн? И възрѣвъ Іисоусъ рече имъ: отъ чловѣкъ невъзможьна, а отъ бога вьсꙗ възможьна сѫтъ.

3. Еванг. отъ Маѳ. гл. XXII. 15.—22.

Въ оно врѣмѧ съвѣтъ сътвориша фарисеи на Іисоуса, да облъстѧтъ і словомь, и посылаѭтъ къ нюмоу оученикы своꙗ съ иродиꙗны глаголѭще: оучителю, вѣмъ ꙗко истиньнъ юси и пѫти божию въ истинѣ оучиши и не родиши ни о комьже, не зьриши бо на лица чловѣкомъ. Рьци бо намъ, чьто ти сѧ мьнитъ, достоитъ ли дати кинос цѣсареви или ни. Разоумѣвъ же Іисоусъ лѫкавьствиꙗ ихъ рече: чьто мѧ искоушаюте, ѵпокрити? Покажите ми образъ киносьныи. Они же принѣсѧ юмоу пѣнѧѕь. Іисоусъ же глагола имъ: чии юстъ образось и написаниѥ? Глаголаша юмоу: кесаревъ. Тогда глагола имъ Іисоусъ: въздадите оубо кесарева кесарю и божиꙗ богоу. Слышавъше же дивиша сѧ и оставльше і отидѫ.

4. Еванг. отъ Маѳ. гл. XVIII. 12.—18.

Рече господь: блюдѣте сѧ и не нерадите о юдиномь отъ малыихъ сихъ. Чьто же сѧ вамъ мьнитъ? Аще бѫдетъ оу ютера чловѣка съто

овьць, и заблждитъ юднна отъ н҇ихъ, не оставитъ ли деватидесатъ и девать на горахъ и шьдъ ищетъ заблжждьшжя? И аще обращетъ са, аминъ аминъ глаголж вамъ, ӕко радоуетъ са о нен паче, нежели о деватидесатъ и девати незаблжждьшиихъ. Тако нѣстъ волӕ прѣдъ отьцемь вашимь небесьнымь да погыбнетъ юдинъ отъ малыихъ сихъ. Аще же съгрѣшитъ къ тебѣ братръ твои, иди и обличи и междоу собож и тѣмь юдинѣмь; аще ли тебе послоушаютъ, приобращеши брата своюго; аще ли тебе не послоушаютъ, пакы поими съ собож юдиного ли дъва, да въ оустѣхъ дъвою ли трьи съвѣдѣтел҇ь станетъ вьсѣкъ глаголъ; аще же не послоушаютъ ихъ, рьци цръкъви, аще же и о цръкъви неродити въчьнетъ, да бждетъ ти ӕко и ӕзычьникъ и мытар҇ь.

5. Еванг. отъ Маѳ. гл. VI. 22.—33.

Рече господь: свѣтильникъ тѣлеси юстъ око; аще оубо бждетъ око твою просто, вьсе тѣло твою свѣтьло бждетъ; аще ли око твою лжкаво бждетъ, вьсе тѣло твою тьмьно бждетъ; аще оубо свѣтъ, иже въ тебѣ, тьма юстъ, то тьма кольми? Никътоже бо рабъ не можетъ дъвѣма господинома работати: любо юдинаго възненавидитъ, а дроугаго възлюбитъ, ли юдинаго држжитъ са, а о дроузѣюмь небрѣщи въчьнетъ. Не можете богоу работати и мамонѣ. Сего ради глаголж вамъ, не пьцѣте са доушеж вашеж, чьто ӕсте, ли чьто пьюте, ни тѣлесьмь вашимь, въ чьто облѣчете са. Не доуша ли больши юстъ пищѧ и тѣло одежда? Възьрите на пътицѧ небесьныӕ, ӕко ни сѣжтъ, ни жьнжтъ, ни събиражтъ въ житьницѧ, и отьць вашь небесьныи питаютъ ӕ. Не вы ли паче лоучьши ихъ юсте? Кто же отъ васъ пекы са можетъ приложити тѣлеси своюмоу лакъть юдинъ? И о одежди чьто печете са? Съмотрите кринъ селънынхъ како растжтъ, ни троуждажтъ са, ни праджтъ. Глаголж же вамъ, ӕко ни Соломонъ въ вьсеи славѣ своюи облѣче са, ӕко юдинъ отъ сихъ. Аще же сѣно селъною, дьньсь сжщею, а оутрѣ въ огнь вмѣтаемо, богъ тако одѣютъ, кольми паче васъ, маловѣри? не пьцѣте са оубо глаголжще, чьто ӕмъ, ли чьто пиюмъ, ли чимь одеждемъ са. Вьсѣхъ бо сихъ ӕзыци ищжтъ; вѣстъ бо отьць вашь небесьныи, ӕко трѣбоуюте сихъ вьсѣхъ. Ищите же прѣжде цѣсарьствиӕ божиӕ и правьды юго, и сии вьсѧ приложатъ са вамъ.

6. Еванг. отъ Лук. гл. VI. 31.—36.

Рече господь: ӕкоже хощете да творатъ вамъ чловѣци, и вы творите имъ такожде. И аще любите любащаӕ вы, каӕ вамъ

хвала ѥстъ? ибо и грѣшьници любѧщаѩ любѧтъ. И аще благотворите благотворѧщиимъ вамъ, каꙗ вамъ хвала ѥстъ? ибо и грѣшьници тожде творѧтъ. И аще въ заимъ даѥте, отъ нихъ же чаѥте въсприѩти, каꙗ вамъ хвала ѥстъ? ибо и грѣшьници грѣшьникомъ въ заимъ даѭтъ, да въсприимѫтъ равьно. Обаче любите врагы ваша и добротворите имъ, и въ заимъ дадите ничьсоже не чаѭще, и бѫдетъ мьзда ваша многа, и бѫдете сынове вышьнꙗаго, ꙗко тъ благъ ѥстъ на невъзблагодѣтьныꙗ и зълыꙗ. Бѫдѣте милосръди, ꙗко и отьць вашь милосръдъ ѥстъ.

7. Еванг. отъ Лук. гл. V. 27.—32.

Въ оно врѣмѧ изиде Ісоусъ и оузьрѣ мытарь, именьмъ Леѵгиѭ, сѣдѧщь на мытьници, и рече ѥмоу: иди по мьнѣ. И оставль вьсꙗ въставъ въ слѣдъ ѥго иде. И сътвори чрѣждениѥ велиѥ Леѵгии ѥмоу въ домоу своѥмь, и бѣ народъ многъ, мытарь и инѣхъ, иже бѣахѫ съ нимь възлежаще. И ръпътаахѫ книжьници и фарисеи къ оученикомъ ѥго глаголѭще: по чьто съ мытари и грѣшьникы ꙗстъ и пьѥтъ? Отъвѣщавъ Ісоусъ рече имъ: не трѣбоуѭтъ съдравии врача, нъ болѧщии: не придъ призъватъ праведьникъ, нъ грѣшьникъ къ покаꙗниѥ.

8. Еванг. отъ Лук. гл. XVIII. 10.—14.

Рече господь притъчѫ сьѭ: чловѣка дъва вънидосте въ цръкъвь помолити сѧ, ѥдинъ фарисеи, а другыи митарь. Фарисеи же ставъ сицѣ къ себѣ молꙗаше сѧ: боже, хвалѫ тебѣ въздаѭ, ꙗко нѣсмь ꙗко и прочии чловѣци хыщьници, неправедьници, прѣлюбодѣи, ли ꙗко сь мытарь; пощѫ сѧ дъва краты въ сѫботѫ, десѧтинѫ даѭ отъ вьсего, ѥлико притѧжаѭ. А мытарь издалече стоꙗ не хотѣаше очи възвести на небо, нъ биꙗше въ прьси своꙗ глаголꙗ: боже, милостивъ бѫди мьнѣ грѣшьникоу. Глаголѭ вамъ, съниде сь оправьданъ въ домъ свои паче оного, ꙗко вьсѣкъ, възносѧи сѧ, съмѣритъ сѧ, и съмѣрꙗѧи сѧ възнесетъ сѧ.

9. Еванг. отъ Лук. гл. XI. 5.—13.

Рече господь своимъ оученикомъ: къто отъ васъ иматъ дроуга и идетъ къ нѥмоу въ полоу нощи и речетъ ѥмоу: дроуже, въ заимъ даждь ми три хлѣбы, иде дроугъ ми приде съ пѫти къ мьнѣ и не имамь, ѥже положѫ прѣдъ нимь; и тъ изъ ѫтрьѭдоу отъвѣщавъ речетъ: не твори ми троуда, оуже двьри затворѥны сѫтъ и дѣти моꙗ съ мъноѭ на ложи сѫтъ; не могѫ въстати и дати тебѣ. Глаголѭ вамъ, аще и не дастъ ѥмоу въставъ зане

дроугъ єго ѥсть, нъ за безочьство въставъ дастъ ѥмоу ѥлико трѣбоуѥтъ. И азъ вамъ глаголѭ: просите и дастъ сѧ вамъ; ищите и обрѧщете, тлъцѣте и отврьзетъ сѧ вамъ. Вьсѣкъ бо просѧи приѥмлѥтъ, и ищѧи обрѣтаѥтъ, и тлъкѫщоумоу отъврьзѫтъ сѧ. Кътораго же отъ васъ оу отьца сынъ свои въпроситъ хлѣба, еда камень подастъ ѥмоу? ли рыбы, еда въ рыбы мѣсто змиѭ подастъ ѥмоу? или аще проситъ ѩица, еда подастъ ѥмоу скорпиѭ? Аще оубо вы, зъли сѫще, оумѣѥте даꙗниꙗ благаꙗ даꙗти чѧдомъ вашимъ, кольми паче отьць вашь небесьныи дастъ доухъ благъ просѧщиимъ оу него.

II. Образци изъ старобългарскитѣ паметници.

Изъ Зографското евангелие.

1. Матѳ. XXV. 1.—13.

1 Ⱅⱏⰳⰴⰰ ⱆⱂⱁⰴⱁⰱⰻⱅⱏ ⱄⱔ ⱌⱑⱄⰰⱃⱐⱄⱅⰲⰻⰵ ⱀⰵⰱⰵⱄⱐⱄⰽⱁⰵ ⰴⰵⱄⱔⱅⰻ ⰴⱑⰲⱏ,
ⱗⰶⰵ ⱂⱃⰻⰿⱏⱎⱗ ⱄⰲⱑⱅⰻⰾⱐⱀⰻⰽⱏⰹ ⱄⰲⱁⱗ ⰹⰸⰻⰴⱁⱎⱔ ⱂⱃⱁⱅⰻⰲⱘ ⰶⰵⱀⰻⱈⱆ.
2 ⱂⱔⱅⱐ ⰶⰵ ⰱⱑ ⱁⱅⱏ ⱀⰻⱈⱏ ⰱⱘⰹ ⰹ ⱂⱔⱅⱐ ⰿⱘⰴⱃⱏ. 3 ⰱⱘⱗ ⰱⱁ ⱂⱃⰻ-
ⱔⰿⱏⱎⱔ ⱄⰲⱑⱅⰻⰾⱐⱀⰻⰽⱏⰹ ⱄⰲⱁⱗ ⱀⰵ ⰲⱏⰸⱔⱎⱔ ⰱⱁ ⱄⱏ ⱄⱁⰱⱁⱙ ⰹ ⱁⰾⱑⱑ.
4 ⰰ ⰿⱘⰴⱃⱏⰹⱗ ⱂⱃⰻⱗⱎⱔ ⰹ ⱁⰾⱑⰹ ⰹ ⰲⱏ ⱄⱏⱄⱘⰴⱑⱈⱏ ⱄⰲⱑⱅⰻⰾⱐⱀⰻⰽⱏⰹ
ⱄⰲⱁⰹⰿⰻ. 5 ⰿⱏⰴⰾⱔⱎⱅⱆ ⰶⰵ ⰶⰵⱀⰻⱈⱆ ⰲⱏⰸⰴⱃⱑⰿⰰⱎⱔ ⱄⱔ ⰲⱐⱄⱔ ⰹ ⱄⱏⱂⰰⰰⱈⱘ.
6 ⱂⱁⰾⱆ ⱀⱁⱎⱅⰻ ⰶⰵ ⰲⱏⱂⰾⱐ ⰱⱏⰹⱄⱅⱏ. ⱄⰵ ⰶⰵⱀⰻⱈⱏ ⰳⱃⱔⰴⰵⱅⱏ, ⰹⱄⱈⱁⰴⰻⱅⰵ
ⰲⱏ ⱄⱃⱑⱅⰵⱀⰻⰵ ⰵⰿⱆ. 7 ⱅⱏⰳⰴⰰ ⰲⱏⱄⱅⰰⱎⱔ ⰲⱐⱄⱔ ⰴⱑⰲⱏⰹ ⱅⱏⰹ ⰹ ⱆⰽⱃⰰ-
ⱄⰻⱎⱔ ⱄⰲⱑⱅⰻⰾⱐⱀⰻⰽⱏⰹ ⱄⰲⱁⱗ. 8 ⰰ ⰱⱘⱗ ⱃⱑⱎⱔ ⰿⱘⰴⱃⱏⰹⰿⱏ. ⰴⰰⰴⰻⱅⰵ
ⱀⰰⰿⱏ ⱁⱅⱏ ⱁⰾⱑⱑ ⰲⰰⱎⰵⰳⱁ, ⱑⰽⱁ ⱄⰲⱑⱅⰻⰾⱐⱀⰻⱌⰻ ⱀⰰⱎⰻ ⱆⰳⰰⱄⰰⱙⱅⱏ.
9 ⱁⱅⱏⰲⱑⱎⱅⰰⱎⱔ ⰶⰵ ⰿⱘⰴⱃⱏⰹⱗ ⰳⰾⰰⰳⱁⰾⱙⱎⱅⱔ. ⰵⰴⰰ ⰽⰰⰽⱁ ⱀⰵ ⰴⱁⱄⱅⰰ-
ⱀⰵⱅⱏ ⰲⰰⰿⱏ ⰹ ⱀⰰⰿⱏ. ⰻⰴⱑⱅⰵ ⰶⰵ ⱂⰰⱍⰵ ⰽⱏ ⱂⱃⱁⰴⰰⱙⱎⱅⰻⰹⰿⱏ ⰹ ⰽⱆ-
ⱂⰻⱅⰵ ⱄⰵⰱⱑ. 10 ⰹⰴⱘⱎⱅⰰⰿⱏ ⰶⰵ ⰹⰿⱏ ⰽⱆⱂⰻⱅⱏ ⱂⱃⰻⰴⰵ ⰶⰵⱀⰻⱈⱏ, ⰹ ⰳⱁ-
ⱅⱁⰲⱏⰹⱗ ⰲⱏⱀⰻⰴⱘ ⱄⱏ ⱀⰻⰿⱏ ⱀⰰ ⰱⱃⰰⰽⱏⰹ, ⰹ ⰸⰰⱅⰲⰵⱃⰵⱀⱏⰹ ⰱⱏⰹⱎⱔ ⰴⰲⱐⱃⰻ,
11 ⱂⱁⱄⰾⱑⰴⰻ ⰶⰵ ⱂⱃⰻⰴⱁⱎⱔ ⱂⱃⱁⱍⱗ ⰴⱑⰲⱏⰹ ⰳⰾⰰⰳⱁⰾⱙⱎⱅⱔ. ⰳⱁⱄⱂⱁⰴⰻ-
ⰳⱁⱄⱂⱁⰴⰻ, ⱁⱅⰲⱃⱏⰸⰻ ⱀⰰⰿⱏ. 12 ⱁⱀⱏ ⰶⰵ ⱁⱅⱏⰲⱑⱎⱅⰰⰲⱏ ⱃⰵⱍⰵ. ⰰⰿⰻⱀ, ⰳⰾⰰ-
ⰳⱁⰾⱙ ⰲⰰⰿⱏ, ⱀⰵ ⰲⱑⰴⱑ ⰲⰰⱄⱏ. 13 ⰱⱏⰴⰻⱅⰵ ⰱⱁ, ⱑⰽⱁ ⱀⰵ ⰲⱑⱄⱅⰵ ⰴⱐⱀⰵ
ⱀⰻ ⱍⰰⱄⰰ, ⰲⱏ ⱀⱐⰶⰵ ⱄⱏⰹⱀⱏ ⱍⰾⱁⰲⱑⱍⱐⱄⰽⱏⰹ ⱂⱃⰻⰴⰵⱅⱏ.

2. Марк. II. 13.—20.

13 Ⰹ ⰹⰸⰻⰴⰵ ⰹⱄⱆⱄⱏ ⰽⱏ ⰿⱁⱃⱓ, ⰹ ⰲⱐⱄⱐ ⱀⰰⱃⱁⰴⱏ ⰹⰴⱑⰰⱎⰵ ⰽⱏ
ⱀⰵⰿⱆ, ⰹ ⱆⱍⰰⰰⱎⰵ ⱗ. 14 ⰹ ⰿⰻⰿⱁ ⰳⱃⱔⰴⱏⰹ ⰹⱄⱆⱄⱏ ⰲⰻⰴⱑ ⰾⰵⰲⰻⰼⱙ
ⰰⰾⱏⱇⰵⱁⰲⰰ ⱄⱑⰴⱔⱎⱅⰰ ⱀⰰ ⰿⱏⰹⱅⱏⱀⰻⱌⰻ, ⰹ ⰳⰾⰰⰳⱁⰾⰰ ⰵⰿⱆ. ⱂⱁ ⰿⱀⱑ
ⰳⱃⱔⰴⰻ. ⰹ ⰲⱏⱄⱅⰰⰲⱏ ⰲⱏ ⱄⰾⱑⰴⱏ ⰵⰳⱁ ⰹⰴⰵ. 15 ⰹ ⰱⱏⰹⱄⱅⱏ ⰲⱏⰸⰾⰵ-

10. Еванг. отъ Марк. гл. VIII 27.—31.

Въ оно врѣмѧ изиде Ісоусъ и оучєници ѥго въ странѫ кесариѩ Филиповы и на пѫти въпрашааше оучєникы своѩ, глаголѩ: кого мѧ глаголѭтъ чловѣци быти? Они же отъвѣщашѧ: ови Іоана Кръстителѩ, инии же Илиѭ, а дроугии ѥдиного отъ пророкъ. И тъ глагола имъ: вы же кого мѧ глаголѥте быти? Отъвѣщавъ же Петръ глагола ѥмоу: ты ѥси Христосъ. И запрѣти имъ, да никомоуже не глаголѭтъ о нѥмь, и нача оучити ѩ, ꙗко подобаѥтъ сынови чловѣчоу много пострадати и искоушеноу быти отъ старьць и архиѥреи и книжьникъ и оубиѥноу быти и по трьхъ дьньхъ въскръснѫти.

(Кирилски прѣписъ).

(н = Ⰹ, ı = Ⰺ, ι = Ⰻ).

Изъ Зографското евангелие.

1. Маѳ. XXV. 1.—13.

1 Тъгда оуподоби сѧ цѣсарьствие небесьское десѧти дѣвъ,
ꙗже примъшѧ светильникы своѩ ιзидошѧ противѫ женихоу. 2 пѧть
же бѣ оть н҄ихъ боуı ι пѧть мѫдръ. 3 боуѩ бо приемъшѧ светиль-
никы своѩ не вьзѧшѧ бо съ собоѭ ι олѣѣ. 4 а мѫдрыѩ приѩшѧ
ι олѣı ι въ съсѫдѣхъ светильникы своιми. 5 моудаштю же жени-
хоу въздрѣмашѧ сѧ вьсѧ ι сънаахѫ. 6 полоу ношти же въпль бысть.
се женихъ грѧдетъ, ιсходите въ сърѣтение его. 7 тъгда въсташѧ
вьсѧ дѣвы ты ι оукрасишѧ светильникы своѩ. 8 а боуѩ рѣшѧ
мѫдрыιмъ. дадите намъ отъ олѣѣ вашего. ѣко светильници наши
оугасаѭтъ. 9 отъвѣшташѧ же мѫдрыѩ глагол҄ѭшта. еда како не
достанетъ вамъ ι намъ. ιдѣте же паче къ продаѭштимъ ι коу-
пите себѣ. 10 ιдѫштамъ же ιмъ коупитъ приде женихъ, ι гото-
выѩ вьнидѫ съ н҄имь на бракъ ι затворены бышѧ двьри. 11 по-
слѣдь же придошѧ прочаѩ дѣвы глагол҄ѭшта. господи, господи,
отвръзи намъ. 12 онъ же отъвѣштавъ рече, аминь, глаголѭ вамъ,
не вѣдѣ васъ. 13 бѫдите оубо, ѣко не вѣсте дни ни часа, въ
н҄ьже сынъ чловѣчьскъι придетъ.

2. Марк. II. 13.—20.

13 ι изиде нісоусъ къ мор҄ю, ι вьсь народъ ιдѣаше къ н҄емоу,
ι оучааше ѩ. 14 ι мимо грѧды нісоусъ видѣ левг҄иѭ альфеова
сѣдѧшта на мытьници. ι глагола емоу. по мнѣ гради. ι въставъ въ-
слѣдъ его ιде. 15 ι бысть възлежаштю емоу въ домоу его, ι мнози

[illegible]
16 [illegible]
17 [illegible]
18 [illegible]
19 [illegible]
20 [illegible]

3. Лук. VII. 36—47.

36 [illegible]
37 [illegible]
38 [illegible]
39 [illegible]
40 [illegible]
41 [illegible]
42 [illegible]
43 [illegible]
44 [illegible]
45 [illegible]
46 [illegible]
47 [illegible]

мытаре і грѣшьници възлежаахѫ съ ісоусомь і съ оученикы его.
бѣахѫ бо мнози і по н҃емь ідошѧ. 16 і кънижьници і фарисѣи
видѣвъше і ѣдѫшть съ мытари і грѣшьникы глаголаахѫ оученикомъ
его. по чьто съ мытари і грѣшьникы ѣстъ і пьетъ. 17 і слышавъ
ісоусъ глагола імъ. не трѣбоуѭтъ съдравиі врачевъ нъ болѧштеі.
не приидъ бо призъватъ правьдьникъ нъ грѣшьникъ въ покаание.
18 і бѣахѫ оученици іоанови і фарисѣі постѧште сѧ. і приидошѧ
і рѣшѧ емоу. по чьто оученици іоанови і фарисѣисци постѧтъ сѧ,
а твоі оученици не постѧтъ сѧ; 19 і рече імъ ісоусъ. еда могѫтъ
сынове брачьниі постити сѧ, доньдеже съ н҃ими естъ женихъ. елико
врѣмѧ съ собоѭ імѫтъ жениха, не імѫтъ постити сѧ. 20 приидѫтъ
же дьние, егда отъіметъ сѧ отъ нихъ женихъ, і тъгда постѧтъ сѧ
въ ты дьни.

3. Лук. VII. 36.—47.

36 Мол҃ѣаше же і етеръ отъ фарисѣі, да би ѣлъ съ н҃имь.
і въшьдъ въ домъ фарисѣовъ възлеже. 37 і се жена въ градѣ,
ѣже бѣ грѣшьница, і оувѣдѣвъши ѣко възлежитъ въ храминѣ фари-
сѣовѣ, принесъши алавастръ мура 38 і ставъши зади при ногоу
его плачѫшти сѧ начѧтъ моучити нозѣ его сльзами і власы главы
своеѩ отираааше і облобызаааше нозѣ его і мазаааше муромь.
39 видѣвъ же фарисеі възъвавы его рече вь себѣ глаголѧ. сь
аште би былъ пророкъ, вѣдѣлъ би оубо і какова жена прика-
саетъ сѧ емь, ѣко грѣшьница естъ. 40 отъвѣштавъ же ісоусъ
рече къ н҃емоу. симоне, імамь ти нѣчьто решти. онъ же рече.
оучител҃ю, рьци. 41 дъва длъжьника бѣашете заімодавьцю етероу.
единъ бѣ длъжьнъ пѧтьѭ сътъ динарь, а дроугы пѧтьѭ десѧтъ.
42 не імѫштема же іма въздати, обѣма іма отъда. которы обою
паче възлюбитъ і; 43 отъвѣштавъ симонъ рече. не пъштюѭ, ѣко
емоуже вашта отъда. онъ же рече емоу. правь сѫдилъ еси. 44 і
обрашть сѧ къ женѣ рече симоноу. видиши ли сьѭ женѫ; вьнидъ
въ домъ твоі воды на нозѣ моі не дастъ. си же сльзами омочи
нозѣ моі і власы своіми отьре. 45 лобьзаньѣ мн҃ѣ не дастъ, си
же отъ н҃елиже вьнидъ не прѣста облобызаѭшти ногоу моею.
46 масломь главы моеѩ не помаза, си же муромь помаза нозѣ
моі. 47 егоже ради глаголѭ ти. отъпоуштаѭтъ сѧ ей грѣси мнозіи,
ѣко възл҃юби много. а емоуже мьн҃е отъпоуштаетъ сѧ, мьн҃ьшьми
л҃юбитъ.

4. Іоанн. XV. 20.—27.

20 Помьните слово, еже азъ рѣхъ вамъ. нѣстъ рабъ боли
господѣ своего. аште мене ιзгънаша, ι васъ ιжденѫтъ. аште слово
мое съблюдоша, ι ваше сьблюдѫтъ. 21 нъ си вьсѣ (съ)творатъ
вамъ за ιма мое, ѣко не вѣдатъ посълавъшаего ма. 22 аште не
бимь пришьлъ ι глаголалъ ιмъ, грѣха не бѫ ιмѣли. нꙑнѣ же винꙑ
не имѫтъ о грѣсѣ своемь. 23 ненавидаи мене ι отьца моего не-
навидитъ. 24 аште дѣла не бимь сътворилъ вь нихъ, ιхъже никъ-
тоже ιнъ не сътвори, грѣха не бѫ ιмѣли. нꙑнѣ же ι видѣша ι възне-
навидѣша мене ι отьца моего. 25 нъ да сбѫдетъ са слово
п'саное въ законѣ ιхъ, ѣко възненавидѣша ма спꙑти. 26 егда же
придетъ параклитъ, егоже посълѭ вамъ отъ отьца доухъ ιстиньнꙑ,
ιже отъ отьца ιсходитъ, тъ съвѣдѣтел҄ьствоуетъ о мьнѣ. 27 ι вꙑ
же съвѣдѣтельствоуите, ѣко искони съ мноѭ есте.

Изъ Марийнското евангелие.

(Кирилски прѣпис).

5. Лук. ТІ. 20.—43.

20 ι тъ възведъ очи свои на оученикꙑ своѩ глаголааше
21 блажени ништи, ѣко ваше естъ цѣсарьствие божие. блажени
алчѫштеи нꙑнѣ, ѣко насꙑтите са. блажени плачѫштеи нꙑнѣ, ѣко
въсмѣѭтъ са. 22 блажени бѫдете егда възненавидатъ вꙑ чловѣци,
ι егда разлѫчатъ вꙑ и поносатъ ι пронесѫтъ има ваше ѣко зъло
сꙑна чловѣчьскааго ради. 23 въздрадоуите са въ тъ день и възи-
граите. се бо мъзда ваша мънога на небесе. по сихъ бо творѣахѫ
пророкомъ отъци ихъ. 24 обаче горе вамъ богатꙑмъ, ѣко въсприѩсте
оутѣхѫ вашѫ. 25 горе вамъ насꙑштении, ѣко възалчете са. горе
вамъ смѣѭштеи са нꙑнѣ, ѣко въздрꙑдаате и въсплачете са. 26
горе егда рекѫтъ добрѣ о васъ вьси чловѣци. по семоу бо творѣахѫ
лъжиимъ пророкомъ отьци ихъ. 27 нъ вамъ глаголѭ слꙑшаштиимъ.
любите врагꙑ ваша, добро творите ненавидаштиимъ васъ. 28 благо-
словите кльнѫштаѩ вꙑ, молите са за твораштаѩ вамъ обидѫ. 29
биѭштюмоу та въ ланитѫ подаи дроугоуѭ, ι отемлѭштюмоу тебѣ
ризѫ ι срачица не възбрани. 30 вьсѣкоумоу-же просаштоумоу оу
тебе даи ι отъ отемлѭштааго твоѣ не истазаи. 31 ι ѣкоже хоштете
да творатъ вамъ чловѣци, и вꙑ творите имъ такожде. 32 ι ѣште

любите любащаѩ вы, каѣ вамъ хвала естъ. ібо и грѣшъници лю-
баштаѩ ихъ любатъ. 33 і аште благотворите благотворащиимъ
васъ, каѣ вамъ хвала естъ. ібо и грѣшъници тоже творатъ. 34 і
аште въ заимъ даате отъ нихъже чаате възприѩти, каѣ вамъ хвала
естъ. ібо и грѣшъници грѣшъникомъ въ заимъ даѭтъ да въспри-
имѫтъ равъно. 35 обаче любите врагы ваша и благотворите. і въ
заимъ даите ничесоже не чаѭще. и бѫдетъ мъзда ваша мънога. і
бѫдете сынове вышънѣего, ѣко тъ благъ естъ на невъзблагодатъныѩ
и зълыѩ. 36 бѫдѣте оубо милостиви, ѣкоже и отецъ вашъ мило-
сръдъ естъ. 37 і не сѫдите, да не сѫдатъ вамъ. не осѫждаите, да
не осѫдатъ васъ. отъпоуштаите, и отпоустатъ вы. 38 даите, и
дастъ са вамъ. мѣрѫ добро натъканѫ и потрѫсънѫ и прѣлиѭштѫ
са дадатъ на лоно ваше. тоѭ бо мѣроѭ, еѭже мѣрите, възмѣритъ
са вамъ. 39 Рече же притъчѫ имъ. еда можетъ слѣпецъ слѣпьца
водити; не оба ли въ ѣмѫ въпадете са; 40 нѣстъ оученикъ надъ
оучителемъ своимъ. съвръшенъ же вьсѣкъ бѫдетъ, ѣкоже оучитель
его. 41 что же видиши сѫчецъ, иже естъ въ очесе братра твоего,
а бръвъна, еже естъ въ очесе твоемь, не чюеши. 42 ли како
можеши рещи братроу твоемоу, братре, остави да изъмѫ сѫчецъ,
иже естъ въ оцѣ твоемь, самъ бръвъна въ оцѣ своемь не вида.
лицѣмере, изъми прѣвѣе бръвъно из очесе своего, і тъгда прозьриши
изати сѫчецъ, еже естъ въ очесе братра твоего.

Изъ Асемановото евангелие.

(Кирилски прѣписъ).

6. Матѳ. VIII. 27.—31.

28 Прішедъшоу исоусоу въ странѫ Гергесиньскѫ, сърѣтосте
и дъва бѣсъна отъ гробиштъ исходаща, люта ѕѣло, ѣко не можааше
мінѫті ніктоже пѫтемъ тѣмъ. 29 и се възъпісте глаголѭща. чьто
естъ нама и тебѣ, исоусе сыне божіи; пришелъ еси сѣмо прѣжде
врѣмене мѫчитъ насъ; 30 бѣ же далече от нею стадо свиніи много
пасомо. 31 бѣси же молѣахѫ и глаголѭште. аште изгониші нъи,
повели намъ иті въ стадо свиное. 32 и рече имъ. идѣте. они же
ишедъше вьнидѫ въ свиниѩ. и абіе оустръми са стадо въсе по
брѣгоу въ море, и оутопѫ въ водахъ. 33 а пасѫщеи бѣжаша и
шедъше въ градъ възвѣстіша вьсе о бѣсъноую. 34 и се весь градъ
изіде протівѫ исоусови, и видѣвъше моліша и да бі прѣшелъ отъ
прѣдѣлъ ихъ.

7. Матѳ. IX. 18.—35.

18 Кьназь етеръ вьшедъ къ исоусоу кланѣаше сѧ исоусови
глагола. ѣко дъщи моѣ оумрѣтъ, нъ пришедъ възложі рѫкѫ твоѭ
на нѭ, и оживетъ. 19. и въставъ исоусъ по немъ идѣаше и оуче-
ници его. 20 и се жена кръвоточива дъва на десяте лѣтѣ имѫщи,
и пристѫпльши съ зади прикоснѫ сѧ въскрилии ризы его. 21 глаго-
лааше бо въ себѣ. аште тъкмо прикоснѫ сѧ ризѣ его, съпасена
бѫдѫ. 22 исоусъ же обращь сѧ и видѣвъ ѭ рече. дръзаи дъщі,
вѣра твоѣ съпасе та. и съпасена бысть жена отъ часа того 23 и
пришедъ исоусъ въ домъ кьняжь и видѣвъ сопьцѧ и народъ млъ-
вящь. 24 и глагола имъ. отідѣте, не оумрѣтъ бо дѣвица, нъ съпітъ.
и рѫгаахѫ сѧ ѥмоу. 25 егда же изгънанъ бысть народъ вьшедъ
ятъ ѭ за рѫкѫ и въста дѣвица. 26 и изиде вѣсть си по вьсеи
земі тои. 27 прѣходящоу исоусоу по немъ идосте дъва слѣпьця
зовѫща и глаголѭща. помілоуи ны, исоусе, сыноу давъідовъ.
28 пришедъшю же ѥмоу въ домъ прістѫписте кь немоу слѣпьца, и
глагола има исоусъ, вѣроуета лі, ѣко могѫ се створиті; глаголаста
ѥмоу. еи господи. 29 тогда коснѫ ѣ въ очи ею глагола, по вѣрѣ
ваю бѫді вама. 30 и отврѣсте сѧ очі има. и запрѣти има исоусъ
глагола. блюдѣта да никтоже не оувѣсть. 31 она же ишедъша про-
славісте и по вьсеи земи тои. 32 тѣма же исходящема, се прівѣсѧ
(кь немоу) чловѣка нѣма и бѣсьна. 33 и изгънаноу бѣсоу прогла-
гола нѣмыи. и дивіша сѧ народи глаголѭще. николіже тако ѣві сѧ
въ израилі. 34 и фарисеи глаголаахѫ. о кьнязі бѣсовъстѣ изгонитъ
бѣсы. 35 и прохождааше исоусъ грады вьсѧ и вьсі, оуча на
сьньмищихъ ихъ и пропокѣдаѩ евангелие цѣсарьствіѣ и цѣлѧ
вьсѣкъ недѫгъ и всѣкѫ ꙗзѫ въ людехъ.

8. Еванг. отъ Иоана гл. XIII. 31.—38.

31 Рече господь къ своимъ оученікомъ. нынѣ прославі сѧ
сынъ чловѣчь и богъ прославі сѧ о немъ. 32 аще богъ про-
славітъ сѧ о немъ, и богъ прославітъ и въ себѣ, и абіе про-
славитъ і. 33 чад'ца, еще мало съ вами есмъ. възіщете мене,
и ѣкоже рѣхъ июдеомъ, ѣко ѣможе азъ идѫ вы не можете пріти.
и вамъ глаголѭ нынѣ. 34 заповѣдь новѫ даѭ вамъ, да любіте
дроугъ дроуга. ѣкоже възлюбіхъ вы да и вы любіте дроугъ дроуга.
35 о семь разоумѣѭтъ вьси, ѣко мои оученици есте, аште любовь
имате междю собоѭ. 36 глагола емоу сімонъ петръ. господи, камо
идеши; отъвѣща емоу исоусъ. ѣможе азъ идѫ не можеши нынѣ
иті. послѣдь же по мьнѣ идеши. 37 глагола емоу петръ. господі.

по чьто не могѫ нынѣ по тебѣ ити; нынѣ доушѫ моѭ за тѧ по-
ложѭ. 38 ѡтъвѣшта исоусъ. доушѫ ли твоѭ за мѧ положиши;
аминъ аминъ глаголѭ тебѣ. не възгласитъ коуръ; доньдеже отъвръ-
жеши сѧ мене трі кратъи.

Изъ Клоцовия паметникъ.

(Кирилски прѣписъ).

Свѧтаааго епифаніѣ архиепіскоупа кѵпрьскаааго о погребени тѣла господьнѣ і бога нашего исоу-христа і о іосифѣ іже отъ аримаѳѣѩ і никодімѣ і о сьн(ит)іи господі нашего гробьнѣмь по съпасиѣи мѫцѣ дівъно бывъшю.

Чъто се; дьнесь безмлъвье много на земі. чьто се; безмлъвье много и млъчанье много. безмлъвье много, ѣко цѣсарь съпітъ. землѣ оубоѣ сѧ і оумлъча, ѣко богъ плътьѭ оусъпе· богъ плътьѭ оумрѣтъ і адъ въстрепета· богъ въ малѣ оусъпе і съпаштаѩ отъ вѣка отъ ада въскрѣсі· къде нынѣ сѫтъ въчерашънаѩ млъвы і гласі і говорі бывашѭштеі на христа отъ законопрѣстѫпьникъ; къде народи і кови і чіні і орѫжьѣ і дръколи; къде цѣсаре і ерѣі і сѫдьѩ осѫжденыѩ; къде свѣшта і мечі і говорі бештисльні; къде людье и шатаньѣ і тръжтъ неправедьныи; въ істинѫ оубо, зѣло въ істінѫ людье пооучіша сѧ тъштетъныимъ і соуетъныимъ. потъкѫ сѧ въ акрогониеі камень христъ, і сами съкроушіша сѧ. прівръгѫ сѧ въ твръды камень, нъ въ пѣны влъны ихъ разідѫ сѧ. потъкѫ сѧ о наковалѣ непобѣдімѣемь, нъ сами сътьрені быша· възнѣсѧ на дрѣво камень, і съшедъ оумрътви ѩ· съвѧзаша велнкааго сампсона слъньца христа, нъ раздрѣшъ вѣчъныѩ ѫзы іноплемен'нікы і законопрѣстѫпьнікы погоубі· заіде богъ сльнъце придъ землѫ і тъмѫ прѣмрачънѫѭ іюдеомъ сътворі. дьнесь съпасенье сѫштимъ на земі і отъ вѣка подъ землеѭ съпаштимъ· дьнесь съпасенье вьсемоу мироу, елико видимъ і елико невидімъ· соугоубо дьнесь прішестіе господьне, соугоубо съмотренье, соугоубо чловѣколюбьствіе, соугоубо сънітье, въ коупѣ же і съмѣренье, соугоубо къ чловѣкомъ посѣштенье. отъ небесе на земи, отъ земла подъ землѫ богъ пріходитъ, врата адова отъврѣзаѭтъ сѧ· съпаштеи отъ вѣка, радоуіте сѧ· сѣдаштеі въ тъмѣ і въ сѣні съмрьтьнѣ велікы свѣтъ прііміѣте. съ рабы господь, съ мрътвыими богъ, съ оумеръшіми животъ, съ повин'ныими неповин'ны, съ сѫштими въ тъмѣ немрьчаі свѣтъ, съ плѣн'нікы свободитель, съ прѣисподьниимі прѣвышъніи небесъ. христъ на земі, вѣровахомъ. христъ въ мрътвыхъ, съ німь сънідѣмъ· да оувѣмъ і таіны, іаже тоу· да разоумѣемъ божиѭ.

таінѫ, таина подъ землеѭ чюдеса· да оумѣимъ, тако і сѫштиимъ въ адѣ просвѣтилъ естъ проповѣдь.

Чъто оубо; вьсѧ ли прѣпростъ съпасаетъ вѣль сѧ въ адѣ богъ; ни, нъ і тоу вѣроуѭштаѩ. въчера же съмотрьливѣнаа твора, а дьнесь владычьнѣа· вьчера плътьскаа, а дьнесь господьскаа дѣѩ· въчера чловѣчьскаа, а дьнесь божьствьнаа дѣетъ. въчера за оухо оударенъ бывааше, дьнесь блисцанімь божиемь адовъское жілиште бьетъ· въчера съвязанъ бывааше, дьнесь неразрѣшенъіми ѫзами съвязаетъ гоубітела· въчера осѫжденъ бывааше, дьнесь осѫжденъімъ свободѫ даръствоуетъ· вьчера слоугы пилатовы рѫгаахѫ сѧ емоу, дьнесь вратьніци адовьнии відѣвъше его іштезѫ. нъ оубо слыші христовьнѣі мѫцѣ вышънее слово· слыші и въспоі· слышіі и прославі· слыші и проповѣждь божіѣ вельѣ чюдеса, како законъ остѫпаетъ, како благодѣть процвитаетъ, како образи мимоходѧтъ, како істина проповѣдаетъ сѧ, како сѣнь мимоходитъ, како слъньце вьселенѫѭ іспльнѣетъ, како встъхы законъ обетъша, како новы извѣштаетъ сѧ, како древнѣа прѣідѫ, како новаа процвисѧ. дъвоі людье вь сіонѣ въ врѣмѧ христовьнѣи мѫцѣ прідѫ, евреисции коупъно же і поганьсцні· дъва цѣсарѣ, Пилатъ і Иродъ· дъва архиерѣа і Анʼна і Каиафа, да обѣ пасцѣ въ коупѣ бѫдете, ова прѣстаѭшти а христовѣна начинаѭшти. дъвѣ жрътвѣ въ тъ вечеръ дѣашете сѧ, по неже і съпасенье, глаголѫ живъімъ і мрътвымъ, бывааше. і юдѣі же съвязаѭште агнець закалахѫ, а іже отъ поганъ въ плъть бога. і ови вь сѣнь възпрахѫ, ови же къ слънъцю і къ богоу прітѣкаахѫ. і овѣ съвязавъше христа отъсылахѫ, а іже отъ поганъ іноудоушьно его прінимахѫ. і овѣ скотънѫѭ жрътвѫ; овѣ же божію тѣлоу жрътвѫ приносахѫ.

Изъ Синайския псалтиръ.

(Кирилски прѣписъ; ѩ (эє) вм. ѧ и ѩ).

1. Псалмъ давидовъ въ исповѣданиі. Въскликнѣте богоу вьсѩ землѩ, работаіте господю въ веселиі. вънідѣте прѣдо нь въ радості, оувѣдіте ѣко господь естъ богъ нашь. тъ створі ны, а не мы себе. мы же людиѥ его и овьцѩ паствіны его. вънідѣте въ врата его въ исповѣданіихъ, въ дворы его въ пѣниіхъ. исповѣдаіте сѩ емоу, хвалите имѩ его, ѣко благъ господь, въ вѣкъ милость его і до рода рѣснота его.

2. Псалмъ давидовъ, егда храмі зьдашѩ сѧ. Въспоіте господю пѣснь новѫ. въспоіте господю вьсѩ землѩ. възвѣстіте въ ѩзыцѣхъ славѫ его, въ вьсѣхъ дѣлѣхъ чоудеса его, ѣко богъ велеі

и хваленъ ѕѣло, страшенъ естъ надо вьсѣми богы. прінесѣте господю
славѫ і честь. възъмѣте жрътвы, въходіте въ дворы его. поклоніте
сѧ господю въ дворѣ свѧтѣмь его, да подвижітъ сѧ отъ лица юго
вьсѣ земля. рьцѣте въ ѩзыцѣхъ, ѣко господь въцѣсарі сѧ, ібо
исправі въселенѫѭ, ѣже не подвижітъ сѧ, сѫдітъ людемъ въ правьдѫ,
да веселѧтъ сѧ небеса і радоуетъ сѧ земля.

3. Псалмъ давыдовъ егда бѣгаше отъ лица (а)веселоума,
сына своего. господі, чьто сѧ оумьножішѧ сътѫжаѭщее мі мноѕи
въсташѧ на мѧ. мноѕи глаголѭтъ доуші моеі; нѣсть съпасеньѣ о
боѕѣ его. ты же, господі, застѫпьникъ моі есі, слава моѣ вьзнесе
главѫ моѭ. гласьмъ моімъ къ господеві возъвахъ, и оуслыша мѧ
отъ горы свѧтыѩ своеѩ. азъ же оусънѫхъ і съпахъ. въстахъ, ѣко
господъ застѫпитъ мѧ. не оубоѭ сѧ отъ тьмы людеі нападаѭщіхъ
мѧ окрѣстъ. въскрьсні, господі, съпасі мѧ, боже мои, ѣко ты поразн
вьсѧ враждоуѭщѧѩ мнѣ въ соуе, зѫбы грѣшьныхъ съкроушілъ есі.
господьне естъ съпасенье и на людехъ твоіхъ благословещенье твое.

4. Давыдовъ псалмъ. сѫді мі, господі, ѣко азъ незълобоѭ
моѭ ходіхъ, и на господѣ оупъваѩ не изнемогѫ. искоусі мѧ, го-
споді, і сътѧжі мѧ, раждьзі ѫтробѫ и срьдьце мое. ѣко мілостъ
твоѣ прѣдъ оучима моіма естъ, и оугодіхъ къ істинѣ твоеі. не сѣдъ
съ сонъмомъ соуетьнымь, и съ законопрѣстѫпьныимі не вънідѫ.
възненавідѣхъ цръковъ лѫкавьныхъ, и съ нечьстівыимі не сѧдѫ.
оумыѭ вь неповинныхъ рѫцѣ моі и обідѫ олътаръ твоі, господі, да
оуслышѫ гласъ хвалы твоеѩ, испокѣмъ вьсѣ чюдеса твоѣ. господі,
възлюбіхъ красотѫ домоу твоего и мѣсто вьселеньѣ славы твоеѩ.
не погоубі съ нечьстівыимі доушѧ моеѩ и съ мѫжі крьвы живота
моего, въ ніхъже рѫкоу безаконенъѣ сѫтъ, десніца іхъ іспльні сѧ
мыта. азъ же незлобоѭ моеѭ ходіхъ, избави мѧ, господі, і помі-
лоуі мѧ, нога моѣ ста на правьдѣ, въ цръкъвахъ благословесь-
ствоуѭ тѧ.

Изъ Савината книга.

(ѧ се срѣща въ три вида: ѧ ѧ и ѧ).

1. Матѳ. VII. 1.—8.

1. Рече господь· не осѫждаіте, да не осѫдите сѧ. 2. о немьже
сѫдѣ сѫдите сѫдѧтъ вамъ, и вь нѫже мѣрѫ мѣрите мѣритъ сѧ вамъ.
3. что же видиши сѫчьць въ оучесе братоу своемоу, а въ оучесе
своемь брьвъна не видиши; 4. ли како речеши братоу своемоу·
останн да възъмѫ сѫкъ къ оучесе твоемь; 5. лицемѣре, изъми прьвѣе
брьвно въ оучесе твоемь, и тогда оузьриши изѧти сѫкъ въ оучесе

брата твоего. 6. не даднте свщеннꙗ пъсомъ, ни полагаіте бисъръ
ваша прѣдъ свиниами, да не поперѫтъ ихъ ногами своими и вращьше
са поперѫтъ васъ. 7. просите, и дастъ са вамъ· ищѣте, и обращете·
тлъцѣте, и отврьзѫтъ са вамъ. 8. всакъ бо просаі приемлетъ, и ищаі
обращіетъ, и тлъкѫщиюмоу отврьзѫтъ са.

2. Маѳ. VII. 30.—37.

30. Рече господь· не саі съ мноѭ на ма естъ, и не събиралаі
съ мноѭ растачаетъ. 31. тѣмь же глаголѭ вамъ· всакъ грѣхъ и
хоуление отъдастъ са человѣкомъ, а доуховьное хоуление не отъдастъ
са уловѣкомъ. 32. и иже аще речетъ слово на сына уловѣчьскаго,
отъдастъ са емꙋ· а иже речетъ на доухъ сватꙑ, не отъдастъ са
емоу ни вь сь вѣкъ ни вь граджщіи. или творитъ дрѣво доброе
агодѫ емоу добрѫ, или творитъ дрѣво прахнѣно и агодѫ емоу изгнилѫ.
отъ агодꙑ бо дрѣво зиаетъ са. 33. племѧ аспидово, како можете
добро глаголати лѫкави сѫще; отъ избытъка бо ꙋста срьдьцю гла-
голѫтъ. 34. благꙑ уловѣкъ отъ блага съсжда износитъ благаꙗ, и
лѫкавꙑ уловѣкъ отъ лѫкава съсжда износитъ лѫкаваꙗ. 35. глаголѫ
же вамъ, ꙗко всакъ глаголъ праздьнъ, егоже аще глаголѫтъ уловѣци,
въздадѧтъ о немь слово въ дьнь сѫдьнꙑ. 36. отъ словесъ бо своіхъ
оправьдиши са и отъ словесъ своіхъ осѫдиши са.

3. Іоан. V. 18.—27.

18. Аще миръ васъ ненавидитъ, вѣдите ꙗко мене прѣжде васъ
възненавидатъ. 19. аще отъ мира бꙑсте бꙑли, миръ ꙋбо своа бꙑ
любилъ· ꙗко же отъ мира нѣсте, нъ азъ избрахъ вꙑ отъ мира, сего
ради ненавидитъ ва(съ) миръ. 20. помьните слово, еже азъ рѣхъ
вамъ· нѣстъ рабъ болиі господа своего. аще мене изгнаша, и васъ
иждеиѫтъ· аще слово мое съблюдоша, и ваше съблюдѫтъ 21. нъ
си вса створатъ вамъ за имѧ мое, ꙗко не вѣдатъ посълавъшаго ма.
22. аще не бꙑхъ пришьлъ и глаголалъ имъ, грѣха не бꙑша имѣли·
нꙑиꙗ же и винꙑ не имѫтъ о грѣсѣ своемь. 23. ненавидаі же мене
и отьца моего ненавидитъ. 24. аще дѣлъ не бꙑхъ створилъ вь нихъ,
ихъже инъ никтоже не створи, грѣха не бꙑша имѣли· нꙑиꙗ же
видѣша и възненавидѣша мене и отьца моего. 25. нъ да събѫдетъ
са слово псаное въ законѣ ихъ, ꙗко възненавидѣша ма спꙑти.
26. егда же придетъ параклитъ, егоже азъ посълѫ вамъ отъ отьца,
доухъ истовꙑ, иже отъ отьца исходитъ, тъ повѣдаетъ о мнѣ. 27. и
вꙑ же повѣдаіте ꙗко искони съ мъноѭ есте.

4. Іоан. VIII. 20.—40.

Ведоша Інсоуса отъ Каіафы въ преторъ· бѣ же за оутра, и ти
не вънидѫ вь преторъ, да не оскврьнатъ сѧ, но да ꙗдатъ пасхѫ.
29. изиде же Пилатъ съ ними вънѣ и рече· кѫѭ рѣчь приносите
на чловѣка сего; 30. отъвѣщаша же и рѣшѧ емоу. аще не бы
былъ злодѣи, не быхомъ его прѣдали тебѣ. 31. рече же Пилатъ·
поимѣте і вы и по законоу вашемоу сѫдите емоу. рѣшѧ же емꙋ
июдеі· намъ не достоітъ оубити никогоже. 32. да слово Інсоусово
събѫдетъ сѧ, еже рече клепла, коеѭ съмрьтиѭ хотѣше оумрѣти.
33. въниде же пакы Пилатъ вь преторъ и глагола къ Інсоусоу и
рече емꙋ. ты ли еси цѣсаръ июдеискъ; 34. отъвѣща емꙋ Інсоусъ·
о себѣ ли се ты глаголеши или ини тебѣ о мнѣ рѣшѧ; 35. отъ-
вѣща емоу Пилатъ· еда азъ жидовинъ есмь; родъ твоі и архиереі
тѧ прѣдашѧ мьнѣ. что еси створилъ; 36. отъвѣща Інсоусъ· цѣсарь-
ствие мое нѣстъ отъ мира сего. аще отъ сего мира бы было
цѣсарьствие мое, слоугы моѧ ꙋбо подвиглы сѧ бышѧ, да не прѣ-
данъ быхъ июдеомъ· нынꙗ же цѣсарьствие мое нѣстъ отъ сѫдꙋ.
37. рече же емꙋ Пилатъ. ꙋбо цѣсарь ли ты еси; отъвѣ Інсоусъ·
ты глаголеши ꙗко цѣсарь есмь. азъ на се родихъ сѧ и на се приидъ
въ миръ, да повѣдаѭ истинѫ· всакъ же, иже естъ отъ истины,
послоушаетъ гласа моего. 38. глагола емоу Пилатъ. что естъ истина;
и се рекъ пакы изиде къ июдеомъ и глагола имъ. азъ ни единоꙗ
же вины обрѣтаѭ вь немъ. 39. естъ же обычаі вамъ да единого
вамъ отъпоущѫ на пасхѫ. хощете ли, да отъпоущѫ вамъ цѣсара
июдѣиска; 40. възъпишѧ же вси глаголѭще· не сего нъ Варавѫ.
бѣ же Варава разбоіникъ.

Изъ Супрасълския паметникъ.

(ѧ = ѧ, ѧ = ꙗ).

1. Мѣсаца марта к҃. мѫка свѧтыихъ Терентиꙗ и Африкана.

Повелѣ безаконъныи кнѧзъ Терентиꙗ и Африкана привести и глагола к н҃има. пожьрѣта богомъ, аште ли ни, то зьлѣ ва погꙋбьѭ, и нѣстъ богъ иже ва из-д-рѫкꙋ моєю избавитъ. свѧтаа же рекоста· глаголаховѣ ти многашди, ꙗко кръстиꙗна ѥсвѣ и въ Христоса имавѣ надеждѫ, бѣсомъ же нечистымъ не поклонивѣ сѧ, ни богомъ твоимъ слоуживе, и о мѫкахъ твоихъ не брѣжевѣ· да оубо примышлꙗи о наю, ѥлико хоштеши мѫкъ, вѣрꙋѥвѣ бо богоу, ꙗко побѣжденъ бѫдеши нами, рабы ѥго, ꙗкоже побѣжденъ бысть и отьць твои, диꙗволъ. слышавъ же то кнѧзъ повелѣ въсадити ꙗ въ темницѫ и

веригы наложити има на выѭ и на рѫцѣ и на нозѣ, и тако блюсти ѥю· и сътвориша слоугы, ꙗкоже имъ повелѣно быст҄. повелѣ же и тръзѫбьца желѣзны подъстълати има, и не дати никомоуже отъ крьстиꙗнъ въходити к н҄има, ни пишта има даꙗти. въ полоуношти же молꙙштема са сватыима просвѣтѣ са свѣтъ велии въ темници о н҄ею и аггелъ господ҄ьнь ста прѣдъ н҄има глагол҄а. въстанѣта и почиванта, и пристѫпивъ агг҄елъ, прикоснѫ са веригах҄ облежаштиихъ о выи ѥю, и абиѥ отъпадоша веригы отъ тѣлесе ѥю, и бѣаше прѣдъ н҄има трепеза, оуготована вьсечьскыими брашьны добрыими, и рече к н҄има агг҄елъ. приимѣта отъ прѣдълежаштиихъ прѣдъ вама брашьнъ, ꙗже посъла вама господь богъ. сватаꙗ же благословиста господа, и тако приꙗста брашьна, ꙗкоже и тьмичьныимъ стражемъ видѣвъшемъ свѣтъ въскоучити вънѫтрь и истиньнѣѥ видѣти свѣтъ. въшедъшемъ же имъ обрѣтоша сватаꙗ веселꙙшта са и излѣзъше съ страхомъ възвѣстиша кназоу, ѥже видѣша. и въ третии дьнь повелѣ привести ꙗ на сѫдиште. ставъшема же сватыима прѣдъ кназемъ рече къ н҄има· тако ли наказаша ва мѫжы, ѡ зълобѣсънаꙗ, покаꙗвъше са пожрьти богомъ; сватыи рече Терентии· мѫжа си мьнѣ бѫди и любаштиимъ Христоса, жродивоѥ бо богомѫдростьнѣѥ чловѣкомъ ѥстъ, мѫдрость бо чловѣчьска жродьство оу бога ѥстъ безоумл҄ь же и бѣса са бѫдѫ подобьнъ тебѣ, аште бога оставивъ бѣсомъ поклон҄ѫ са· кназъ же разгнѣвавъ са повелѣ дърати ꙗ· сватаꙗ же строужема молꙗста са глагол҄ѫшта· Ïсоус-Христосе, сыне бога живаагo, въ вѣкы прѣбываꙗи свѣте крьстиꙗньскыи, вѣро неразоримаꙗ, ꙗви са и помози нама и не осрами наю отъ лица твоѥго. слоугамъ же держштамъ ꙗ и Христосоу облъгъчаваѭштоу мѫкы не чоуꙗста сватаꙗ болѣзнии. разгнѣвавъ же са кназъ повелѣ съньмъше ꙗ съ дрѣва вести вь тьмницѫ и призъвавъ вьса чародѣꙗ звѣриныꙗ повелѣ привести, ѥлико имѫтъ звѣрии лютъ и зълъ, аспиды и ехид҄ны и к҄ерасты, и въметавъше затворити съ сватыима. и бѣахѫ звѣриѥ плѣжѫште и прѣдъ ногама ѥю сѣдаштемъ и не прикоснѫша са ѥю никакоже. сватаꙗ же в҄ѣста поѭшта и хвалꙙшта бога, прѣбыша же звѣриѥ затворении сь н҄има три дьни и три ношти, въ четврътыи же дьнь посъла кназъ ноштиѭ да видатъ, аште ѥста оуморена сватаꙗ звѣрьми. пришъдъше же посълании къ дврьемъ тьмичьныимъ послоушатъ оуслышаша ꙗ поѭшта и хвалꙙшта бога. хотꙙште же извѣстьнѣѥ видѣти възлѣзоша на храминѫ тьмичьнѫѭ и двьрьцами съмоштраахѫ долоу, и видѣша сватаꙗ сѣдашта и аггела господнꙗ стоꙗшта прѣдъ звѣрьми и не даѭшта приближити са ними. и текъше възвѣстиша кназоу, ѥже видѣша, и въставъ за оутра рано кназъ

сѣдъ на сѫдишти повелѣ чародѣѥмъ отъвести звѣри и привести свѧтаꙗ на сѫдиште. шьдъше же чародѣи и приближити сѧ хотѧште къ дьверемъ прити къ н҄имъ звѣремъ чародѣи своими призываѭште а не послоушаахѫ ихъ, отврьзъше же двьри тьмницѧ изидоша коуп҄но вьси звѣрие и изморишѧ вьсѧ чловѣкы, аже обрѣтоша тоу стоꙗшта, и тако идоша въ поуста мѣста, и шьдъше стражие тьмничьнии поꙗша свѧтаꙗ и ведоша къ кназоу· мѫчител҄ь же видѣвъ свѧтаꙗ не приимъша врѣда никакогоже възбѣсивъ сѧ дасть о н҄ею отъвѣтъ мечемъ оумрьтити ꙗ. свѧтаꙗ же идоста радоуѭшта сѧ и поѭшта и глагол҄ѭшта. съпасе насъ скрьбѧштиихъ насъ и отъ ненавидѧштиїхъ насъ прѣможе. воини же на то оуставиении възьмъше мечь отъсѣкоша главѣ свѧтоую, и съконьчаста сѧ въ исповѣдании христосовѣ. мѫжи же крьстиꙗни пришедъше възѧша тѣлеси свѧтоую и добрѣ съпрѧтавъше положиша на мѣстѣ нароучитѣ, дъвою пъпьриштоу въ дал҄а отъ римъска града. мѫчена же бывъша свѧтаꙗ Терентии и Африканъ и дроужина ихъ при цѣсароу и томителю Декиа и Оуалериа, о насъ же цѣсарьствоуѭштѹ господоу нашемоу Ї҆соус-Христосоу, ѥмоуже слава и дрьжа(ва) въ вѣкы вѣковъ аминъ.

2. Мѣсѧца марта .а҃і. житие Григора папы роумъска'го.

Блаженыи Григории поставиенъ бысть патриархъ свѧтѣи божии црькви римьстѣи, а прѣжде патриаршьства црьноризьць бѣ въ манастыри свѧтааго апостола Аньдреа, нарицаѥмааго Климоскаура, близъ свѧтоую мѫченикоу Ї҆оана и Паула. бѣаше же игоуменъ того манастырѣ. мати же ѥго блаженаꙗ Силвиꙗ живѣаше близъ вратъ свѧтааго Паула апостола на мѣстѣ нарицаѥмѣѣмъ К҄ела нова. тъ же блаженыи Григории ѥг'да сѣдѣаше въ хызинѣ своѥи и писааше, приде къ н҄емоу маломощь, мола и и глагол҄а· помилоуи мѧ, рабе бога вышьнꙗго, ꙗко старѣишина бѣхъ кораб'никомъ, и истопихомъ сѧ и погоубихомъ много имѣние, и своѥ и стоуждѥ. любоништии же и по истинѣ рабъ Христосовъ призъвавъ слоугѫ своѥго глагола ѥмоу· брате, шедъ даждь семоу .ѕ. златицъ. братъ же шедъ сътвори, ꙗкоже повелѣ ѥмоу рабъ божии Григории, и дасть маломошти .ѕ. златицъ, отиде. пакы оубо мало прѣмоудивъ въ тъжде день приде тъжде маломоштъ къ блаженоуоумоу Григороу глагол҄а· помилоуи мѧ, рабе бога вышьнꙗаго, ꙗко много погоубихъ, а мало ми ѥси далъ. блаженыи же приз'вавъ слоугѫ своѥго глагола ѥмоу· иди брате, даждь ѥмоу дроугѫѭ .ѕ. златицъ. сътвори же братъ тако. възьмъ же ништии .ві. златицъ отиде. пакы же мало помоудивъ третие въ тъжде дьнь приде къ блаженоуоумѹ Григорию глагол҄а. помилоуи мѧ, рабе бога вышьнꙗ'го,

дажъ ми дроугоѥ благословьѥниѥ, ꙗко много погоубихъ. блаженыи же призъвавъ слоугѫ своѥго глагола ѥмоу· иди даждъ ѥмоу дроугыѩ .ѕ҃. златицъ. отъвѣщавъ же глагола· вѣрѫ ми ими, чьстъни отьче, ꙗко нѣстъ остала ни єдина златица въ ризници· глагола къ нѥмоу блаженъи· не имаши ли иного никакогоже съсѫда, ни ли ризъна, да даси ѥмоу; онъ же отъвѣщавъ рече. иного съсѫда, чьстъныи отьче, не имамъ развѣ сьребрънааго блюда, иже ѥ посълала госпожда великаꙗ съ коуциѭ. глагола къ нѥмоу рабъ божии Григории· иди брате, даждъ ѥмоу блюдъ тъ· братъ же сътвори, ꙗкоже повелѣ ѥмоу блаженыи, и дастъ нищоуоумоу. нищии же въземъ. .ві҃. златицъ и сьребрьныи блюдъ отиде. ѥгда же и поставиша патриарха свѧтѣи цръкви римьстѣи, по обычаю патриаршъскоу повелѣ сакелароу своѥмоу въ ѥдинъ день ѥдноѭ привести .ві҃. маломощи на трепезѫ своѭ, да обѣдоуѭтъ сь нимъ, сакеларии же сътвори, ꙗкоже повелѣ ѥмоу патриархъ, и призъва .ві҃. мѫжь нищтъ. и ѥгда сѣдоша съ патриархомъ на трепезѣ обрѣтоша сѧ .гі҃. призъвавъ же сакелара глагола ѥмоу· не бѣхъ ли ти реклъ .ві҃. позъвати, то како без моѥго повелѣниꙗ три на десѧте ѥси позъвалъ; сакеларъ же слышавъ и пристрашенъ бывъ отъвѣштавъ рече к нѥмоу· вѣроуи ми, чьстъни владыко, дъва на десѧте ихъ ѥстъ. третиꙗго на десѧте не видѣаше никтоже развѣ патриархъ ѥдинъ. обѣдоуѭщемъ же имъ видѣаше патриархъ третиꙗго на десѧте сѣдашта на краи стола, и се, лице ѥго образы измѣнꙗше, овогда оубо видѣти и бѣаше сѣда, овогда же отрока. и ѥгдаже въсташа съ трепезы, иныѩ вьсѧ отъпоусти блаженыи, а третиꙗго на десѧте, видимааго тако чоудъна, ѧ и за рѫкѫ и вьведы и въ клѣть своѭ глагола ѥмоу. заклинаѭ тѧ о велицѣи силѣ вьседръжителꙗ бога, повѣждь ми, кто ты ѥси, и что ѥстъ има твоѥ; онъ же рече к нѥмоу· и ѥже въпрашаѥши имене моѥго, то и то чоудъно ѥстъ· обаче азъ ѥсмъ оубогыи пришедыи к тебѣ, ѥгда бѣ въ манастыри свѧтааго Аньдреа апостола, нарицаѥмааго Клноскаръ, ѥгда сѣдѣаше въ хызинѣ и писааше, ѥмоуже да дъва на десѧте златицъ и сьребрънꙑи блюдъ, иже ти бѣ посълала съ коуциѭ блаженаꙗ Силвиа, мати твоꙗ, и да оувѣси, ꙗко отъ дьне того, отъ нѥлиже пода ми съ дълготръпѣниѥмъ и простомъ срьдьцемъ, нарече тѧ господь патриархоу быти свѧтѣи цръкви своѥи, за нѭже и крьвь своѭ пролиꙗ, и быти ти прѣимьникоу и намѣстьникоу врьховьнꙗго апостола Петра. глагола же к нѥмоу блаженыи Григории· како вѣси ты, ꙗко тъгда нарече господь быти мьнѣ патриархоу; онъ же отъвѣштавъ рече· не ѥльма ли аггелъ господа вьседръжителꙗ ѥсмъ азъ, то того ради вѣдѣ, и тогда бо господь

ма бѣ посълалъ к тебѣ искоусити оусрьдие твоие, аште оубо уловѣколюбьнѣ, а не уловѣкомъ твориши видѣти милость своѭ. блаженыи же то слышавъ оубоꙗ са, не оубо бѣаше до толѣ виделъ аггела, акы къ уловѣкоу бо бесѣдова и възира на нь, реуе же аггелъ къ блаженоуоумоу· не бои са, се, посълалъ ма иестъ господь, да бѫдѫ съ тобоѭ въ житии семъ. блаженыи же слышавъ то отъ аггела паде ницъ на земи и поклони са господоу глагола. аште малааго того ради даании и инуссоже сѫшта толико множьство штедротъ показа о мьнѣ прѣмилостивыи господь, ꙗкоже аггела своиего посълати къ мьнѣ, быти иемоу съ мноѭ въ ниѫ, какоа оубо славы съподобатъ са прѣбывааѭштии въ заповѣдехъ иего и дѣлаѭште правдѫ; без лъжа бо иестъ рекыи, ꙗко милость хвалитъ са на сѫдѣ, и милоуаи ништа въ заиемъ даиетъ богоу. тъ же самъ аггельскыи господь строаи уловѣуьскоие съпасениие глаголетъ къ о деснѫѭ стоаштимъ. градѣте, благословьиении отьца моиего, приимѣте оуготованоие вамъ цѣсарьство отъ науала мироу. алуенъ бо бѣхъ, и дасте ми ꙗсти. жаднъ бихъ, и напоисте ма. страненъ бѣхъ, и наведосте ма· болѣхъ, и присѣтисте мене. нагъ бѣхъ, облѣкосте ма. въ темьници, и придосте къ мьнѣ· иельма оубо сътвористе иедномоу отъ братиа сеа моа хоудыа, то мьнѣ сътвористе· бѫди же вьсѣмъ намъ поуитаѭштиимъ же и послоушаѭштиимъ оуслышати блаженыи тъ гласъ и вѣуьныихъ благынь, аже оуготова богъ любаштиимъ и, да ны съпричиникы сътворитъ Христос богъ прѣуистыꙗ ради матере иего сватиа богородица, ꙗко томоу подобаатъ слава, уесть и покланиꙗниие, нынꙗ и присно и вь вѣкы вѣкомъ амин.

Рѣчникъ.

Забѣлѣжка. Въ рѣчника сѫ съединени думитѣ, които захващатъ съ а и ꙗ, също така и: е—ѥ, оу—ю, ѫ—ѭ, ѕ—з, ш—щ; ѣ вм. ꙗ търси подъ ꙗ; е, о вм. ь, ъ търси подъ ь, ъ. Глаголитѣ сѫ поставени въ инфинитивъ, а покрай това сѫ указани 1-во и 2-ро лице отъ сегашно врѣме.

Съкращения: м., ж., ср. = мѫж., жен. и срѣд. родъ; мн. = множ. число; р. = род. пад. ед. ч.; пр. = прилагателно име; мѣст. = мѣстоимение; н. = нарѣчие; прѣд. = прѣдлогъ; с. = съюзъ; межд. = междуметие.

А—Ꙗ.

абиѥ н. тутакси, веднага.
авѣ, ꙗвѣ н. явно, на явѣ.
агньць м. агне.
агнѧ, ꙗгнѧ р. -ѧте ср. агне.
агода, ꙗгода ж. зърно, плодъ.
ꙗдро ср. крило, платно на кораба.
адъ м. пъкълъ (ᾅδης).
ꙗдъ р. -оу м. отрова.
ꙗдь р. -и ж. ястие.
ꙗдьца р. -ьцѧ м. гладникъ.
ꙗзва ж. дупка, отворъ.
акрогониѥи пр. (гръц. дума) ѫглестъ.
ꙗкъ, -а, -о мѣст. какъвъ.
алкати -чѫ -чеши гладувамъ, постя.
алчьнъ пр. изгладнѣлъ.
ꙗмо, ꙗможе н. кѫдѣ, кѫдѣто.
ꙗрѧбь р. -и ж. яребица.
ꙗроу = межд. дано!
аште, ꙗште с. ако.

Б.

балии р. -иꙗ м. лѣкарь.
бедро мн. бедра ср. бедро, бутъ.
бездобь н. не о врѣме, безъ врѣме.
бездъна ж. пропасть, бездна.
безочьство ср. безочливость.
бестоудьнъ и бестыдьнъ пр. бесраменъ.
бесъблазнъ пр. незаблуденъ.
бесѣдовати -оуѭ, -оуѥши казвамъ, говоря.
бесѣда ж. дума, говоръ, разговоръ.
бещисльнъ пр. безчисленъ.
блажити -жѫ -жиши ублажавамъ, благославямъ.
благыни, ж. добрина.
ближика м. и ж. роднина.
блискати и блистати -аѭ -аѥши блѣщя.
блюдъ м., блюдо ср. блюдо, паница.
блюсти -дѫ -деши запазвамъ.
болии, -лиши -лѥ пр. сравн. степ. по-голѣмъ.
болѣзнь р. -и ж. болка, болѣсть.
брады р. -дъве ж. брадва.
бракъ м. женидба, свадба.
брань р. -и ж. бой, борба.
брати -борѭ -рѥши сѧ боря се.
братрьꙗ и -риꙗ ж. братя.
братротворѥниѥ ср. побратимване, побратимство.
братръ, братъ м. братъ.
братоучѧдъ м. братучедъ, братовчедъ.
брашьно ср. ястие.
бръниѥ, брениѥ ср. блато, калъ.
бръселиѥ ср. керпичъ, тухла.
бръвьно ср. греда.
брѣмѧ р. -ене ср. брѣме, товарь.
брѣщи -гѫ -жеши грижа се.
брѧчати -чѫ -чеши бръмча.
боудити -ждѫ -диши събуждамъ.
боуи пр. буенъ, жестокъ.
боуꙗти -ꙗѭ -ꙗѥши усилвамъ се, буйно се развивамъ.
боуѥсть р. -и ж. смѣлость, буйность.
боукарь м. граматикъ.
бъдѣти -ждѫ -диши, бдя, не спя.
бъдръ, бъждрь пр. бодъръ, бдителенъ.
бьрати -берѫ -еши, бера.
бъчела ж. пчела.
бъшьѭ, бъхъма н. съвсѣмъ.
быль р. -и ж., былье ср. былька, ж. растение, билка, трѣва.
бѣжати -жѫ -жиши бѣгамъ.
бѣсити -шѫ -сиши сѧ бѣснѣя.

В.

валъ м. валъ, вълнà.
вапьно ср. варъ.
варъ м. горещина, топлина.
велии, великъ пр. голѣмъ, великъ.
вельбѫдъ м. камила.

вельлѣпъ пр. твърдѣ хубавъ.
весна ж. пролѣть.
весновати -ꙋѭ -ꙋѥши наслаждавамъ се съ пролѣтьта, подмладявамъ се.
ветъхъ пр. вехтъ, старъ.
ветъшати -аѭ -аѥши вехтѣя, застарявамъ.
властелинъ м. богаташъ, началникъ.
власти -дѫ -деши владѣя.
власъ м. косъмъ.
влъшвениѥ ср. врачуване, магия.
водити -ждѫ -диши водя.
возити -жѫ -зиши возя.
вонꙑ ж. миризма, вонежъ.
вранъ м. гавранъ, гарванъ.
врачевати -ꙋѭ -ꙋѥши лѣкувамъ, цѣря.
врѣтище ср. чувалъ, торба.
врѣщи, връхѫ -шеши върша.
врътѣти, връщѫ -тиши въртя.
въврѣти -ьрѫ -ьреши въвирамъ.
въжагати, въжигати, въжизати -аѭ -аѥши запалвамъ.
въжделѣти -лѣѭ -лѣѥши пожелавамъ.
възбънѫти -нѫ -неши събуждамъ се, свѣстявамъ се.
възвѣстити -щѫ -стиши извѣстявамъ.
възвѣщати -аѭ -аѥши многокр. глаг. отъ възвѣстити.
възгарꙑти -ꙑѭ -ꙑѥши изгарямъ.
въздꙑхати -аѭ -аѥши и -шѫ -шеши въздишамъ.
възискати -нщѫ -нщеши и -каѭ -каѥши търся.
взирати -аѭ -аѥши взирамъ се, гледамъ.
възлещи -лѧгѫ -лѧжеши и възлежати -жѫ -жиши лягамъ, сѣдамъ за обѣдъ.
възлѣсти -лѣзѫ -лѣзеши покачвамъ се.
възъпити -пьѭ -пьѥши извиквамъ.
възьрѣти -рѭ -риши поглеждамъ.
възѧти, възьмѫ -еши вземамъ.
вънспрънь пр. издигнатъ, високъ.
вълагалище ср. кесия за пари, торба.
вълѣстити -щѫ -стиши вмѣстямъ, смѣстямъ.
вънити, вънидѫ -еши влизамъ.
вънꙋчѧ р. -чѧте ср. внуче.
вънѧти, вънемѫ -еши приемамъ, схващамъ.
въпити -пьѭ -пьѥши викамъ, зова.
въпль м. викъ, лелекъ.
въпрашати -аѭ -аеши питамъ.
въсадити -ждѫ -диши поставямъ.
въсадьникъ м. конникъ.
въскрилиѥ ср. рѫбъ, край.
въсприѩти, -имѫ -имеши приемамъ назадъ.
въспросити -шѫ -сиши поисквамъ.
въспомѧнѫти -нѫ -неши напомнямъ си.
въсходити -ждѫ -диши покачвамъ се.
вьсесрьдь н. отъ все сърдце.
вьсь мѣст. цѣлъ, всички.
вьсь р. -и ж. село.
вьсьде н. всъду, всегдѣ.
въсꙑлати -аѭ -аѥши изпращамъ.
вьсꙗчьскъ мѣст. всѣки, всѣкакъвъ.

вꙑꙗ ж. вратъ, шия.
вꙑсоче н. високо.
вѣдь р. -и ж. знание.
вѣдѣти, 1. л. вѣмь и вѣдѣ, 2. вѣси зная.
вѣко ср. клепка, клепачъ.
вѣтии р. -иꙗ говорникъ, ораторъ.
вѣшати, многокр. гл. отъ вѣсити -шѫ -сиши окачвамъ.
вѧзати, вѧжѫ -жеши вързвамъ.
вѧсло ср. весло.
вѧщии -щьши -ще ср. ст. по-голѣмъ, вѧще н. повече.
вѫза ж., вж. ѫза връзка, мн. ч. окови.

Г.

гадъ мн. гади м. пълзеще животно, гадина.
гвоздии, гвоздь м. гвоздей, клинецъ.
где, гдѣ вж. къде.
глаголати -лѭ -лѥши говоря.
глаголъ м. дума, говоръ.
гладъ м. гладь р. -и ж. гладъ.
глашати -аѭ -аѥши викамъ, извѣстявамъ.
глъбокъ и глѫбокъ пр. дълбокъ.
глъбоче н. дълбоко.
глѧдати -даѭ -даѥши гледамъ.
глѫбина ж. дълбочина.
гнѫсити -шѫ -сиши сѧ и гнѫшати -аѭ -аѥши сѧ гнѫся се.
гобино ср. и гобина ж. плодове, плодовитость.
гобиньнъ пр. обиленъ, плоденъ.
гобьзити -жѫ -зиши плоденъ —, богатъ съмъ.
говѣти -вѣѭ -вѣѥши, говѣя, почитамъ.
говѣинъ пр. светъ, страхопочитателенъ (нпр. приложи ѥмоу вѣрѫ говѣинѫ).
година ж. часъ.
голѫбь р. -и м. гълѫбъ.
гонезнѫти -нѫ -неши, избавямъ се, спасявамь се.
горе, гориѥ ср. зло, нещастие; горе тебѣ! — тежко тебѣ!
горѥсть ж. горчевина, ядове.
горьи -ьши -риѥ ср. ст. по-лошъ.
горькъ пр. горчивъ.
господь р. -и м. господинъ, господъ.
господьнь прил. господовъ, божии.
гостити, -щѫ -стиши гостя.
граблꙗ ж. гребуля.
градарь м. градинарь.
грьдъ пр. горделивъ.
грьдꙑни и -дость ж. гордость.
грьтань р. -ни м. гърло, гърклянъ.
грѧда ж. греда.
грѧсти -дѫ -деши дохаждамъ, вървя.
грѫбъ пр. неопитенъ, неразуменъ, суровъ, грубъ.
гънати -женѫ -женеши гоня.
гꙑбати -аѭ -аѥши и -блѭ -блѥши движа, гибамъ.
гꙑбѣль р. -и ж. пропасть.

гжба ж. гъба.
гжстъ пр. гжстъ.
гжсь р. -и ж. гжска.
гжсѣница ж. гжсѣница (вжсѣница).

Д.

далы ж. далечина, въ далы далечь.
дань р. -и ж. данъкъ.
даяти, даж -іеши давамъ.
двигнжти -гнж -гнеши дигамъ.
двизати -жж -жеши повт. глаг. дигамъ.
двьрь р. -и ж. врата.
двьрьца мн. двьрьцж ж. малки врата.
делы, дельма, прѣд. заради.
десятина ж. десетина.
диво р. -весе ср. чудо.
дивьнъ пр. чуденъ, удивителенъ.
доблъ пр. храбъръ.
довьлѣти -лѣж -лѣеши достатъчно имамъ, стига ми.
довѣдѣти досѣщамъ се, зная.
долоуперивъ пр. което се измива.
домовитъ пр. задоменъ, домакинъ.
доньдеже н. до когато.
достоиніе ср. наслѣдство, наслѣдственъ имотъ.
достояти -стоіж -стоиши трѣбва ми, понася ми, свободно е, прилича
драгъ пр. скжпоцѣненъ.
древьнъ пр. старъ.
дроугъ м. другарь.
дръводѣлы м. дърводѣлецъ.
дръколь м. дърво, тояга.
дрѣво р. -весе и -ва ср. дърво.
дрѣмати -млж -млеши дрѣмя.
дрязга ж. лѣсъ, гжсталакъ.
дъщи р. -щере ж. дъщи, дъщеря.
дьнь р. дьне м. день.
дьньсь н. днесь.
дыхати -хаж -хаіеши и -шж -шеши диша.
дѣлы, дѣльма прѣд. поради.
дѣлатель м. дѣецъ, работникъ.
дѣти, деждж деждеши поставямъ, турямъ, дѣвамъ.
дѣть р. -и ж. дѣца: дѣть свож въспитахъ.
дѣтьскъ пр. дѣтински, младъ.
дѣтя р. -яте ср. дѣте, мн. дѣти дѣца ж., вж. дѣть.
дѣяти, дѣж, дѣіеши правя, върша, не дѣи остави, недѣй.
джга ж. джга.
джти, дъмж -меши духамъ, надувамъ.

Є (ІЄ).

єгда н. когато.
єда, с. ако, дано.
єдиночядъ пр. единаче, единиче.
єдинжжд н. единъ пжть, изведнажь.
єликъ мѣст. колкавъ, колчавъ.
єллиныни ж. елинка, гъркиня.
єльма, іельми н. колко, доколко.
юша, межд. дано!
єще, н. оште, еще.
єтеръ мѣст. нѣкой.

Ж.

женихъ м. младоженецъ.
жидовинъ м. евреинъ.
жизнь р. -и ж. животъ.
животъ м. животъ, животно.
жити -вж -веши живѣя.
жрънъі р. -нъве ж. мелница, воденица.
жрѣбя р. -яте ср. ждрѣбецъ.
жрѣти, жьрж, -ьреши жертвувамъ.
жьдати, жиждж -деши чакамъ.
жядати -даж -даіеши и -ждж -ждеши жеднѣя.
жядѣти -ждж -диши желая, чезна.
жяжда, жяждь р. -и ж. жажда.
жяло ср. жило.
жяти, жьмж, жьмеши стискамъ.
жяти, жьнж, -нієши жъна.

З—Ѕ.

забыти, забждж -деши забравямъ; забъвенъ стр. прич. забравенъ.
закалати -аж -аіеши закалямъ.
заклепнжти -нж -неши (вм. заклеп-) затварямъ.
заматорѣти -ѣж -ѣіеши остарявамъ.
зане с. защото.
запяти -пьнж -пьнеши запъвамъ.
затакати -каж -каіеши пращамъ въ изгнанство.
заоутра н. сутрина, рано.
заяць м. заекъ.
звѣздозьрьць м. звѣздарь.
звѣрь, звѣрь р. -и м. звѣрь.
златица ж. златна пара, жълтица.
злобѣсьнъ пр. бѣсенъ, злощастенъ.
зракъ м. видъ.
зъвати, зовж -веши зовж, викамъ.
зъль р. -и ж. злина.
зьдати, зиждж -ждеши зидамъ.
зьдьчии р. -ня м. зидарь.
зьрѣти, зьрж -риши гледамъ.
зыбати -блж -блеши клатя, люлѣя.
ѕѣло н. твърдѣ.
злбнжти -нж -неши никвамъ, раста.
зять р. -и м. зеть.

И (І).

иде, идеже н. гдѣ, гдѣто, защото.
иждеконьнъ пр. отъ край врѣме гл. конь.
иждити, иждивж -веши вм. изжити прѣживявамъ, похарчвамъ.
избава ж. избавление.
избыти, избждж -деши избавямъ се.
избытъкъ м. излишъкъ, изобилие.
извѣщати ся повт. гл. отъ извѣстити ся вѣстя се, обявявамъ се.
изгънати, иждenж -неши изгонвамъ.

имати, юмлѭ -лѥши вземамъ, вън-имати забѣлѣзвамъ, схващамъ.
имѣти -ѣѭ -ѣѥши и имамь, имаши имамъ.
имѧ р. -ене ср. име.
инъ мѣс. другъ, единъ, нѣкой; въ инѫ, въинѫ винаги.
инъгда н. нѣкогажъ.
иродининъ м. иродовъ човѣкъ.
искати, искѫ или ищѫ, и щешн искамъ, търся.
искоусити -шѫ -сиши опитвамъ.
исплънь пр. нескл. пъленъ.
исцѣлити -лѭ -лиши излѣкувамъ.
истеса мн. ср. бъбреци.
истицати -цаѭ -цаѥши и -чѫ -чеши истичамъ.
истовъ сѫщински, истински.
истѧзати -аѭ- -аѥши изтеглямъ, извличамъ.
исѧкнѫти -нѫ -неши изсъхвамъ.

ИЖДЕНѦ — ИЗГНѦ ... ГНАТИ

К.

казнь р. -и наказание.
какъ мѣст. какъвъ.
камо н. кѫдѣ, камо.
камы, камень р. -ене м. камень.
капати -паѭ -паѥши и -плѭ -плѥши капя.
каплы ж. капка.
керастъ м. рогато животно (cerastes, κεράστης).
кесарнꙗ ж. царство.
кинъсъ м. данъкъ (κῆνσος).
клеветати -щѫ -щеши и -таѭ -таѥши клеветя.
клеврѣтъ м. съслужитель.
клепати, -плѭ -плѥши клепя, удрямъ.
клѣть р. -и ж. стая, кѫща.
клѧтва ж. клетва.
клѧти, кльнѫ -неши кълна.
книга и кънига ж. книга.
книгъчии р. -иꙗ м. писарь, ученъ.
козьлищь м. козелъ, козле.
колнкъ мѣс. колкавъ, колчавъ.
кольми н. колко много.
комисъ м. комисъ (κόμης) (чиновникъ).
конь р. -и ж. начало; изъ кони, отъ кони отъ начало.
корабль м. корабь.
корабльникъ м. мореплаватель.
коснѫти -нѫ -неши косвамъ, дотъквамъ.
краварь м. говедарь.
крамольникъ м. размирникъ, бунтовникъ.
краса ж. хубость.
красьнъ пр. строенъ, хубавъ.
кринъ м. зъмбакъ, зумбулъ, кринъ.
кровъ м. покривъ.
кромѣшьнъ пр. вънщенъ.
крѫнѫти -нѫ -неши (вм. крѫт-) отстранявамъ, движа.
крѫтати -таѭ -таѥши свивамъ, движа.
къде гдѣ.
коумирьскъ пр. идолски.
коуръ м. пѣтелъ.
коуцнꙗ, коутнꙗ ж. коливо.
къждо мѣст. всѣки.
клатн, колѭ, колѥши коля.
кънѧзь, кънѧзь м. князъ.
кънѧжьство ср. княжество.
кывати -аѭ -аѥши кимвамъ съ глава.
кѫпѣль р. -и ж. кѫпалня, баня.

Л.

ладии, р. -иꙗ ладия, корабь.
лакъть р. -и м. лакъть.
ланита ж. образъ.
лачь вм. алчь р. -и ж. гладъ.
летѣти -штѫ -тиши летя.
лещи, лѧгѫ -жеши лѣгамъ.
ликъ м. ликъ, видъ.
лисъ м. лисица.
лихоимие ср. лакомство.
лихъ пр. изобиленъ, излишенъ; изъ лиха прѣкомѣрно, излишно.
ложе пр. постелка, одъръ.
локы р. -къве ж. локва.
лоучии -чьши -че ср. ст. по-добъръ.
лоучити -чѫ -чиши палучвамъ, намирамъ.
лъжь р. -и ж. лъжа.
лъжь, -а, -е пр. лъжливъ.
лъжесъвѣдѣтель м. лъжесвидѣтель.
льгъкъ пр. лекъ.
льзѣ н. възможно: нѣстъ льзѣ быти.
льстивъ пр. примамчивъ, лукавъ.
льстити -штѫ -стиши измамвамъ, излъгвамъ.
льсть р. -и ж. измама.
льяти, лѣѭ -ѥши лѣя.
льстьчь пр. заводникъ, лъстивъ.
лѣсина ж. дърва.
лѣть ж. (само имен. и тв. п. ед. число) допуска се, свободно е: лѣть ми ѥстъ; лѣтьѭ бѣаше свободно бѣше.
любонищь пр. който обича бѣднитѣ, милостивъ.
любы р. -бъве ж. любовь.
люто р. -тесе ср. мѫчна работа, трудъ.
лѧщи, лѧкѫ -чеши свивамъ, извивамъ.
лѧшта ж. леща.
лѫкъ м. лѫкъ.
лѫкавъ, лоукавъ пр. лукавъ.

М.

малъ пр. малъкъ, мн. мали малцина; въ малѣ за малко врѣме.
маломощь р. -и м. сиромахъ, немощенъ.
мамона ж. богатство (μαμωνᾶς).
мати р. -тере ж. майка.
медвѣдь р. -и м. мечка.
медъ р. -оу м. медъ.
метати -тѫ -теши хвърлямъ; многокр. глаг. мѣтати.
милосрьдъ пр. милосърденъ.
мимоити -идѫ -идеши заминувамъ.
миръ м. 1) миръ, 2) свѣтъ.

миса ж. блюдо.
млънии р. -ниѩ ж. мълния.
млѣсти, млъзѫ -зеши мълза.
млѣти, мелѭ -лѥши меля.
можданъ пр. мозъченъ.
мрѣти, мьрѫ, мьреши мрѫ.
моудити -ждѫ -диши бавя се, забавямъ се.
мъногашди, жди н. често, много пѫти.
могъ, мъногъ (-а, -о) пр. много.
мьзда ж. награда.
мьнии, -ньши -ние пр. ср. ст. по-малъкъ.
мьнити -нѭ -ниши сѧ смалявамъ се, намалявамъ се.
мьнѣти, мьнѭ -ниши мисля, сѫдя.
мыслити, мишлѭ -слиши мисля.
мышь р. -и ж. мишка.
мышьца ж. мишница.
мѣсѧць м. мѣсецъ.
мѧкъкъ пр. мекъ.
мѧсо ср. месо, мѧсьница ж. месарница (касапница).
мѧсти -тѫ -теши разбърквамъ, смѫщавамъ.
мѧтежь м. метежъ, бъркотия.
мѫдрити -ждрѫ -дриши мѫдрувамъ.
мѫка ж. 1) мѫка, 2) брашно.
мѫтити -штѫ -тиши вж. мѧсти.
мѫтъ м. вж. мѧтежь.
мѫчьнъ пр. 1) мѫченъ, 2) брашненъ.

Н.

навадити -ждѫ -диши подбуждамъ, надумвамъ.
наважденъ пр. подученъ, подбуденъ.
надежда ж. надежда.
надневьнъ пр. всѣкидневенъ.
надѣти -дѣѭ -дѣѥши надѣвамъ, натъквамъ.
надѣꙗти -дѣѭ дѣѥши сѧ надѣя се.
наковало ср. наковальна ж. наковалня.
напасть р. -и ж. нападение, искушение.
напаꙗти -ꙗѭ -ꙗѥши напоявамъ.
на полоудьне н. на пладне.
нарицати -чѫ -чеши наричамъ.
нарочить пр. опредѣленъ, извѣстенъ, нарочитъ.
натъканъ стр. прич. натъпканъ, напълненъ.
начѧло ср. начало, начело.
начѧльникъ м. началникъ, начелникъ.
начѧти -чьнѫ -чьнеши начевамъ.
наꙗти, наимѫ -меши поемамъ, наемамъ.
небесьнъ, небесьскъ п. небесенъ.
невъзблагодѣтьнъ пр. неблагодаренъ.
негонезьнъ пр. неизбѣженъ.
недоконьчати -чаѭ -чаѥши недосвършвамъ.
недѫгъ м. болѣсть, недѫгъ.
неистовъ пр. сбѣснѣлъ, подлудѣлъ.
неключимъ пр. неиспитанъ, неспособенъ.
неприꙗзнь р. -и ж. лошавина, неприятность, дяволъ.
непостыдьнъ пр. светъ, безгрѣшенъ.
нерадити -ждѫ -диши прѣзирамъ, нехая.
неродити гл. нерадити.
неоудобь н. мѫчно.
неоустроıенъ ненареденъ, непостояненъ.
низведенъ прич. съборенъ, наведенъ.
никнѫти -нѫ -неши навеждамъ се, приникнѫ надничамъ.
нищь пр. низъкъ, бѣденъ.
ницати -чѫ -чеши никвамъ, раста.
ниць пр. ничкомъ.
ногъть р. -и м. нокътъ.
нощьѭ н. нощемъ, нощя.
нѣкакъ мѣс. нѣкакъвъ, нѣкой.
нѣколи н. нѣкогажъ.
нѣкъде, нѣкде, нѣгде нѣгдѣ н. нѣгдѣ.
нѣкждоу, нѣкждѣ н. нѣкѫдѣ.
нѣчьи мѣс. на нѣкого.
нѫдити и ноудити -ждѫ -диши принуждавамъ.
нѫжда и ноужда ж. нужда.

О.

оба числ. обоица, двама.
обаче н. нъ, при все това, наистина.
обетъшати -шаѭ -шаѥши застарявамъ.
обидити, обидѣти -ждѫ -диши повреждамъ, онеправдавамъ, прѣзирамъ.
обида ж. неправда.
область р. -и ж. сила, власть.
облещи -лѧгѫ -лѧжеши лягамъ, сѣдамъ за обѣдъ, бавя се.
обличити -чѫ -чиши разкривамъ, изобличавамъ.
облобызати -жѫ -жеши и -заѭ -заѥши цѣлувамъ.
облѣщи -лѣкѫ -чеши обличамъ.
облъ пр. крѫглъ, валчестъ.
обльстити -щѫ -стиши излъгвамъ.
обльгъчати -чаѭ -чаѥши олекчавамъ.
облыгати -гаѭ -гаѥши налъгвамъ, кудя.
обнажити -жѫ -жиши отголвамъ, лишавамъ.
обрѣсти, обрѧщѫ -щеши намирамъ.
обрѣтати -таѭ -таѥши мнгкр. гл. отъ обрѣсти.
объꙗти, обимѫ -еши обнемамъ.
объꙗтиѥ ср. обнемане.
обьщьникъ м. съучастникъ.
обыкнѫти -нѫ -неши упражнявамъ се, навиквамъ.
обѣтъ м. обѣтованиѥ ср. обѣщание.
оглашати -аѭ -аѥши съживявамъ, разгласявамъ.
огнь р. -и м. огънь.
одѣти, одеждѫ -ждеши обличамъ.
окрѫстъ н. наоколо.
олѣи м. дървено масло, зейтинъ (oleum).
оплотъ м. плетъ, ограда.
опона ж. покривало, завѣса.
осклабити -блѭ -биши сѧ насмихвамъ се.
особити -блѭ -биши сѧ отдѣлно живѣя.
отврѣсти -връзѫ -зеши отварямъ.

отврѣщи -връгѫ -жеши отхвърлямъ.
отимати -аѭ -аѥши и -ѥмлѭ -ѥмлѥши мнгкр. гл. отъ отѧти.
отлѫчити -чѫ -чиши сѧ отдѣлямъ се, отлѫчвамъ се.
отроковица ж. мома, дѣвойка.
отрокъ м. дѣте; отрочѧ р. -ѧте ср. дѣтенце.
отвръженъ прич. отхвърленъ.
отънѫдь н. съвсѣмъ.
отъшьльць м. пустинникъ.
отьць м. баща.
отьчьство ср. отечество.
отѧти, отьмѫ -еши отнемамъ, грабя.
отънѥли-же н. отъ когато, отъ гдѣто.

П.

памѧть р. -и паметь.
парити -рѭ -риши летя, пролитамъ.
паствина ж. стадо.
пастоухъ м. пастирь.
паче н. повече, най-много: паче вьсѣхъ.
пещи, пекѫ -еши сѧ грижа се.
печать р. -и м. печатъ.
писмѧ р. -ене ср. буква.
письчии р. -иѩ м. писецъ, писачъ, писарь.
питѣти -ѣѭ -ѣѥши и питати -аѭ -аѥши храня, отглеждамъ.
плака ж. плака, плоча.
плоскъ пр. широкъ, плоснатъ.
плоути, пловѫ -веши плавамъ, тека.
плъзати -жѫ -зиши и -заѭ -заѥши пълзя.
плъть р. -и ж. месо, тѣло.
пльвати, плюѭ, плюѥши плюя.
плѣзати -жѫ -жеши вж. плъзати.
плѧсати -шѫ -шеши и -саѭ -саѥши играя, скачамъ.
повѣдати -даѧ -даѥши явявамъ.
повиньнъ пр. подложенъ, отговоренъ.
повразъ м. вѫже, рѫбъ.
погонъ м. 1) прѣслѣдване, 2) покривка.
поглъблꙗти -ꙗѭ -ꙗѥши вдълбявамъ.
погрѫзити -жѫ -зиши потъвамъ, гмуркамъ се.
подобати -аѭ -аѥши подобава, прилично е.
пожрѣти -жьрѫ -реши жертвувамъ.
позобати -аѭ -аѥши изяждамъ, позобвамъ.
полата ж. палатъ.
полѣти -лѭ -лиши горя.
помориѥ ср. крайморие.
помостити -штѫ -стиши постилямъ съ камъне, поплочвамъ.
помостъ м. посланъ съ камънье подъ.
поманѫти -нѫ -неши поменувамъ.
поносити -шѫ -сиши кудя, укорявамъ, прѣча.
попарꙗти -ꙗѭ -ꙗѥши облитамъ.
попьрати -перѫ -реши газя, злосторвамъ.
порѫгати -аѭ -аѥши присмивамъ се.
пострадати -ждѫ -ждеши и -даѭ -даѥши пострадавамъ.
постраꙗти -ꙗѭ -ꙗѥши нареждамъ, натѫкмявамъ.

посълати -лѭ -лѥши пращамъ.
посѣнити -нѭ -ниши засѣнявамъ.
потворити -рѭ -риши измѣнявамъ, укорявамъ, клеветя.
потонъ м. таванъ.
потрѫсьнъ пр. натъпканъ.
поѹщати -аѭ -аѥши потъквамъ, подбуждамъ.
похода ж. разходка, походъ.
почитати -аѭ -аѥши прочитамъ, попрочитвамъ.
почьто н. защо.
поꙗти -имѫ -имеши поемамъ.
прахнѣти -ѣѭ -ѣѥши ставамъ на прахъ.
правьць м. посока.
преторъ м. praetorium жилище на държ. управитель.
привѧзати -жѫ -жеши и -заѭ -заѥши привързвамъ.
пригвоздити -ждѫ -здиши приковавамъ.
прикасати -аѭ -аѥши сѧ дотъквамъ се, касая се.
прилипати -аѭ -аѥши прилѣпвамъ се.
приложити -жѫ -жиши сѧ приучвамъ се, приспособявамъ се.
прилежати -жѫ -жиши залѣгамъ.
приобрѣсти -рѧщѫ -рѧщеши придобивамъ.
припасти -падѫ -деши падамъ (прѣдъ нѣкого на молба).
приставьникъ м. настойникъ.
пристрашьнъ пр. изплашенъ, наплашенъ.
присьно н. всѣкогажь.
притѧжати -жаѭ -жаѥши и -жѫ -жиши придобивамъ.
причѧстиѥ ср. участие.
приꙗзнивъ пр. наклоненъ, любезенъ.
приꙗти -ѥмлѭ ѥмлѥши и -имѫ -имеши приемамъ.
прозѧбсти -зѧбѫ -зѧбеши никвамъ, раста.
прокаженъ пр. краставъ, шугавъ, наказанъ.
пропинати -аѭ -аѥши разпъвамъ.
прочрътати -аѭ -аѥши (напр. браздѫ) просичамъ, прокарвамъ.
прѣбꙑти -бѫдѫ -деши остаямъ, бавя се.
прѣбꙑвати повт. вж. отъ прѣбꙑти.
прѣгꙑбати -аѭ -аѥши свивамъ.
прѣимьникъ м. наслѣдникъ.
прѣкръмити -млѭ -миши прѣхранвамъ.
прѣложити -жѫ -жиши измѣнявамъ, прѣобърщамъ, прѣвождамъ.
прѣмоудити -ждѫ -диши помайвамъ се, забавямъ се.
прѣобидѣти -ждѫ -диши онеправдавамъ, прѣзирамъ.
прѣпрость пр. нескл. едноставенъ, простъ.
прѣпрѫдьнъ пр. пурпуренъ.
прѣрѣкати -аѭ -аѥши и прѣрѣцати противуреча.
прѣтъкнѫти -нѫ -неши сѧ прѣпъвамъ се.
пръвѣньць м. първиче.
пръвѣѥ н. по-първо.

прасти, прадж -еши преда.
пржтые ср. пржтье.
пътеньць ж. птичка.
пьрѣти -рьж -риши сѧ прѣпирамъ се, боря се.
пьщевати -щоуѭ -щоуеши мисля, казвамъ.
пѧдь р. -и ж. педа.
пѣнѧзь ж. пѣнезь, пара.
пѣнѧжьникъ м. разиѣнитель, сарафъ.
пѣти, поѭ, поеши пѣя.
пѧти, пьнѫ -пьнеши напъвамъ.
пѫто ср. вериги, букай.
пѫчина ж. море.

Р.

рабыни р. -нѧ ж. робиня, слугиня.
радити, родити -ждѫ -диши грижѫ се, старая се, стремя се.
разлічь пр. нескл. различенъ, доуша и тѣло разлічь ѥсте.
разлѫчати -чаѭ -чаеши различавамъ, разпознавамъ.
распѧти -пьнѫ -пьнеши разпъвамъ.
ретити -щѫ -тиши стремя се, надпрѣварвамъ се.
риза ж. дрѣха, горня дрѣха.
ризьница ж. съкровище отъ скѫпоцѣнности, — пари.
ризьно ср. дрѣха, покривка.
родьство, рождьство ср. рождение.
рокъ м. опрѣдѣлено врѣме, срокъ.
роуда ж. металъ, руда.
роумьскъ и римьскъ пр. римски.
роумѣнъ пр. червенъ.
роухо ср. брѣме, облѣкло.
рѣза ж. рѣзка, черта.
рѣсьнота ж. истина.
рывати -вѫ -веши подривамъ, изкорнювамъ, откѫсвамъ.
рьдѣти -ждѫ -диши сѧ червенѣя.
рыпътати -щѫ -щеши роптая, негодувамъ.
рыждь пр. червеникавъ, риждъ.
рѫгати -аѭ -аеши сѧ присмивамъ се, ругая.

С.

садъ м. садъ, плодове.
самодѣльникъ м. строитель, причинитель.
санъ м. достойнство, чинъ.
сапогъ м. ботушь, калцунъ (calceus).
свекры р. -ъве ж. свекърва.
свиниы ж. свиня, — морьска делфинъ.
свирѣль р. -и ж. свирка.
свитати -аѭ -аеши блѣщя; свитаѥтъ съмва.
свободь пр. нескл. свободенъ.
свьнѫти -нѫ -нешн осъмвамъ.
свьтѣти -щѫ -тиши свѣтя, сяя.
свѣтьлъ, пр. сяенъ, блѣскавъ.
свѧтъ пр. светъ, свещенъ.
свѧщеникъ м. свещеникъ.
се показ. част.: това, ете, напр. оучитель се ѥстъ.
селикъ мѣс. толкавъ, толчавъ.
село ср. поле, нива.
сельнъ пр. селски, полски.
сикъ, сица мѣс. такъвъ: сица знамениѩ.
сиръ пр. сиракъ: сиръıихъ дѣтии оучитель.
сквозѣ н. и прѣд. чрѣзъ, прѣзъ.
скрада ж. огнище, огънь за изгаряние жертви.
скрьжьтание ср. скрьжьтъ м. скърцане.
смокъ м. смокъ (змия).
смокы р. -къве ж. смоква, смокиня.
снѣжьнъ пр. снѣженъ.
сокачии р. -иѩ м. готвачь.
сопьць м. свирачь.
спира ж. (σπεῖρα) чета, войсково отдѣление.
спыти н. напразно.
спѫдъ м. мѣра за жита, шиникъ, киле.
срачица ж. дрѣха, риза.
сребро, сьребро, стребро ср. сребро.
ставити -влѭ -виши, поставямъ, спирамъ, прѣча.
степень р. -и м. степень.
стьза ж. пѫтека.
стьлати, стелѭ -лѥши постилам.
стражии м. вж. стражь.
стражь мн. стражие м. стражарь, стража.
стрѣщи -гѫ -жеши, пазя, вардя.
стрьшьнъ, срьшьнъ м. стършелъ.
стоудъ м. срамъ.
стоуждь пр. чуждъ вж. щоуждь.
стоухиѥ ср. (στοιχεῖον), стихия, елементъ.
соугоубъ пр. и соугоубь пр. нескл. двоенъ, напр. соугоубь грѣси.
соуи пр. празенъ; въ соуѥ на празно.
соулии, соулѣи пр. сравн. ст. по-сгоденъ, по-вѣщъ, по-добъръ.
соути, съпѫ -пеши сипвамъ.
съблюсти -дѫ -деши запазвамъ.
съврьженъ пр. съборенъ.
съвѣщати -аѭ -аеши съвѣтвамъ, уговарямъ.
съвѧзати -жѫ -жеши свързвамъ.
съдравъ пр. здравъ.
съдѣловати -аѭ -аеши правя, пригатвямъ.
съжещи -гѫ -жеши изгарямъ.
съзывати -аѭ -аеши свиквамъ.
сълати, сълѭ, сълѥши и шлѭ, шлѥши пращамъ.
съмотрити -щрѫ -триши гледамъ.
съмотрьливъ пр. разпоредителенъ, кѫщовенъ, скроменъ.
съмрьть р. -и ж. смърть.
съмѣрити -ѭ -иши смирявамъ.
съмѣрьнъ пр. смиренъ.
сънитиѥ ср. стичане, слизане; сънитиѥ гробьно подземно слизане.
сънємище ср. събрание.
съмѧсти -тѫ -теши сбърквамъ, смѫщавамъ.

съмѫтити вж. съмѧсти.
сънѧти, -ьмѫ -еши снемамъ.
съпасти -сѫ -сеши спасявамъ запазвамъ.
съпасъ м. спасение.
съпасьнъ пр. спасителенъ.
съплатити -щѫ -тиши закърпямъ.
съплѣтати -аѭ -аеши сплитамъ.
съподобити -блѭ -биши удостоявамъ.
съпостатъ м. неприятель.
съпрѧтати -аѭ -аеши събирамъ, скътвамъ.
състраꙗти -ꙗѭ -ꙗеши наглясявамъ (свирѣли).
съсѫдъ м. съсѫдъ, орѫдие.
съсѫмьнѣти -нѭ -нюши сѧ, боя се, усъмнявамъ се.
сътние ср. вощини.
съторица ж. стотина; сътортцеѭ сто пѫти.
сътѧжание ср. имотъ.
сътѧжати -жѫ -жиши печеля.
сътѧзати -жѫ -еши и -аѭ -аеши сѧ прѣпирамъ се, разсѫждавамъ.
сътѧзати -жѫ -жеши и -аѭ -аеши стѣгамъ.
сътѫжити -жѫ -жиши и сътѫжати -аѭ -аеши дотягвамъ, наскърбявамъ.
съѫзъ м. съюзъ, свръзка.
сѣдъ пр. бѣлъ, побѣлѣлъ, остарѣлъ.
сѣмо н. тукъ, насамъ.
сѣмѧ р. -ене ср. сѣме.
сѣнь р. н. ж. сѣнка.
сѣсти, сѧдѫ -еши седя.
сѣчьца м. мѫчитель, джелатинъ.
сѧгнѫти -нѫ -неши посѣгамъ, пружамъ.
сѫдии р. -ниѧ м. сѫдия.
сѫдоу, отъ сѫдоу, сѫдѣ н. насамъ.
сѫмьнѣние ср. съмнѣние.
сѫпротикъ н. и прѣд. спротивъ, противъ.
сѫсѣдъ м. сѫсѣдъ.
сѫсѣдъıни, сѫсѣда ж. съсѣдка.
сѫчьцѫ м. клонче.

Т.

талантъ м. talentum, парична сума (приблизително до 4,300 лева).
такожде н. сѫщо така.
тать р. -и м. крадецъ.
тáче н. сетнѣ, тогава.
тачии, тачая -чьши -че сравн. ст. по-доленъ, по-малъкъ.
тварь р. -и ж. вещь, създание.
творъ м. снага, тѣло.
телѧ р. -лѧте ср. теле.
тети, тепѫ -еши бия, тепамъ.
тетрахъ τετράρχης управитель на една ($^1/_4$) часть отъ държавата.
тлѣщи, тлъкѫ -чеши тълча, удрямъ.
токъ м. течение, токъ.
толѣ, отъ толѣ н. тогава, отъ тогава.
томитель м. мѫчитель, тиранинъ.
тонѫти -нѫ -неши вм. топнѫти потъвамъ.

точило ср. поставъ (корито) за грозде.
трава и трѣва ж. трѣва.
травьникъ м. ливада.
трагъ м. слѣда, диря, трагъ.
трепетати -щѫ -щеши треперя.
тръстие ср. търска, търстика (κάλαμος).
третиицеѭ н. по трети пѫть.
троути, тровѫ -веши и оуѭ -оуюши унищожавамъ, харча, употрѣбявамъ.
тръжище площадь, събрание.
тръжьникъ м. размѣнитель, търговецъ.
тръторъ м. звукъ, глъчъ.
трьзѫбьць м. τρίαινα, трозѫбъ (орѫжие).
трѣба ж. работа, трудъ, обредъ; трѣбѣ юстъ потрѣбно е.
трѧсавица ж. треска, олицетворена въ женски ликъ, тресавица.
трѧсти -сѫ -сеши сѧ треперя, тресе ме.
трѫтъ м. стража, чета.
тоу н. тукъ.
тоуне н. безплатно, даромъ.
тоуръ м. бикъ.
тъкъмо, тъкмо, тъчиѭ н. само, тъкмо.
тъщати -щѫ -щиши, натискамъ, налѣгамъ, стремя се.
тъщити -щѫ -щиши празня, изпразнямъ.
тъщь, тъщетьнъ пр. празенъ, суетенъ.
тъчиѭ н. само прѣд. освѣнъ.
тьма ж. 1) тъмнина, 2) неопрѣдѣлено, голѣмо число.
тьмьнъ пр. тъменъ.
тьньнъ пр. тънъкъ.
тѧгнѫти -нѫ -неши тегна.
тѧгота ж. тегота, тежина.
тѧжити -жѫ -жиши тежа, досаждамъ.
тѧжькъ пр. тежъкъ.
тѧзати -жѫ -жеши тегля, затягамъ.
тѫча ж. силенъ дъждъ, порой, градъ.

Оу—Ю.

оубо с. нъ, и тъй, инди, наистина.
оубогъ пр. сиромахъ, простъ.
оубоица м. убийца.
оувѣдѣти -вѣмь -вѣси узнавамъ, съзнавамъ.
оувѧсти -вѧзѫ -зеши овѣнчавамъ.
оувѧсть пр. овѣнчанъ.
оугобьзити -жѫ -зиши сѧ плоденъ съмъ, изобилвамъ.
оудобь пр. нескл. лекъ, удобенъ.
оудобь н. удобно, леко.
оудъ м. членъ, часть тѣлесна.
оуже, юже с. вече.
оумакати -аѭ -аеши натопявамъ, макамъ.
оумалıемъ прич. 1) умоляванъ, 2) намаляванъ.
оуморити -рѭ -риши убивамъ.
оумочити -чѫ -чиши вж. оумакати.
оумрьщвленъ стр. прич. убитъ.
оумѫждренъ стр. прич. умѫдренъ.

оуни҄и -ньши -ниѥ ср. ст. по-добъръ.
оуничьженъ стр. прич. унищоженъ.
юность ж. младость.
юноша м. момъкъ.
оупитанъ с. пр. храненъ, угоенъ.
оупоустъ м. тичане; оупоустомь доити тичешкомъ дохождамъ.
оупъвати -аѭ -аѥши надѣвамъ се.
оусѣкнѫти -нѫ -неши отсичамъ (глава), погубвамъ.
оустꙑдити -ждѫ -диши сѧ истивамъ, охладнявамъ.
оустꙑдѣти -ждѫ -диши страня, уважавамъ.
оутаити -таѭ -таиши потаявамъ, скривамъ.
оутворити -рѭ -риши украшавамъ.
оуꙗзвити -звлѭ -звиши наранявамъ.
оухо р. оушесе ср. ухо.

Х.

ходити -ждѫ -диши ходя.
хорѫгꙑ р. -гъве знаме, жезълъ.
хоть р. -и ж. желание, наслаждение.
храмати -млѭ -млѥши куцамъ.
храмина жен. домъ, стая, покривъ.
хромъ пр. хромъць м. куцъ, сакатъ.
хоудъ пр. малъкъ, слабъ, бѣденъ.
хоульнъ пр. злорѣчивъ, хулникъ.
хътѣти -щѫ -щеши искамъ.
хꙑжа, хꙑжина, хꙑзина ж. кѫща.
хꙑщьникъ м. грабитель.

Ц.

цвисти, цвьтѫ -теши цъвтя.
цръкꙑ р. -къве ж. църква, черква.
цѣсарь, м. царь.
цѣловати -оуѭ -оуѥши цѣлувамъ.
цѣща прѣд. поради, заради.

Ч.

чаръ м. чаръ, магия.
чародѣи м. чародѣй, магесникъ.
чаꙗти, чаѭ, чаѥши чакамъ, надѣвамъ се.
чловѣчь пр. человѣчески.
числѧ -ене ср. число.
чисти чьтѫ -еши броя, чета.
чрьвии, чрьвь м. червей.
чрьмьнъ пр. червенъ.
чрѣждение ср. гостба.
чоути -ѭ -ѥши осѣщамъ.
чьсть р. -и ж. почеть, честь.
чѧдо ср. чедо умал. чѧдьце.
чѧсть р. -и ж. дѣлъ, часть.

Ш—Щ.

шаръчии р. -иѩ м. живописецъ.
щедръ пр. милостивъ.
щоуждь пр. чуждъ.
шоуи пр. лѣвъ.

Ѫ—Ѭ.

ѭдоу н. отъ кѫдѣ, отъ нѭдоуже отъ кѫдѣто.
ѫза, ѫза ж. връзка.
ѫже ср. вѫже.
ѫгль р. -и м. вѫгленъ.
ѫглъ м. ѫгълъ.
ѫтроба ж. утроба.
ѫтрь н. вѫтрѣ.
ѫтрьѭдоу н. отъ вѫтрѣ.
ѫхати -аѭ -аѥши мириша.

Ѩ.

ѩза, ѩза ж. болесть.
ѩзꙑкъ м. езикъ, народъ.
ѩти, имѫ, имеши вземамъ, държа.
ѩтрꙑ р. -тъве ж. етърва.
ѩчьмень -ене м. ечмикъ.

556—1906